

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΑΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ – ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ – ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

**Η ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ
ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ
ΤΟΥ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ**

ΤΟΜΟΣ Α΄

(ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ)
ΚΑΤΣΙΑΠΗ – ΓΕΩΡΓΟΥΛΗ ΝΙΚΗ

2013

Αγάπης μείζονος
αντίδωρο ελάχιστο,
στο Χάρη, στον Ιωάννη, στον Κωνσταντίνο
και στην αλησμόνητη Μικρασιάτισσα γιαγιά μου
Κρυσταλιώ Πασσαλή.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	7
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	15
ΜΕΡΟΣ Α΄	25
1. Η έννοια της αξιολόγησης.....	27
2. Τα αντικείμενα της εκπαιδευτικής αξιολόγησης.....	29
3. Σκοποί της εκπαιδευτικής αξιολόγησης.....	30
4. Προβλήματα και σφάλματα στην εκπαιδευτική αξιολόγηση.....	33
5. Γενικές αρχές της εκπαιδευτικής αξιολόγησης.....	37
6. Τα είδη της εκπαιδευτικής αξιολόγησης.....	38
7. Οι μορφές και οι προσεγγίσεις της εκπαιδευτικής αξιολόγησης.....	40
8. Η μεθοδολογία και οι τεχνικές της εκπαιδευτικής αξιολόγησης.....	41
9. Οι φορείς της εκπαιδευτικής αξιολόγησης.....	46
10. Η σχεδίαση και η υλοποίηση της αξιολόγησης του προσωπικού της εκπαίδευσης.....	47
11. Η έκφραση των αποτελεσμάτων της εκπαιδευτικής αξιολόγησης.....	51
ΜΕΡΟΣ Β΄	53
1. Η εισαγωγή της αλληλοδιδακτικής μεθόδου στην Ελλάδα.....	55
2. Ο Θεόκλητος Φαρμακίδης και ο Γρηγόριος Κωνσταντάς ως έφοροι της Παιδείας.....	70
3. Η εκπαιδευτική πολιτική του Καποδίστρια.....	78
4. Ο οδηγός αλληλοδιδακτικής του Charles Louis Sarazin.....	84
ΜΕΡΟΣ Γ΄	95
1. Οι πρώτες απόπειρες εποπτείας της εκπαίδευσης.....	97
2. Οι αναφορές «περί τῆς ἰκανότητος καὶ τοῦ ἠθικοῦ τῶν διδασκάλων».....	120
3. Τα καθήκοντα των δασκάλων σύμφωνα με τον Οδηγό του Sarazin.....	209
4. Ο Ιωάννης Κοκκώνης ως γενικός επιθεωρητής των σχολείων.....	229
α. Το είδος, η μορφή, η προσέγγιση, η μεθοδολογία και οι τεχνικές της αξιολόγησης.....	243
β. Η έκφραση των αποτελεσμάτων.....	244
– Η μορφή της Έκθεσης.....	247
– Τα επισυναπτόμενα σημειώματα.....	247
– Ο χρόνος συγγραφής της Έκθεσης.....	248
– Το είδος των σχολείων και ο αριθμός των μαθητών.....	251
– Η υλικοτεχνική υποδομή του σχολείου.....	256
– Η χρονική διάρκεια και η συχνότητα των επισκέψεων.....	260

- Τα προσωπικά στοιχεία και τα τυπικά προσόντα του δασκάλου	261
- Τα θετικά στοιχεία του δασκάλου.....	278
- Τα αρνητικά σημεία του δασκάλου.....	285
γ. Η αξιοποίηση των αποτελεσμάτων.....	294
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	314
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	323

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Γ.Α.Κ.	Γενικά Αρχεία του Κράτους
Α.Ε.Π.	Αρχεία Έθνικης Παλιγγενεσίας μέχρι τής έγκαταστάσεως τής Βασιλείας
αρ.	αριθμός
βλ.	βλέπε
δ.δ.	διδασκτορική διατριβή
εκδ.	έκδοση – εκδόσεις
επιμ.	επιμέλεια
ί.μ.	ίδιο μέρος
μτφ.	μετάφραση
Ο.Ι.Ε.Λ.Ε.	Ομοσπονδία Ιδιωτικών Εκπαιδευτικών Λειτουργών Ελλάδος
Ο.Λ.Μ.Ε.	Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης
ό.π.	όπως παραπάνω
Πρβλ.	Παράβαλε
σ.	σελίδα
σσ.	σελίδες
τ.	τόμος
τεκμ.	τεκμήριο
τχ.	τεύχος

υποσελ.	υποσελίδια σημείωση
χ.η.	χωρίς ημερομηνία
χ.ό.	χωρίς όνομα
χ.τ.	χωρίς αναγραφόμενο τόπο έκδοσης
χ.χ.	χωρίς αναγραφόμενη χρονολογία έκδοσης
p.	page
pp.	pages

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Είναι ουτοπικό να μιλάμε για αξιολόγηση κατά τις αρχές του 19ου αιώνα σε ένα νεοσύστατο κράτος και μάλιστα γνωρίζοντας ότι ο όρος *αξιολόγηση* χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στον 20ο αιώνα. Ωστόσο, η αρχική σκέψη ότι κατά την περίοδο της σύστασης του ελλαδικού κράτους υπήρχε στοιχειώδης εποπτεία με στοιχεία και χαρακτηριστικά από τη διαδικασία της αξιολόγησης, όπως την αντιλαμβάνεται η σύγχρονη επιστήμη της Παιδαγωγικής, έδωσε το πρώτο έναυσμα για την έρευνα.

Η περίοδος 1821 – 1828 που οριοθετείται από την έναρξη του απελευθερωτικού αγώνα και την έλευση του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα γιατί εκεί ανιχνεύεται το όραμα των επαναστατημένων Ελλήνων για την παιδεία τους.

Η καποδιστριακή περίοδος 1821 – 1828 έχει βαρύνουσα σημασία για την ιστορία της εκπαίδευσης, αφού τότε μπήκαν τα θεμέλια της νεοελληνικής εκπαίδευσης και ιδιαίτερα της πρωτοβάθμιας.

Η εργασία αποτελείται από τρία μέρη. Στο **Α' μέρος** επιχειρείται η σχετικά συνοπτικά η θεωρητική θεμελίωση του θέματος της αξιολόγησης, εστιασμένη στην αξιολόγηση του προσωπικού της εκπαίδευσης. Υποδιαιρείται σε 10 μικρά κεφάλαια στα οποία εξετάζονται α) η έννοια της αξιολόγησης, β) τα αντικείμενα, γ) οι σκοποί, δ) τα προβλήματα, ε) οι γενικές αρχές της εκπαιδευτικής αξιολόγησης, στ) τα είδη, ζ) οι μορφές και οι προσεγγίσεις της εκπαιδευτικής αξιολόγησης, η) η μεθοδολογία και οι τεχνικές, θ) οι φορείς, ι) η έκφραση των αποτελεσμάτων της εκπαιδευτικής αξιολόγησης και ια) η σχεδίαση και υλοποίηση της αξιολόγησης του προσωπικού της εκπαίδευσης.

Στο **Β' μέρος** παρουσιάζονται πτυχές της εκπαιδευτικής ιστορίας της περιόδου 1821 – 1831 που σχετίζονται με τις αγωνιώδεις προσπάθειες των Ελλήνων να θεμελιώσουν την παιδεία τους και να τις αξιολογήσουν. Αποτελείται από 4 κεφάλαια. Στο πρώτο παρουσιάζεται η πορεία της εφαρμογής της αλληλοδιδακτικής μεθόδου στην Ελλάδα. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η δράση των πρώτων εφόρων της Παιδείας, του Θεόκλητου Φαρμακίδη και του Γρηγορίου Κωνσταντά. Στο τρίτο σκιαγραφείται η εκπαιδευτική πολιτική του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια και στο τέταρτο παρουσιάζεται η προσπάθεια εισαγωγής ενιαίας αλληλοδιδακτικής μεθόδου στην Ελλάδα με τη μετάφραση του Οδηγού του Γάλλου παιδαγωγού Charles Louis Sarazin.

Το **Γ' μέρος** που αποτελεί και την κυρίως έρευνα, διαρθρώνεται σε τέσσερα κεφάλαια, όπου παρουσιάζονται, αναλύονται και επεξεργάζονται όσα δεδομένα αφορούν στις προσπάθειες των Ελλήνων να «αξιολογήσουν» το προσωπικό της εκπαίδευσης από την έναρξη του Αγώνα μέχρι και τη δολοφονία του Καποδίστρια. Το πρώτο κεφάλαιο αφορά στις πρώτες και υποτυπώδεις προσπάθειες των επαναστατημένων Ελλήνων να εμποτεύσουν τα πρώτα αλληλοδιδακτικά σχολεία της Ελλάδας. Το δεύτερο εξετάζει αναλυτικά όλες τις αναφορές Διοικητών, Εκτάκτων Επιτρόπων και άλλων παραγόντων του εκπαιδευτικού χώρου κατά την καποδιστριακή περίοδο «περι τῆς ἰκανότητος καὶ τοῦ ἠθικοῦ τῶν διδασκάλων». Στο τρίτο κεφάλαιο επιχειρείται ανάλυση του Οδηγού της αλληλοδιδακτικής του Sarazin, αναφορικά με την εποπτεία των σχολείων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται ανάλυση και επεξεργασία των δεδομένων της δράσης του πρώτου επιθεωρητή του ελληνικού κράτους Ιωάννη Κοκκώνη.

Στα **Συμπεράσματα** επιχειρείται η διεξαγωγή των κυριότερων διαπιστώσεων και συμπερασμάτων, με βάση το θεωρητικό πλαίσιο και τη

μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την ανάλυση και ερμηνεία των δεδομένων.

Στη συνέχεια παρατίθενται τα τεκμήρια και οι πηγές των δεδομένων, καθώς και οι βιβλιογραφικές αναφορές που χρησιμοποιήθηκαν.

Κατά τη διάρκεια της έρευνας στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (Δεκέμβριος 2005 – Δεκέμβριος 2007) παραλάβαμε με αίτηση από τη Γραμματεία των Γ.Α.Κ. τα αρχεία που αφορούσαν στην εργασία σε ασπρόμαυρα φωτοαντίγραφα. Στη συνέχεια, όσα από αυτά κρίναμε ότι έπρεπε να παρατεθούν στο Παράρτημα, ψηφιοποιήθηκαν σε οικιακό σαρωτή, με αποτέλεσμα να μειωθούν τόσο η ευκρίνεια όσο και η ποιότητα της εικόνας. Το καλοκαίρι του 2008 και ενώ η εργασία βρισκόταν στο στάδιο της συγγραφής, τα Γενικά Αρχεία του Κράτους δημοσίευσαν στο διαδίκτυο όλα τα ψηφιοποιημένα αρχεία της περιόδου που αφορούν στην παρούσα εργασία. Συγκρίνοντας την «ανάλυση» και την ποιότητα των δύο ειδών ψηφιοποιημένων εικόνων (τη δική μας και των ΓΑΚ), αποφασίσαμε να παραθέσουμε μόνο εκείνες που προέρχονται από το διαδικτυακό τόπο των ΓΑΚ. Για τον ίδιο λόγο παραθέτουμε το εξώφυλλο του Οδηγού των Ι. Κοκκώνη – Sarazin (1860) από τον ιστότοπο των Δημοσίων Βιβλιοθηκών του Υπουργείου Παιδείας. Οι υπόλοιπες φωτογραφίες που παρατίθενται στο παράρτημα έχουν ληφθεί με τη φωτογραφική μας μηχανή κατά τις επισκέψεις στη Βιβλιοθήκη της Βουλής (κτίριο Πλ. Συντάγματος) και στην Εθνική Βιβλιοθήκη.

Με την ολοκλήρωση της εργασίας, αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω όλους, όσοι συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της προσπάθειας αυτής.

Τα μέλη της τριμελούς επιτροπής για την επιστημονική καθοδήγηση και ηθική συμπαράσταση που μου προσέφεραν κατά την

εκπόνηση της διατριβής. Ειδικότερα ευχαριστώ τον επόπτη καθηγητή **κ. Μιχάλη Κασσωτάκη**, ο οποίος δέχθηκε να με αναλάβει σε μια δύσκολη για εκείνον περίοδο και από τότε συνεχώς με ενεθάρρυνε, με καθοδηγούσε και μου συμπαραστεκόταν ηθικά, την καθηγήτρια **κ. Αλεξάνδρα Λαμπράκη – Παγανού** για τη συχνή καθοδήγηση, τη συμπαράσταση και κυρίως για τις εμπειρίες που αποκόμισα από το σεμινάριο υπ. διδασκτόρων, το οποίο λειτούργησε με δική της πρωτοβουλία στον Τομέα Παιδαγωγικής, καθώς και τον καθηγητή **κ. Γιάννη Μαρμαρινό**, στην παρότρυνση του οποίου οφείλω την απόφασή μου να ξεκινήσω τον κύκλο των Μεταπτυχιακών μου σπουδών, που ολοκληρώνεται με την παρούσα εργασία.

Ευχαριστώ επίσης, το προσωπικό των Γενικών Αρχείων του Κράτους, της Βιβλιοθήκης της Βουλής, της Μπενακείου βιβλιοθήκης, της Εθνικής Βιβλιοθήκης και του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στο προσωπικό της Δημόσιας Βιβλιοθήκης Πύργου και στη Διευθύντρια **κ. Φανή Καραχάλιου** για τη βοήθειά τους, πέρα από τα όρια των καθηκόντων τους.

Σημαντική υπήρξε η βοήθεια της αδελφικής φίλης και συναδέλφου **Μάνιας Περαχωρίτη – Βακάλη**, του συναδέλφου και φίλου **Γιάννη Παπαδόπουλου** και του **π. Λαυρεντίου Γρατσία** στην προμήθεια βιβλιογραφικού υλικού.

Πολλές ευχαριστίες οφείλω στους συναδέλφους και φίλους **Γιώργο Ιωάννου** και **Μιχάλη Κατελάρη** που με βοήθησαν στη νεοελληνική απόδοση μερικών κειμένων του 19^{ου} αιώνα και τη μετάφραση αγγλικών κειμένων αντίστοιχα.

Η αδελφή μου **Αναστασία Κατσιάπη** με συγκινητική προθυμία βοήθησε στην αναζήτηση του ψηφιακού υλικού από τα Γ.Α.Κ. που παρατίθεται στο Παράρτημα, την οποία από καρδιάς ευχαριστώ.

Στην αδελφική φίλη **Δήμητρα Καραδήμα** οφείλω ένα μεγάλο «ευχαριστώ» για την αμέριστη και ανιδιοτελή συμπαράστασή της σε όλα τα στάδια της εργασίας.

Τέλος, επιθυμώ να εκφράσω την απεριόριστη ευγνωμοσύνη μου στην οικογένειά μου και ιδιαίτερα στο σύζυγό μου **Χάρη Γεωργούλη**, ο οποίος εκτός από την πολύτιμη βοήθεια που μου προσέφερε, φωτογραφίζοντας εκατοντάδες σελίδες υλικού από διάφορες Δημόσιες Βιβλιοθήκες, επωμίστηκε σε όλη τη διάρκεια της συγγραφής το βάρος των οικογενειακών μας υποχρεώσεων με αξιοθαύμαστη υπομονή.

Νίκη Κατσιάπη – Γεωργούλη

Αρχαία Ολυμπία, 2013.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εκπαίδευση κατά την καποδιστριακή περίοδο αποτέλεσε στον τόπο μας αντικείμενο συστηματικής έρευνας και μελέτης πολλών ερευνητών και αντικείμενο διδακτορικών διατριβών.

Το 1925 ο Α. Βελέλης με το έργο του *Ο Καποδίστριας ως θεμελιωτής τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδύσεως ἐν Ἑλλάδι* και το 1939 ο Β. Παπαγεωργίου με το έργο του *Ο Καποδίστριας εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν* ασχολήθηκαν γενικά και συνοπτικά με την εκπαίδευση κατά την καποδιστριακή περίοδο.

Η πρώτη συστηματική έρευνα (1956) για το εκπαιδευτικό έργο του Καποδίστρια έγινε από την Ελ. Κούκου με τα έργα της *Ἀπὸ τὸ ἐκπαιδευτικὸν ἔργον τοῦ Ἰ. Καποδίστρια: μερικαὶ ἄγνωστοι σελίδες, Ὁ Καποδίστριας καὶ ἡ Παιδεία (1803 – 1822), Α΄, Ἡ Φιλόμουσος Ἐταιρεία τῆς Βιέννης, Καποδίστριας καὶ ἡ παιδεία 1827-1832: Β΄ Τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα τῆς Αἰγίνης, Ἡ Παιδεία ἀπὸ τὸ 1821 ὡς τὸ 1827.*

Η Ελ. Μπελιά με τη διδακτορική της διατριβή (1970) *Ἡ ἐκπαίδευσις εἰς τὴν Λακωνίαν καὶ τὴν Μεσσηνίαν κατὰ τὴν Καποδιστριακὴν περίοδον, (1828 – 1832),* αλλά και με άλλα δημοσιεύματά της όπως: *Ἡ παιδεία τῶν Κρητῶν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν καὶ τὴν Καποδιστριακὴν περίοδον, Ἰδρυση καὶ λειτουργία σχολείων στὴν Πελοπόννησο ἐπὶ Καποδίστρια, Στέγαση σχολείων Ἀρκαδίας ἐπὶ Καποδίστρια, Ἐκπαιδευτικὴ πραγματικότης στὴν Κυνουρία ἐπὶ Καποδίστρια,* εστίαστηκε σε διάφορες περιοχές της ελεύθερης ή υπόδουλης Ελλάδας. Στις περιοχές των Κυκλάδων και Αργολίδας, Κορινθίας, Μεγαρίδας εστίαστηκαν αντίστοιχα η Αν. Κορδατζή – Πρασά με τη διδακτορική της διατριβή (1996) *Ἡ ἐκπαίδευσις στὶς Κυκλάδες κατὰ τὴν Καποδιστριακὴν περίοδο (1828 – 1832)*

και ο Α. Αθουσάκης με το έργο του (2003) *Η εκπαίδευση στην Αργολίδα, Κορινθία και Μεγαρίδα κατά την καποδιστριακή περίοδο (1828-1832)*.

Η Σ. Γελαδάκη στη διδακτορική της διατριβή (1998) ασχολήθηκε με την παροχή της εκπαιδευτικής γνώσης κατά την καποδιστριακή περίοδο: *αναλυτικά προγράμματα και σχολικά βιβλία*.

Ο Χ. Μπαμπούνης, στη διδακτορική του διατριβή (1998) ασχολήθηκε με τη *Γραμματεία «των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Εκπαιδύσεως» και την εκπαιδευτική πραγματικότητα κατά την καποδιστριακή περίοδο*.

Ο Χρ. Τζήκας ασχολήθηκε στη διδακτορική του διατριβή (1999) με το ρόλος του επιθεωρητή Ιωάννη Κοκκώνη στη θεμελίωση και τα πρώτα βήματα της Δημοτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα.

Αρκετοί άλλοι ερευνητές έγραψαν μικρές ή μεγάλες μελέτες για κάποια πτυχή της εκπαίδευσης κατά την καποδιστριακή περίοδο¹.

---

¹ Ενδεικτικά αναφέρουμε:

Χ. Κωνσταντινόπουλος, *Η επαγγελματική εκπαίδευση στην περίοδο 1828 – 1832*, χ.έ., Αθήνα 1975,

Αλ. Λαμπράκη – Παγανού, *Το υπόμνημα του Ι. Καποδίστρια για τα εκπαιδευτήρια της Hofwyll: εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια, παράρτημα με ανέκδοτες επιστολές Καποδίστρια – Fellenberg*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1989,

Χρ. Λάντος, «Η εκπαίδευση στη Σάμο κατά την καποδιστριακή περίοδο (1828-1830): Η κρίση του 1829», *Πρακτικά διημερίδας «Τοπική Ιστορία και αρχεία»*, Σάμος 1991, σσ. 169– 190,

Αθ. Αβδάλη, «Ο Καποδίστριας και η επιτροπή της προπαιδείας», *Δωδώνη: Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, τ. ΚΓ', τχ. Α', Ιωάννινα 1994, σσ. 5 – 80,

Αντίθετα, η περίοδος του επαναστατικού αγώνα δεν αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης, όσον αφορά στον τομέα της εκπαίδευσης και δικαιολογημένα, αφού η εμπόλεμη κατάσταση της περιόδου αυτής επηρέασε δραματικά την κατάσταση στην εκπαίδευση.

Ο Θ. Σπεράντσας στο έργο του *Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὡς ἔφορος τῆς παιδείας ἀνὰ τὰς Κυκλάδας* κάνει μια σύντομη περιγραφή της περιουσίας του Κωνσταντά στην περιοχή, χωρίς φυσικά επεκτάσεις και αναφορές στις άλλες περιοχές της επαναστατημένης Ελλάδας.

Ο πρωτοπρεσβύτερος Θ. Μουρτζανός στη διδακτορική του διατριβή *Γρηγόριος Κωνσταντᾶς: βίος, ἔργο* ασχολήθηκε με τον ἔφορο της Παιδείας Γρηγόριο Κωνσταντά.

Από τα έργα που αναφέραμε, δύο διατριβές, του Μουρτζανού και του Τζήκα, ασχολούνται με το έργο των ανθρώπων (του Κωνσταντά και του Κοκκώνη αντίστοιχα) που ενεπλάκησαν με την εποπτεία ή τον

Γ. Κόκκωνας, *Οἱ μαθητὲς τοῦ Κεντρικοῦ Σχολείου (1830–1834)*, Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ἑλληνικῆς Νεολαίας, Γενικὴ Γραμματεία Νέας Γενιάς, Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ε.Ι.Ε, Αθήνα 1997,

Γ. Πασπαλιάρης, «Ἡ εκπαιδευτικὴ πολιτικὴ του Ἰωάννη Καποδίστρια (1828 – 1831)», π. *Αναγέννηση*, τχ. 364, Αθήνα 1999,

Αν. Πρασσά, «Ἡ ἐκπαίδευση στις Βόρειες Σποράδες κατὰ την επαναστατικὴ και την καποδιστριακὴ περίοδο (1821-1832)», *Αρχεῖο Θεσσαλικῶν Μελετῶν*, τ. 12, σ. 33,

Σ. Συμεωνίδης, *Ἡ εκπαιδευτικὴ ἀνοίξη στο νησί της Κιμῶλου (1823-1854)*, χ.έ, χ.τ. 1999.

Στις αναφερθείσες εργασίες δεν περιλαμβάνονται διατριβές που εκπονήθηκαν στα πανεπιστήμια Θεσσαλονίκης και Πάτρας και δεν ἔχουν κατατεθεῖ στο Ἐθνικὸ Κέντρο Τεκμηρίωσης, στα κείμενα των οποίων δεν καταφέραμε να ἔχουμε πρόσβαση, εξαιτίας αντικειμενικῶν δυσκολιών.

κρατικό έλεγχο της εκπαίδευσης, χωρίς ωστόσο να γίνει συστηματική έρευνα για το θεσμό της εποπτείας κατά την υπό εξέταση περίοδο.

Με την παρούσα εργασία έγινε προσπάθεια να διερευνηθούν ποια χαρακτηριστικά από τη διαδικασία της αξιολόγησης, όπως την αντιλαμβάνεται η σύγχρονη επιστήμη της Παιδαγωγικής, υπήρχαν σε όλες τις όψεις και τις μορφές που είχε η εποπτεία (ο όρος *αξιολόγηση* είναι μεταγενέστερος) της εποχής εκείνης που οριοθετείται από την έναρξη της Επανάστασης (1821) μέχρι και τη δολοφονία του Καποδίστρια (1831) και τέλος πώς εξελίχθηκε στην πρώτη φάση της ιστορίας του νεοσύστατου ελλαδικού κράτους.

Η πρώτη ιδέα να μελετηθεί όλη η ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, αποκλείστηκε λόγω μεγάλου χρονικού εύρους και χωρίς δυνατότητα συστηματικής έρευνας. Η μετέπειτα απόπειρα να ερευνηθεί εκτός από την Καποδιστριακή και η Οθωνική περίοδος εγκαταλείφθηκε, όταν μετά από δύο ετών έρευνα στα Γενικά Αρχεία του Κράτους είχαν μελετηθεί λιγότεροι από τους μισούς φακέλους της Οθωνικής περιόδου και είχαν βρεθεί ελάχιστα δείγματα εκθέσεων επιθεωρητών, πράγμα που έβαλε ευθέως στην αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος και στην αξιοπιστία της έρευνας.

Με την εργασία αυτή επιχειρείται να δοθεί απάντηση στα εξής ερωτήματα:

1. Ποιος ήταν ο γενικός σκοπός και ποιοι οι επιμέρους στόχοι της αξιολόγησης² των εκπαιδευτικών κατά την περίοδο 1821 – 1831;
2. Ποιες μορφές ή προσεγγίσεις είχε η αξιολόγηση;
3. Ποιοι ήταν τα «αντικείμενα» αξιολόγησης;
4. Ποια μεθοδολογία/τεχνική χρησιμοποιήθηκε;
5. Ποιοι ήταν οι «φορείς» της αξιολόγησης;
6. Αν και πώς σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε η αξιολόγηση;
7. Με ποιο τρόπο ανακοινώθηκαν τα αποτελέσματα της αξιολόγησης;
8. Με ποιο τρόπο αξιοποιήθηκαν τα αποτελέσματα της αξιολόγησης;

Για να απαντηθούν τα παραπάνω ερωτήματα, εξετάσαμε τις ίδιες μεταβλητές (σκοπός, μορφές, φορείς, αντικείμενα κλπ) της αξιολόγησης στις δύο ιστορικές περιόδους (απελευθερωτικού αγώνα – καποδιστριακή) με το ίδιο μεθοδολογικό εργαλείο, μέσα από την αναζήτηση των αιτιακών σχέσεων, πέρα από την αφήγηση/ιστόρηση των γεγονότων³. Η διάκριση των διαφορών και η αναγνώριση των ομοιοτήτων τοποθετήθηκαν στο

---

² Έχει ειπωθεί ότι ο όρος *αξιολόγηση* είναι άγνωστος κατά την περίοδο αυτή. Για λόγους πρακτικούς, κάθε φορά που αναφερόμαστε σε οποιαδήποτε διαδικασία εποπτείας ή κρατικού ελέγχου θα χρησιμοποιούμε τον όρο *αξιολόγηση*.

³ J. Schriewer, «The method of comparison and the need for externalization: methodological criteria and sociological concepts», στο J. Schriewer – Br. Holmes (eds.) *Theories and Methods in Comparative Education*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 1990, pp. 37-43.

επίπεδο των γενικεύσιμων σχέσεων, με «μεταβλητή» το χρόνο⁴. Έτσι, η συγκριτική θεώρηση των επιμέρους στοιχείων της εκπαιδευτικής αξιολόγησης έγινε και διαχρονικά και συγχρονικά – διακειμενικά. Διαχρονικά η σύγκριση αναφέρεται στον οριζόντιο άξονα του χρόνου.

Η συλλογή του **αρχειακού υλικού** της παρούσας εργασίας έγινε από τα Αρχεία Έλληνικής Παλιγγενεσίας μέχρι της εγκαταστάσεως της Βασιλείας, τα Γενικά Αρχεία του Κράτους, τις εφημερίδες της εποχής (*Γενική Εφημερίς της Ελλάδος και Η Αιγυπτιαία*), καθώς και το περιοδικό *Ερμής ο Λόγιος*.

Στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (Αρχείο Αγώνος και Αρχείο περιόδου Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια) μελετήθηκαν οι φάκελοι που αφορούν στο Μινιστέριο / Γραμματεία / Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας. Από το Καποδιστριακό αρχείο αρχικά μελετήθηκαν είκοσι φάκελοι που περιείχαν σχολικά έγγραφα (Φ23, Φ24, Φ27, Φ43, Φ44, Φ46, Φ49, Φ55, Φ57, Φ21B, Φ22B, Φ30A, Φ30B, Φ31B, Φ34B, Φ36B, Φ37B, Φ38B, Φ39B, Φ53A) δύο φάκελοι με γενικά έγγραφα (35A και 36A) και δεκατρείς φάκελοι με Επιστολές και διάφορα υπηρεσιακά έγγραφα (Φ45, Φ47, Φ50, Φ52, Φ56, Φ22A, Φ31A, Φ34A, Φ35B, Φ39A, Φ40A, Φ45, Φ54). Επειδή όμως πολλοί δάσκαλοι της εποχής εκείνης ήταν και κληρικοί και συνεπώς οποιαδήποτε πληροφορία για αυτούς ενδεχομένως θα ήταν αξιοποιήσιμη, μελετήθηκαν στη συνέχεια και οι φάκελοι που είχαν εκκλησιαστικά ή μοναστηριακά έγγραφα (Φ19, Φ20, Φ41, Φ42, Φ48, Φ51, Φ21A, Φ37A, Φ38A, Φ53B).

---

⁴ Α. Καζαμίας, «Για μια νέα ανάγνωση της ιστορικο-συγκριτικής μεθόδου: Προβληματισμοί και σχεδιάσμα», *Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, τχ. 1, 2002, σ. 13.

Κάθε έγγραφο από τις παραπάνω πηγές που περιείχε οποιοδήποτε ενδιαφέρον στοιχείο για την έρευνα, κωδικοποιήθηκε με τη βοήθεια του υπολογιστικού εργαλείου Excel και στο τέλος προέκυψε ένα αρχείο, ώστε με κατάλληλα φίλτρα και εντολές να υπάρχει η δυνατότητα να έχουμε συγκεντρωμένες όλες τις αναφορές για οποιοδήποτε πρόσωπο σχετικό με την εκπαίδευση, για οποιοδήποτε σχολείο ή ό,τι άλλο μας ενδιέφερε και είχε σχέση με την εκπαίδευση της εποχής εκείνης, χωρίς να γίνει στατιστική επεξεργασία των στοιχείων.

Ένα πρόβλημα που αντιμετωπίσαμε κατά την επεξεργασία των στοιχείων ήταν η λανθασμένη αναγραφή του ονόματος ή και του επωνύμου μερικών δασκάλων. Σε μερικά ήταν εμφανές ότι επρόκειτο για το ίδιο πρόσωπο (Μερίκας Γεώργιος, Μερίκας Γιωργάκης). Σε άλλα, για τα οποία δεν είχαμε σοβαρές ενδείξεις για ταυτοπροσωπία, αναφέρουμε με επιφύλαξη ότι πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο (για παράδειγμα, Βασιλειάδης Χριστόδουλος – Βασιλειάδης Χρίστος, Μπαμπούκης – Παμπούκης Νικηφόρος). Υπάρχει μια τρίτη κατηγορία ονομάτων, στα οποία, ενώ τα διαφορετικά ονοματεπώνυμα δεν δείχνουν ότι αναφέρονται στο ίδιο πρόσωπο, εν τούτοις η διασταύρωση άλλων στοιχείων, όπως το όνομα του σχολείου, η χρονική περίοδος εργασίας κ.ά. αποδεικνύουν ότι πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο. Τέτοια παραδείγματα είναι: Ανάργυρος (Αναγνώστης) Γ. Λέγγερη – Ανάργυρος Λάγκερης, Θέρμιος Λαμπαδάριος Αισωπίδης⁵ – Αισωπίδης Λαμπαδάριος – Αισωπίδης παπα – Γεώργιος,

---

⁵ Το Θέρμιος δηλώνει την καταγωγή του (από την Κύθνο), το Λαμπαδάριος τον τίτλο του (βυζαντινό εκκλησιαστικό και πολιτικό αξίωμα που σταδιακά περιορίστηκε μόνο στην εκκλησιαστική ορολογία και στα νεότερα χρόνια ονομάζεται ο κορυφαίος από τον αριστερό χορό των ψαλτών· στην ψαλτική ιεραρχία είναι ανώτερος του Αναγνώστη), το Γεώργιος είναι το βαπτιστικό του όνομα και το Αισωπίδης είναι το επώνυμό του.

Κορκόδειλος – Κορκόδειλος Διον. ιεροδιάκονος – Κροκόδειλος – Κροκόδειλος Δ. Τέλος, ένα πρόβλημα που δεν κατορθώσαμε να επιλύσουμε εξ ολοκλήρου είναι η μη αναγραφή του ονοματεπώνυμου αρκετών δασκάλων σε αρκετά έγγραφα. Σε αυτές τις περιπτώσεις βρήκαμε το όνομα του δασκάλου από άλλα έγγραφα (επιστολή του ίδιου προς το Διοικητή, τους εφόρους ή τη Γραμματεία). Σε περίπτωση που κανένα άλλο στοιχείο δεν είχαμε στη διάθεσή μας τον αναφέρουμε ως ανώνυμο δάσκαλο. Για παράδειγμα, δεν εντοπίσαμε σε ποιο δάσκαλο που δίδασκε στο Μυστρά αντιστοιχούν τα αρχικά Α. Κ., ποιοι είναι οι «Οί δύο υιοί Ιωάννου Χρυσοβέργου» κ.ά.

Είναι γνωστό ότι όλα τα κείμενα της περιόδου που εξετάζουμε είναι γραμμένα σε πολυτονικό σύστημα. Για λόγους αισθητικής, κατά την παράθεση αποσπασμάτων των κειμένων, διατηρήσαμε το πολυτονικό σύστημα γραφής, όπως είναι στο πρωτότυπο. Για τον ίδιο λόγο, διατηρήσαμε την πολυτονική μορφή στη Βιβλιογραφία σε όσα βιβλία έχουν γραφτεί στο πολυτονικό σύστημα.

ΜΕΡΟΣ Α΄

1. Η έννοια της αξιολόγησης

Η αξιολόγηση αν και αποτελεί εγγενές στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης¹, είναι μια σχετικά νέα επιστημονική περιοχή, όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και στο διεθνή χώρο. Βέβαια, τη σημερινή της έννοια, ως αυτοτελής επιστημονική περιοχή την έλαβε στο δεύτερο μισό του περασμένου αιώνα. Ωστόσο, με τη μεταφορά και την απόδοση των όρων από την ξένη στην ελληνική βιβλιογραφία δημιουργήθηκε εννοιολογικό πρόβλημα, γιατί κανένας ελληνικός όρος δεν μπόρεσε να αποδώσει ακριβώς τους ξένους σχετικούς όρους.

Η αξιολόγηση δεν είναι μόνο **εκτίμηση**, αφού ο όρος δεν αποδίδει πλήρως την ψυχοπνευματική διάσταση της διεργασίας. Δεν είναι **μέτρηση**, αφού ο όρος χρησιμοποιείται για τη σύγκριση κάποιου μεγέθους με αυθαίρετα καθορισμένη μονάδα μέτρησης². Επίσης δεν είναι μόνο **εξέταση** και **βαθμολόγηση**, όροι που χρησιμοποιούνται συνήθως για την αξιολόγηση της επίδοσης του μαθητή.

---

¹ «Το πόρισμα σχετικά με το καλό ή το μέτριο, το καλύτερο ή το άριστο αποτελεί προϊόν αξιολογικής κρίσης του κάθε ανθρώπου και ζωή χωρίς κρίση αξιολογική δεν είναι νοητή». Βλ. Π. Πολυχρονόπουλος, «Φιλοσοφική, Παιδαγωγική και Κοινωνιολογική Θεώρηση της Αξιολόγησης», π. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τχ. 58, Αθήνα 1991, σσ. 69 – 74.

² Βλ. Μιχ. Κασσωτάκης, «Αξιολόγηση διδασκαλίας», *Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια – Λεξικό*, τ. 2, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1989, σσ. 615 – 617,

J. – C. Emin, «Conciliating Internal and External Evaluation: A difficult game whose stakes are real pupils» in J. Solomon, (ed.), *Trends in the Evaluation of Education Systems: School (Self-) Evaluation and Decentralization*, ΥΠΕΡΤΗ, P.I., E.C., Athens 1998, pp. 31 – 37 και

M. S. Scriven, «Evaluation Perspectives and Procedures» in W. J. Popham (ed.), *Evaluation in Education: Current Applications*, pp. 3 – 93, McCutchan, USA 1974.

Ο όρος **αξιολόγηση** είναι ο πλέον περιεκτικός και γενικός και περιλαμβάνει όλες τις προηγούμενες διεργασίες, ως επιμέρους του διαστάσεις.

Αξιολόγηση εκτός εκπαίδευσης γίνεται παντού, τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα³, με διάφορους σκοπούς, όπως τη βαθμολογική και μισθολογική προαγωγή, τη μονιμοποίηση, την ανανέωση συμβολαίου, την ανάθεση καθηκόντων, την επιλογή νέου προσωπικού, τη χορήγηση αδειών ασκήσεως επαγγέλματος, τη χορήγηση επάρκειας προσόντων, την επιλογή επενδύσεων την έγκριση συμβάσεων κ.ά.

Η αξιολόγηση στην εκπαίδευση έχει, σε σχέση με άλλους τομείς, τη μεγαλύτερη παράδοση, αλλά και τα μεγαλύτερα προβλήματα. Μέχρι πριν από μερικές δεκαετίες η εκπαιδευτική αξιολόγηση ταυτιζόταν με την εξέταση/επιθεώρηση και βαθμολόγηση του αξιολογούμενου. Δεν περιορίζεται όμως σε αυτά. Ως ευρύτερος εννοιολογικά όρος, αποδίδει την αξιολόγηση των όψεων, παραγόντων, συντελεστών, αποτελεσμάτων κ.λ.π. της εκπαιδευτικής λειτουργίας με βάση συγκεκριμένους σκοπούς και καθορισμένα κριτήρια.

---

³ Βλ. Ηλ. Ματσαγγούρας, *Θεωρία και Πράξη της Διδασκαλίας*, τ. Α', εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002², σ. 344.

2. Τα αντικείμενα της εκπαιδευτικής αξιολόγησης

Με τον όρο *αντικείμενο της αξιολόγησης* απαντάμε στο ερώτημα «τι αξιολογείται»⁴. Όλα τα πρόσωπα⁵, τα πράγματα, οι θεσμοί, τα προγράμματα, οι διαδικασίες που εμπλέκονται σε οποιοδήποτε εκπαιδευτικό σύστημα μπορεί να αποτελέσουν αντικείμενα της εκπαιδευτικής αξιολόγησης: Η διδακτική διαδικασία και η διδακτική μεθοδολογία, τα διδακτικά μέσα (οπτικοακουστικά κ. ά.), τα υλικά μέσα (εργαστήρια, εγκαταστάσεις, βιβλία, αναλυτικά προγράμματα), το προσωπικό (διδακτικό, διοικητικό, εποπτικό, επικουρικό, επιτελικό), οι ειδικοί θεσμοί και τα ειδικά μέτρα (π.χ. Σ.Ε.Π., υπηρεσίες ψυχολογικής βοήθειας), το εκπαιδευτικό κλίμα και οι προϋποθέσεις ισότητας και αντιστάθμισης κοινωνικών ανισοτήτων, το σύστημα αξιολόγησης και οι αξιολογητές κ.ά.

Το εκπαιδευτικό σύστημα αποτελείται από επιμέρους παράγοντες, καθένας από τους οποίους αλληλεπιδρά με τους υπόλοιπους και συμβάλλει στην αποτελεσματικότητα του όλου εκπαιδευτικού συστήματος. Αν, επομένως, η εκπαιδευτική αξιολόγηση έχει σκοπό να διαπιστώνει και να εξασφαλίζει την καλή λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος, τότε πρέπει να έχει ως αντικείμενο κάθε παράγοντα. «Με αυτή την έννοια, σε μια ολοκληρωμένη προσπάθεια εκπαιδευτικής

---

⁴ Βλ. Ευστ. Γ. Δημητρόπουλος, *Εκπαιδευτική Αξιολόγηση: Μέρος πρώτο, Η αξιολόγηση της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού έργου*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1991³, σ. 21.

⁵ Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960 η αξιολόγηση αφορούσε κυρίως στους μαθητές και στους εκπαιδευτικούς. Βλ. D. Nevo, *School – Based Evaluation*, Elsevier Science Ltd, Pergamon G.B. 1995, p. 11.

αξιολόγησης, πρέπει ν' αξιολογείται τουλάχιστον μέχρι και ο Υπουργός Παιδείας»⁶. Είναι πρωτίστως αναγκαίο να αξιολογηθεί η κοινωνική διάσταση του εκπαιδευτικού έργου και ύστερα να αξιολογηθούν τα καθαυτό αντικείμενα της εκπαιδευτικής αξιολόγησης⁷. Δε μπορεί να αξιολογηθεί ο δάσκαλος «ερήμην των προϋποθέσεων και συνθηκών λειτουργίας του σχολείου, που στο μεγάλο τους μέρος εξαρτώνται και ελέγχονται από εξωσχολικούς παράγοντες»⁸.

3. Σκοποί της εκπαιδευτικής αξιολόγησης

Οι **σκοποί** της εκπαιδευτικής αξιολόγησης, γενικοί και ειδικοί, μπορεί να είναι πάρα πολλοί και συνυπάρχουν πάντοτε με το αντικείμενο αξιολόγησης. Δεν είναι εφικτό να καταγραφούν λεπτομερώς όλοι οι δυνατοί σκοποί, για κάθε εκπαιδευτική βαθμίδα, για κάθε μέτρο, για κάθε

---

⁶ Βλ. Δημητρόπουλος, *Εκπαιδευτική Αξιολόγηση: Μέρος πρώτο, Η αξιολόγηση της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού έργου*, ό.π., σ. 21.ί.μ. (Η μεγαλύτερη απόσταση χαρακτήρων δική μας).

⁷ Ο Apple αναφέρει χαρακτηριστικά ότι δεν μπορεί να αξιολογούνται με τα ίδια κριτήρια σχολεία με ετήσια δαπάνη 14.000 \$ και άλλα με 4.000 \$. Προσθέτει ακόμα ότι υπάρχουν σχολεία υποβαθμισμένων περιοχών στεγασμένα σε ετοιμόρροπα κτίρια, με τάξεις που λειτουργούν σε διαδρόμους ή σε τουαλέτες, με ανεπαρκή αριθμό θρανίων, βιβλίων και γραφικής ύλης, με αύξηση μαθητικού δυναμικού και μείωση διδασκόντων. Όλα αυτά σε ένα διαρκώς αυξανόμενο τμήμα του αμερικανικού πληθυσμού που ζει σε συνθήκες φτώχειας, ανεργίας, έλλειψης στέγης και ιατρικής φροντίδας. Βλ. M. Apple, «Αν η αξιολόγηση των εκπαιδευτικών είναι η απάντηση, ποια είναι η ερώτηση;», μτφ. Νίκος Σύφαντος, π. *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, τχ. 58, 2001, Αθήνα, σσ. 24 – 38.

⁸ Βλ. Apple, ό.π., σ. 29.

περίσταση. Όποιοι και να είναι οι επιμέρους σκοποί, είναι αναγκαίο να τονιστεί πως κάθε αξιολόγηση πρέπει να οδηγεί σε βελτίωση του αξιολογούμενου αντικειμένου. Σε αντίθετη περίπτωση, η αξιολόγηση γίνεται περιττή ή και επιβλαβής⁹.

Μερικοί ενδεικτικοί σκοποί της εκπαιδευτικής αξιολόγησης είναι¹⁰:

---

⁹ Η έλλειψη της ερμηνείας σκοπών συχνά οδηγεί σε αποτυχία τη διαδικασία της αξιολόγησης ή την εκμετάλλευσή της προς όφελος μεμονωμένων ομάδων. Βλ. Μιχ. Κασσωτάκης, «Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου και των εκπαιδευτικών», π. *Η Λέσχη των Εκπαιδευτικών*, τχ. 30, 2003, Αθήνα, σσ. 3 – 7.

¹⁰ Βλ. Nevo, *School – Based Evaluation*, ό.π., p. 7, 17 και 33,

Απ. Ανδρέου – Γ. Παπακωνσταντίνου, *Εξουσία και Οργάνωση – Διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος*, εκδ. Νέα Σύνορα – Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα 1994, σσ. 103 – 106 και 172 – 174,

Δημ. Βεργίδης, «Η συμβολή της αξιολόγησης στην εκπαιδευτική πολιτική», στο Γ. Μπαγάκης (επιμ.), *Αξιολόγηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και σχολείου*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2001, σσ. 40 – 60,

Φ. Κ. Βώρος, «Αξιολόγηση διδασκόντων, διδασκομένων και άλλων ενόχων», <http://www.voros.gr/ekpl/axiol.doc>, (πρόσβαση στις 31/8/2009),

Δημητρόπουλος, *Εκπαιδευτική Αξιολόγηση: Μέρος πρώτο, Η αξιολόγηση της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού έργου*, ό.π., σ. 35,

Χρ. Δούκας, *Εκπαιδευτική πολιτική και εξουσία: η περίπτωση της αξιολόγησης των εκπαιδευτικών, 1982-1994*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2000, σ. 63,

Γ. Καββαδίας, «Ο εκσυγχρονισμός της αξιολόγησης», στο Χ. Κάτσικας – Γ. Καββαδίας (επιμ.), *Η αξιολόγηση στην εκπαίδευση: Ποιος, ποιον και γιατί*, εκδ. Σαββάλα, Αθήνα 2002, σσ. 173 – 186,

Κασσωτάκης, «Το αίτημα της αντικειμενικής αξιολόγησης του εκπαιδευτικού έργου και τα προβλήματά του», *Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου – βασική κατάρτιση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών*, Εκδοτικός Όμιλος Συγγραφέων – Καθηγητών, Αθήνα 1992, σσ. 46 – 51 και «Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου και των

- η διευκόλυνση του προγραμματισμού και της σχεδίασης εκπαιδευτικών προγραμμάτων, δραστηριοτήτων κ.λ.π.
- η διευκόλυνση στη λήψη και τεκμηρίωση αποφάσεων που σχετίζονται με την πρόσληψη, το διορισμό, τη μονιμοποίηση,

---

εκπαιδευτικών», ό.π., «Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου και των εκπαιδευτικών», π. Η Λέσχη των Εκπαιδευτικών, ό.π., σ. 3,

Α. Κιτσάκης, «Μήπως πρέπει να επαναπροσδιορίσουμε τους σκοπούς της εκπαίδευσης;», π. Λόγος και Πράξη, τχ. 10(38), 1989, Αθήνα, σ. 126,

Γ. Μαυρογιώργος, «Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού», στο Χ. Κάτσικας – Γ. Καββαδίας (επιμ.), *Η αξιολόγηση στην εκπαίδευση: Ποιος, ποιον και γιατί;*, εκδ. Σαββάλα, Αθήνα 2002, σσ. 139 – 150,

Α. Β. Μιχόπουλος, *Η εκπαίδευση στο πλαίσιο της οργανωτικής θεωρίας*, χ.έ., Αθήνα 1997, σσ. 153 – 170,

Σ. Μπουζάκης, *Συγκριτική Παιδαγωγική*, τ. III, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1993, σσ. 95 – 100,

Π. Παπακωνσταντίνου, *Εκπαιδευτικό έργο και αξιολόγηση στο σχολείο*, εκδ. Έκφραση, Αθήνα 1993, σ. 167 – 169, 187 – 189,

Π. Πασιαρδής, *Η αξιολόγηση του έργου των εκπαιδευτικών*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1996, σσ. 1 – 17,

Π. Πηγιάκη, *Προετοιμασία, σχεδιασμός και αξιολόγηση της διδασκαλίας: Διδακτική μεθοδολογία*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1998², σ177,

Πολυχρονόπουλος, «Φιλοσοφική, Παιδαγωγική και Κοινωνιολογική Θεώρηση της Αξιολόγησης», ό.π., σσ. 71 – 72,

Χ. Α. Σαΐτης, *Οργάνωση και διοίκηση της εκπαίδευσης: Θεωρία και πράξη*, χ.έ., Αθήνα 1992, σ. 34,

Ι. Σολομών (επιμ. – εισαγωγή), *Εσωτερική αξιολόγηση και προγραμματισμός του εκπαιδευτικού έργου στη σχολική μονάδα*, εκδ. Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, Αθήνα 1999,

Γ. Μ. Τρούλης, «Αξιολόγηση εκπαιδευτικών», *Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια Λεξικό*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1989, σσ. 621 – 622.

την προαγωγή του προσωπικού της εκπαίδευσης, αλλά και για δαπάνες, μέσα, υλικά κλπ.

- η διαπίστωση της ανάγκης για βελτίωση του διδακτικού προσωπικού.
- η αξιολόγηση των μαθητών που συμμετέχουν σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα.
- η βελτίωση του γενικού σχολικού περιβάλλοντος και κλίματος.
- η προσαρμογή της προσφοράς της παιδείας στις απαιτήσεις, στις ανάγκες του κοινωνικοοικονομικού συστήματος.

Η αξιολόγηση είναι δομικό και λειτουργικό στοιχείο κάθε καλοσχεδιασμένης εκπαιδευτικής προσπάθειας. Έτσι, μέσω της ανατροφοδότησης εξασφαλίζεται η αυτοδιόρθωση.

4. Προβλήματα και σφάλματα στην εκπαιδευτική αξιολόγηση

Τόσο αυτοί που ασχολούνται θεωρητικά με το θέμα της αξιολόγησης, όσο και εκείνοι που την εφαρμόζουν στην πράξη, αντιμετωπίζουν πολλά και σοβαρά προβλήματα, μερικά από τα οποία ακόμα δεν έχουν βρει τη λύση. Ενδεικτικά αναφέρουμε μερικά¹¹:

---

¹¹ Βλ. J. B. MacDonald, «Η Αξιολόγηση και ο έλεγχος της Εκπαίδευσης», π. Παιδαγωγική Επιθεώρηση, τχ. 11, 1989, Αθήνα, σσ. 127 – 145,

M. S. Scriven, «Evaluation: Formative, Summative, and Goal-gree», in T. Husen – T. N. Postlethwaite (eds), *The international Encyclopedia in Education*, 2nd edition, vol. 4, pp. 2097 – 2101, Elsevier Science Ltd., Great Britain, Pergamon, 1994,

- Τα **κριτήρια** δεν είναι πάντοτε αντικειμενικά και αποδεκτά.
- Η άποψη ότι τα πάντα είναι **μετρήσιμα** δεν ισχύει.
- Δεν υπάρχει **καθολική συμφωνία** για τους **σκοπούς** της εκπαίδευσης.
- Υπάρχει πρόβλημα **υποκειμενικότητας** όταν τα κριτήρια είναι **ποιοτικά**.
- Η **ερμηνεία των αποτελεσμάτων** της αξιολόγησης είναι δύσκολη.
- Είναι πιθανή η ύπαρξη **σκοπιμοτήτων**.
- Πολλές φορές επικρατεί σύγχυση μεταξύ των **αξόνων αξιολόγησης** και των **κριτηρίων αξιολόγησης**.
- Είναι δύσκολη η διάκριση μεταξύ **εσωτερικής αξίας** και **εξωτερικής, περιστασιακής αξίας** ενός ατόμου ή αντικειμένου.

E. R. House, Introduction (to Evaluation Theory), in T. Kellaghan, D. L. Stufflebeam, L. A. Wingate (eds), *International Handbook of Educational Evaluation*, Part 1, pp. 9 – 14, Great Britain, Kluwer Academic Publishers, 2003,

Δημητρόπουλος, *Εκπαιδευτική Αξιολόγηση: Μέρος πρώτο, Η αξιολόγηση της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού έργου*, ό.π., σσ. 89,

Κασσωτάκης, «Το αίτημα της αντικειμενικής αξιολόγησης του εκπαιδευτικού έργου και τα προβλήματά του», ό.π. και Πρόλογος στο Χρίστος Δούκας, *Εκπαιδευτική πολιτική και εξουσία*, ό.π.

Π. Πολυχρονόπουλος, «Προβλήματα εκπαιδευτικής αξιολόγησης: Έξι προβλήματα για έρευνα», π. *Νέα Παιδεία*, τχ. 13, Άνοιξη 1980, Αθήνα, σσ. 41 – 50.

Α. Τσουρινάκης, «Η σχετική και η Ουδέτερη αξιολόγηση», π. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τχ. 7, Απρ. – Ιούν. 1982, Αθήνα.

- Είναι δύσκολο να αποφασιστεί κατά πόσο κάποιοι εξωσχολικοί παράγοντες επηρεάζουν τα αποτελέσματα της εκπαιδευτικής προσπάθειας.
- Η ελληνική **Πολιτεία** δεν ασχολήθηκε σοβαρά με το θέμα της αξιολόγησης. Μέχρι τώρα στηρίχτηκε στη γραφειοκρατική αντίληψη.
- Οι αξιολογητές ή εκείνοι που αποφασίζουν για την αξιολόγηση παρουσιάζουν συχνά **ιδεολογική φόρτιση**, με αποτέλεσμα να επηρεάζουν την πολιτική σχετικά με την αξιολόγηση.

Σε κάθε αξιολόγηση μπορούν να γίνουν πολλά **σφάλματα**, εκ των οποίων άλλα οφείλονται στο μη ορθό σχεδιασμό της αξιολόγησης και άλλα στην ελλιπή κατάρτιση των αξιολογητών. Τα βασικά σφάλματα στην εκπαιδευτική αξιολόγηση είναι¹²:

- το σφάλμα **κριτηρίου**. Προέρχεται από «την ελαστικότητα και τη σχετικότητα κριτηρίων καθώς και των μονάδων των μέτρων που χρησιμοποιούνται για την εκτίμηση ποιοτικών χαρακτηριστικών. Για παράδειγμα, «η διαφορά μεταξύ του "άριστος" και του "πολύ καλός" [...] μπορεί να πάρει τόσες τιμές όσοι και οι αξιολογητές»¹³.

---

¹² Βλ. Karlheinz Ingenkamp, *Εγχειρίδιο Παιδαγωγικής Διαγνωστικής*, μτφ. Λευτέρης Κουτσούκης, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 145.

Δημητρόπουλος, *Εκπαιδευτική Αξιολόγηση: Μέρος πρώτο, Η αξιολόγηση της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού έργου*, ό.π., σσ. 76 – 78,

Αχ. Καψάλης, *Παιδαγωγική Ψυχολογία*, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 27.

¹³ Βλ. Δημητρόπουλος, *Εκπαιδευτική Αξιολόγηση: Μέρος πρώτο, Η αξιολόγηση της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού έργου*, ό.π., σσ. 76 – 78,

- το σφάλμα **γνωριμίας**. Δημιουργείται όταν ο αξιολογητής πριν από την αξιολογική διαδικασία έχει αποκομίσει εντυπώσεις για τον αξιολογούμενο, με αποτέλεσμα να υπάρχει θετική ή αρνητική απόκλιση μεταξύ της εκτίμησης του αξιολογητή και της πραγματικής κατάστασης.
- το σφάλμα **στερεοτύπου**. Εμφανίζεται στις περιπτώσεις κατά τις οποίες ο αξιολογητής είναι επηρεασμένος από στερεότυπα, που σχετίζονται με το φύλο, τον τόπο καταγωγής του αξιολογούμενου κ.ά.
- το **λογικό** σφάλμα. Εμφανίζεται όταν αξιολογούνται ταυτόχρονα δύο ή περισσότερα χαρακτηριστικά και η κρίση του ενός επηρεάζει την κρίση του άλλου εκ μέρους του αξιολογητή. Το σφάλμα αυτό διαπράττουν οι εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης όταν βαθμολογούν με άριστα έναν μαθητή που υστερεί αισθητά σε μαθήματα όπως Γυμναστική, Αισθητική Αγωγή κ.ά., επειδή αριστεύει στα Μαθηματικά, τη Γλώσσα, την Ιστορία κ.ά.
- το σφάλμα **προσδοκίας**. Αναφέρεται στην περίπτωση που ο αξιολογητής επηρεάζεται από τις υψηλές ή χαμηλές προσδοκίες που έχει από τον αξιολογούμενο. Σε τέτοιες περιπτώσεις τείνει να αξιολογεί θετικά εκείνον από τον οποίον «περιμένει πολλά» ακόμα και αν δεν είχε το αναμενόμενο αποτέλεσμα και αντίθετα.
- το σφάλμα **κεντρικής τάσης**. Συμβαίνει όταν ο αξιολογητής αποφεύγει τα άκρα και οι κρίσεις του συσσωρεύονται γύρω από το «μέσο» της κλίμακας, λόγω ανασφάλειας, έλλειψης γνώσης του αντικειμένου διδασκαλίας, διάθεσης για επιείκεια ή αυστηρότητα, έλλειψης κριτηρίων αξιολόγησης κ.ά.

5. Γενικές αρχές της εκπαιδευτικής αξιολόγησης

Για να είναι αποτελεσματική η αξιολόγηση, πρέπει πέρα από τη φιλοσοφία, τις μεθόδους και τις προσεγγίσεις της να διέπεται από αρχές, γενικούς ή ειδικούς κανόνες που θα κατευθύνουν την εφαρμογή της αξιολόγησης σωστά. Μερικές από τις αρχές που πρέπει να ακολουθούνται σε κάθε προσπάθεια εκπαιδευτικής αξιολόγησης είναι¹⁴:

- Να υπάρχει **αντικείμενο** και **σκοπός**. Αν δεν γνωρίζουμε το τι και το γιατί αξιολογούμε, τότε η αξιολόγηση μετατρέπεται σε αυτοσκοπό, πράγμα που την καθιστά επιζήμια.
- Να επιλεγεί **κατάλληλη μέθοδος**. Δεν υπάρχει καθολικά αποδεκτή μόνο μία κατάλληλη μέθοδος. Για κάθε περίπτωση υπάρχει η καταλληλότερη μέθοδος και πολλές φορές γίνεται συνδυασμός διαφόρων μεθόδων.
- Να είναι **μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας** και όχι αποκομμένη δραστηριότητα.
- Να γίνεται με **επιστημονικό τρόπο**, δηλαδή να στηρίζεται σε ερευνητικό υπόβαθρο, να χρησιμοποιεί έγκυρη και αξιόπιστη μεθοδολογία και να υλοποιείται από καταρτισμένους αξιολογητές.
- Να μην αποτελεί **απειλή** για κανέναν. Όταν συμβεί αυτό, η αξιολόγηση δεν θα έχει πετύχει τους σκοπούς της και δεν θα προκύψει ωφέλεια στο εκπαιδευτικό σύστημα.

---

¹⁴ Βλ. Δημητρόπουλος, *Εκπαιδευτική Αξιολόγηση: Μέρος πρώτο, Η αξιολόγηση της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού έργου*, ό.π., σσ. 74 – 75.

- Να συνοδεύεται από **κατάλληλα μέτρα**. Μόνο έτσι θα γίνει ανατροφοδότηση και διόρθωση των *αντικειμένων της αξιολόγησης*. Ειδικά στην αξιολόγηση των εκπαιδευτικών να γίνεται σύνδεση αποτελεσμάτων αξιολόγησης με την προετοιμασία των εκπαιδευτικών στις σχολές τους και την επιμόρφωσή τους.
- Να **προεξασφαλίζει την επιτυχία** της εκπαιδευτικής προσπάθειας, δηλαδή να έχει προληπτικό χαρακτήρα και όχι επιβεβαιωτικό.
- Ειδικά στην αξιολόγηση του δασκάλου, είναι αδήριτη ανάγκη να ευθυγραμμιστούν το περιεχόμενο και οι διαδικασίες της αξιολόγησης του δασκάλου με το **περιεχόμενο** της κάθε είδους **εκπαίδευσης** που έχει λάβει μέχρι τη στιγμή της αξιολόγησης. Δεν είναι δυνατόν να αξιολογείται κάποιος σε τομείς στους οποίους δεν έχει καταρτιστεί ούτε πάνω σε συμπεριφορά, δεξιότητες κλπ που δεν έχουν καλλιεργηθεί και ελεγχθεί με υπεύθυνο τρόπο.
- Να υπάρχει ένα ελάχιστο **όριο ανοχής στην υποκειμενικότητα**. Υπάρχουν περιπτώσεις που η απόλυτη αντικειμενικότητα είναι αδύνατη. Όταν οι αξιολογητές έχουν καλή προαίρεση, μειώνονται οι τριβές και αυξάνεται η εμπιστοσύνη εκ μέρους των αξιολογούμενων.

6. Τα είδη της εκπαιδευτικής αξιολόγησης

Ανάλογα με τον προσανατολισμό της αξιολόγησης μπορούμε να διακρίνουμε τρία αδρά **σχήματα** αξιολόγησης¹⁵:

---

¹⁵ Βλ. R. W. Tyler, «A rational for Program Evaluation», in G. F. Madaus, M. Scriven, D. L. Stufflebeam (eds), *Evaluation models: Viewpoints on Educational and Human Services Evaluation*, Kluwer – Nijhoff Publishing, Boston 1983, pp. 67 – 78.

- **σκοπών**, όταν με την αξιολόγηση διαπιστώνεται αν υλοποιήθηκαν ή όχι κάποιοι σκοποί
- **κρίσης**, όταν δίνεται έμφαση στην «επιστημονική κρίση» του αξιολογητή και
- **λήψης αποφάσεων**, όταν σημαντικές αποφάσεις εξαρτώνται από τα αποτελέσματα της αξιολόγησης.

Η **χρονική σχέση** της αξιολόγησης με την εκπαιδευτική διαδικασία καθορίζει τρία είδη εκπαιδευτικής αξιολόγησης¹⁶:

α) Πριν από την έναρξη της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Αναφέρεται και ως προκαταρκτική, εισόδου, πλαισίου, προδρομική, εκτίμησης αναγκών, προδιαμορφωτική, σχεδίασης και σκοπιμότητας.

β) Κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Αναφέρεται και ως διαμορφωτική, ενδιάμεση, διαδικασίας, εφαρμογής και προόδου.

γ) Μετά τη λήξη της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Αναφέρεται ως τελική, ολική, απόδοσης, αποτελέσματος, αναδρομική και εξόδου.

Υπάρχει τέλος και η μετα-αξιολόγηση που γίνεται μετά τη λήξη της αξιολόγησης και αναφέρεται στη διαπίστωση του ποιοτικού επιπέδου κάποιας διαδικασίας αξιολόγησης. Αν οι μετα-αξιολογήσεις χρησιμοποιηθούν σωστά, βελτιώνουν το επίπεδο των αξιολογήσεων που θα ακολουθήσουν.

---

¹⁶ Βλ. Ευστ. Γ. Δημητρόπουλος, *Εκπαιδευτική Αξιολόγηση: Μέρος πρώτο, Η αξιολόγηση της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού έργου*, ί.μ.*

M. S. Scriven, «Evaluation Perspectives and Procedures» ί.μ.*,

M. S. Scriven, «Evaluation: Formative, Summative, and Goal-gree» ί.μ.* και

G. F. Madaus, M. Scriven, D. L. Stufflebeam (eds), *Evaluation models: Viewpoints on Educational and Human Services Evaluation*, ί.μ.*

7. Οι μορφές και οι προσεγγίσεις της εκπαιδευτικής αξιολόγησης

Η προσέγγιση της αξιολόγησης είναι ευρύτερη της μεθοδολογίας, αφού περιλαμβάνει τις αρχές και τις θέσεις, οι οποίες καθορίζουν τις μεθόδους που θα χρησιμοποιηθούν.

Υπάρχουν διάφοροι άξονες ταξινόμησης των προσεγγίσεων της εκπαιδευτικής αξιολόγησης¹⁷.

α. ως προς το **εύρος** της προσπάθειας, μπορεί να είναι μερική ή ολική. Βέβαια το «όλο» μπορεί να είναι όχι μόνο όλο το εκπαιδευτικό σύστημα, αλλά και ένα μέρος του (π.χ. η τριτοβάθμια εκπαίδευση)

β. ως προς τη **φύση των δεδομένων**, που είναι ποιοτικά ή ποσοτικά.

γ. ως προς τη **σχετικότητα του κριτηρίου**, αν δηλαδή είναι απόλυτο ή σχετικό το κριτήριο.

---

¹⁷ Βλ. Δημητρόπουλος, *Εκπαιδευτική Αξιολόγηση: Μέρος πρώτο, Η αξιολόγηση της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού έργου*, ό.π., σ. 56,

Μ. Κασσωτάκης & Γ. Φλουρής, *Μάθηση και Διδασκαλία: τ. Β', Θεωρία, Πράξη και Αξιολόγηση της διδασκαλίας*, χ.τ., Αθήνα 2005, σ. 462,

W. J. Popham, D. Carlson, «Deep dark deficits of the Adversary Evaluation model» in G. F. Madaus, M. Scriven, D. L. Stufflebeam (eds), *Evaluation models: Viewpoints on Educational and Human Services Evaluation*, Kluwer – Nijhoff Publishing, Boston 1983, pp. 205 – 213,

Π. Μιχαήλ, G. Mason, «Μέθοδοι και τεχνικές για την αξιολόγηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων διευθύνσεως στις ΗΠΑ», π. *Μάνατζερ*, τχ. Μαρτίου – Απριλίου 1982, Αθήνα, σσ. 40 – 48.

δ. ως προς τη **σχέση επικοινωνίας** αξιολογητή – αξιολογούμενου, αν δηλαδή είναι άμεση (ο αξιολογητής απευθύνεται κατευθείαν στον αξιολογούμενο) ή έμμεση.

ε. ως προς το **ρόλο του αξιολογούμενου**, διακρίνεται σε αυτοαξιολόγηση και ετεροαξιολόγηση και

στ. ως προς το πού δίνεται **έμφαση** στην αξιολόγηση, αν δηλαδή το ενδιαφέρον του αξιολογητή είναι στη διαδικασία ή στο αποτέλεσμα.

8. Η μεθοδολογία και οι τεχνικές της εκπαιδευτικής αξιολόγησης

Η μεθοδολογία της αξιολόγησης περιλαμβάνει θέματα, όπως¹⁸:

- ποιος εμπλέκεται στη διαδικασία
- ποιες διαδικασίες ακολουθούνται

---

¹⁸ Βλ. G. R. Anrig, «Teacher evaluation and teacher testing: The push to mandate», in *Phi Delta Kappan*, vol 67, 6, Feb. 1986, pp. 447 – 451,

L. W. Barber, K. Klein, «Merit Pay and teacher evaluation» in *Phi Delta Kappan*, vol. 65, 4, Dec. 1983, pp. 247 – 251,

G. Glass, «Using student test scores to evaluate teachers» in J. Millman, L. Darling – Hammond (eds), *The new handbook of teacher evaluation: Assessing elementary and secondary school teachers*, Corwin Press, Sage USA 1990, pp. 229 – 240,

F. Kerlinger, *Foundations of Behavioral Research*, Holt Rinehart & Winston, NY 1979, p. 17,

R. Soar, D. M. Medley, H. Coker, «Teacher evaluation: A critique of currently used methods», in *Phi Delta Kappan*, vol 65, 4, Dec. 1983, pp. 239 – 246,

W. Wiersma, *Research methods in Education*, Peacock Itasca III, 1975, pp. 19 – 26,

Γ. Λελάκης, *Εκπαιδευτική έρευνα*, ΣΕΛΕΤΕ, Αθήνα 1983.

- ποιες μέθοδοι, πρακτικές, τεχνικές αξιοποιούνται
- ποιες αρχές τηρούνται, ώστε να αποφεύγονται βασικά σφάλματα
- πώς αναλύονται τα δεδομένα που συγκεντρώνονται
- πώς αξιοποιούνται τα συμπεράσματα

Οι κυριότερες μέθοδοι στην εκπαιδευτική αξιολόγηση είναι¹⁹:

- η παρατήρηση
- οι διαβαθμίσεις
- η αξιολόγηση με «συμβόλαιο»
- το τεστ διδακτικής πράξης
- η απόδοση μαθητών
- το τεστ επιστημονικής κατάρτισης
- η αξιολόγηση μέσω τρίτων
- η αυτοαξιολόγηση και
- η αλληλοαξιολόγηση

Η παρατήρηση (συστηματική ή όχι) γίνεται από τον ίδιο τον αξιολογητή ή ειδικά καταρτισμένα πρόσωπα. Οι παρατηρήσεις καταχωρίζονται σε ειδικά έντυπα.

Η συμπλήρωση της κλίμακας διαβάθμισης μπορεί να γίνει και από μη καταρτισμένους σε θέματα αξιολόγησης και αυτό μαζί με το σφάλμα γνωριμίας αποτελούν τα μειονεκτήματα της μεθόδου αυτής.

---

¹⁹ Βλ. Δημητρόπουλος, *Εκπαιδευτική Αξιολόγηση: Μέρος πρώτο, Η αξιολόγηση της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού έργου*, ό.π., σ. 94.

Η αξιολόγηση με «συμβόλαιο» χρησιμοποιείται όταν έχουν συμφωνηθεί εκ των προτέρων η τάξη, το διδακτικό αντικείμενο, τα διδακτικά μέσα και τα κριτήρια αξιολόγησης. Μετά τη διδασκαλία ακολουθεί συζήτηση μεταξύ αξιολογητή και αξιολογούμενου με σκοπό να εξαχθεί η τελική κρίση.

Το τεστ της διδακτικής πράξης προβλέπει μία μόνο διδασκαλία σε προσυμφωνημένη τάξη. Το μεγάλο μειονέκτημα της μεθόδου αυτής είναι ότι η αξιολογούμενη διδασκαλία αποτελεί «ένδειξη "μέγιστης απόδοσης" και όχι καθημερινής, τυπικής συμπεριφοράς»²⁰.

Στη θέση ότι η επίδοση των μαθητών είναι κριτήριο επιτυχίας του δασκάλου βασίζεται η μέθοδος της απόδοσης των μαθητών.

Το τεστ επιστημονικής κατάρτισης αποτελεί σύστημα περιοδικού ελέγχου της επιστημονικής κατάστασης του εκπαιδευτικού εν ενεργεία και δεν ταυτίζεται με τις εξετάσεις για απόκτηση άδειας για άσκηση επαγγέλματος.

Η αξιολόγηση μέσω τρίτων αξιοποιεί τα δεδομένα, τις κρίσεις και τις εκτιμήσεις προσώπων που σχετίζονται με το έργο του δασκάλου, εκτός του αξιολογητή.

Στην αυτοαξιολόγηση ο εκπαιδευτικός αξιολογεί τον εαυτό του με συγκεκριμένα κριτήρια, ενώ στην αλληλοαξιολόγηση αξιολογούνται οι εκπαιδευτικοί που εργάζονται σε ένα μικρό τμήμα του εκπαιδευτικού συστήματος μεταξύ τους.

---

²⁰ Βλ. Δημητρόπουλος, *Εκπαιδευτική Αξιολόγηση: Μέρος πρώτο, Η αξιολόγηση της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού έργου*, ό.π., σ. 97.

Η διαδικασία της πρέπει να προγραμματίζεται έγκαιρα, να στηρίζεται σε βασικές αρχές της σωστής εκπαιδευτικής αξιολόγησης και να χρησιμοποιεί κάθε φορά την κατάλληλη μεθοδολογία. Η αξιολόγηση πρέπει να αποτελείται από μια επιστημονικά τεκμηριωμένη σειρά δραστηριοτήτων και όχι από τυχαίες και κατακερματισμένες σποραδικές ενέργειες.

Όπως προαναφέραμε, δεν υπάρχει μία και μοναδική καλύτερη μέθοδος, αλλά η καταλληλότερη για τη συγκεκριμένη κατάσταση. Είναι δηλαδή, συνάρτηση πολλών παραγόντων η επιλογή της μεθόδου που θα εφαρμοστεί ή αν ακολουθηθεί συνδυασμός μεθόδων.

Οι κυριότερες **τεχνικές** που χρησιμοποιούνται κατά τη διαδικασία της εκπαιδευτικής αξιολόγησης είναι²¹:

α) Η συνέντευξη με απευθείας επικοινωνία του αξιολογητή με τον αξιολογούμενο.

β) Οι κοινωνιομετρικές τεχνικές

γ) Η παρατήρηση της συμπεριφοράς του αξιολογούμενου

---

²¹ E. G. Guba, Y. S. Lincoln, *Fourth generation evaluation, thousand oaks*, Sage publications, 1989, pp. 35 – 42,

W. J. Webster, D. L. Stufflebeam, «The state of theory and practice in educational evaluation in large Urban school districts», *Address presented at the annual meeting of AERA*, Toronto 1978,

D. L. Stufflebeam, W. J. Foley, W. J. Gephart, E. G. Guba, R. I. Hammond, H. O. Merriman, M. M. Provus, *Educational evaluation and decision making*, Peacock, Itaska III, 1971, pp. 27 – 29,

Δημητρόπουλος, *Εκπαιδευτική Αξιολόγηση: Μέρος πρώτο, Η αξιολόγηση της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού έργου*, ό.π., σ. 97.

δ) Η διαπίστωση της επίδοσης των μαθητών, είτε άμεσα είτε έμμεσα

ε) Οι οικονομικές προσεγγίσεις, όταν η διαδικασία της αξιολόγησης συνδέεται με οικονομικούς παράγοντες

στ) Η επισκόπηση. Σχετίζεται με γνώμες, διαθέσεις, απόψεις κλπ.

ζ) Η παρακολούθηση, προκειμένου να διαπιστωθούν χαρακτηριστικά, αποτελέσματα ενεργειών κλπ.

η) Η αυτοανάλυση δεν είναι αυτοαξιολόγηση, αλλά μπορεί να αποτελέσει μέρος της. Χρησιμοποιείται όταν χρειάζεται να γίνει αναπροσαρμογή ή εκσυγχρονισμός των σκοπών ενός μέρους του εκπαιδευτικού συστήματος (π.χ. μιας σχολής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης)

θ) Τα ερωτηματολόγια ως μέσο για να συλλεγούν δεδομένα

ι) Οι κλίμακες διαβάθμισης, αριθμητικές ή φραστικές

ια) Η κατάσταση σκοπών ή δεξιοτήτων

ιβ) Η εκτίμηση φακέλων, Μητρώων κ.λ.π.

ιγ) Οι κλίμακες διαθέσεων, αριθμητικές ή φραστικές

ιδ) Η ανάλυση περιεχομένου, όταν πρόκειται για άψυχα αντικείμενα

ιε) Η ανάλυση έργου

ιστ) Η μελέτη περίπτωσης

ιζ) Η αξιολόγηση μέσω τρίτων, ως πηγή συγκέντρωσης των επιθυμητών δεδομένων.

9. Οι φορείς της εκπαιδευτικής αξιολόγησης

Οι φορείς της εκπαιδευτικής αξιολόγησης μπορεί να είναι²²:

- α) Ενεργοί, όταν οι ίδιοι διεξάγουν την αξιολόγηση και διακρίνονται σε κύριους, με πρωταγωνιστικό ρόλο και σε δευτερεύοντες, επικουρικούς.
- β) Ουδέτεροι, όταν αξιοποιούνται από τους αξιολογητές

Μια άλλη διάκριση είναι:

- α) Εσωτερικοί φορείς, όταν βρίσκονται μέσα στο υπό αξιολόγηση σύστημα
- β) Εξωτερικοί φορείς, στην αντίθετη περίπτωση

Είναι φανερό ότι ο αξιολογητής είναι ένας από τους βασικότερους, αν όχι ο βασικός συντελεστής της αξιολόγησης, γιατί από αυτόν εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό η επιτυχία της αξιολόγησης και γιατί ορίζει ένα πλήθος παραγόντων (μεθοδολογία, υπόλοιπους εμπλεκόμενους στη διαδικασία) που θα επηρεάσουν σε σημαντικό βαθμό την αξιοπιστία και την εγκυρότητα της αξιολόγησης.

---

²² Βλ. J. Solomon, Trends in the evaluation of education systems: School (self) evaluation and decentralization, ΥΠΕΡΤΗ, ΠΙ and European Commission, Athens 1998, pp. 19 – 22,

Παπακωνσταντίνου, *Εκπαιδευτικό έργο και αξιολόγηση στο σχολείο*, ό.π., σ. 164,

K. J. Pratt, R. Stenning, *Managing staff appraisal in schools, training manual*, Van Nostrad Reinhold, G.B. 1989, pp. 94 – 100,

Δημητρόπουλος, *Εκπαιδευτική Αξιολόγηση: Μέρος πρώτο, Η αξιολόγηση της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού έργου*, ό.π., σσ. 65 – 71.

10. Η σχεδίαση και η υλοποίηση της αξιολόγησης του προσωπικού της εκπαίδευσης

Η αξιολόγηση είναι τόσο σοβαρή όψη της εκπαιδευτικής διαδικασίας που δεν είναι δυνατόν να γίνεται εκ του προχείρου. Αντίθετα, πρέπει να παίρνει τη μορφή μιας καλομελετημένης και καλοσχεδιασμένης διαδικασίας ενσωματωμένης στην όλη εκπαιδευτική διαδικασία, αφού είναι αναπόσπαστο μέρος της. Βασική προϋπόθεση της αποτελεσματικότητάς της είναι να ακολουθείται η πορεία: προγραμματισμός → υλοποίηση → αξιολόγηση. Συνήθως λείπει το τρίτο στάδιο και κάποιες φορές και το πρώτο.

Όταν **σχεδιάζεται** η αξιολόγηση του εκπαιδευτικού προσωπικού πρέπει να απασχολούν τους φορείς της αξιολόγησης ερωτήματα όπως²³:

- ποιες ειδικές συνθήκες και παράμετροι υπάρχουν;
- τι ακριβώς πληροφορίες θέλουν να έχουν;
- από ποιες πηγές θα τις πάρουν και με ποιο τρόπο;
- τι είδους οργάνωση και ανάλυση δεδομένων θα γίνει;
- πώς θα χρησιμοποιηθούν τα αποτελέσματα;
- πώς θα αξιολογηθεί η αξιολόγηση;

Τα στοιχεία που είναι αδύνατον να αξιολογηθούν αντικειμενικά, είναι προτιμότερο να μην αξιολογούνται καθόλου. Υπάρχουν όμως περιπτώσεις στις οποίες είναι χρήσιμη, για ανατροφοδότηση και βελτίωση, η ατελής ή η λιγότερο αντικειμενική αξιολόγηση. Είναι χρήσιμο να αποδεχθούμε τη δραστηριότητα αυτή και να συμβιβαστούμε με την

---

²³ Βλ. Δημητρόπουλος, *Εκπαιδευτική Αξιολόγηση: Μέρος πρώτο, Η αξιολόγηση της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού έργου*, ό.π., σ. 80.

ιδέα ότι στις κοινωνικές επιστήμες η αντικειμενικότητα είναι πολύ δύσκολο να εξασφαλιστεί. Όμως αυτές οι αξιολογήσεις δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούνται ως βάση για σημαντικές αποφάσεις σε σχέση με τον εκπαιδευτικό²⁴.

Οι διαδικασίες αξιολόγησης θα πρέπει να είναι τέτοιες ώστε να μην υποδουλώνουν το δάσκαλο ούτε να ισοπεδώνουν την προσωπικότητά του και να τον χειραγωγούν. Ακόμα και στην περίπτωση που με την αξιολόγηση διαπιστώνονται μεγάλες αδυναμίες ή μεγάλες αποκλίσεις από την επιθυμητή συμπεριφορά, πρέπει να περιφρουρείται η αξιοπρέπεια και η ακεραιότητα του δασκάλου και να αποφεύγονται οι ενέργειες που τον μειώνουν ή τον διασύρουν.

Οι **παράγοντες** που πρέπει να συνεκτιμώνται είναι²⁵:

- Οι οικονομικές διαστάσεις, που δεν είναι καθόλου ασήμαντες, όταν πρόκειται να εμπλακούν πολλά πρόσωπα ή όταν απαιτείται μεγάλο χρονικό διάστημα, μεγάλες αποστάσεις κλπ.
- Η φύση του χαρακτηριστικού το οποίο χρησιμοποιείται ως κριτήριο· υπάρχουν χαρακτηριστικά των οποίων η αξιολόγηση είναι πολύ δύσκολη, όπως κριτική σκέψη, δημιουργικότητα κ.ά. Η αξιολόγηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι από μόνη της δύσκολη και παρακινδυνευμένη και καμία διαδικασία δεν έχει

---

²⁴ ί.μ.

²⁵ Βλ. R. L. Ebel, *Essentials of Educational Measurement*, Prentice Hall, N. J. 1979, pp.

μέχρι τώρα αποδειχθεί απόλυτα επαρκής, αποτελεσματική και αξιόπιστη.

- Η ειδική εκπαίδευση αξιολογητή.
- Οι χρονικές προδιαγραφές.
- Οι νομικές κατοχυρώσεις και επιπλοκές από τη μη τήρηση κανόνων και νόμων.

Η μεγαλύτερη ζημιά στην αξιολόγηση του δασκάλου προκύπτει από το γεγονός ότι κατά καιρούς ορίστηκαν ως αξιολογητές άνθρωποι μη καταρτισμένοι. Ο δάσκαλος νιώθει στην περίπτωση αυτή ότι αξιολογείται από κάποιον που ο ίδιος δεν αξιολογείται και στου οποίου μάλιστα την αξιολόγηση δε μετέχει ο αξιολογούμενος δάσκαλος. Επίσης, είναι αδιανόητο να αξιολογείται δάσκαλος και μάλιστα αποκλειστικά από φορείς, οι οποίοι δεν έχουν άμεση και συνεχή σχέση με τον ίδιο και τη δουλειά του²⁶.

Δε θεωρείται έγκυρη, αξιόπιστη και αντικειμενική, η αξιολόγηση της συμπεριφοράς του εκπαιδευτικού που στηρίζεται σε μια και μόνο παρατήρηση της διδακτικής του πράξης, γιατί διακυβεύεται σε επικίνδυνο βαθμό η **αντιπροσωπευτικότητα** της συμπεριφοράς του²⁷.

Η σωστή αξιολόγηση αποφέρει αποτελέσματα που αντανακλούν τις πραγματικές ανάγκες των εκπαιδευτικών για βελτίωση, τις πραγματικές αδυναμίες και ελλείψεις και αυτή είναι η βάση για τον οποιοδήποτε σχεδιασμό που σχετίζεται με την επιστημονική και διδακτική

---

²⁶ Βλ. Ευστ. Δημητρόπουλος, «Η αξιολόγηση του εκπαιδευτικού και ο σχολικός σύμβουλος», Πληροφοριακό Δελτίο Ο.Λ.Μ.Ε., τχ. 569, 1984, σσ. 9 – 10.

²⁷ *ί.μ.*

αναβάθμιση και εξέλιξη των εκπαιδευτικών. Έτσι, εξασφαλίζεται η αξιοκρατία

Ειδικά στην αξιολόγηση προσωπικού της εκπαίδευσης, μπορούν να αξιοποιηθούν οι εξής **άξονες αναφοράς**²⁸:

- αυτός που λαμβάνει υπόψη κατά κύριο λόγο τα ατομικά χαρακτηριστικά του δασκάλου
- αυτός που λαμβάνει υπόψη κατά κύριο λόγο τα αποτελέσματα της προσπάθειας
- και αυτός που λαμβάνει υπόψη κατά κύριο λόγο τις διαδικασίες

Από όλες τις **μεθόδους** πρέπει να επιλεγεί εκείνη που θα οδηγήσει με μεγαλύτερη πιθανότητα το δάσκαλο και το εκπαιδευτικό περιβάλλον σε επιθυμητές αλλαγές.

Η αξιολόγηση πρέπει να συνοδεύεται από κίνητρα αλλαγής συμπεριφοράς, διαφορετικά δε μπορεί να προκαλέσει βελτιωτικές αλλαγές.

Να υπάρχει διάκριση μεταξύ του «τι είναι ο δάσκαλος» και του «τι κάνει ο δάσκαλος». Το πρώτο αφορά την προσωπικότητά του, το δεύτερο την τυπική του συμπεριφορά. Δεν μας ενδιαφέρουν πάντοτε και τα δύο.

Μερικά βασικά **κριτήρια** στην αξιολόγηση του εκπαιδευτικού είναι:

- η παιδαγωγική και επιστημονική κατάρτιση
- το επιστημονικό έργο
- η συμπεριφορά²⁹

---

²⁸ Βλ. Δημητρόπουλος, *Εκπαιδευτική Αξιολόγηση: Μέρος πρώτο, Η αξιολόγηση της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού έργου*, ό.π., σ. 107.

- στην τάξη
- εκτός τάξης
  - ο εντός σχολείου
  - ο εκτός σχολείου

– η αποτελεσματικότητα/απόδοση μαθητών

Οι παρατηρήσεις για τον κάθε εκπαιδευτικό πρέπει να καταχωρίζονται σε ειδικά έντυπα που θα εκπονηθούν από την Κεντρική Επιτροπή Εκπαιδευτικής Αξιολόγησης. Τα έντυπα αυτά πρέπει να είναι ενιαία.

11. Η έκφραση των αποτελεσμάτων της εκπαιδευτικής αξιολόγησης

Ο τρόπος παρουσίασης³⁰ των αποτελεσμάτων της εκπαιδευτικής αξιολόγησης μπορεί να είναι ανεπίσημος ή επίσημος. Αν δεν παρεμβάλλονται πολλά άτομα από τη διατύπωση των ευρημάτων μέχρι τους μηχανισμούς διόρθωσης, τότε γρήγορα ενεργοποιούνται οι διαδικασίες. Η παρουσίαση να είναι ανάλογη με τις προδιαγραφές, κατανοητή και εύληπτη, με ανάλογο μήκος όχι περιληπτικό, αλλά κατατοπιστικό και σε μορφή που να ενθαρρύνει το χρήστη να τη διαβάσει. Να γίνεται έγκαιρα, και να ληφθούν υπόψη αξίες, συνήθειες και

---

²⁹ Έχουμε αναφερθεί ήδη στα προβλήματα που δημιουργεί η χρήση λανθασμένων μεθόδων, τεχνικών και κριτηρίων στο θέμα αυτό.

³⁰ Βλ. Δημητρόπουλος, *Εκπαιδευτική Αξιολόγηση: Μέρος πρώτο, Η αξιολόγηση της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού έργου*, ό.π., σ. 126.

παραδόσεις που ισχύουν στη συγκεκριμένη περίπτωση. Συνήθως ακολουθεί και διατύπωση προτάσεων.

Η παρουσίαση κοινοποιείται οπωσδήποτε στους αξιολογούμενους, πειστικά, χωρίς να προκαλεί αντιρρήσεις και με κατάλληλο τρόπο να τους δώσει την ευκαιρία να διατυπώσουν τις σκέψεις τους και να αναζητηθούν από κοινού λύσεις. Αυτό μπορεί να γίνει υπηρεσιακά, με προσωπική συνέντευξη ή ξεχωριστό σημείωμα. Σε καμία περίπτωση δεν ενδείκνυται δημοσίευση.

Τέλος, τα μέτρα **ανατροφοδότησης** πρέπει να προωθούνται αμέσως σε όλα τα επίπεδα³¹.

Με όλα αυτά περιορίζεται η τριβή μεταξύ αξιολογητών και αξιολογουμένων· δεν υπάρχει κριτής και κρινόμενος, ο δάσκαλος δεν απειλείται, συνεργάζεται, μετέχει σε διαδικασία αλληλοαξιολόγησης, στην οποία κυρίαρχο στοιχείο είναι όχι η κρίση, αλλά η ουδέτερη συγκέντρωση δεδομένων, ενώ παράλληλα δίνεται ανατροφοδότηση προς κάθε κατεύθυνση. Επιλέον, δεν υπάρχει μετωπική και επιθετική αξιολόγηση, αλλά συνεργατική και η διαδικασία είναι διαφανής και αξιόπιστη.

---

³¹ Βλ. Δημητρόπουλος, *Εκπαιδευτική Αξιολόγηση: Μέρος πρώτο, Η αξιολόγηση της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού έργου*, ό.π., σ. 129.

ΜΕΡΟΣ Β'

1. Η εισαγωγή της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου στην Ελλάδα

Η συνεχώς αυξανόμενη τάση για σύσταση σχολείων στα προεπαναστατικά χρόνια¹ ανακόπηκε βίαια από τα πολεμικά γεγονότα της περιόδου 1821 – 1828. Μέχρι τότε λειτουργούσαν τα κοινά² και τα ελληνικά λεγόμενα σχολεία. Και στους δύο τύπους σχολείων δίδασκαν κατά κανόνα ιερωμένοι (μοναχοί και εφημέριοι). Στα κοινά σχολεία χρησιμοποιήθηκαν ως διδακτικά βιβλία, εκτός από τη *Χρήσιμο Παιδαγωγία*, το αλφαβητάρι της Τουρκοκρατίας, και μερικά λειτουργικά βιβλία της εκκλησίας. Στα σχολεία αυτά δεν υφίσταται η έννοια της τάξης και ο σχολικός χρόνος και χώρος δεν είναι καθορισμένοι. Ο δάσκαλος αφιερώνει για τον κάθε μαθητή ιδιαίτερο χρόνο, που αποβαίνει σε βάρος των υπολοίπων. Είναι η λεγόμενη ατομική ή παλαιά μέθοδος, για την οποία έχει ασκηθεί κριτική από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, όσον αφορά την ανεπάρκεια της διδασκαλίας, το σχολαστικισμό και την αναποτελεσματικότητα³. Στα ελληνικά σχολεία η διδασκαλία «πολλάκις

---

¹ Το 1811 «εις ὅλας σχεδὸν τὰς πόλεις καὶ χώρας τῆς Ἑλλάδος εὐρίσκονται δύο Σχολεῖα, τὸ μὲν Κοινόν, τὸ δὲ Ἑλληνικόν, λεγόμενα, εἰς τὸ ὁποῖον τοῦτο τὸ δεύτερον παραδίδεται Γραμματικῶς ἢ παλαιὰ Ἑλληνικὴ Γλῶσσα». Βλ. π. *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος*, τῆ 1 Ἰανουαρίου 1811, σ. 13.

² ἢ αλλιῶς «σχολαὶ ἱερῶν [...] γραμμάτων». Βλ. Μανουὴλ Ἰ. Γεδεών, *Ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ Γένους κατὰ τὸν ἸΗ' καὶ ἸΘ' αἰῶνα*, ἐκδοτικὴ φροντίδα Ἀλκης Ἀγγέλου – Φίλιππος Ἡλιοῦ, ἐκδοτικὴ Ἐρμῆς Ε.Π.Ε., Ἀθήνα 1976, σ. 227.

³ «Τὸ παιδί λοιπόν, βάνωντάς το ἀπὸ μικρὸ [...] τὸ μαθαίνουν τὰ Κοινὰ, χωρὶς νὰ τοῦ τὰ ἔξηγοῦν, ἀλλὰ μόνε τοῦ τὰ παραδίνουνε διαβάστ' ἀπὸ πουρν' ὡς τὸ βράδυ, χωρὶς ἄλλη διακοπή, [...] μῆτε (sic) τὰ συντυχαίνουν ποτές τίποτες διὰ νὰ τὰ δώσουν ιδέαις,

ἔβαινε μέχρις Ὀμήρου, μετὰ στοιχειωδῶν μαθηματικῶν, φιλοσοφικῶν [...] καὶ θεολογικῶν ὀλίγων, ἰδίᾳ δὲ κατηχήσεως τινός ...»⁴.

Στην ανώτερη βαθμίδα της εκπαίδευσης βρίσκονταν τα ελάχιστα ονομαστά σχολεία που λειτούργησαν σε μεγάλα πνευματικά κέντρα ὅπως η Σμύρνη, η Χίος, τα Ιωάννινα κ.ά. κάτω από διάφορες ονομασίες, ὅπως φροντιστήρια, κοινὰ σχολαί, ἀκαδημαίαι κ.ά.

Στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αἰώνα πολλαπλασιάστηκαν οι αναφορές στην παιδαγωγική ως τέχνη της εκπαίδευσης. Τη δεκαετία πριν από την έναρξη της Επανάστασης και κυρίως μέσα από τις σελίδες του περιοδικού *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος*, δημοσιεύτηκαν δεκάδες ἀρθρα, ειδήσεις και επιστολές μέσα από τις οποίες διαφάνηκε η ἀνάγκη να οργανωθεί η πρωτοβάθμια κυρίως εκπαίδευση με βάση μια συστηματικὰ καθορισμένη παιδαγωγική⁵.

ἀλλὰ ἐπιστατοῦν ἀπάνου τους με τὸ ραβδί καὶ ξυλιαῖς νὰ διαβάζουν τὰ μαῦρα ἀδιάκοπα καὶ μεγαλοφώνως ὅσο μποροῦν, καὶ νὰ μὴ σαλεύουν ποσῶς ἀπτόν τόπο τους. Μετὰ τέσσερα-πέντε χρόνια τὰ παιδιά ξέρουν νὰ διαβάσουν μόν' ἐκεῖνα τὰ βιβλία πῶμαθαν νὰ διαβάσουν, δίχως νὰ γνωρίζουν καμμιάν ἑλληνικὴν λέξι, ὃ ἐστι, χωρὶς ν' ἀπόχτησαν καμμιάν ἰδέ' ἀπτὸ μαθημάτων, παρὰ μόνε τὴν ἐξωτερικὴν καὶ ὑλικὴν του μορφῆ». Βλ. Δημήτριος Καταρτζῆς, *Τὰ εὐρισκόμενα*, ἐπιστάσια Κ. Θ. Δημαρᾶ, ἐκδ. Ἐρμῆς, Ἀθήνα 1970, σ. 29-30.

⁴ Βλ. Γεδεών, *Ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ Γένους...*, ὁ.π., σ. 228.

⁵ Ο Δημήτριος Ν. Δαρβαρης στο ἀρθρο του «Παρατηρήσεις τινές καὶ σημειώσεις περὶ τῆς διδακτικῆς μεθόδου καὶ τῆς διορθώσεως τῶν Σχολείων» που δημοσιεύτηκε στο π. *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος* ἐπισημαίνει ὅτι η κατάσταση στα σχολεία κάθε ἄλλο παρὰ η ἐπιθυμητὴ εἶναι, ἀφοῦ «ὁ καθεὶς κάμνει τὸ σχέδιόν του κατὰ τὴν ἀμέλειάν του, ἀμάθειαν ἢ φαντασίαν, κατὰ τὴν δυνάμιν του ἢ κατὰ τὴν ἀρέσκειάν του· καὶ μόνον ὀλίγοι κατὰ τὸ μέτρον τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τοῦ νέου, κατὰ τὸ ὅποῖον ὁμῶς πρέπει μόνον νὰ γίνηται».

Το 1816 παρουσιάστηκαν στο περιοδικό *Ερμῆς ὁ Λόγιος* το ιστορικό και οι βασικές αρχές μιας νέας μεθόδου⁶ μέσα από τα αποσπάσματα του

Ἔτσι, «μὲ ὅλην τὴν πομπὴν καὶ μὲ ὅλην τὴν ἐπίδειξιν τῆς μαθήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν λάμπει ἔξωθεν ἓνα σχολεῖον, [...] εἶναι ἔσωθεν σαθρὸν καὶ ἀνωφελές».

Εἶναι επομένως, ἐπείγουσα ἀνάγκη κατὰ τον συντάκτη τοῦ ἀρθροῦ να εἰσαχθεῖ σε ὅλα τα σχολεῖα «μία κοινὴ, σύμφωνος, καὶ ὀρθὴ μέθοδος, διδάσκουσα τοὺς κανόνας τῆς παραδόσεως τῶν μαθημάτων, διορίζουσα ὅλας τὰς τάξεις καὶ προόδους τῶν μαθητῶν, καὶ περιέχουσα ὅλον τὸ σύστημα τῆς στοιχειώδους καὶ ὑψηλοτέρας μαθήσεως».

Στὴ συνέχεια περιγράφει τις βασικές αρχές που πρέπει να διέπουν μία κατάλληλη μέθοδο, ἡ οποία δεν ἀφορᾶ μόνο στὴν «διὰ στόματος παράδοσιν τοῦ διδασκάλου, ἀλλὰ καὶ τὸ σχέδιον καὶ τὴν διάταξιν τῶν σχολαστικῶν βιβλίων, καὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν περιεχομένων εἰς αὐτὰ ὑποθέσεων». Προτίθεται δε να προτείνει για ἔγκριση τὴ μέθοδο «τῆ νεοσυσταθείσῃ φιλολογικῇ Ἑταιρείᾳ». Βλ. Δημητρίου Νικολάου τοῦ Δαρβάρεως, «Παρατηρήσεις τινὲς καὶ σημειώσεις περὶ τῆς διδασκτικῆς μεθόδου καὶ τῆς διορθώσεως τῶν Σχολείων», π. *Ερμῆς ὁ Λόγιος*, 1811, τῆ 15 Ἀπριλλίου 1811, σσ. 122 – 128.

Στο ἴδιο πνεῦμα κινεῖται καὶ ο Κ. Κούμας, ο οποίος οκτὼ χρόνια ἀργότερα θα γράψῃ: «Οἱ ὀνομαζόμενοι Παιδαγωγοί μας διδάσκουσι τοὺς παῖδας ν' ἀναγινώσκωσι μηχανικῶς τὴν Ὀκτώηχον καὶ τὸ Ψαλτήριον». Προτείνει «πᾶσα πόλις, πᾶν πολίχνιον, πᾶσα μικρὴ κώμη καὶ ἀγρὸς πρέπει νὰ ἔχουν τὰ ἀνάλογα τῶν κατοίκων των παιδευτήρια», διάκριση τριῶν εκπαιδευτικῶν βαθμίδων, παιδαγωγικὴ κατάρτιση των δασκάλων, συγγραφή κατάλληλων βιβλίων καὶ εὐχεται να πραγματοποιηθοῦν οι απαιτούμενες ἀλλαγές στὴν ἐκπαίδευση ἀπὸ τους νέους που σπουδάζουν ἤδη στις ευρωπαϊκὲς σχολές. Βλ. Κ. Μ. Κούμας, «Περὶ παιδείας καὶ σχολείων», π. *Ερμῆς ὁ Λόγιος*, 1819, τχ. 18, τῆ ιε' Σεπτεμβρίου, σσ. 732, 740, 745 καὶ 747.

⁶ Ἡ μέθοδος αὐτὴ συστηματοποιημένη ἀπὸ τους Α. Bell καὶ J. Lancaster στα τέλη τοῦ 18^{ου} καὶ στις αρχές τοῦ 19^{ου} αἰῶνα ἐμφανίστηκε τὴν ἐποχὴ που ἡ ἀνάγκη για γρήγορη διάδοση τοῦ ἀλφαριθμητισμοῦ στα λαϊκὰ στρώματα των πόλεων ἦταν ἐπιτακτικὴ. Βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς νέας μεθόδου εἶναι ἡ συγκέντρωση μεγάλου ἀριθμοῦ μαθητῶν ὑπὸ

βιβλίου *Nouveau Système d'Éducation pour les Écoles primaires, adopté dans les quatre Parties du Monde* του Ch. Laysterie που εκδόθηκε στο Παρίσι το 1815. Η μέθοδος ονομάστηκε «αλληλοδιδασκτική» και για τη διάδοσή της συστάθηκε το 1815 η *Société pour l'instruction élémentaire*, μέλος της οποίας έγινε το 1818 ο Γεώργιος Κλεόβουλος, ο πρώτος εισηγητής της μεθόδου στην Ελλάδα.

Ακολούθησε η δημοσίευση δύο επιστολών, του Κ. Κούμα το 1819⁷ και του Γ. Κλεόβουλου το 1820⁸, με τα οποία οι συγγραφείς

την επίβλεψη ενός μόνο δασκάλου και η αποτελεσματική μάθησή τους στον ελάχιστο χρόνο με το μικρότερο δυνατό κόστος. Ο Κλεόβουλος μιλά για μέγιστη δυνατότητα μαθητικού δυναμικού που αγγίζει τα 1.000 άτομα. Περισσότερα για την υποδοχή της αλληλοδιδασκτικής στον ελληνικό χώρο βλ. Γεώργιος Ν. Λεοντοίνης, «Συνθήκες υποδοχής του αλληλοδιδασκτικού συστήματος εκπαίδευσης στον ελληνικό χώρο και στις παρούσιες», <http://www.academia.edu>. (πρόσβαση στις 18/8/2012).

⁷ Αναφέρει ότι η μέθοδος της «αλληλοδιδασκαλίας» ήδη χρησιμοποιείται στα σχολεία του Ιασίου, καθώς και στη νεοσύστατη Ακαδημία της «Ἐπτανήσου Ἑλληνικῆς πολιτείας». Θεωρεί μάλιστα ότι δεν υπάρχουν σοβαρά εμπόδια κατά την εφαρμογή της στον υπόδουλο ελληνισμό, αρκεί να υπάρχει «μόνον ἢ θέλησις τῶν ἀρχηγῶν τοῦ γένους μας» και προτρέπει τον Πατριάρχη (σ.σ. εννοεί τον Γρηγόριο τον Ε'): «Ἵμέτερον εἶναι τὸ ἔργον, ΓΡΗΓΟΡΙΕ ΚΛΕΙΝΕ, εἰς τὸν ὅποιον ἐνεπίστευσεν ἡ θεία Πρόνοια [...] Ἐκτέλεσον τὸ λαμπρὸν τοῦτο ἔργον, καὶ αἰνέσουσί σε πᾶσαι αἱ γενεαὶ!». Βλ. Κούμας, «Περὶ παιδείας καὶ σχολείων», ὁ.π., σσ. 747 και 748.

⁸ Γράφει χαρακτηριστικά στον Αθανάσιο Πολίτη «(η παλαιά μέθοδος) με τὸ ἀμέθοδον, μονότονον, καὶ ἀκατάληπτον τῆς ὕλης, γεννᾶ ἀποστροφὴν καὶ ἀπέχθειαν πρὸς τὴν μάθησιν», ενώ η αλληλοδιδασκτική «διεγείρει φιλομάθειαν», καθώς αποτελεί «μίαν τερπνὴν καὶ εὐκόλον ἐνασχόλησιν, καὶ ἓν εἶδος παιγνίου».

Αξιοπρόσεκτα είναι και τα οικονομικά οφέλη της νέας μεθόδου κατά τον Κλεόβουλο: «Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐξοδεύονται κατ' αὐτὴν τὴν μέθοδον ἤδη, διὰ τετραετῆ διδασκαλίαν 1000 παιδῶν, 10004 γρόσ. ἐν ᾧ κατὰ τὴν παλαιὰν ἐχρειάζοντο 196737 γρ.».

υπεραμύνθηκαν των πλεονεκτημάτων της νέας μεθόδου και την πρότειναν ως τη μόνη που μπορεί να λύσει τα προβλήματα που συσσωρεύτηκαν στην εκπαίδευση από τη χρήση της παλαιᾶς μεθόδου.

Το πρώτο αλληλοδιδασκτικό σχολείο λειτούργησε στο χώρο του υπόδουλου ελληνισμού το 1819 στη Μάνη με δάσκαλο το Χριστόφορο Περραιβό, ο οποίος έφερε μαζί του και ένα δάσκαλο, μαθητή του Κλεόβουλου από το Ιάσιο⁹. Ένα χρόνο μετά (1/3/1820) λειτούργησε αλληλοδιδασκτικό σχολείο στο Ιάσιο με δάσκαλο τον Γεώργιο Κλεόβουλο, ύστερα από πρόσκληση του άρχοντα της Μολδαβίας Νικόλαου Ρωσσέτου. Λίγο αργότερα θα λειτουργήσει με τη δική του πάλι καθοδήγηση ένα άλλο στο Βουκουρέστι.

Στην επαναστατημένη Ελλάδα τα πολεμικά γεγονότα της περιόδου 1821 – 1827 ανέστειλαν στις περισσότερες περιοχές τη λειτουργία των σχολείων, όπως ήταν αναπόφευκτο¹⁰. Οι σκληρές συνθήκες διαβίωσης και

Τέλος, τονίζει ότι οι καταβολές της μεθόδου είναι στην Παλαιά Διαθήκη, υπενθυμίζοντας ότι τόσο ο Λυκούργος στην αρχαία Σπάρτη, όσο και ο Πλάτωνας, αλλά και πολύ αργότερα, το 1675, στην υπόδουλη Αθήνα, η μέθοδος ήταν γνωστή. Και καταλήγει: «ή μέθοδος εἶναι γέννημα ἑλληνικόν, καὶ ἡμετέρα κληρονομία!». Βλ. π. *Ερμῆς ὁ Λόγιος*, 1820, τχ. 22, σσ. 678, 679, 680, 683 και 685.

⁹ Βλ. Γεώργιος Ν. Λεοντσίνης, «Συνθήκες υποδοχής του αλληλοδιδασκτικού συστήματος εκπαίδευσης στον ελληνικό χώρο και στις παροικίες», <http://www.academia.edu> (πρόσβαση στις 18/8/2012) και Α. Παπαδάκη, *Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα – Γιάννενα 1992, σσ. 73 και 75.

¹⁰ Ακόμα και «τὰ εὐρισκόμενα [...] ὀλίγα (σσ. σχολεία), ὡς ἀπὸ ἀνεμοστρόβιλον τὸν ἄγριον τύραννον ἠφάνισθησαν» γράφει στις 2/3/1822 ο Ιωάννης Κωλέττης ως *Μινίστρος τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ προσωρινὸς Μινίστρος τοῦ Πολέμου* προς τους κατοίκους της Δημητσάνας, με σκοπό να συσταθεί επιτροπή για την ανέγερση της «ἐν Δημητσάνη

ο αγώνας για επιβίωση δεν άφηναν περιθώρια στο λαό να φροντίσει για τη λειτουργία των σχολείων. Παρόλα αυτά, σε μερικές περιοχές, εκ των οποίων κάποιες ήταν στο κέντρο των πολεμικών επιχειρήσεων¹¹ συνεχίστηκε η λειτουργία των κοινών σχολείων¹² ή επιχειρήθηκε η ανασύστασή τους.

Στις 16/3/1822 «δεκαεπτὰ αὐτοσχέδιοι πολιτικοὶ ἄνδρες»¹³ υπέγραψαν προκήρυξη της Πελοποννησιακής Γερουσίας στην οποία μεταξύ άλλων απηύθυναν πρόσκληση προς «άξιους διδασκάλους διὰ νὰ

παραμεληθείσης ἑλληνικῆς σχολῆς». Βλ. Τάσου Αθ. Γριτσόπουλου, *Σχολή Δημητσάνης*, Μέρος Β' Ἐγγραφα, χ.έ., ἐν Αθήναις 1962, σ. 32*.

¹¹ ὅπως ἡ Δημητσάνα, ἡ Τριπολιτσά καὶ ἡ Καλαμάτα. Βλ. Γριτσόπουλου, *Σχολή Δημητσάνης*, ἴ.μ καὶ *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας μέχρι τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς Βασιλείας*, τ. 2, τύποις Διονυσίου Κορομηλά, ἐν Αθήναις 1862, ἐπανέκδοσις ὑπὸ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, Αθήναι 1972, σ. 414 καὶ Α.Ε.Π., τ. 7, ἔκδοσις Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, Αθήναι 1973, σ. 122.

¹² «Ποῦ καὶ ποῦ μόνον, ἐν γωνίᾳ ναοῦ μήπω καταστραφέντος, ἐν καλύβῃ ἢ ἐν ὑπαίθρῳ, γέρον ἱερεὺς ἢ πρεσβύτης ἀνάπηρος ἐδίδασκε τὸ «Σταυρὲ βοήθει μοι» καὶ τὴν Ὀκτώηχον, σπανίως δὲ ἀνυψοῦτο ἢ διδασκαλία καὶ μέχρι Χρυσολωρᾶ. Μόνον ἐν Ὑδρᾶ, ἐν Σάμῳ ἐν Ναυπλίῳ καὶ ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου, ὧν κατ' ἀπαίτησιν τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ἐφείσθη ὁ ἐχθρὸς, ὑπῆρχον εὐάριθμα τινα σχολεῖα, ἐν οἷς ἐδιδάσκοντο τὰ κοινὰ λεγόμενα γράμματα, ἐνίοτε δὲ καὶ ἑλληνικά». Βλ. Νικολάου Δραγούμη, *Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις*, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Λαζ. Βηλαρᾶ, Ἐν Αθήναις 1874, σ. 143 (ἡ μεγαλύτερη ἀπόστασις χαρακτῆρων δική μας).

¹³ ἴ.μ.

διδάξουν διὰ τῆς Λαγκαστερίου μεθόδου κοινᾶ γράμματα»¹⁴, η οποία είχε ήδη εισαχθεί ανεπισημῶς σε μεμονωμένα σχολεία¹⁵.

Τον Απρίλιο του 1823 η Β' Εθνοσυνέλευση του Αστρους ανέθεσε την ευθύνη για τα εκπαιδευτικὰ ζητήματα στο Βουλευτικόν Σῶμα και ψήφισε: «Συστηματικῶς νᾶ ὀργανισθῆ ἡ ἐκπαίδευσις τῆς νεολαίας, καὶ νᾶ εἰσαχθῆ

---

¹⁴ Βλ. Α.Ε.Π., τ. Α', ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Δ. Α. Μαυρομαμάτη, ἐν Αθήναις 1857, ἐπανέκδοσις ὑπὸ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, Αθήναι 1971, σ. 452 (ἡ μεγαλύτερη ἀπόστασις χαρακτῆρων δική μας).

Σχεδὸν ἀμέσως λειτούργησε στὴν Τρίπολι ἀλληλοδιδασκτικὸν σχολεῖο με δάσκαλο τὸν ιεροδιάκονο Νεόφυτο Νικητόπουλο. Στις 22/5/1822 με ἐγγράφῳ τῆς ἡ Πελοποννησιακῆ Γερουσίας «πρὸς τοὺς φιλογενεῖς Ἐφόρους τῆς Ἐπαρχίας ταύτης» ορίζει νὰ του δύνουν καθημερινά «διὰ τὴν ζωοτροφίαν του καὶ λοιπά του ἀναγκαῖα, μία ὀκᾶ ψωμί καὶ 60 παράδες». Βλ. Γ.Α.Κ. Ἀρχεῖο περιόδου Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια, Μινιστέριο/Γραμματεία/Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 30. Στὸ ἐξῆς: Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας.

Τὸ σχολεῖο αὐτὸ λειτούργησε τουλάχιστον ἓνα χρόνον, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ἐγγράφον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ σώματος που συνυπογράφουν ὁ Πετρ. Μαυρομιχάλη, Θεόδ. Κολοκοτρώνης καὶ Ἄνδρ. Μεταξὰς πρὸς τὸ Υπουργεῖον τῆς Οἰκονομίας στις 11/6/1823, με τὸ ὁποῖο ορίζει νὰ πληρωθῆ ὁ Νικητόπουλος 448 γρόσια «κατὰ τὸ ἀντίγραφον τοῦ λογαριασμοῦ του». ἰ.μ.

¹⁵ «Ἐνθυμοῦμαι μετὰ πόθου τὸν Βασίλειον Κυδωνιέα, διδάσκοντα ἀλληλοδιδασκτικῶς τὸ 1822 ἐν Νάξῳ ἐντὸς σεσαθρωμένου ναοῦ μετ' ἀπαραμίλλου ἀφοσιώσεως ἑκατοντάδα παιδίων. Ἐνόμιζεν ὁ μετριοφρων καὶ σεμνόβιος ἐκεῖνος μοναχὸς ὅτι ἀνεύρισκε τὴν καταστραφεῖσαν αὐτοῦ πατρίδα, δι' ἣν ἐδάκρυε συνεχῶς, ἐν τῷ στενωφῷ ἐκείνῳ χώρῳ, ἐν ᾧ ἤκούετο ἡ μείλεχος αὐτοῦ φωνὴ ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου» γράφει ὁ Δραγούμης.

Βλ. Δραγούμη, *Ἱστορικαὶ Αναμνήσεις*, ὁ.π., σ. 145.

καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν ἢ Ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδος ἀπὸ τὴν Διοίκησιν» (κεφάλαιον. Γ', ἄρθρον πζ')¹⁶.

Το 1824 επιχειρεῖται τὸ πρῶτο σχέδιο οργάνωσης τῆς Παιδείας στὴν ἐλεύθερη Ελλάδα που συνέταξε σύμφωνα με ἄλλους¹⁷ ἡ πενταμελὴς ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὴν προεδρία του Α. Γαζή και σύμφωνα με ἄλλους¹⁸ ὁ Ι. Κοκκῶνης, εμπνευσμένο ἀπὸ τὴν εισηγήση του Ταλεῦράνδου, ἡ ὁποία ἀναφερόταν στους σκοποὺς τῆς ἐκπαίδευσης.

Το σχέδιο οργάνωσης τῆς Παιδείας προέβλεπε σύσταση σχολείων και τῶν τριῶν βαθμίδων, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη περιελάμβανε τὰ ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα α' («κατ' ἐνορίας καὶ χωρία») και β' τάξεως («κατὰ κωμοπόλεις καὶ πόλεις»)¹⁹. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἀρχίζουν νὰ ἐμφανίζονται οἱ πρῶτες ἀπόπειρες ἀνασύστασης σχολείων²⁰.

---

¹⁶ Βλ. Ἀνδρέου Ζ. Μάμουκα, *Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, ἤτοι συλλογὴ τῶν περὶ τὴν ἀναγεννωμένην Ἑλλάδα συνταχθέντων πολιτευμάτων, νόμων καὶ ἄλλων ἐπισήμων πράξεων, ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τέλους τοῦ 1832*, τ. Β', ἐκ τῆς τοῦ Ἡλίου Χριστοφίδου τυπογραφίας, ἐν Πειραιεὶ 1839, σ. 145.

¹⁷ Τὴν ἀποψη αὐτὴ υιοθετοῦν ὁ Δραγούμης και ὁ Δασκαλάκης. Βλ. ἐπίσης Δ. Βαρδουნიώτη, «Τὸ ἐν Ἀργεὶ Κεντρικὸν Σχολεῖον τῆς Ἑλλάδος», *Ἀργολικὸν Ἡμερολόγιον 1910, ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις συλλόγου τῶν Ἀργείων*, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Δημ. Τερζόπουλου, ἐν Ἀθήναις 1910, <http://argolikivivliothiki.gr/2009/07/03/%CF%84%CE%BF-%CE%B5%CE%BD-%CE%AC%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9-%CE%BA%CE%B5%CE%BD%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%BD-%CF%83%CF%87%CE%BF%CE%BB%CE%B5%CE%AF%CE%BF%CE%BD-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B5%CE%BB%CE%BB-2/> (πρόσβαση στις 15/10/2009).

¹⁸ Βλ. Κόκκωνας, *Οἱ μαθητὲς τοῦ Κεντρικοῦ Σχολείου ὁ.π.*, σ. 14.

¹⁹ Βλ. Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, *Κείμενα – πηγαὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, σειρά τρίτη, Τὰ περὶ παιδείας, Ἡ ἐκπαιδευτικὴ προσπάθεια τῶν ἐπαναστατικῶν κυβερνήσεων καὶ ἐπὶ Καποδίστρια – Κανονισμοὶ καὶ Προγράμματα –*

Στην Αθήνα «οί φιλόκαλοι Ἀθηναῖοι [...] κατασταίνουνσι Σχολεῖα τῆς νέας παιδαγωγίας, τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς, [...] καὶ τὸν Παρθενῶνα, ἐν ᾧ ἐδιδάσκοντο τὰ κοράσια τὴν Ἀλληλοδιδασκτικὴν, καὶ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς γλώσσης» γράφει ο Διονύσιος Σουρμελῆς στην *Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν*²¹. Η Φιλόμουσος Ἐταιρεία²² προκηρύσσοντας θέση δασκάλου στο υπό

Σχολεῖα καὶ διδάσκαλοι, Μέρος πρῶτον, Τυπογραφεῖον Παν. Ἀθ. Κλεισιούνη, Ἀθῆναι 1968, σσ. 47 – 53. Στο εξῆς θα αναφέρεται: *Τὰ περὶ παιδείας*.

²⁰ Στο Ἄργος, στο Μεσολόγγι καὶ –με ἀπόφαση τοῦ Υπουργοῦ Ἐσωτερικῶν– στη Μικρομάνη Μεσσηνίας. Στο Ἄργος μάλιστα, το σχετικὸ ἐγγράφο τοῦ ἐπισκόπου Θεοδοωρήτου Βρεσθένης, Ἀντιπροέδρου τοῦ Βουλευτικοῦ, ἀναφέρει ὅτι το ὑπὸ σύσταση σχολεῖο θα εἶναι ἀλληλοδιδασκτικὸ. Βλ. Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας, Μέρος πρῶτον*, ὁ.π., σσ. 43 – 47.

²¹ Βλ. Διονυσίου Σουρμελῆ, *Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν ὑπὲρ Ἐλευθερίας ἀγῶνα: ἀρχομένη ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν πραγμάτων*, ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ἀνδρέου Κορομηλά, Ἐν Αἰγίνῃ 1834, σ. 71

²² Η Φιλόμουσος Ἐταιρεία τῶν Ἀθηνῶν, ἰδρύθηκε στὴν Αθήνα το 1813 ἀπὸ τοὺς τότε προκρίτους τῆς πόλης, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος Χωματιανός, τοῦ ὁποίου μέλη τῆς οικογένειάς του ἦταν πρόξενοι τῆς Ἀγγλίας στὴν Αθήνα. Σκοπὸς τῶν ἰδρυτῶν ἦταν «νὰ ἴδωσι τὰς ἐπιστήμας νὰ ἐπιστρέψωσι πάλιν εἰς τὸ Λύκειον καὶ τὴν ἀρχαίαν Ἀκαδημίαν τῶν».

Η σχέση ὁμως, μελῶν τῆς Ἐταιρείας με τὴν Ἀγγλικὴ κυβέρνηση εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα ἡ Ἐταιρεία νὰ τεθεῖ ὑπὸ τὴν προστασία στήριξη τῶν Ἄγγλων ποὺ ἐνδιαφέρονταν παράλληλα γιὰ τὴν ἐξάπλωση τῆς ἐπιρροῆς τοὺς στὴ Μεσόγειο. Το 1816 ἐπισκέφθηκε τὴν Αθήνα ἡ Πριγκίπισσα τῆς Ουαλίας Καρολίνα μεταφέροντας τὸν ἐνθουσιασμό πολλῶν Ἄγγλων ευγενῶν τῆς ἐποχῆς τῆς.

Μέλη τῆς Ἐταιρείας, σύμφωνα με τὸν κατάλογο ποὺ δημοσιεύτηκε το 1814 ἦταν πολλοὶ λόγιοι, ἀγωνιστές, ἔμποροι καὶ κληρικοί, καθὼς καὶ ἐπιφανεῖς ξένοι, ἰδιαιτέρως Ἄγγλοι, ὅπως ὁ λόρδος Γκίλφορντ κ.ά. Η Φιλόμουσος Ἐταιρεία τῶν Ἀθηνῶν ἐδρασε σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης μέχρι τὴν εἰσβολὴ τοῦ Κιουταχί το 1825.

σύσταση σχολείο τῆς νέας παιδαγωγίας «Ἀλληλοδιδασκτικῆς»²³, ζητά να έχει τα απαιτούμενα προσόντα. Γράφεται χαρακτηριστικά: «να ἡμπορῆ ὅμως να δώσει μαρτύρια τῆς ἰκανότητός του, ἢ μὲ τὰς ἀποδείξεις τῶν διδασκάλων του ἢ καὶ μὲ κανέναν ἄλλον τρόπον»²⁴. Εἶναι ἡ πρώτη φορά στην ελεύθερη Ελλάδα που ἡ πρόσληψη ενός εκπαιδευτικού προϋποθέτει ὑπαρξη τυπικῶν προσόντων.

Πράγματι, οἱ δύο ιερωμένοι διδάσκαλοι που ανέλαβαν τα δύο σχολεῖα, ἀρρένων καὶ θηλέων τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς, Συνέσιος Κυριακίδης καὶ Νεόφυτος Νικητόπουλος ἀντίστοιχα, εἶχαν αρκετά προσόντα για να διδάξουν τὴ νέα μέθοδο. Ὁ ιεροδιάκονος Συνέσιος Κυριακίδης²⁵ ἀπὸ τὴ Σμύρνη, ὄχι μόνο ἤξερε καλά τὴ νέα μέθοδο, ἀλλὰ εἶχε συγγράψει σχετικὰ βιβλία, χειρόγραφα καὶ τυπωμένα²⁶.

Ἡ Φιλόμουσος Ἐταιρεία τῶν Ἀθηνῶν δεν πρέπει να συγχέεται με τὴ Φιλόμουσο Ἐταιρεία τῆς Βιέννης που ἰδρύθηκε τὸ 1813 ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Καποδίστρια καὶ να τὴ θέσει ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ Τσάρου, γεγονός που ὁ Ἀλέξανδρος Α΄ τῆς Ρωσίας ἀποδέχθηκε, προκειμένου να ἀντισταθμιστεῖ ἡ ἀγγλικὴ ἐπιρροή στον ἐπαναστημένο ἐλληνισμό. Βλ. Ἐλ. Κούκκου: *Ὁ Καποδίστριας καὶ ἡ Παιδεία, 1803-1822, Ἡ φιλόμουσος Ἐταιρεία τῆς Βιέννης*, χ.έ., Ἀθήναι 1968.

²³ Το ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο, ὅπως καὶ τὸ Γυμνάσιο Ἀθηνῶν, θα λειτουργήσει τελικὰ με δαπάνες τῶν Μονῶν Πεντέλης, Πετράκη, Καισαριανῆς καὶ Βρανά τὸν Ἀπρίλιο 1824 στο χώρο τοῦ τζαμιού τοῦ Σταροπάζαρου (sic). Βλ. Σουρμελῆ, *Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν*, ὁ.π., σσ. 79 καὶ 80.

²⁴ Βλ. *Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος*, 20/8/1824.

²⁵ Βλ. Γ.Α.Κ. Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 24.

Μερικὰ χρόνια ἀργότερα ὁ Ἰωάννης Κοκκῶνης ἐπιθεωρώντας τα σχολεῖα τῆς Πελοποννήσου ἀναφέρει ὡς τυπικὸ προσόν ενός δασκάλου στὴ Μονεμβασιά τὴ μαθητεία του στο Συνέσιο Κυριακίδη, ἀναφέροντας χαρακτηριστικὰ «διδάσκει τὴν

Ο ιεροδιάκονος Νεόφυτος Νικητόπουλος με προϋπηρεσία στην Τρίπολη προσελήφθη από τους εφόρους της *Φιλομούσου Εταιρίας* στις 30/5/1824 με μηνιαίο μισθό 60 γρόσια για να διδάξει αρχικά στο νέο σχολείο «τούς φοιτῶντας νέους με ἐπιμέλειαν καὶ προθυμίαν». Ενάμιση χρόνο αργότερα ο μισθός του έχει αυξηθεί κατά 280 γρόσια ετησίως και οι έφοροι της Εταιρείας Ταλαντίου Νεόφυτος, Ιωάννης Γκούρας και Γρόπιους εμφανώς ευχαριστημένοι από το έργο του, γράφουν στις 31/12/1825 προς τον «λόγιον διδάσκαλον τῶν παρθένων κύριον Ν. Νικητόπλον»: «ἐπιθυμοῦντες νὰ βαστάξωμεν καὶ νὰ καλυτερεύσωμεν μάλιστα τὰ κοινὰ σχολεῖα [...] σᾶς εἰδοποιοῦμεν, ἐὰν ἀγαπᾶτε, νὰ ἀκολουθῆσετε καὶ νέον χρόνον τὴν διδασκαλίαν σας, εἰς τὸ αὐτὸ σχολεῖον [...] Τὰ παρόντα μέσα τῆς Φιλομούσου Ἐταιρίας δὲν μᾶς συγχωροῦν, νὰ σᾶς προσφέρωμεν περισσότερα, μ' ὅλον ὅτι κατ' ἄλλον τρόπον εἴμεθα ἐπὶ τούτου εὐδιάθετοι, γνωρίζοντες τὴν εἰς τὰ χρῆμα σας ἐπιμέλειάν σας»²⁷.

μέθοδον τοῦ Συνεσίου με ἱκανὴν ἐτοιμότητα καὶ ἐμβρίθειαν». Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 33, Σχολικά, (ἡ μεγαλύτερη ἀπόσταση χαρακτῆρων δική μας).

Ο Σουρμελής σημειώνει για το Συνέσιο Κυριακίδη: «Ο διδάσκαλος [...] Συνέσιος ἐκ Σμύρνης ἦτο [...] ἐπιμελής καὶ φιλόπρονος καὶ ἐκ τούτου ὠφελήθησαν οἱ νέοι». Βλ. Σουρμελή, *Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν...*, ὅ.π., σ. 131.

²⁶ Στην αναφορά των 19 δασκάλων προς την επί της Προπαιδείας επιτροπή (βλ. Κεφάλαιο 4) επισυνάπτονται μεταξύ άλλων και «χειρόγραφα καὶ βιβλία τοῦ ἐν Μονεμβασίᾳ ἀλληλοδιδασκτικοῦ κ. Συνεσίου Κυριακίδου, τὰ ὅποια περιέχουν' α' διδασκαλίαν τῶν Γραμμάτων γινομένην δις τῆς ἐβδομάδος εἰς τὰ ἡμικύκλια' β' ἐκθεσιν συνοπτικὴν τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου' γ' Ἐγχειρίδιον ἠθικῆς' δ' Τυπωμένα δὲ κατήχησιν καὶ γεωγραφίαν σύντομον».

²⁷ Βλ. Γ.Α.Κ. Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 24.

Ο Νικητόπουλος μάλιστα, εισήγαγε στο αλληλοδιδασκτικό σχολείο του Παρθενώνα τον «Κανονισμό» έναν θεσμό που είχε επινοήσει ο Bell για να στηρίξει την αλληλοδιδασκτική μέθοδο. Σύμφωνα με τον Κανονισμό στο σχολείο λειτουργούσαν μαθητικές κοινότητες και διεξάγονταν εκλογές για να αναδείξουν τους «διοικητές» και τα μέλη του «Κριτηρίου» που ήταν ένα είδος σχολικού δικαστηρίου²⁸. Ο Σουρμελής σημειώνει για τον Νικητόπουλο: «Οὗτος ἀπήλαυσε γενικὴν ὑπόληψιν τῶν Ἀθηναίων διὰ τὴν σὺφρονα διαγωγὴν του»²⁹.

Στο μεταξύ λειτούργησε πρότυπο διδασκαλείο στο Άργος³⁰ με σκοπό «να ἐκπαιδεύωνται νέοι ἄξιοι καὶ χρηστοί θεις, οἵτινες τελειοποιούμενοι νὰ διδάξωσιν εἰς τὰ χωρία. Καὶ οὕτω τὸ πρότυπον

---

²⁸ Βλ. Σουρμελή, *Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν*, ὁ.π., σσ. 126 – 130.

²⁹ Βλ. Σουρμελή, *Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν*, ὁ.π., σ. 130.

³⁰ Η σκέψη για σύσταση σχολείου συζητήθηκε στο Βουλευτικό σώμα στις 10 Ιουλίου 1824. Βλ. *Α.Ε.Π.*, τ. 2, ὁ.π., σ. 345.

Στη συνεδρίαση της 22/10/1824 του Βουλευτικού σώματος έγινε λόγος για ανασύσταση του σχολείου της Δημητσάνας και συζητήθηκε αν το σχολείο θα ήταν επαρχιακό ή Κεντρικό (δηλ. διδασκαλείο). Τελικά αποφασίστηκε να μη συσταθεί σε όλη την ελεύθερη Ελλάδα ένα μόνο Κεντρικό σχολείο και αυτό να είναι κοντά στη Διοίκηση. Τότε διορίστηκε και πενταμελής επιτροπή από «τὸν Ἐφορον τῆς Παιδείας κύριον Κωνσταντᾶ, τὸν κύριον Θεόφιλον, τὸν κύριον Γεννάδιον, τὸν κύριον Καλαρᾶν καὶ κύριον Αναγνώστην Διδάσκαλον διὰ νὰ θεωρήσωσι τὸ ἤδη συνταχθὲν περὶ Ὄργανισμοῦ σχολείων». Βλ. *Α.Ε.Π.*, τ. 7, ὁ.π., σ. 21.

Η τελική απόφαση πάρθηκε στις 22/12/1824. Βλ. *Α.Ε.Π.*, τ. 8, ἔκδοσις Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, Ἀθῆναι 1974, σ. 87.

σχολεῖον νά χρησιμεύσῃ ὡς μεγάλη πηγή, ὅθεν θέλουν ἐκρεύσει νάματα τῆς ἀλληλοδιδασκαλίας»³¹.

Ο Κωνσταντᾶς στήν Ἐκθεση που συνέταξε πρὸς τὸν Ἰταλὸ φιλέλληνα κόμητα Peccio στὶς ἀρχές τοῦ 1825 ἀναφέρει ὅτι «ἡ κυβέρνησις ἐψήφισε: 1ον) Τὴν ἴδρυσιν εἰς τὸ Ἄργος μιᾶς γενικῆς σχολῆς ἀλληλοδιδασκατικῆς μεθόδου, εἰς τὴν ὁποῖαν θ' ἀποστέλλωνται ἐξ ἑκάστης ἐπαρχίας δύο ἢ τρεῖς νέοι ἔχοντες ἐπαρκῆ γνῶσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, διὰ νά μάθουν τὴν χρήσιμον αὐτὴν μέθοδον. Αὐτοὶ θὰ ἐπιστρέψουν κατόπιν εἰς τὰς ἐπαρχίας των διὰ νά διδάξουν ἄλλους, ἵνα δι' αὐτοῦ τοῦ μέσου ἐξακολουθῇ ἡ ἐκπαίδευσις εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Τὸ σχολεῖον αὐτὸ ἰδρῦθη καὶ εὐρίσκεται ἤδη εἰς ἀνθοῦσαν κατάστασιν. 2ον) Τὴν ἴδρυσιν εἰς τὸ Ἄργος ἐπίσης μιᾶς Ἀκαδημίας συμφώνου πρὸς τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν ὁποῖαν θὰ προσκληθοῦν ὅλοι οἱ Ἕλληνες σοφοί, τοὺς ὁποίους αἱ περιστάσεις κρατοῦν μακρὰν τῆς Ἑλλάδος, ἵνα ἕκαστος ἐξ αὐτῶν δυνηθῇ νά μεταδώσῃ εἰς τὸ ἔθνος τοῦ τὰς γνώσεις τὰς ὁποίας ἀπέκτησε μακρὰν τοῦ τόπου του. Θὰ προσκληθοῦν ἐπίσης νά ἔλθουν εἰς τὴν Ἑλλάδα σοφοὶ ὄλων τῶν φωτισμένων ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης, ἐπίσης εἰς μεγάλην κλίμακα, ὅσον θὰ κριθῇ ἀναγκαῖον διὰ τὴν

---

³¹ Βλ. Δραγούμης, *Ἱστορικαὶ Αναμνήσεις*, ὅ.π., σ. 144 (ἡ μεγαλύτερη ἀπόστασις χαρακτήρων δική μας).

Ο Δραγούμης ἀναφέρει τὸν Κωνσταντᾶ ὡς «ἔφορον τοῦ ἐν Ἄργει μέλλοντος συστηθῆναι κεντρικοῦ ἀλληλοδιδασκατικοῦ σχολείου». Δὲν ἐντοπίσαμε στοιχεῖα που νὰ τεκμηριώνουν τὴν πληροφορία αὐτή. Ἐνδεχομένως ὁ Δραγούμης νὰ συνδύασε τὴν ἀπόφαση περὶ σύστασης ἀλληλοδιδασκατικοῦ στο Ἄργος με τὴν ἀπόφαση περὶ Εφόρου κοινῆς παιδείας, μιὰ καὶ οἱ δύο ἀποφάσεις ἐλήφθησαν τὴν ἴδια μέρα ἀπὸ τὸ Βουλευτικὸ σῶμα καὶ μάλιστα ἀναφέρονται καὶ στὴν ἴδια παράγραφο τοῦ πρακτικοῦ συνεδριάσεων. Βλ. *Α.Ε.Π.*, ὅ.π., τ. 2, σ. 345.

τελείαν ἐγκατάστασιν τῆς Ἀκαδημίας. Ὁ πλούσιος καὶ ἐνάρετος πατριώτης Βαρβάκης ἐπρομήθευσεν ἤδη τ' ἀπαραίτητα χρηματικὰ μέσα πρὸς συντήρησιν τῆς σχολῆς. Ἡ κυβέρνησις προτίθεται νὰ διαθέσῃ ἐκ τῶν δημοσίων προσόδων τὸ ἐπὶ πλέον, διὰ τὸ ὅποῖον θὰ παρίστατο ἀνάγκη, καὶ ἐντὸς ὀλίγου χρόνου θὰ καταστήσῃ γνωστοὺς τοὺς ὄρους τοῦ ἰδρύματος τούτου»³².

Δεν καταφέραμε νὰ εντοπίσουμε παρὰ ελάχιστα στοιχεία λειτουργίας του πρότυπου διδασκαλείου του Ἄργους. Από τα στοιχεία αυτά εκτιμάμε ὅτι ἡ λειτουργία του διδασκαλείου δεν ἦταν οὔτε συνεχῆς οὔτε κανονικὴ³³. Υπήρξε ὅμως, τουλάχιστον μια περίοδος αποφοίτησης

---

³² Βλ. Απ. Β. Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας, Μέρος πρῶτον, ὁ.π., σ. 71.*

³³ Το σχολεῖο ξεκίνησε νὰ λειτουργεῖ το Δεκέμβριο του 1824 με «αρχιδιδάσκαλο» το Γεώργιο Γεννάδιο, ὁ ὁποῖος εἶχε εγκαταλείψει τις σπουδές του στη Γερμανία γιὰ νὰ ἔλθῃ στο Ναύπλιο το Σεπτέμβριο του ἴδιου ἔτους, ὕστερα ἀπὸ ἀπόφαση του Βουλευτικοῦ σώματος.

Εξαιτίας ὅμως συρροῆς πολλῶν προσφύγων στο Ναύπλιο ἐμφανίστηκε ἐπιδημία τυφοειδούς πυρετοῦ τόσο στο Ναύπλιο, ὅσο και στο Ἄργος. Ὁ Γεννάδιος προσεβλήθη ἀπὸ τὴν ἀσθένεια καὶ ἐφυγε στὴν Αθήνα. Τὴ θέση του ἀνέλαβε ὁ Δημήτριος Πλατανίτης, μαθητὴς του Κλεόβουλου.

Το Φεβρουάριο του 1825 οἱ μαθητές – υποψήφιοι δάσκαλοι του Κεντρικοῦ σχολεῖου Ἄργους ἦταν πάνω ἀπὸ 150 καὶ τὴν ἀνοιξὴ ἔφτασαν τους 200, ἀνάμεσά τους καὶ πολλὰ κορίτσια. Ὁ κόμης Peccio ποὺ ἐπισκέφθηκε ἐκείνη τὴν ἐποχὴ το Ἄργος παρατήρησε ὅτι τὸ κτίριο τοῦ σχολεῖου με τὴν προσκείμενη οἰκία τοῦ διδασκάλου εἶχε χτιστεῖ κατὰ τὰ ἀγγλικά πρότυπα. Ἡ ἀκμὴ τοῦ σχολεῖου ἔδωσε ὠθησὴ στα σχέδια κάποιας κυρίας ἀπὸ τὴ Χίο νὰ χτίσει σε διπλανό χώρο ἀνάλογο σχολεῖο θηλέων. Οἱ Ἀργεῖοι ἐπιπλέον εἶχαν διαλέξει καὶ χώρο γιὰ τὴν μελλοντικὴ ἀνέγερση πανεπιστημίου.

υποψηφίων δασκάλων³⁴. Στην περίοδο αυτή υπάρχουν σαφή στοιχεία από τη διαδικασία αξιολόγησης, όχι όμως επαρκή για να εξαγάγουμε ασφαλή συμπεράσματα. Δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε, αν λειτούργησε ως σχολή κατάρτισης δασκάλων ή ως σχολή μετεκπαίδευσής τους. Στην πρώτη περίπτωση οι σπουδαστές δεν είναι δάσκαλοι, αλλά εκπαιδεύονται για να γίνουν. Στη δεύτερη οι σπουδαστές εργάστηκαν κάποιο διάστημα, μικρό ή μεγάλο, ως δάσκαλοι και στη συνέχεια μετεκπαιδεύτηκαν για να αξιολογηθούν ως επαρκείς, προκειμένου να εργαστούν κάτω από τις νέες συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί στο ελεύθερο ελληνικό κράτος.

Μετά την πυρπόληση του Διδασκαλείου του Άργους και ενώ διαρκούσε η Επανάσταση, οι περιστάσεις δεν επέτρεψαν την ίδρυση ενός

Δυστυχώς, κανένα από τα σχέδια δεν πραγματοποιήθηκε, αφού τον Ιούνιο του 1825 ο Ιμπραήμ εισέβαλε στο Άργος και πυρπόλησε το Κεντρικό σχολείο. Βλ. Δημ. Βαρδουγιώτη, «Τὸ ἐν Ἀργεὶ Κεντρικὸν Σχολεῖον τῆς Ἑλλάδος», *ό.π.*,

Ἄπ. Β. Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας, Μέρος πρῶτον*, σσ. 84 – 85, και *Μέρος τρίτον*, σ. 2071,

Αναστασίου Ν. Γούδα, *Βίοι Παράλληλοι τῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος διαπρεψάντων ἀνδρῶν*, τ. Β', Τύποις Χ. Ν. Φιλαδέλφεως, Ἀθήνησι 1874², σσ. 320 – 324.

³⁴ Η Καλαφάτη αναφέρει «Ο Τρ. Σκλαβενίτης είχε την καλωσύνη να μου υποδείξει ένα αποδεικτικό αποφοίτησης από το Κεντρικό Σχολείο του Άργους με ημερομηνία 26 Μαΐου 1825, στο οποίο αναφέρεται ότι ο Ιωάννης Αγγελίδης από τη Σύμη, 28 ετών, δίδαχτηκε «θεωρητικώς και πρακτικώς την αλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον» και εκρίθη «ἄξιος του να συστήση, διδάξη και διοικήση επωφελῶς τοιούτου είδους διδασκαλεία» (Μουσείο Λαογραφικῆς Συλλογῆς Μυκόνου, Αρχεῖο χειρογράφων, Ἐγγραφα μονῆς Αγίου Παντελεήμονος). Βλ. Ἐλένη Καλαφάτη, *Τὰ σχολικὰ κτίρια τῆς πρωτοβάθμιας ἐκπαίδευσης 1821 – 1929: ἀπὸ τίς προδιαγραφές στὸν προγραμματισμό*, Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ἑλληνικῆς Νεολαίας, Γενικὴ Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ἀθήνα 1988, σ. 43, υποσελ. 4.

Κεντρικού Σχολείου, το ζήτημα όμως δεν ξεχάστηκε. Στις αρχές του 1827 ο Θεόκλητος Φαρμακίδης έγραψε στον Κωνσταντίνο Ασώπιο ότι ελπίζει «τὸ πρῶτον συστηθόμενον εἰς τὴν Ἑλλάδα Λύκειον, ὄχι Ἀκαδημία, θέλει προκόψει ἀσυγκρίτως περισσότερον παρὰ τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν· ἐν τοσούτῳ ὑπομονὴ καὶ εὐχή»³⁵. Στα τέλη του ίδιου έτους η Φιλανθρωπική Εταιρεία, μέλος της οποίας ήταν ο Γεννάδιος, αναφερόταν στην «καθίδρυσιν μιᾶς κεντρικῆς σχολῆς, ὅπου θέλουν παραδίδεσθαι τ' ἀθάνατα συγγράμματα τῶν ἐνδόξων προπατόρων μας καὶ ὅπου ἡ νεολαία θέλει πορίζεσθαι τὰς ἀρχὰς τῶν κοινωνικῶν ἀρετῶν»³⁶.

2. Ο Θεόκλητος Φαρμακίδης και ο Γρηγόριος Κωνσταντάς ως έφοροι της Παιδείας

Στο έγγραφο 1401, με ημερομηνία 4/6/1823 του Εκτελεστικού σώματος προς τον Πρόεδρο του Βουλευτικού που συνυπογράφουν ο Πετρ. Μαυρομιχάλης ως Πρόεδρος, ο Αλ. Μαυροκορδάτος ως Γεν. Γραμματεὺς και οι Θ. Κολοκοτρώνης και Ανδρ. Μεταξάς προτείνεται ο Θεόκλητος Φαρμακίδης ως έφορος «γενικῆς παιδείας καὶ ἠθικῆς ἀνατροφῆς», ο οποίος θα ασκεί καθήκοντα σε όλα τα δημόσια σχολεία, «μεταρρυθμίζων αὐτὰ κατὰ τὸ συμφερότερον καὶ εὐμεθοδότερον»³⁷.

Ο αρχιμανδρίτης Θεόκλητος Φαρμακίδης είχε φοιτήσει στη Μεγάλη του Γένους Σχολή, στη Σχολή των Κυδωνιών και στην Ακαδημία του

---

³⁵ Αϊκ. Κουμαριανού, «Θεόκλητος Φαρμακίδης – Κ. Ασώπιος: Ἀλληλογραφία 1819 – 1832», *Πρακτικά Δ' Πανιόνιου Συνεδρίου*, τ. Α', Κέρκυρα 1980, σ. 134.

³⁶ Βλ. Κοκκώνας, *ό.π.* σ. 16, υποσ. 10.

³⁷ Βλ. Α.Ε.Π., τ. 10, χ.ε., Ἀθήναι 1977, τεκμ. 173, σσ. 111 και 112.

Ιασίου, στο Βουκουρέστι, καθώς και στη Βιέννη συμπληρώνοντας τη φιλολογική του μόρφωση. Γνώριζε λατινικά, γαλλικά και γερμανικά.

Υπήρξε εφημέριος στο ναό Αγίου Γεωργίου της Βιέννης, θέση που κατείχαν στο παρελθόν ο Νεόφυτος Δούκας και ο Άνθιμος Γαζής. Μετέφρασε από τα λατινικά την τετράτομη εγκυκλοπαίδεια του Φ. Γιάκομπς και συμμετείχε στην έκδοση του περιοδικού *Έρμης ο Λόγιος*. Όταν ο λόρδος Frederic Guilford τον κάλεσε για καθηγητή Θεολογίας στην Ακαδημία της Κέρκυρας, αποφασίστηκε ότι πρώτα έπρεπε να φοιτήσει με έξοδα του Γκίλφορντ στη θεολογική σχολή του Γκέτινγκεν με σκοπό να γνωρίσει τη δυτική θεολογία. Έτσι ξεκίνησε να σπουδάζει στη Γερμανία με έξοδα του Γκίλφορντ.

Με το ξέσπασμα της Επανάστασης ήλθε στην Ελλάδα και τον Αύγουστο του 1821 στην Καλαμάτα εξέδωσε, με την υποστήριξη του Δημητρίου Υψηλάντη, την πρώτη ελληνική εφημερίδα που κυκλοφόρησε σε ελλαδικό έδαφος. Ήταν χειρόγραφη και έφερε τον τίτλο *Ελληνική Σάλπιγξ*. Εκδόθηκαν μόνο τρία φύλλα της εφημερίδας, εξαιτίας διαφωνίας του με την επαναστατική κυβέρνηση.

Έλαβε μέρος στις δύο πρώτες εθνοσυνελεύσεις και διορίστηκε μέλος του Αρείου Πάγου Ανατολικής Ελλάδος³⁸. Το Βουλευτικό σώμα

---

³⁸ Βλ. Δ. Σ. Μπαλάνου, *Θεόκλητος Φαρμακίδης, 1748 – 1860*, Αθήναι 1933, σσ. 1–19,

Charles A. Frazee, *Όρθόδοξος Εκκλησία και Έλληνική Ανεξαρτησία: 1821– 1852*, έκδ. Δόμος, Αθήνα 1987, σσ. 135 – 137,

χ.ό., «Φαρμακίδης Θεόκλητος (1784-1860)», <http://argolikivivliothiki.gr201102/03/%CF%6%CE%B1%CF%81%CE%BC%CE%B1%CE%BA%CE%AF%CE%B4%CE%B7%CF%82-%CE%B8%CE%B5%CF%8C%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%84%CE%BF%CF%82-1784-1860/> (πρόσβαση στις 15/3/2011).

ενέκρινε στις 27/6/1823 την πρόταση του Εκτελεστικού³⁹, ονομάζοντας τον Φαρμακίδη Έφορο «τῆς Παιδείας καὶ Ἠθικῆς Ἀνατροφῆς τῶν Παίδων», εκείνος όμως ζήτησε προθεσμία λίγων ημερῶν για να το σκεφθεί⁴⁰ και τελικά αποδέχθηκε⁴¹.

Στο πρακτικό συνεδρίασης του Βουλευτικού σώματος της 5/7/1823 αναφέρεται ότι «ἐγένετο προβούλευμα πρὸς τὸ Ἐκτελεστικὸν ὑπ' ἀριθ. 217, ἵνα τῷ δώσει τὰς ἀναγκαίας ὁδηγίας»⁴². Δεν εντοπίσαμε τέτοιο έγγραφο στα Ἀρχεῖα Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας μέχρι τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς Βασιλείας ούτε βρήκαμε ἄλλο στοιχείο σχετικά με τις υποχρεώσεις και τα καθήκοντα του Φαρμακίδη ως Εφόρου της Παιδείας. Ἐνα χρόνο μετά (21/6/1824) ο Φαρμακίδης απέστειλε επιστολή προς το Βουλευτικό σώμα με την οποία ζητούσε την παραίτησή του και η οποία ἐγινε δεκτή⁴³.

---

³⁹ Βλ. Α.Ε.Π., τ. 2, ὁ.π., σσ. 93 και 515.

⁴⁰ Βλ. Α.Ε.Π., τ. 2, ὁ.π., σ. 96.

⁴¹ Βλ. Α.Ε.Π., τ. 2, ὁ.π., σ. 105.

⁴² Βλ. Α.Ε.Π., τ. 2, ὁ.π., σ. 110 και 515.

⁴³ Βλ. Α.Ε.Π., τ. 2, ὁ.π., σ. 323.

Ο Φαρμακίδης στη συνέχεια ἔφυγε για την Κέρκυρα για να εκπληρώσει τη συμφωνία του με το λόρδο Γκίλφορντ και παρέμεινε εκεί μέχρι το Μάιο του 1825. Βλ. Charles A. Frazee, *Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ...*, ὁ.π., σσ. 135 – 137.

Αργότερα, στις 23/5/1827 εμφανίζεται ξανά στα εκπαιδευτικά πράγματα ὑπογράφει ως μέλος της Φιλανθρωπικῆς Ἐταρείας μαζί με τους Αλέξιο Λουκόπουλο, Δ. Ορφανό και Γ. Μ. Αντωνόπουλο ἐγγραφο διορισμοῦ του Νεόφυτου Νικητόπουλου στο αλληλοδιδασκτικό σχολεῖο του Πόρου, λόγω αναχώρησης του δασκάλου «διὰ τὴν Εὐρώπην». Βλ. ΓΑΚ, Καποδιστριακό Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 30.

Σχεδόν ένα μήνα μετά, στις 25/7/1824 το Βουλευτικό σώμα διόρισε στην κορυφή της εκπαιδευτικής ιεραρχίας τον 67χρονο ιεροδιάκονο Γρηγόριο Κωνσταντά, έφορο «τῆς κοινῆς παιδείας»⁴⁴, άνθρωπο με εξαιρετικά πολλές για την εποχή του γνώσεις, γλωσσομάθεια, αδιαμφισβήτητες ικανότητες, πλούσια εμπειρία και αναγνωρισμένο κύρος.

Είχε μαθητεύσει αρχικά κοντά στον φημισμένο ιερομόναχο Άνθιμο Πανταζή, ο οποίος είχε ιδρύσει σχολείο στις Μηλιές, την ιδιαίτερη πατρίδα του Κωνσταντά. Αργότερα, ερχόμενος στο Βουκουρέστι θα μαθητεύσει δίπλα στο Νεόφυτο Καυσοκαλυβίτη, πρώην σχολάρχη της Αθωνιάδος Ακαδημίας και ηγετική μορφή του *Κινήματος των Κολλυβάδων*. Αργότερα συνεχίζει τις σπουδές του και στη Βιέννη⁴⁵.

Γνώριζε την αρχαία ελληνική, τη λατινική, τη γερμανική, την ιταλική, τη γαλλική, τη ρωσική, τη ρουμανική και την τουρκική γλώσσα. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην Ακαδημία του Βουκουρεστίου δίδασκε στα ιταλικά και στα γερμανικά⁴⁶.

---

⁴⁴ Βλ. Α.Ε.Π., τ. 2, σ. 367.

Η απόφαση επικυρώθηκε με την 3147 διαταγή που συνυπογράφουν στις 29/8/1824 ο Παπαφλέσας ως Υπουργός Εσωτερικών και ο Γεώργιος Γλαράκης ως Γεν. Γραμματέας ανακοινώθηκε στον Κωνσταντά η απόφαση διορισμού του ως Εφόρου «της Εκπαιδευσεως τῆς Νεολαίας». Βλ. Θεοδοσίου Σπεράντσα, *Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὡς ἔφορος τῆς παιδείας ἀνὰ τὰς Κυκλάδας, ἀνάτυπον ἐκ τῆς ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν*, τ. Α' 1960, τύποις Γ. Δ. Κυπραίου, Ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 20.

⁴⁵ Για την προσωπικότητα και το έργο του Γρηγορίου Κωνσταντά, βλ. πρωτ. Θεμ. Α. Μουρτζανός, *Γρηγόριος Κωνσταντᾶς: βίος, ἔργο*, δ.δ., Τμήμα Κοινωνικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας, Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2009.

⁴⁶ Βλ. Μουρτζανός, *Γρηγόριος Κωνσταντᾶς: βίος, ἔργο*, ὁ.π., σ. 36.

Οι ικανότητες του Κωνσταντά δεν αφορούσαν μόνο στον τομέα της εκπαίδευσης, αλλά και στην προσπάθεια οργάνωσης του νέου κράτους. Είχε οριστεί ως πληρεξούσιος του Πηλίου στη Συνέλευση της 15^{ης} Νοεμβρίου 1821, έλαβε μέρος στην Εθνική Συνέλευση της Επιδαύρου στην οποία το ελληνικό έθνος διεκήρυξε την πολιτική του ύπαρξη και ανεξαρτησία και εξελέγη μέλος του Βουλευτικού. Ορίστηκε υπεύθυνος για έρευνα σχετικά με τουρκικές ομολογίες που βρέθηκαν στην Κόρινθο, στάλθηκε στις 15/3/1822 στον Άρειο Πάγο εκ μέρους του Μινίστρου της Οικονομίας Πανούτσου Νοταρά για να εισπράξει εισφορές και συμμετείχε στη Β' Εθνική Συνέλευση ως πληρεξούσιος Ανατολικής Ελλάδας αλλά και της Σαντορίνης. Ορίστηκε μέλος της επιτροπής για τη σύνταξη κανόνων του νέου κράτους, μέλος της επταμελούς επιτροπής με σκοπό την υποβολή υπομνήματος στους πληρεξουσίους ευρωπαϊκών κρατών για το μέλλον του Έθνους και την ψήφιση συντάγματος. Του προτάθηκε να γίνει σύμβουλος του Αρμοστή της Κρήτης, αλλά δεν αποδέχθηκε την πρόταση.

Η πιο σημαντική όμως αποστολή που ανέλαβε ο Κωνσταντάς ήταν να μεσολαβήσει ώστε να σταματήσει η διαμάχη μεταξύ του Αρείου Πάγου και του Δημ. Υψηλάντη ως Προέδρου του Εκτελεστικού⁴⁷.

Ο Κωνσταντάς είχε εργαστεί αρχικά ως παιδαγωγός σε γόνους φαναριώτικων οικογενειών και στη συνέχεια υπηρέτησε ως σχολάρχης

---

⁴⁷ Βλ. Α.Ε.Π., τ. 1, εκ του Τυπογραφείου Δ. Α. Μαυρομαμάτη, εν Αθήναις 1857, επανέκδοσις υπό της Βιβλιοθήκης της Βουλής, Αθήναι 1971, σσ. 1, 12, 55, 67, 83, 179, 202, 541, τ. 2, ό.π., σσ. 4, 6, 242, 251, 360, 366, τ. 7, ό.π., σσ. 122, 155, τ. 8, έκδοσις Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων, Αθήναι 1974, σ. 158, τ. 9, έκδοσις Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων, Αθήναι 1976, σσ. 69, 157, 160, τ. 10, ό.π., σσ. 36, 37 και τ. 13, έκδοσις Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων, Αθήναι 1981, σ. 4.

στην Ακαδημία Βουκουρεστίου, ως δάσκαλος στα Αμπελάκια Θεσσαλίας, ως ιδιαίτερος δάσκαλος του ανιψιού του Μητροπολίτη Εφέσου και θα ιδρύσει μαζί με τον Άνθιμο Γαζή με δική τους δαπάνη το περίφημο σχολείο στις Μηλιές. Του προτάθηκε να αναλάβει τη διεύθυνση της Πατριαρχικής Σχολής Ξηροκρήνης και αργότερα να συνοδεύσει ελληνόπουλα για σπουδές στη σχολή των Κουακέρων στο Λονδίνο, ως «άνθρωπος, σεβάσμιος καὶ εἰδήμων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, διὰ νὰ τοὺς γυμνάζῃ εἰς τὴν προπατορικὴν γλῶσσαν» ἀλλὰ δεν ἀποδέχθηκε καμία ἀπὸ τις προτάσεις⁴⁸.

Με ἀναφορὰ του πρὸς το Βουλευτικὸ σῶμα στις 8/9/1824 ὁ Κωνσταντὰς ζήτησε νὰ του δοθοὺν οἱ ἀπαραίτητες ὁδηγίες γιὰ τὰ νέα του καθήκοντα⁴⁹. Τέσσερις μῆνες αργότερα (10/1/1825) με νέα ἀναφορὰ ζητᾶ ξανά νὰ του δοθοὺν ὁδηγίες. Αὐτὴ τὴ φορὰ ὅμως, «περικλείει καὶ σχέδιον τῶν ὁδηγιῶν, τὰς ὁποίας εἶχε δώσει ἐν καιρῷ πρὸς τὴν διορισθεῖσαν περὶ τοῦ ὑπουργήματός του ἐπιτροπὴν καὶ τὸ καθυποβάλλει εἰς τὴν κρίσιν τοῦ σώματος»⁵⁰.

---

⁴⁸ Βλ. Α.Ε.Π., τ. 2, ὁ.π., σσ. 356, 357, 359, 366.

⁴⁹ Βλ. Α.Ε.Π., τ. 2, ὁ.π., σ. 403.

⁵⁰ Βλ. Α.Ε.Π., τ. 7, ὁ.π., σ. 91.

Τα καθήκοντά του δημοσιεύτηκαν στην *Ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν*⁵¹. Μέσα στα καθήκοντά του ήταν και το να καταγράψει τον αριθμό και το είδος των σχολείων, να πάρει πληροφορίες για τη διαγωγή και την ικανότητα καθενός από τους δασκάλους, να φροντίσει ώστε να διορίζονται δάσκαλοι «τίμιοι, χρηστοθήεις, ἐνάρετοι, θεοσεβεῖς, σώφρονες», να παρακολουθήσει τη μέθοδο διδασκαλίας του καθενός και (όπου δεν υπάρχει) να προτείνει εκείνη που είναι απλούστερη, ευκολότερη και κατάλληλη, ώστε να μη χάνουν οι μαθητές πολύτιμο χρόνο.

Επιπλέον ἔπρεπε να δημιουργήσει σχέδιον τῆς τάξεως τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων. Τα καθήκοντά του περιελάμβαναν σχεδιασμό της μεθόδου παραδόσεως και όπου ήταν δυνατόν καθορισμός της διάρκειας καθενός μαθήματος, ώστε να μην είναι ἀπεριόριστος ο χρόνος της σπουδῆς. Το σχέδιο αυτό ἔπρεπε να υποβληθεῖ για ἔγκριση στη Διοίκηση και θα εφαρμοζόταν σε όλα τα σχολεία, μέχρι να βρεθεῖ η καλύτερη μέθοδος.

Η εποπτεία θα συνεχιζόταν μέσω της αλληλογραφίας του με τους δασκάλους και επιτρόπους του σχολείου, ώστε να πληροφορεῖται τα της λειτουργίας του σχολείου.

---

⁵¹ *Ἐφημερίς τῶν Ἀθηνῶν*, ἀρ. 38, 24 Ἰανουαρίου 1825. Εἶχε προηγηθεῖ ἓνα ἔγγραφο του Εκτελεστικοῦ σώματος προς το Υπουργεῖο Εσωτερικῶν (18/1/1825) και ἓνα δεύτερο ἀπό το Υπουργεῖο Εσωτερικῶν προς τους «κατὰ τόπους Ἐπάρχους καὶ Δημογέροντας» (2/2/1825) με το ἴδιο θέμα. Βλ. Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας, Μέρος πρῶτον*, σσ. 68 – 70 και Σπεράντζα, *Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὡς ἔφορος τῆς παιδείας ἀνὰ τὰς Κυκλάδας*, ὁ.π., σσ. 51 – 53.

Μαζί με τα καθήκοντά του δημοσιεύτηκαν και «τὰ δικαιώματά του» που ήταν να λαμβάνει «συνδρομή», να συμμορφώνονται οι επίτροποι και οι δάσκαλοι με τις υποδείξεις του, όπως επίσης και να τον εξυπηρετούν και να τον διευκολύνουν στην άσκηση των καθηκόντων του οι δάσκαλοι, οι επίτροποι και οι έπαρχοι. Ο Σπεράντσας παραθέτει έγγραφο του Υπουργείου Εσωτερικών με ημερομηνία 2/2/1825 προς τους επάρχους και δημογέροντες, με το οποίο διατάσσονται να του δίνουν τροφή, κατάλυμα και ζώα για τη μετακίνησή του. Τονίζεται δε ότι αν δείξουν την παραμικρή αμέλεια ή αδιαφορία, «τούτο θέλει νομισθῆ ἔγκλημά σας»⁵².

Στις 24 Φεβρουαρίου 1825 ύστερα από αίτησή του, αποφασίστηκε ο μισθός του να είναι 500 γρόσια και να του προκαταβληθούν τρεις μισθοί για να ξεκινήσει το έργο του⁵³. Τέσσερις μήνες αργότερα, την 1/7/1825 ζητά από το Βουλευτικό σώμα άδεια για να ξεκινήσει περιοδεία στις Κυκλάδες⁵⁴. Στις Κυκλάδες, όπως και σε άλλες περιοχές, κατέφυγαν την

---

⁵² Βλ. Σπεράντσα, *Ο Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὡς ἔφορος τῆς παιδείας ἀνὰ τὰς Κυκλάδας*, ὁ.π., σ. 39.

⁵³ Βλ. *Α.Ε.Π.*, τ. 7, ὁ.π., σ. 137 και τ. 8, ὁ.π., σ. 144.

⁵⁴ Βλ. *Α.Ε.Π.*, τ. 7, ὁ.π., σ. 280. Στην αίτησή του ζήτησε από το Βουλευτικό «νὰ τὸν προμηθεύσῃ ἡ Διοίκησις καὶ μερικὰ ἔξοδα». Το Βουλευτικό όμως, γνωρίζοντας ότι «κατὰ τὸ παρὸν τὸ Ἐθνικὸν Ταμεῖον ἀπορεῖ χρημάτων» και έτσι δεν υπήρχε δυνατότητα αποζημίωσης για οδοιπορικά έξοδα του Κωνσταντά, προτείνει «νὰ τοῦ δοθῆ μία διαταγή διὰ νὰ λάβῃ μερικὰ γρόσια ἀπὸ κανὲν μοναστήριον ἢ ἀπὸ καμμίαν νῆσον τοῦ Αἰγαίου Πελάγους πρὸς ἐξοικονόμησίν του». Βλ. *Α.Ε.Π.*, τ. 8, ὁ.π., σ. 265.

Πολύ αργότερα, μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια, όταν αναγκάστηκε να παραιτηθεί από τη Γενική Επιστασία του Ορφανοτροφείου της Αίγινας έστειλε αναφορά στην Κυβέρνηση στην οποία ανέφερε ότι για τη συντήρηση του Ιδρύματος είχε αναγκαστεί να συνάψει δάνεια και πιεζόταν φορτικά από τους δανειστές του. Γράφει λοιπόν στον τότε Υπουργό των Θρησκευμάτων και της Δημοσίου Εκπαιδεύσεως

περίοδο του Αγώνα πρόσφυγες από περιοχές που δεν είχε επιτυχία η Επανάσταση. Ο Κωνσταντάς παρέμεινε στις Κυκλάδες μέχρι το Μάρτιο του 1827, οπότε συμμετείχε στην Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας.

3. Η εκπαιδευτική πολιτική του Καποδίστρια

Στις 11/1/1828 έφτασε στην Αίγινα, την έδρα της προσωρινής κυβέρνησης της Ελλάδας, ο πρώτος Κυβερνήτης. Ο Καποδίστριας γνώριζε καλά την κατάσταση της χώρας⁵⁵. Τα προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει ήταν

«Υπερεγήρασα, Κύριε' απέκαμον και αηδίασα τὸ πολύμοχθον τοῦτο βάρος. Ἐδούλευσα μὲ ζῆλον, πίστιν εὐλικρίνειαν τέσσαρα ὅλα ἔτη εἰς τὸ κατάστημα τοῦτο. Ἐδούλευσα καὶ πλὴν τούτου τὸ Ἔθνος. Καὶ ὡς βουλευτὴς καὶ ὡς Ἐφορὸς τῆς Παιδείας, ἀμισθὶ καὶ ἐξ ἰδίων μου ζῶν». Βλ. Σπεράντσα, *Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὡς ἔφορος τῆς παιδείας ἀνὰ τὰς Κυκλάδας*, ὁ.π., σ. 38, (η μεγαλύτερη απόσταση χαρακτήρων δική μας).

⁵⁵ Χαρακτηριστική είναι η εικόνα που περιγράφει ο Γάλλος Quinet όταν έφτασε στο Ναυαρίνο στις 3/3/1829. «Οὔτε ἓνας κάτοικος δὲν φαινόταν μέσα στὸν περίβολο τῶν τειχῶν. Μὰ μόλις βγήκαμε ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ Νότου, εἶδαμε περίπου 300 ἄνδρες, μισόγυμνους, σκελετωμένους μὲ τὰ πλευρὰ τους ἀναγλυφὰ [...] γυναῖκες συσώρευαν γύρω – γύρω σωροὺς ἀπὸ πέτρες καὶ λάσπη κάνοντας ἓνα εἶδος καλυβιῶν, πὸν τὶς σκέπαζαν ἔπειτα μὲ κουρέλια ἀπὸ κάπες καὶ ὑφάσματα , γιὰ νὰ προστατευθοῦν αὐτὲς καὶ τὰ παιδιὰ τους, κάτω ἀπὸ τὴ στέγη. [...] οἱ πιὸ πολλὲς ἦταν ὀρθιες γύρω ἀπὸ μεγάλες χύτρες σὲ σπηλιές σκαμμένες στὴ μέση τῆς πλαγιάς τοῦ βουνοῦ. [...] οἱ ὠχρὲς μορφές, πὸν κινουῦνταν τριγύρω ἔδιναν –σ' αὐτὴν τὴν πρώτη ἐπαφή μας μὲ τὴν Ἑλλάδα– τὴν ἐντύπωση μιᾶς μετοικεσίας ἀγρίων. Ἄν πλησίαζε κανεὶς, καταλάβαινε πὸς ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, πὸν ἓνα μέρος τοῦ ἦταν σκλάβοι πρόσφατα ἀπελευθερωμένοι, βρισκόνταν ἀκόμη κάτω ἀπὸ τὸ ζυγὸ τοῦ τρόμου [...] Τὸ ὄνομα καὶ ἡ μορφή τοῦ Ἰμπραῖμ, μεγεθυνόμενα συνεχῶς ἀπὸ ὅλα τὰ δεινὰ ...». Βλ. Απ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου*

πολλά και σοβαρά⁵⁶. Έπρεπε άμεσα να ορίσει τις πρώτες διοικητικές υπηρεσίες, να ελευθερώσει τους αιχμαλώτους, να μεριμνήσει για τα ορφανά του πολέμου, να φροντίσει για την οριστική αποχώρηση των στρατευμάτων του Ιμπραήμ, να αντιμετωπίσει την πανούκλα που είχε εξαπλωθεί, να πατάξει την πειρατεία, να παρακολουθεί τις εξελίξεις στις πολεμικές συρράξεις στις υπόλοιπες επαναστατημένες περιοχές, να οργανώσει τις διπλωματικές υπηρεσίες, να συνάψει δάνειο για την αντιμετώπιση των οικονομικών αναγκών κ.ά. Η οργάνωση της εκπαίδευσης⁵⁷ ήταν από τις πρώτες προτεραιότητές του.

Ελληνισμοῦ, ἡ μεγάλη ἑλληνική ἐπανάσταση, τ. Η': Ἰωάννης Καποδίστριας ἢ ἡ ἐπώδυνη γένεση τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους, χ.έ, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 351.

⁵⁶ Γράφει χαρακτηριστικά στον Α. Στούρτζα, στενό του φίλο και συνεργάτη από την Οδησό «Είμαι μόνος, [...], μὰ ἀπόλυτα μόνος, παλεύοντας ἀπὸ τὶς πέντε τὸ πρῶτὸ ὡς τὶς δέκα τὸ βράδυ μὲ ἀνυπέρβλητες δυσκολίες, χωρὶς ἄλλη ὕλική δύναμη παρὰ μόνο τὶς λίγες ἐλεημοσύνες, ποὺ μοῦ εἶχαν ἐμπιστευθεῖ καὶ οἱ ὅποιοι γρήγορα κοντεύουν νὰ ἐξανληθοῦν... Κοντὰ σ' αὐτὰ προσθέστε [...] καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ πηγαίνω ὁ ἴδιος παντοῦ, ὅπου πρόκειται νὰ ἐκτελεστεῖ (sic) μιὰ διαταγή». Βλ. Απ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία του Νέου Ἑλληνισμοῦ, ἡ μεγάλη ἑλληνική ἐπανάσταση, ὁ.π., σ. 60.*

⁵⁷ Τρεῖς μέρες μετὰ τὴν ἀφίξη του Κυβερνήτη (14/1/1828) ὁ Μιχαήλ Σούτσος ὡς «ἐπὶ τῆς διακοσῆς καὶ τῆς δημοσίου ἐκπαιδεύσεως γραμματεὺς» σὲ ἐκθεσὶ τοῦ στον Κυβερνήτη γράφει σὲ ἀναφορὰ του «... ἠσθάνομην τὸ χρέος ὃ μοι ἐπέκειτο ἵνα συντελέσω πάσαις μου ταῖς δυνάμεσιν εἰς σύστασιν ἐκπαιδευτηρίων τῆς νεολαίας, καὶ οὐδὲ ἔλειψα νὰ ὑποβάλω εἰς τὸ Βουλευτικὸν σῶμα προβουλευμάτα καὶ αἰτήσεις πόρων πρὸς καταβολὴν τῶν ἐπαρχιακῶν καὶ γενικωτέρων σχολείων εἰς μέρη προφυλαγμένα ἀπὸ τὰς συμφορὰς τοῦ πολέμου. Ἀλλ' αἱ μὲν προτάσεις μου παρεδέχθησαν, καὶ ἐπιτροπὴ διωρίσθη νὰ τὰς ἐπεξετάσῃ, ἕως δὲ τῆς ὥρας δὲν ἔγινεν τίποτα». Βλ. χ.ό. [Καποδίστριας Γ.], *Ἐπιστολαὶ Ἰ. Α. Καποδίστρια, διπλωματικά, διοικητικά καὶ ἰδιωτικά, γραφεῖσαι ἀπὸ 8 Ἀπριλίου 1827 μέχρι 26 Σεπτεμβρίου 1831, μτφ. Μιχαήλ. Γ. Σχινᾶ, τ. πρῶτος, τύποις Κωνσταντίνου Ράλλη, Ἀθήνησιν 1841, σ. 400.*

Επηρεασμένος από το μεγάλο παιδαγωγό Pestalozzi, σχεδόν αμέσως μετά την άφιξή του, περιέθαλψε περίπου 500 ορφανά του πολέμου, ιδρύοντας το **Ορφανοτροφείο** της Αίγινας, τη διεύθυνση του οποίου ανέλαβαν οι πρώην έφοροι της Παιδείας Γρηγόριος Κωνσταντάς και Θεόκλητος Φαρμακίδης μαζί με τον Α. Σούτσο⁵⁸.

Στις 25/4/1828 έστειλε έγγραφο «Πρὸς τοὺς διδασκάλους τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἀλληλοδιδασκτικῶν σχολείων»⁵⁹, με σκοπό να διαλέξουν από τους μαθητές τους, όσους είχαν κλίση αλλά και ικανότητα να ασκήσουν το επάγγελμα του δασκάλου. Οι μαθητές αυτοί θα σπούδαζαν στο «**πρωτότυπον σχολεῖον**» που θα ιδρύοταν στην Αίγινα. Ως αμοιβή οι δάσκαλοί τους θα έπαιρναν 300 γρόσια για κάθε μαθητή που θα έστελναν.

Τρεις μήνες αργότερα (11/7/1829), κατά τη διάρκεια της Δ' Εθνοσυνέλευσης που έγινε στο Άργος παρουσίασε ό,τι είχε μέχρι στιγμής πραγματοποιήσει στον τομέα της εκπαίδευσης⁶⁰, καθώς και τα μελλοντικά του σχέδια. Είχε ακλόνητη πεποίθηση ότι πρωταρχικό αίτημα της εποχής του ήταν η ίδρυση και ο πολλαπλασιασμός των σχολείων της

---

⁵⁸ Περισσότερα για το Ορφανοτροφείο της Αίγινας βλ. Χρ. Κωνσταντινόπουλος, *Ἡ Αἴγινα στὰ χρόνια τοῦ Καποδίστρια*, χ.έ., Αθήνα 1968, σσ. 74 – 76 και Ἐλ. Κοῦκκου, *Ὁ Καποδίστριας καὶ ἡ Παιδεία 1827 – 1832: Β' Τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα τῆς Αἰγίνης*, χ.έ., Αθήνα 1972, σ. 9.

⁵⁹ Βλ. Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος, φ. 32, 1829, σ. 123 – 124 και

χ.ό. [Καποδίστριας Ἰ.], *Ἐπιστολαὶ Ἰ. Α. Καποδίστρια*, ό.π., τ. τρίτος, σ. 91.

⁶⁰ «... Ἀφότου ἤλθομεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐνησχολήθημεν περὶ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν Ἑλληνοπαίδων, τοὺς ὁποίους ἡ ταλαιπωρία καὶ τοῦ τόπου ὁ ὄλεθρος παρέδιδαν εἰς τὴν ἀργίαν καὶ τὴν ἀπώλειαν». Βλ. Μάμουκα, *Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν ...*, ό.π., σ. 137.

στοιχειώδους εκπαίδευσης για το λαό με **πρακτικό** και ελληνικό χαρακτήρα⁶¹. Αναφέρει χαρακτηριστικά «ἀφοῦ συστήσωμεν εἰς ὅλας τὰς Ἐπαρχίας Ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα καὶ καταστήσωμεν Δημόσιον τὴν Θεμελιώδη ἐκπαίδευσιν, θέλομεν φροντίσει καὶ περὶ Σχολείων ἀνωτέρας τάξεως»⁶² καὶ «πρὶν πατήση τις τὸ κατώφλιον ἀκαδημίας πρέπει νὰ πατήση τὸ κατώφλιον τοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ»⁶³.

Με αὐτὸ τὸν τρόπο αφενὸς θα βοηθούσε τὸ λαὸ νὰ ανυψωθεῖ πνευματικά, ἠθικά καὶ βιοτικά καὶ αφετέρου θα ἔθετε τὸ θεμέλιο γιὰ τις ἄλλες βαθμίδες εκπαίδευσης. «Ὅταν ἡ βᾶσις αὐτὴ τεθῆ ἐπάνω εἰς σταθερὰ θεμέλια, τότε χρέος τῆς Κυβερνήσεως θέλει εἶσθαι τὸ νὰ συστήσῃ χωρὶς ἀναβολὴν κεντρικὰ Σχολεῖα εἰς διαφόρους ἐπαρχίας τῆς Ἐπικρατείας, ὅπου οἱ κατὰ τὴν Ἀλληλοδιδασκτικὴν τελειοποιηθέντες μαθηταὶ θέλουν κατασταθῆ ἐπιδεκτικοὶ διδασκαλίας ἀνωτέρας εἰς τε τὴν φιλοσοφίαν, καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ εἰς τὰς τέχνας»⁶⁴. «Πρέπει νὰ ἐνδύσωμεν πρῶτον τὴν χώραν, ἢ ὅποια εἶναι γυμνὴ παιδείας καὶ ἔπειτα νὰ τὴ στολίσωμεν μὲ πολυτελέστερα ἐνδύματα»⁶⁵ ἔλεγε χαρακτηριστικά. Εξάλλου τὴν ἐποχὴ που ἦλθε ὁ Καποδίστριας στὴν Ελλάδα δὲν υπήρχαν ἀπόφοιτοι σχολείων δεύτερης βαθμίδας, ἀλλὰ οὔτε καὶ καθηγητὲς νὰ διδάξουν σὲ σχολές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

---

⁶¹ Βλ. Ν. Σβορώνου, *Επισκόπηση τῆς Νεοελληνικῆς ἱστορίας*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1976, σ. 73.

⁶² Βλ. Γ.Α.Κ. Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 25.

⁶³ Βλ. Νικολάου Δραγούμη, *Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις*, ὁ.π., σ. 181.

⁶⁴ Βλ. Μάμουκα, *Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν ...*, ὁ.π., σ. 137.

⁶⁵ Βλ. Δ. Μωραΐτη, *Ἱστορία τῆς Παιδαγωγικῆς*, χ.έ., ἐν Ἀθήναις 1927, σ. 269.

Στις 30/7/1829 ζήτησε από τη Συνέλευση να βοηθήσει την Κυβέρνηση, ώστε να διαδοθεί η **αλληλοδιδασκτική** μέθοδος, να ιδρυθούν «τυπικά» σχολεία, να βοηθηθεί το Ορφανοτροφείο της Αίγινας και να οργανωθούν σχολεία «άνωτέρας τάξεως διὰ τούς νέους Έλληνας, [...] τούς μέλλοντας να υπηρετήσουν την Πατρίδα καὶ τὰ Πολιτικά, ἢ νὰ διατρέξουν τὸ στάδιον τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλολογίας». Για όλα αυτά όμως χρειάζονταν πόροι.

Ο Καποδίστριας πριν έλθει στην Ελλάδα είχε συγκεντρώσει σημαντικό ποσό αποκλειστικά για την εκπαίδευση των Ελλήνων. Για το σκοπό αυτό είχαν συνεισφέρει πολλοί πλούσιοι Έλληνες αλλά και φιλέλληνες. Πρότεινε λοιπόν, να «συνάξη [...] τὰ κεφάλαια, ἐκ τῶν ἀφιερωμάτων, ὅσα γενναῖοί τινες πολῖται προσδιώρισαν πρὸ χρόνων εἰς φιλόφθωρα καὶ κοινωφελῆ καταστήματα»⁶⁶. Εκτός από τα κληροδοτήματα των μεγάλων ευεργετών, υπήρχαν άλλα για τα οποία το κράτος ήταν σε αντιδικία με τους κληρονόμους, αλλά και εθνικά και μοναστηριακά κτήματα τα οποία κάποιοι επιτήδριοι εκμεταλλεύονταν παράνομα. Τα εισοδήματα από όλα αυτά είχε σκοπό να τα συγκεντρώσει σε ένα «**Γαζοφυλάκιον**», με σκοπό να διατεθούν μεταξύ άλλων «εἰς προικισμὸν τοῦ ὀρφανοτροφείου, εἰς ὑποστήριξιν τῶν ἀλληλοδιδασκτικῶν σχολείων, καὶ εἰς σύστασιν [...] σχολείων Τυπικῶν καὶ σχολείων ἀνωτέρας τάξεως, ὅπου θὰ διδάσκωνται [...] οἱ νέοι, ὅσοι [...] θελήσουν νὰ

---

⁶⁶ [N. Χρυσόγελος] *Ἀναφορὰ τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως Γραμματέως τῆς Κυβερνήσεως. Πρὸς τὴν Σεβαστὴν Πέμπτην Ἐθνικὴν τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσιν.*, χ.τ, χ.έ, σ. 2.

ύπηρετήσουν τὴν Πατρίδα εἰς τὰ πολιτικά, ἢ νὰ διατρέξουν τὸ στάδιον τῶν ἐπιστημῶν, τῶν τεχνῶν καὶ τῆς φιλολογίας»⁶⁷.

Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευση ψήφισε στις 2/8/1829 τὸ «Περὶ ὀργανώσεως τῆς παιδείας ἐν Ἑλλάδι» στο ὁποῖο αναφέρεται ὅτι βάση για τὴν ἀνόρθωση τῆς Ἑλλάδας θεωρεῖ τὴν «διὰ τῆς ἱερᾶς Θρησκείας καὶ τῆς ὀρθῆς Παιδείας ἠθικὴν τῶν πολιτῶν διαμόρφωσιν»⁶⁸. Γι' αὐτὸ ἀποφάσισε νὰ συγκεντρωθοῦν ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση ὅλα τὰ κληροδοτήματα, τὰ ὁποῖα μαζί με τὰ εἰσοδήματα ἀπὸ τὰ «ἱερὰ καὶ φιλανθρωπικὰ Καταστήματα» θα κατατεθοῦν στο *Γαζοφυλάκιον* με σκοπὸ τὴ σύσταση καὶ καλύτερη ὀργάνωση τῶν σχολείων ὅλων τῶν βαθμίδων.

Με τὴ λήξη τῶν εργασιῶν τῆς Δ' Ἐθνοσυνέλευσης ὁ Καποδίστριας ἀποφασίζει στις 3/10/1829 τὴν ἀνασύσταση τῆς Γραμματείας (=Υπουργείου) «ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως» ποῦ εἶχε ἰδρυθεῖ τὸ 1822 καὶ τοποθετεῖ στὴ θέση τοῦ Γραμματέα τὸ λόγιό Νικόλαο Χρυσόγελο. Ὁ Χρυσόγελος ἦταν ἀπόφοιτος τῆς σχολῆς τῆς Πάτμου καὶ μαθητὴς τοῦ Ἀθανασίου τοῦ Παρίου.

Λίγες μέρες ἀργότερα ἐφτάσε ἀπὸ τὴ Βενετία ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης, ὁ ὁποῖος ἀναλαμβάνει τὴν Προεδρία τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Ὀρφανοτροφείου, τὴ Διεύθυνση τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου. Ὁ Μουστοξύδης με τὸν Χρυσόγελο ἀποτελοῦν στο ἐξῆς τοὺς στενότερους συνεργάτες τοῦ Κυβερνήτη σε θέματα παιδείας.

---

⁶⁷ Βλ. Μάμουκα, *Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν ...*, ὁ.π., σ. 137.

⁶⁸ Βλ. *Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος*, φ. 55, 1829, σ. 225.

4. Ο οδηγός αλληλοδιδασκτικής του Charles Louis Sarazin

Σοβαροί ανασταλτικοί παράγοντες στην επιθυμία του Κυβερνήτη για σωστή και γρήγορη οργάνωση των σχολείων υπήρξαν αφενός η έλλειψη δασκάλων αφετέρου η ανυπαρξία σχολικών βιβλίων. Οι περισσότεροι δάσκαλοι ήταν αυτοδίδακτοι, μερικοί είχαν συντάξει δικά τους βοηθήματα και τα ελάχιστα εν χρήσει διδακτικά βιβλία ήταν ανεπαρκή και ακατάλληλα.

Για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα, αρχικά συστάθηκαν επιτροπές «πρὸς σύνταξιν τῶν σχολικῶν βιβλίων»⁶⁹. «Ἐπιθυμοῦντες νὰ προπαρασκευάσωμεν τὰ μέσα πρὸς βελτίωσιν τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν παιδικῶν σχολείων [...] θεωροῦντες δὲ τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ συνταχθῶσι προηγουμένως βιβλία στοιχειώδη περὶ ἕκαστον κλάδον τῆς δημοσίου παιδείας, δι' ὧν θέλει εἰσαχθῆ εἰς ὅλα τὰ σχολεῖα ὁμοίομορφος μέθοδος τοῦ διδάσκειν [...] ψηφίζομεν» αναφέρει το Α' άρθρο του ψηφίσματος 45 που δημοσιεύτηκε στις 18/10/1829.

Την ίδια μέρα υπογράφηκε και το διάταγμα 46, με το οποίο συστήθηκαν τρεις επιτροπές. Τα μέλη της πρώτης επιτροπής ήταν επίσκοποι και ανέλαβαν να συντάξουν λειτουργικά και άλλα θρησκευτικά κείμενα. Τα μέλη της δεύτερης επιτροπής ήταν ο πρώην έφορος της Παιδείας Γρηγόριος Κωνσταντάς⁷⁰, ο Γεώργιος Γεννάδιος και ο

---

⁶⁹ Βλ. *Γενική Ἐφημερίς τῆς Ἑλλάδος*, φ. 73, 1829, σ. 294.

⁷⁰ Για το έργο και την προσωπικότητα του Κωνσταντά αναφερθήκαμε στο κεφάλαιο 2.

Ιωάννης Βενθύλος⁷¹, οι οποίοι ανέλαβαν να συντάξουν Γραμματική και Ανθολογία της ελληνικής γλώσσας.

Ο Henri – Auguste Dutrône, ο Ιωάννης Κοκκώνης και ο ιεροδιάκονος Νεόφυτος Νικητόπουλος ήταν τα μέλη της τρίτης επιτροπής, της «ἐπὶ τῆς προπαιδείας». Ο Καποδίστριας ζήτησε από τον Ανδρέα Μουστοξύδη να διοργανώσει τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία, να συντονίσει τη σύνταξη των διδακτικών βιβλίων και να υποβάλλει συγκεκριμένες προτάσεις για την εκπαίδευση των υποψηφίων δασκάλων στο *Τυπικὸν σχολεῖον*⁷². Τα τρία μέλη της «ἐπὶ τῆς προπαιδείας» επιτροπής μαζί με το Μουστοξύδη ανέλαβαν τα πιο σημαντικά θέματα της εκπαίδευσης. Ο ίδιος ο Κυβερνήτης τους κοινοποίησε το διορισμό τους⁷³.

Τα μέλη της επιτροπής είχαν επιφορτιστεί με τα καθήκοντα⁷⁴:

- α) να ελέγξουν αν τα συγγράματα που μετέφρασαν ο Κ. Κοκκινάκης και ο Κ. Ρωσσέτος ήταν κατάλληλα για χρήση των σχολείων,
- β) να υποβάλλουν στην Κυβέρνηση τις παρατηρήσεις τους για τα υπό έκδοση σχολικά βιβλία,
- γ) να προτείνουν ποια θα είναι η σχολική ύλη για τα σχολεία,

---

⁷¹ Μερικά χρόνια αργότερα έγινε καθηγητής στο Πανεπιστήμιο.

⁷² Ο Μουστοξύδης ανέλαβε ακόμα να διευθύνει το Εθνικό Μουσείο, την Εθνική Βιβλιοθήκη και το Τυπογραφείο. Βλ. *Γενική Έφημερις τῆς Ἑλλάδος*, φ. 77, 1829.

⁷³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 20.

⁷⁴ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 20.

δ) να προτείνουν στην Κυβέρνηση τα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν, ώστε σε όλα τα σχολεία να υπάρχουν ομοιόμορφοι πίνακες της αλληλοδιδασκτικής,

ε) να συντάξουν τον κανονισμό λειτουργίας των αλληλοδιδασκτικών σχολείων, ο οποίος θα καθορίζει τον αριθμό των τάξεων κάθε τύπου σχολείου, τα διδασκόμενα μαθήματα κάθε τάξης, τον τρόπο και χρόνο διεξαγωγής των δημοσίων εξετάσεων, την προαγωγή των μαθητών και τα είδη των βραβείων.

Για καθένα από τα θέματα που συζητούσαν κάθε φορά, οριζόταν από πριν ένας εισηγητής. Ο γραμματέας κρατούσε τα πρακτικά και στη συνέχεια παρουσίαζε τα συμπεράσματα στον Κυβερνήτη μέσω της Γραμματείας. Στην πρώτη συνεδρίαση (30/10/1829) αποφασίστηκαν μεταξύ άλλων: α) να εξετάσει ο Νικητόπουλος τους πίνακες αλληλοδιδασκτικής του Κλεόβουλου⁷⁵ β) ο Κοκκώνης να μελετήσει το εγχειρίδιο αλληλοδιδασκτικής του Charles Louis Sarazin γ) ο Dutrône να εκθέσει στην επιτροπή τους κανονισμούς σχολείων άλλων χωρών και να αλληλογραφήσει με όσους Ευρωπαίους ήταν στο χώρο της εκπαίδευσης και μπορούσαν να βοηθήσουν την επιτροπή.

Την επόμενη μέρα (31/10/1829) ο Κοκκώνης μετέφερε την αναφορά του δασκάλου Π. Ζωντανού από τη Σύρο, ο οποίος είχε το πρωτότυπο χειρόγραφο της αλληλοδιδασκτικής του Κλεόβουλου, θεωρούσε ότι προτιμότερη μέθοδος διδασκαλίας της αλληλοδιδασκτικής ήταν ακριβώς εκείνη. Το ίδιο ίσχυε κατά την άποψή του και για τους πίνακες του Κλεόβουλου. Ο Ζωντανός σε άλλη αναφορά πρότεινε να διοριστεί επιθεωρητής των δασκάλων, ώστε να εφαρμοστεί ακριβώς η μέθοδος που

---

⁷⁵ ο οποίος είχε πρόσφατα αποβιώσει σε ηλικία 43 χρονών.

θα ενέκρινε η επιτροπή. Για το λόγο αυτό έστειλε στην επιτροπή το γαλλικό βιβλίο, μεταφρασμένο από τον ίδιο *Ἐγχειρίδιον πρὸς χρῆσιν τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ*⁷⁶. Η επιτροπή αποφάσισε να συγκεντρώσει όλα τα χειρόγραφα του Κλεόβουλου από το Ζωντανό και τη σύζυγο του Κλεόβουλου, Μαρία. Ακολούθησε τρίτη συνεδρίαση και τα πρακτικά στάλθηκαν στη Γραμματεία.

Ο Χρυσόγελος απάντησε στην επιτροπή⁷⁷ και τους πρότεινε να στείλουν εγκύκλιο στους δασκάλους, ώστε από τις απαντήσεις τους να έχουν πλήρη εικόνα για την κατάσταση των σχολείων. Οι δάσκαλοι, όμως, όπως προαναφέραμε ήταν στην πλειονότητά τους αυτοδίδακτοι και άπειροι. Η αποστολή της εγκυκλίου και η συλλογή των πληροφοριών εξάλλου απαιτούσε χρόνο. Γι' αυτό, ο Χρυσόγελος με εντολή του Καποδίστρια, στέλνει δεύτερη επιστολή προς τα μέλη της επιτροπής, θυμίζοντάς τους⁷⁸ ότι ο Κυβερνήτης ήδη έχει συλλέξει πληροφορίες επισκεπτόμενος ο ίδιος τα περισσότερα αλληλοδιδασκτικά σχολεία. Στη συνέχεια τους έστειλε τα εγχειρίδια που είχαν γράψει ο Συνέσιος

---

⁷⁶ Βλ. Ἑλένης Κούγκου, *Ὁ Καποδίστριας καὶ ἡ Παιδεία 1827 – 1832: Β' Τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα τῆς Αἰγίνης*, χ.έ., Ἀθήναι 1972, σ. 35.

Θα ήταν ευχής ἔργο να σωζόταν κάποιο αντίτυπο αυτού του βιβλίου (*Ἐγχειρίδιον πρὸς χρῆσιν τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ*), ώστε να γίνουν παρατηρήσεις και συγκρίσεις με αυτά που τελικά αποφασίστηκαν από την επιτροπή. Δυστυχώς όμως, δεν εντοπίσαμε κανένα σε καμία Δημόσια Βιβλιοθήκη.

⁷⁷ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 21.

⁷⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 22.

Κυριακίδης, ο Αθανάσιος Πολίτης και ένα σχέδιο της μεθόδου του Πέτρου Μπούα.

Στη συνεδρίαση της 8/12/1829⁷⁹ τα μέλη της επιτροπής συμφώνησαν με τη γνώμη του Καποδίστρια και αποφάσισαν να στείλουν εγκύκλιο στους δασκάλους προκειμένου να τους ενημερώσουν ότι επίκειται τροποποίηση της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου, αλλά και να προλάβουν τυχόν παράπονα, επειδή δεν ζητήθηκε η άποψη εκείνων που δίδασκαν αρκετό καιρό⁸⁰.

Ο Καποδίστριας έβλεπε ότι ο χρόνος περνούσε και ακόμα δεν είχαν πάρει κάποια απόφαση. Στις 2/1/1830 με έγγραφό του προς το Μουστοξύδη γράφει «... προσκαλείται ή επιτροπή να μᾶς καθυποβάλῃ καὶ τὸ περὶ τούτου σχέδιον, [...] διὰ νὰ τα χύνω μεν τὸν ὁμοίμορφον ὀργανισμὸν τῶν ἀλληλοδιδασκτικῶν σχολείων ...»⁸¹.

Ακολούθησε η συνεδρίαση της 9/1/1830⁸². Διαπίστωσαν ότι πρώτα πρέπει να αποφασίσουν ποια μέθοδος θα εφαρμοστεί σε όλα τα σχολεία και μετά να ρυθμιστούν οι λεπτομέρειες. Ο Μουστοξύδης ρώτησε «πότε δυνάμεθα νὰ ἔχωμε τὸν ὀδηγόν». Ο Κοκκώνης απάντησε ότι μετά από λίγες μέρες θα έχει έτοιμη «τὴν περὶ ἐκλογῆς ὀδηγοῦ» αναφορά του. Αν

---

⁷⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 22.

⁸⁰ ί.μ.

⁸¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 23. (Η μεγαλύτερη απόσταση χαρακτήρων δική μας)

⁸² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 23.

επέλεξαν τον οδηγό του Sarazin, εκείνος θα τον είχε μεταφρασμένο το Πάσχα.

Ο Κοκκώνης γνώρισε την αλληλοδιδασκτική μέθοδο στο Παρίσι όπου έμενε από το 1821 ως το 1829. Εκεί είχε ιδρυθεί πρότυπο σχολείο της μεθόδου, το οποίο διηύθυνε ο παιδαγωγός και επιθεωρητής των σχολείων της περιοχής του Σηκουάνα Charles Louis Sarazin. Ο Κοκκώνης παρακολούθησε τα μαθήματα του Sarazin και έγινε ένθερμος υποστηρικτής του.

Όταν ο Dutrône παραιτήθηκε από την επί της προπαιδείας επιτροπή, αντικαταστάθηκε από τον στενό συνεργάτη του Καποδίστρια Ανδρέα Μουστοξύδη, ο οποίος εκτός από Πρόεδρος της Επιτροπής του Ορφανοτροφείου, Διευθυντής και Έφορος στο Εθνικό Μουσείο ήταν και Έφορος στο Κεντρικό Σχολείο. Οι Κοκκώνης και Μουστοξύδης αποφάσισαν τη μετάφραση του Οδηγού της Αλληλοδιδασκτικής του Sarazin από τον Κοκκώνη και τη διανομή του σε όλα τα σχολεία. Ο Νικητόπουλος είχε υποστηρίξει ότι έπρεπε να λάβουν σοβαρά τις παρατηρήσεις 19 μάχιμων εκπαιδευτικών και να προχωρήσουν σε συγγραφή ενός Οδηγού κατάλληλου για τα ελληνικά δεδομένα⁸³, αλλά δεν εισακούστηκε. Η απόφαση για τη μετάφραση του Οδηγού του Sarazin «κατὰ τοὺς ὑποτεθέντας τροπολογισμοὺς»⁸⁴ επισημοποιήθηκε με το

---

⁸³ Βλ. επιστολή του Νικητόπουλου προς την επί της Προπαιδείας Επιτροπήν, στις 9/2/1830. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 24.

⁸⁴ Βλ. Διάταγμα 1032 του Ι. Καποδίστρια στο Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον διὰ τ' ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα ἢ *Οδηγός* τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου*, Ἐν Αἰγίνῃ, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Τυπογραφίᾳ, 1830, σ. γ' και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας, ὁ.π.*, Μέρος δεύτερον σσ. 1123 – 1124.

Διάταγμα 472 της 17/2/1830 του Καποδίστρια⁸⁵ και το Πάσχα ο μεταφρασμένος Οδηγός ήταν έτοιμος⁸⁶ και τυπώθηκε στο Εθνικό Τυπογραφείο⁸⁷. Στις 8/7/1830 ο Ανδρέας Μουστοξύδης με επιστολή του⁸⁸

---

⁸⁵ Στο Διάταγμα 472 αναφέρεται χαρακτηριστικά «... φυλαττομένης ούσιωδώς τῆς τάξεως καὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν σχολείων, τροποποιουμένης δὲ τῆς ἐφαρμογῆς πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς γλώσσης κατὰ τὸ προβαλλόμενον παρὰ τῆς ἐπιτροπῆς σχέδιον». Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 24 και Δασκαλάκη, *Τὰ περί παιδείας, ὁ.π.*, Μέρος δεύτερον, σ. 791.

⁸⁶ Βλ. Τζήκας Χρήστος, *Ι. Π. Κοκκώνης: Ο ρόλος του στη θεμελίωση και τα πρώτα βήματα της Δημοτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα*, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1999, σσ. 72 – 94.

⁸⁷ Ο Ανδρέας Μουστοξύδης, Πρόεδρος της επιτροπῆς του Ὀρφανοτροφείου και Ἐφορος του Κεντρικοῦ Σχολείου, σε ἐκθεσὶ του πρὸς τον «ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Παιδείας Γραμματέα» στις 18 Μαΐου 1830 γράφει: Ἐπειδὴ δὲ τὸ σχολεῖον τοῦ Ὀρφανοτροφείου πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ ὡς σχολεῖον τυπικόν, συμφέρει νὰ μεταρρυθμισθῆ ὅσον τάχιστα καὶ νὰ ἐκτελῆται τὸ πᾶν κατὰ τὸν τοῦ Σαραζίνου Ὀδηγὸν τοῦ Ὀργανισμοῦ, τ ο ὕ ὀ π ο ῖ ο υ ἔ τ υ π ὴ θ ῆ σ α ν ἢ δ ἡ τ ρ ῖ α φ ὕ λ λ α (ἡ μεγαλύτερη ἀπόσταση χαρακτήρων δική μας). Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 27.

⁸⁸ «Εἶναι ἀναγκαῖον νὰ συντυπωθῶσι μετ' αὐτοῦ κατὰ τὸ παρόν: 1^{ον} Ἐν διάταγμα διαλαμβάνον ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἐγκρίνει τὸ ἐγχειρίδιον, καὶ διατάσσει ν' ἀκολουθῆται ἢ κατ' αὐτὸ μέθοδος εἰς ὅλα τὰ κατὰ τὴν Ἐπικράτειαν ἀλληλοδιδασκτικά». Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 29.

Τρεῖς μῆνες ἀργότερα, στις 3/10/1830 ο Μουστοξύδης με νέο ἐγγράφὸ του πρὸς τὴ Γραμματεία ἀναφέρει ὅτι «στέλλεται ἓν κιβώτιον μετὰ τὰ βιβλία, τὰ ὅποια πρέπει νὰ μοιρασθῶσι εἰς τῆς Πλεοποννήσου τὰ Ἀλληλοδιδασκτικά Σχολεῖα ...». Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 32. Ἀν τὰ βιβλία που μοιράστηκαν σε ὅλα τὰ ἀλληλοδιδασκτικά σχολεῖα τῆς Πελοποννήσου εἶναι ἀντίτυπα ἀπὸ τον Ὀδηγὸ, κάποιοι δάσκαλοι τον πήραν με μεγάλη καθυστέρηση και ο

προς τη Γραμματεία επισήμανε ότι μαζί με τον Οδηγό πρέπει να τυπωθεί και Διάταγμα, στο οποίο να αναφέρεται ότι η Κυβέρνηση εγκρίνει το εγχειρίδιο και «ν' ακολουθηται ή κατ' αυτό μέθοδος εις όλα τὰ κατὰ τὴν Ἐπικράτειαν ἀλληλοδιδασκτικά»⁸⁹. Ἐτσι, κυκλοφόρησε στις 10/8/1830, ὄχι ὡς αυτοτελές βιβλίο, ἀλλὰ με διάφορα συνημμένα. Στὸ πρῶτο μέρος παρατίθεται ἡ *Περίληψις τῆς γενομένης ἀναφορᾶς εἰς τὴν ἐπὶ τῆς Προπαιδείας Ἐπιτροπὴν, Περὶ τοῦ Ἐχειριδίου (sic) τοῦ διὰ τ' Ἀλληλοδιδασκτικὰ Σχολεῖα τῆς Γαλλίας συνταχθέντος ὑπὸ τοῦ Κ. ΣΑΡΑΖΙΝΟΥ (SARAZIN) Ἐν ἧ συνεξετάζονται καὶ αἱ εἰς τὴν γλῶσσαν ἡμῶν. Ἑρμηνεῖαι τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς Μεθόδου, ἐκθετομένων καὶ τῶν ἀρχῶν, τοῦ εἴδους, κ.τ.λ. αὐτῆς*⁹⁰ με τὴ σημείωση «(Ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς νὰ πεμφῆ ἡ παροῦσα ἀναφορὰ εἰς τὴν Σ. ἡμῶν Κυβέρνησιν). Ἡ Κυβέρνησις ἐνέκρινε τὰ προτεινόμενα εἰς τὴν παροῦσαν ἀναφορὰν διὰ τῆς ἐφεξῆς ἐπιστολῆς» στο τέλος τοῦ κειμένου. Ἀκολουθεῖ τὸ Διάταγμα 472 τοῦ Κυβερνήτη (17/2/1830) με τὸ ὁποῖο ἐγκρίθηκε ἡ μετάφραση τοῦ βιβλίου τοῦ Σαραζίνου «τροποποιουμένης δὲ τῆς ἐφαρμογῆς πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς γλώσσης, κατὰ τὸ προβαλλόμενον παρὰ τῆς Ἐπιτροπῆς σχέδιον». Στὸ δεῦτερο μέρος τοῦ βιβλίου ὑπάρχει τὸ ἐξώφυλλο τοῦ Οδηγοῦ τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς, τὸ Διάταγμα 1032 τοῦ Κυβερνήτη

χρόνος γιὰ νὰ τὸν μελετήσουν, νὰ τὸν κατανοήσουν καὶ νὰ τὸν θέσουν σὲ ἐφαρμογὴ δὲν ἦταν ἀρκετός, ὥστε ἀμέσως μετὰ νὰ δεχθoύν ἐπιθεώρηση.

⁸⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 29.

⁹⁰ Στὸ ἐξῆς: Ἰ. Π. Κοκκῶνη, *Περίληψις τῆς γενομένης ἀναφορᾶς εἰς τὴν ἐπὶ τῆς προπαιδείας ἐπιτροπὴν, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Τυπογραφίᾳ, ἐν Αἰγίνῃ 1830.*

(12/7/1830)⁹¹ και αμέσως μετά, στην ίδια σελίδα «Προλεγόμενα τοῦ μεταφραστοῦ» και «Τοῦ συγγραφέως πρόλογος». Στο τέλος παρατίθεται το «Ἐγχειρίδιον διὰ τ' ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα» και τα Διατάγματα που αφορούν στα ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα⁹². Το βιβλίο δεν ἔχει ενιαία σελιδαρίθμηση. Η *Περίληψις* καταλαμβάνει τις σελίδες 1–28 (με αραβικούς χαρακτήρες), το Διάταγμα 1032, τα *Προλεγόμενα τοῦ μεταφραστοῦ* και *Τοῦ συγγραφέως πρόλογος* καταλαμβάνουν τις σελίδες α – ιε (με ελληνικούς χαρακτήρες) και τέλος αμέσως μετά, στο *Ἐγχειρίδιον διὰ τ' ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα* γίνεται επανέναρξη σελιδαρίθμησης με αραβικούς χαρακτήρες (1–146). Ενδεχομένως, ἔγινε για τεχνικούς λόγους ξεχωριστή εκτύπωση για τα τρία μέρη και αποφασίστηκε να βιβλιοδετηθoύν όλα μαζί. Η δημοσίευση της *Περίλήψεως* ἔχει μάλλον προαποφασιστεί, ὅπως μπορούμε να συμπεράνουμε ἀπὸ τα ὅσα αναφέρει το Διάταγμα 472 (17/2/1830) «...κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ δημοσιευθῆ διὰ τῶν τύπων σύντομος περίληψις, τῆς ὁποίας καθυπεβάλατε εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἀναφορᾶς ...»⁹³.

---

⁹¹ Συντάκτης του Διατάγματος ἦταν ο ἴδιος ο Κοκκῶνης, ὅπως μαρτυρεῖ ο Μουστοξύδης στην επιστολή που προαναφέραμε με ημερομηνία 8/7/1830. Βλ. *Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος*, 1830, ἀρ. 68, σ. 281 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, ὁ.π. Μέρων δεύτερον, σσ. 1123 – 1124.

⁹² Το Διάταγμα 353 (16/1/1830), με το οποίο καθορίζονται οι αργίες, το Διάταγμα 735 (11/5/1830), το οποίο αναφέρεται στα καθήκοντα των εφόρων, το Διάταγμα χωρίς αριθμό (12/7/1830), με το οποίο περιγράφονται οι γνώσεις που πρέπει να ἔχουν οι δάσκαλοι ὅλων των βαθμῶν και το Διάταγμα χωρίς αριθμό (12/7/1830), του Κανονισμοῦ των εξετάσεων. Βλ. Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον ...*, ὁ.π., σσ. 129 – 142.

⁹³ Βλ. Κοκκῶνη, *Περίληψις ...*, ὁ.π., σ. 30.

Στην «Περίληψι» ο Κοκκώνης εκθέτει όλους τους λόγους για τους οποίους θεωρεί τη μετάφραση του βιβλίου του Sarazin, ως τη μόνη εφικτή και κατάλληλη. Κάνει σύγκριση των τριών καλύτερων μεθόδων από αυτές που κυκλοφορούσαν στον ελλαδικό χώρο (Κλεόβουλου, Πολίτη και Συνέσιου), αλλά καμιά δε θεωρεί άρτια, ώστε να εισαχθεί σε όλα τα σχολεία της Ελλάδας. Προτείνει να αντιγράψουν την ξένη μέθοδο και να μην έχουν εμπιστοσύνη στις δικές τους γνώσεις ή στην πείρα. Γι' αυτό το λόγο γράφει λίγες σελίδες πιο κάτω «ὁ μεταφραστὴς τίποτε [...] ἰδιὸν του δὲν ἔδωκε, εἰμὴ τὰς περὶ τῆς ἐφαρμογῆς εἰς τὴν γλῶσσαν ἡμῶν παρατηρήσεις του, ὁμοῦ μὲ τινὰς σημειώσεις. Πρὸς διάκρισιν δὲ ἐσημειώθησαν αὐταὶ μὲν ἀραβικοὺς χαρακτῆρας· αἱ δὲ παρατηρήσεις καὶ αἱ προσθήκαι, μὲ ἀστερίσκον»⁹⁴. Μονάχα σε περιπτώσεις που η πιστή εφαρμογή της μεθόδου του Sarazin είναι ανέφικτη, γράφει «[...] ἔχουν χρέος νὰ ἐκπληρώσωσι τινὰ νόμιμα, πρὶν ἀναδεχθῶσι καὶ μετέλθωσι τὸ ἐπάγγελμα τὸ διδασκαλικόν. [...] Ἀλλ' ἡμεῖς ἐπειδὴ ἀκόμη δὲν ἔχομεν ὅλα ταῦτα ὠρισμένα οὐδὲ τὰ αὐτὰ, κατ' ἀνάγκην παραλείπομεν ἐκεῖνα· παραπέμπομεν δὲ τοὺς ἀλληλοδιδασκτικοὺς εἰς τὰ γενόμενα ἐπὶ τούτου ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἡμῶν ἕως σήμερον διατάγματα, τὰ ὅποια εἰς τὸ τέλος τοῦ παρόντος θέλουν προστεθῆ, καὶ σημειόνομεν (sic) ἐνταῦθα κατὰ τὸ παρὸν μόνον τὰ ἐξῆς»⁹⁵.

Η εμμονή του να αφήσει απείραχτο το κείμενο του Sarazin, χωρίς ει δυνατόν, καμιά προσαρμογή στα ελληνικά δεδομένα, δεν κράτησε πολύ. Στις επόμενες επανεκδόσεις του Ὁδηγοῦ προστέθηκαν πολλά,

---

⁹⁴ Βλ. Κοκκώνη, «Προλεγόμενα τοῦ Μεταφραστοῦ», *Περίληψις ...*, ὁ.π., σ. ε'.

⁹⁵ Βλ. «Ὁδηγία εἰς τοὺς ὅσοι μέλλουν νὰ γένωσι διδάσκαλοι κατὰ τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον», στο Κοκκώνη, *Περίληψις ...*, ὁ.π., σ. ιβ'.

αφαιρέθηκαν πολλά, ώστε στο εξώφυλλο να παραληφθεί το όνομα του Sarazin και να τεθεί αυτό του Κοκκώνη⁹⁶.

---

⁹⁶ Βλ. φωτογραφίες εξωφύλλων των επανεκδόσεων του *Όδηγού* στο Παράρτημα.

ΜΕΡΟΣ Γ'

1. Οι πρώτες απόπειρες εποπτείας της εκπαίδευσης

Η πρώτη φορά μετά την έναρξη του Αγώνα που η πρόσληψη ενός εκπαιδευτικού προϋποθέτει ύπαρξη τυπικών προσόντων είναι το 1824 κατά τη σύσταση των δύο σχολείων στην Αθήνα από τα μέλη της Φιλομούσου Εταιρείας. Τα απαιτούμενα προσόντα ήταν «να ήμπορη όμως να δώσει μαρτύρια τῆς ἰκανότητός του, ἢ μὲ τὰς ἀποδείξεις τῶν διδασκάλων του ἢ καὶ μὲ κἀνέναν ἄλλον τρόπον»¹.

Η συγκεκριμένη διαδικασία πρόσληψης των δύο εκπαιδευτικών δεν αποτελεί τυπική διαδικασία αξιολόγησης, ωστόσο εμπεριέχει αρκετά στοιχεία, ώστε να θεωρηθεί μια άτυπη αξιολόγηση, πρόδρομη του θεσμού της εποπτείας στο ελεύθερο ελληνικό κράτος.

Τα **αντικείμενα** αξιολόγησης ήταν οι υποψήφιοι δάσκαλοι.

Ως προς το **χρόνο** έγινε πριν από την έναρξη της εκπαιδευτικής διαδικασίας, αφού οι δύο δάσκαλοι δεν είχαν ακόμη διοριστεί.

Ως προς το **εύρος** ήταν μερική και ως προς τη **φύση** των δεδομένων ήταν ποιοτική.

Το **κριτήριο** δεν ήταν απόλυτο, αλλά σχετικό («να ήμπορη όμως να δώσει μαρτύρια τῆς ἰκανότητός του, ἢ μὲ τὰς ἀποδείξεις τῶν διδασκάλων του ἢ καὶ μὲ κἀνέναν ἄλλον τρόπον»).

Η **σχέση** επικοινωνίας αξιολογητή – αξιολογούμενου είναι έμμεση ως ένα μεγάλο βαθμό, αφού οι έφοροι της Εταιρείας απλώς θα

---

¹ Βλ. Γενική Έφημερίς τῆς Ἑλλάδος, 20/8/1824.

διαπίστωναν την ύπαρξη των τυπικών προσόντων από συνοδευτικά έγγραφα που θα τους έδιναν οι υποψήφιοι δάσκαλοι.

Οι **φορείς** αξιολόγησης, οι έφοροι της Εταιρείας είναι ενεργοί, εκτός εκπαιδευτικού χώρου. Η **έκφραση** των αποτελεσμάτων έγινε με δημόσια έκθεση, στον τύπο της εποχής.

Ακολουθήθηκε το **σχήμα**: προγραμματισμός → υλοποίηση → αξιολόγηση. Υπάρχει ένδειξη ότι κατά τη σχεδίαση της αξιολόγησης συνεκτιμήθηκαν ειδικές συνθήκες και παράμετροι, ωστόσο δεν διερευνήθηκε το ερώτημα «από ποιες πηγές και με ποιο τρόπο» θα συνεκτιμηθούν τα προσόντα του καθενός από τους υποψήφιους δασκάλους, πώς θα γίνει η **ανάλυση** των δεδομένων, πράγμα που ενισχύεται από την αόριστη φράση της ανακοίνωσης «και με κάненαν άλλον τρόπον».

Τα **κριτήρια** ήταν μόνο η επιστημονική και παιδαγωγική κατάρτιση. Ως **τεχνική** χρησιμοποιήθηκε η συνέντευξη των υποψηφίων δασκάλων.

Όσον αφορά στα **σφάλματα** κατά την εκπαιδευτική αξιολόγηση, εκτιμάμε ότι τα μέλη της Εταιρείας που επιφορτίστηκαν με το καθήκον να προσλάβουν τον κατάλληλο δάσκαλο είναι πιθανό να υπέπεσαν στο **σφάλμα στερεοτύπου**, επηρεασμένοι από στερεότυπα που σχετίζονταν με προηγούμενη επαγγελματική εμπειρία («αφού δίδαξε εκεί, άρα είναι καλός»), καθώς και στο **σφάλμα προσδοκίας**. Είναι πιθανό τα μέλη της Εταιρείας να είχαν υψηλές προσδοκίες από τους υποψήφιους δασκάλους, γνωρίζοντας σε ποιους ονομαστούς δασκάλους είχαν μαθητεύσει.

Δεν έχουμε επαρκή στοιχεία για να υποστηρίξουμε αν υπήρχε ή όχι εποπτεία εκ μέρους των εφόρων της Εταιρείας στα νεοσύστατα σχολεία και το εκπαιδευτικό έργο των δασκάλων. Με τα ελάχιστα τεκμήρια που διαθέτουμε δε μπορούμε να ισχυριστούμε ότι υπήρχε συστηματική

εποπτεία εκ μέρους της Εταιρείας. Μπορούμε ωστόσο να ισχυριστούμε ότι οι δύο δάσκαλοι είχαν καλή φήμη στη μικρή κοινωνία της Αθήνας.

Ο Σουρμελής έγραψε για το δάσκαλο Νεόφυτο Νικητόπουλο «Οὗτος ἀπήλαυσε γενικὴν ὑπόληψιν τῶν Ἀθηναίων διὰ τὴν σῶφρονα διαγωγὴν του»². Ο μισθός του Νικητόπουλου σε διάστημα λίγο μεγαλύτερο του ενός έτους υπερτετραπλασιάστηκε (από 60 σε 280 γρόσια) και οι έφοροι της Εταιρείας Ταλαντίου Νεόφυτος, Ιωάννης Γκούρας και Γρόπιους του προτείνουν το Δεκέμβριο του 1825 να εργαστεί και τον επόμενο χρόνο στο σχολείο «γνωρίζοντες τὴν εἰς τὰ χρέη σας ἐπιμέλειάν σας»³, χωρίς να αναφέρεται αν η άποψη που έχουν σχηματίσει για το Νικητόπουλο είναι προϊόν συστηματικής εποπτείας ή έκφραση της θετικής γνώμης που έχει γι' αυτόν η κοινωνία της Αθήνας.

*

Το ίδιο έτος (1825) ο έφορος της Παιδείας Γρηγόριος Κωνσταντάς έχει ξεκινήσει να περιοδεύσει τα σχολεία των Κυκλάδων με σκοπό:

- να καταγράψει τον αριθμό και το είδος των σχολείων
- να πάρει πληροφορίες για τη διαγωγή και την ικανότητα καθενός από τους δασκάλους
- να φροντίσει ώστε να διορίζονται δάσκαλοι «τίμιοι, χρηστοθήεις, ἐνάρετοι, θεοσεβεῖς, σῶφρονες»
- να παρακολουθήσει τη μέθοδο διδασκαλίας του καθενός και (όπου δεν υπάρχει) να προτείνει εκείνη που είναι απλούστερη,

---

² Βλ. Σουρμελή, *Ιστορία τῶν Ἀθηνῶν*, ό.π., σ. 130.

³ Βλ. Γ.Α.Κ. Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 24.

ευκολότερη και κατάλληλη, ώστε να μη χάνουν οι μαθητές πολύτιμο χρόνο

- να δημιουργήσει σχέδιον τῆς τάξεως τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων⁴. Το σχέδιο αυτό έπρεπε να υποβληθεί για έγκριση στη Διοίκηση και θα εφαρμοζόταν σε όλα τα σχολεία, μέχρι να βρεθεί η καλύτερη μέθοδος.

Η εποπτεία θα συνεχιζόταν μέσω της αλληλογραφίας του με τους δασκάλους και επιτρόπους του σχολείου, ώστε να πληροφορείται τα της λειτουργίας του σχολείου.

Αντικείμενο αξιολόγησης και ελέγχου ήταν ο δάσκαλος της πρώτης βαθμίδας μόνο, αφού δε γίνεται λόγος για απαιτούμενα προσόντα και ικανότητες των δασκάλων που δίδασκαν στα ελληνικά σχολεία. Επομένως η αξιολόγηση θα γίνονταν αποσπασματικά και κατακερματισμένα, όχι σε ένα ευρύτερο πλαίσιο αξιολόγησης της Εκπαίδευσης. Το κύριο έργο του δασκάλου που είναι το παιδαγωγικό και το διδακτικό συμπυκνώνεται στην αόριστη φράση «ικανότητα», ενώ δίνεται έμφαση σε στοιχεία της προσωπικότητάς του και του χαρακτήρα του που δεν είναι μετρήσιμα, αξιολογούνται με υποκειμενικά κριτήρια και μπορεί φυσικά να είναι λανθασμένα. Για παράδειγμα με ποια γενικά αποδεκτά κριτήρια αξιολογείται, αν και κατά πόσο ο δάσκαλος είναι σώφρων; Γενικά τα μη προσδιορισμένα με σαφήνεια κριτήρια,

---

⁴ Βλ. *Εφημερίς τῶν Ἀθηνῶν*, ἀρ. 38, 24 Ἰανουαρίου 1825,

Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας, Μέρος πρῶτον*, σσ. 68 – 70,

Σπεράντσα, *Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὡς ἔφορος τῆς παιδείας ἀνὰ τὰς Κυκλάδας*, ὁ.π., σσ. 51 – 53.

επιδέχονται πολλές ερμηνείες και εύκολα γίνονται αιτία παρερμηνείας και κατά συνέπεια αδικιών και παρεξηγήσεων.

Ο σκοπός της αξιολόγησης είναι παιδαγωγικός – συμβουλευτικός. Προβλεπόταν να παρακολουθήσει ο Έφορος τη μέθοδο διδασκαλίας του καθενός και (όπου δεν υπάρχει) να προτείνει εκείνη που είναι απλούστερη, ευκολότερη και κατάλληλη. Είναι βέβαιο ότι στις Κυκλάδες πριν από την Επανάσταση δε λειτουργούσαν αλληλοδιδασκτικά σχολεία. Δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε, αν ο Κωνσταντάς είχε κατά νου να πάρει μαζί του το Γεώργιο Κλέοβουλο. Αν ισχύει αυτό, τότε είναι προφανές ότι η απλούστερη, ευκολότερη και καταλληλότερη μέθοδος που αναφέρεται στα καθήκοντά του είναι η αλληλοδιδασκτική. Ευρύτερος δηλαδή, σκοπός της περιοδείας του, ήταν να εισαγάγει την αλληλοδιδασκτική μέθοδο. Ο πλέον κατάλληλος για να τον βοηθήσει σε αυτή την προσπάθεια ήταν ο ίδιος ο εισηγητής της μεθόδου, ο Κλέοβουλος.

Όσον αφορά στο **εύρος της προσπάθειας** και στον **αριθμό των «αντικειμένων» αξιολόγησης** – ελέγχου, πρόκειται για μερική αξιολόγηση. Είναι προφανές ότι κανένα από τα άλλα δομικά ή λειτουργικά μέρη του εκπαιδευτικού συστήματος δεν αξιολογείται ούτε καν ο δάσκαλος της επόμενης βαθμίδας.

Ως προς τη **φύση των δεδομένων** η αξιολόγηση ήταν ποιοτική και σχετική (όχι απόλυτη)· δε βασιζόταν σε κάποιο απόλυτο και σταθερό κριτήριο.

Από την άποψη της **σχέσης επικοινωνίας του αξιολογούντος και του αξιολογούμενου** ήταν άλλοτε άμεση (όταν τεκμηριωνόταν με την απευθείας επαφή) και άλλοτε έμμεση (όταν ελάμβαναν υπόψη τις πληροφορίες για τη διαγωγή και την ικανότητα καθενός από τους δασκάλους). Στη μικρή τοπική κοινωνία όπου ζούσε ο δάσκαλος ήταν

αναμενόμενο να υπάρχουν μικροδιαφορές ή σοβαρότερες εντάσεις ανάμεσα στο δάσκαλο και σε άλλους θεσμικούς παράγοντες (άλλους δασκάλους, κληρικούς, Δημογέροντες, επιτρόπους κ.ά.). Ήταν αναγκαίο να διασταυρωθούν οι πληροφορίες και να εκτιμηθεί η αξιοπιστία τους. Η αξιολόγηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς έτσι κι αλλιώς, είναι από μόνη της δύσκολη και παρακινδυνευμένη, μη αποτελεσματική και αναξιόπιστη. Επιπλέον η πλειονότητα των κατοίκων της εποχής εκείνης ήταν ολιγογράμματοι ή αναλφάβητοι. Το 1828, δηλαδή τρία χρόνια αργότερα, το 90,95% των ανδρών ήταν αναλφάβητοι⁵. Αλλά ακόμα και στην περίπτωση που ήταν εγγράμματοι οι θεσμικοί παράγοντες κατά κανόνα δεν ήταν **σχετικοί με την εκπαίδευση**, δε γνώριζαν ούτε τη φύση και το περιεχόμενο ούτε την ιδιαιτερότητα του διδασκαλικού έργου.

Ως προς το **ρόλο του αξιολογούμενου** επρόκειτο για ετεροαξιολόγηση.

Ως προς το πού δινόταν **έμφαση**, είναι εμφανές ότι επρόκειτο για αξιολόγηση αποτελέσματος (έμφαση στο τελικό προϊόν) και όχι διαδικασίας (έμφαση στην προσπάθεια).

Ως προς το **μοντέλο αξιολόγησης**, σχεδιάστηκε εκείνο της λήψης αποφάσεων, αφού η διαδικασία αξιολόγησης γινόταν για να αποφασιστεί για μεν τους υποψήφιους δασκάλους ο διορισμός τους ή όχι, για δε τους εν ενεργεία τη συνέχιση ή όχι της εφαρμογής της ίδιας μεθόδου διδασκαλίας.

Η **μέθοδος** αξιολόγησης ήταν η παρατήρηση.

---

⁵ Βλ. Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος, Αθήνα 1933 στο Σ. Μπουζάκη, *Νεοελληνική εκπαίδευση [1821 – 1985]: εξαρτημένη ανάπτυξη*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1986 σελ. 36, υποσ. 11.

Οι **άξονες αναφοράς** της αξιολόγησης του δασκάλου ήταν κυρίως η συμπεριφορά δασκάλου εντός και εκτός τάξης (εντός ή εκτός σχολείου) και η «ικανότητά» του.

Τα **κριτήρια** της αξιολόγησης ήταν:

- η τιμιότητα
- η χρηστοθήθεια
- η ενάρετη ζωή
- η θεοσέβεια και
- η σωφροσύνη

Η γνώση της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου και η διδακτική ικανότητα δεν αναφέρονται στο σχετικό κείμενο. Ενδεχομένως εννοούνται. Η αξιολόγηση αφορά κυρίως στην ανθρώπινη συμπεριφορά, γι' αυτό είναι δύσκολη και παρακινδυνευμένη, μη αποτελεσματική και αναξιόπιστη.

Ως προς το **χρόνο**, η αξιολόγηση προβλεπόταν πριν από την εκπαιδευτική διαδικασία.

Ο **φορέας αξιολόγησης** (ο Έφορος Παιδείας) ήταν ενεργός και εσωτερικός, με μεγάλη εκπαιδευτική πείρα και αδιαμφισβήτητο κύρος.

Η **έκφραση των αποτελεσμάτων** είχε προβλεφθεί να γίνει επίσημα με αναφορά στο Γραμματέα και ενδεχομένως δημόσια στον τύπο της εποχής.

Η αρχική του πρόταση ήταν να επισκεφθεί όλα τα σχολεία της επαναστατημένης Ελλάδας, πράγμα που θεωρητικά ήταν καλό, πρακτικά όμως αδύνατο, όπως επισημαίνει έγγραφο του Βουλευτικού προς το

Εκτελεστικό στις 10/1/1825. Προτείνουν λοιπόν να περιοδεύσει «τινα σημαντικώτερα τῆς Ἑλλάδος σχολεῖα»⁶. Ἐτσι, αποφασίζει να επισκεφθεῖ τα σχολεῖα των Κυκλάδων, τῆς μόνης περιοχῆς τῆς επαναστατημένης Ἑλλάδας που παρέμενε τότε ελεύθερη.

Ο λόγιος Διονύσιος Σουρμελής εγκωμιάζοντας σε επιστολή του προς τὴν Ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν τον Κωνσταντὰ παρατηρεῖ εὐστοχα ὅτι «εἶναι δύσκολον καὶ ἀτελεσφόρητον ἕνας μόνον ἄνθρωπος νὰ διαπράξηται ὅλα ἐκεῖνα ὅσα ἀπαιτοῦνται [...]. Διὸ τοῦλάχιστον ἔπρεπε νὰ εἶναι τρεῖς Γεν. Ἐφοροὶ τῆς Παιδείας...»⁷.

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς παραμονῆς του στις Κυκλάδες επισκέφθηκε με βεβαιότητα τὴ Σύρο, τὴν Πάρο, τὴ Νάξο, τὴν Τήνο, τὴν Ἄνδρο καὶ ἴσως τὴ Μύκονο. Σε επιστολή του πρὸς τοὺς κατοικοὺς τῆς Μυκόνου με ἡμερομηνία 28/12/1825, εκφράζει τὴν ανησυχία του γιὰ τὴν ἐντονὴ δράση τῶν πειρατῶν στὴν ἐκεῖ θαλάσσια περιοχὴ, εἶναι πιθανὸ ἐπομένως ὅτι ἐξαιτίας αὐτοῦ θα ἀνέβαλε τὸ ταξίδι πρὸς τὴ Μύκονο. Σε μεταγενέστερη επιστολή του πρὸς τοὺς Προκρίτους τῆς Μυκόνου (12 Ἰουνίου 1826) γράφει μεταξύ ἄλλων « ... Καὶ ἂν ἐπιμένετε εἰς ἐκεῖνα ὅπου ὠμιλήσαμεν καὶ αὐτοῦ μὲ τὴν εὐγένειάν σας, καὶ ἐδῶ μὲ τὸν κυρ Βασιλάκη Βρέτα ...». Ὑποθέτουμε λοιπὸν ὅτι στο διάστημα μεταξύ τῶν δύο ἐπιστολῶν επισκέφθηκε τὴ Μύκονο καὶ συνομίλησε μαζί τους γιὰ θέματα που ἀφοροῦσαν στὴν ἐκπαίδευση του νησιού⁸. Δὲν επισκέφθηκε

---

⁶ Βλ. Α.Ε.Π., τ. 8, ὁ.π., σ. 101.

⁷ Βλ. Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας, Μέρος τρίτον*, ὁ.π., σ. 2073.

⁸ Βλ. Σπεράντσα, *Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὡς ἔφορος τῆς παιδείας ἀνὰ τὰς Κυκλάδας*, ὁ.π., σσ. 78, 80, 81 (ἡ μεγαλύτερη ἀπόσταση χαρακτήρων δική μας).

τη Μήλο⁹ και τη Σίφνο για διαφορετικούς κατά περίπτωση λόγους, ενώ για τα υπόλοιπα νησιά των Κυκλάδων (Ανάφη, Αντίπαρο, Ίο, Κίμωλο, Σίκινο, Σίφνο, Κέα, Κύθνο και Σαντορίνη) δεν υπάρχουν μαρτυρίες. Οι αντικειμενικές δυσκολίες μετακίνησης (πειρατεία), η ηλικία του (67 ετών) και ο μικρός σχετικά χρόνος παραμονής του στις Κυκλάδες (λιγότερο από 2 χρόνια) είναι οι αιτίες που μπορούν να αιτιολογήσουν τη μη μετάβασή του σε όλα ανεξαιρέτως τα νησιά των Κυκλάδων.

Σε επιστολή του προς τους κατοίκους της **Μήλου** αναφέρει ότι «(το νησί) ἔχει χρείαν παιδείας περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλον τόπον. Ἄλλ' αἰκοιναι τοῦ Γένους περιστάσεις δὲν μὲ ἐσυγχώρεσαν νὰ ἐκπληρώσω προσωπικῶς τοῦτο τὸ ἱερὸν χρέος»¹⁰. Στην επιστολή δεν αναφέρει ως εμπόδιο την έντονη δραστηριότητα των πειρατών στη θαλάσσια περιοχή της Μήλου, ωστόσο θεωρούμε ότι αυτό αποτελεί σοβαρή αιτία, ώστε να μη μπορέσει ο Κωνσταντᾶς να πραγματοποιήσει επίσκεψη στο νησί, όπως συνέβη και με την περίπτωση της Μυκόνου, όπως θα δούμε παρακάτω. Ἐστειλε ως δάσκαλο τον Κύπριο Λουκά Θεοχαρίδη, προτρέποντάς τους να τον δεχθούν με προθυμία και να συμμορφωθούν με τις οδηγίες που θα τους δώσει για να συσταθεί αλληλοδιδακτικό σχολεῖο.

Στη **Σίφνο** λειτουργούσε ἤδη ἀπὸ το 1687 το περίφημο «Σχολεῖον τοῦ Παναγίου Τάφου». Ἀπὸ το 1808 ὡς το 1821 δίδαξε ἐκεῖ ο πρῶτος Ὑπουργὸς Παιδείας τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδας, Νικόλαος Χρυσόγελος. Με το

---

⁹ Βλ. Γ. Βρεττός, *Ἡ ἐκπαίδευση στὴ Μήλο: 1829 – 1999*, δ.δ., Ἐθνικὸ καὶ Καποδιστριακὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν – Φιλοσοφικὴ Σχολή – Τμῆμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικῆς καὶ Ψυχολογίας – Τομέας Παιδαγωγικῆς, Ἀθήνα, 2009, σσ. 104 – 113.

¹⁰ Βλ. Σπεράντσα, *Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὡς ἔφορος τῆς παιδείας ἀνὰ τὰς Κυκλάδας*, ὁ.π., σ. 70.

ξέσπασμα της Επανάστασης έφυγε για την Πελοπόννησο, αφήνοντας ως αντικαταστάτη του το μαθητή του Νικόλαο Σπεράντσα¹¹. Στην έκθεση που συνέταξε ο Κωνσταντᾶς προς τον Ιταλό φιλέλληνα κόμητα Peccio γράφει μεταξύ άλλων «Εἰς τὴν νῆσον Σίφνον ὑπάρχει μία γραμματικὴ σχολή, τὴν ὁποίαν οἱ κάτοικοι ἐπιθυμοῦν νὰ μεταβάλουν εἰς λύκειον. Ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα δὲν συνεστήθησαν εἰσέτι εἰς τὴν νῆσον ταύτην, ἐλλείψει διδασκάλων, ἀλλὰ ζητοῦναι τοιοῦτοι»¹².

Σε ὅλα τα νησιά που επισκέφθηκε, φρόντισε να ιδρύσει αλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα, καταργώντας ἔτσι τα «ἰδιωτικὰ καπηλεῖα»¹³, τα οποία λειτουργούσαν ὄχι προς ὄφελος των μαθητῶν, ἀλλὰ με σκοπὸ τον πλουτισμὸ των ιδρυτῶν τους. Η προτεραιότητα που ἔδωσε στην ἀνάγκη να μορφωθεί ο λαός, αφενὸς ἦταν τόσο ἄμεση, ὥστε αργότερα να προτείνει στον Καποδίστρια «νὰ γένη παρὰ τῆς Διοικῆσεως ὄρισμός, ὀρίζων ἐντόνως νὰ γένη ποτὲ παῦσις τῶν περιπτῶν, ματαίων καὶ εἰς κόμπον καὶ πολυτέλειαν ἀναλωμάτων, καὶ τὰ περισσεύοντα ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα εἰς σεμνὴν ἐξοικονόμησιν τῆς ἐκκλησίας ἔξοδα νὰ ἀναλίσκωνται εἰς σχολεῖον δημόσιον ἀλληλοδιδασκτικὸν καὶ φιλολοφικὸν [...] διὰ νὰ παιδεύωνται εἰς αὐτὰ τῶν ἀπόρων παρεπιδήμων οἱ παῖδες, οἱ ὁποῖοι μὴ δυνάμενοι νὰ παιδευθῶσιν εἰς τὰ ἰδιαίτερα σχολεῖα...».

Στη Νάξο, προκειμένου να βρεθὺν πόροι για τη συντήρηση των σχολείων, αποφασίστηκε «ἡ Σεβαστὴ Διοίκησις νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὴν

---

¹¹ Βλ. Σπεράντσα, *Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὡς ἔφορος τῆς παιδείας ἀνὰ τὰς Κυκλάδας*, ὁ.π., σ. 73.

¹² Βλ. Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας, Μέρους πρῶτον*, ὁ.π., σ. 72.

¹³ Βλ. Σπεράντσα, *Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὡς ἔφορος τῆς παιδείας ἀνὰ τὰς Κυκλάδας*, ὁ.π., σ. 46.

ἐξουσία τῶν κοινοτήτων» τη διαχείριση των μοναστηριακῶν κτημάτων, ὥστε να σταματήσει η κακοδιαχείριση εκ μέρους μεμονωμένων πολιτῶν. Δυστυχῶς, οι φιλότιμες προσπάθειες τόσο του Κωνσταντά, ὅσο και της εξαμελούς επιτροπῆς που εἶχε συσταθεῖ για το σκοπὸ αὐτό, ἀλλὰ και του ἰδίου του Επάρχου, δεν εἶχαν ἀποτέλεσμα. «Δύο ἢ τρία ἄτομα, οἵτινες ἐσυνήθισαν νὰ οἰκειοποιοῦνται τὰ κοινὰ καὶ δημόσια» κατάφεραν να δημιουργήσουν αρνητικὸ κλίμα στο λαό, ὥστε να μην πραγματοποιηθεῖ το σχέδιο για σύσταση σχολείου και ἐκεῖνοι ανενόχλητοι να εξακολουθοῦν να καταχρῶνται την περιουσία των μοναστηριῶν¹⁴.

Στην **Ἄνδρο**, παρὰ το γεγονός ὅτι μεγάλο μέρος του χρόνου του ἀφιέρωσε για να κάνει ἀνακρίσεις ἀπὸ κοινού με τον ἐπίσκοπο Ελαίας Παῖσιο, σχετικά με προβλήματα που προϋπήρχαν στο Μοναστήρι της Παναχράντου, εν τούτοις δεν παρέλειψε να φροντίσει για τα σχολεῖα της περιοχῆς. Στις 12/9/1825 οι πρόκριτοι του νησιῦ Γάσπαρης Δελεγραμμάτικας, Νικόλαος Κονδύλης, Γεώργιος Ντελεγραμμάτικας και Βασίλειος Καῖρης μαζί με τους ἐπιτρόπους των σχολείων Λεονάρδο Καμπάνη, Αὐγουστῆ Ἰω. Δαπόντε, Ἀντώνη Χατζη-Μπειρῆκου, Μιχάλι Φακί (sic) και Νικόλαο Γούναρι (sic) συνυπογράφουν ἐπιστολή στον Κωνσταντά και παρακαλοῦν να βρεθοῦν πόροι, ὥστε να λειτουργήσουν τα σχολεῖα της Ἄνδρου και να λάβει τέλος η «ἀθλία κατάστασις». Ο Σπεράντσας ἀναγνωρίζει στο ἔγγραφο την «χαρακτηριστικὴν γραφήν» του Κωνσταντά και συμπεραίνει ὅτι ο συντάκτης του εἶναι ο ἴδιος.

Ἐξι μέρες ἀργότερα, στις 18/9/1825 ο Κωνσταντάς, ο ἐπίσκοπος Ἄνδρου Διονύσιος, οι ἐπίτροποι Ἀντώνιος Χ' Μπειρῆκου και Ἀντώνιος

---

¹⁴ Βλ. Σπεράντσα, *Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὡς ἔφορος τῆς παιδείας ἀνὰ τὰς Κυκλάδας*, ὁ.π., σσ. 53 – 63.

Ιωάννου Δαπόντες, καθώς και οι δάσκαλοι αλληλοδιδασκτικού και ελληνικού σχολείου Γρηγόριος Ροϊδης και Μενέλαος Δαπόντε αντίστοιχα, βεβαιώνουν ότι «Ο κύριος Μιλτιάδης Ιωαννίδης μαθητεύσας ἐν τῇ τῆς Ἄνδρου ἀλληλοδιδασκτικῇ σχολῇ καὶ ἐξετασθεὶς ἐπισήμως, κρίνεται ἄξιος τῆς τοιαύτης μεθόδου. Διὸ καὶ ἐφοδιάζεται μὲ τὸ παρὸν εἰς ἀπόδειξιν τῆς παιδείας του καὶ πρὸς πληροφορίαν ὁποίας ἑλληνικῆς ἐπαρχίας μέλλει νὰ διδάξῃ τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον». Το πιστοποιητικό αυτό επικύρωσε αργότερα ο Υπουργός και το βεβαιώνει ο Γενικός Γραμματέας στην 1η [δυσανάγνωστη λέξη] του 1825¹⁵. Είναι πιθανό ότι σε κάποιο(α) από τα 30–40 χωριά της Ἄνδρου¹⁶ σταμάτησε να λειτουργεί το σχολείο. Ο Κωνσταντάς, μετά από την παράκληση των προκρίτων και των επιτρόπων, φρόντισε να βρεθεί κάποιος απόφοιτος του αλληλοδιδασκτικού σχολείου, να εξετασθεί και να τοποθετηθεί στη συνέχεια, όπου υπήρχε ἔλλειψη. Ο Αντώνης Χατζη-Μπειρικού και ο Αύγουστῆς Ἰω. Δαπόντε του εγγράφου με ημερομηνία 12/9/1825, είναι πιθανόν ο Αντώνιος Χ΄ Μπειρικού και Αντώνιος Ιωάννου Δαπόντες του εγγράφου με ημερομηνία 18/9/1825 που προαναφέραμε.

Στην έκθεση που συνέταξε ο Κωνσταντάς προς τον Ιταλό φιλέλληνα κόμητα Peccio, γράφει μεταξύ άλλων «Εἰς τὴν νῆσον Ἄνδρον ὑπάρχουν τρεῖς ἀλληλοδιδασκτικαὶ σχολαί, ἐγκατεσπαρμέναι εἰς διάφορα

---

¹⁵ Βλ. ΓΑΚ, Ἀρχεῖο Ἀγῶνος, Μινιστέριο / Γραμματεία / Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 11Α, καὶ Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας, Μέρος πρῶτον*, ὁ.π., σ. 96.

¹⁶ Τον ἀριθμὸ τῶν χωριῶν τῆς Ἄνδρου βεβαιώνει ο Κωνσταντάς στὴ Γεωγραφία του. Βλ. Σπεράντσα, *Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὡς ἔφορος τῆς παιδείας ἀνὰ τὰς Κυκλάδας*, ὁ.π., σ. 74.

σημεία τῆς νήσου, ὡς καὶ δύο γραμματικά¹⁷, εἰς διάφορα ἐπίσης σημεία, διδάσκονται δὲ εἰς αὐτὰς τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ καὶ στοιχεῖα φιλοσοφίας». Ο Κωνσταντᾶς πήρε ἄδεια γιὰ νὰ περιοδεύσει τὶς Κυκλάδες στὴν 1/7/1825. Ἄν ἡ ἐκθεση γράφτηκε στὶς ἀρχές τοῦ 1825, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Δασκαλάκης ποῦ μετέφρασε τὴν ἐκθεση, τότε πρέπει ὁ Κωνσταντᾶς νὰ ἔκανε μὴ ἀτυπὴ ἐπίσκεψη στὶς Κυκλάδες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπίσημη περιοδεία τοῦ καὶ νὰ ἰδρῦσε 3 ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα. Τὰ στοιχεῖα δὲν συνηγοροῦν υπέρ αὐτῆς τῆς ἀποψῆς. Στις 12/9/1825 οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ ἐπίτροποι τῶν σχολείων τῆς Ἄνδρου ἔγραψαν ἐπιστολὴ στὸν Κωνσταντᾶ, ὅπως ἔχουμε προαναφέρει, περιγράφοντας «τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῶν σχολείων». «... Τὰ σχολεῖα μας εἰς τὸ ἐξῆς ἀργοῦν, οἱ παῖδες μας εἴτι ἐδιδάχθησαν εἰς τὰ σχολεῖα, θέλουσιν ἀπομάθει, περιφερόμενοι εἰς τοὺς (sic) δρόμους» γράφουν χαρακτηριστικὰ. Ἡ ἡμερομηνία ἰδρύσεως τῶν σχολείων εἶναι ἐπομένως, μεταγενέστερη τῆς 12/9/1825.

Στὴ **Μύκονο** φροντίζει νὰ στείλει δάσκαλο ποῦ εἶναι ἐμπειρὸς γνώστης τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς, στὴν **Τήνο** ἰδρῦσε ἐπιπλέον καὶ ἑλληνικὸ σχολεῖο, ἐνῶ γιὰ τὸ ὑπὸ σύστασιν ἑλληνικὸ σχολεῖο τῆς Μυκόνου κατέβαλε φιλότιμες προσπάθειες γιὰ νὰ βρεθῆ δάσκαλος. Στὴν ἴδια ἐκθεση γράφει ὁ Κωνσταντᾶς πρὸς τὸν Peccio «Εἰς τὴν νῆσον Τήνον ὑπάρχει μίᾳ κεντρικῆ ἀλληλοδιδασκτικῆ σχολῆ καὶ μίᾳ γραμματικῆ, ὀνομαζομένη Λύκειον, ὅπου διδάσκονται ἢ ἀρχαῖα Ἑλληνικῆ καὶ στοιχεῖα φιλοσοφίας». Ὁ Λεοντσίνης γράφει ὅτι «στὶς Κυκλάδες ὁ Γεώργιος Κλεόβουλος τὸ ἔτος 1824 συνέστησε σχολεῖο στὴν Τήνο ποῦ λειτουργοῦσε

---

¹⁷ Ἡ πρωτότυπη ἐκθεση δημοσιεύτηκε ἀρχικὰ στὴν ἀγγλικὴ καὶ μετὰ στὴ γαλλικὴ γλῶσσα, προφανῶς ὁ μεταφραστὴς μετὰ τὴ φράσιν «γραμματικά (σχολαῖ)» ἐννοεῖ τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα.

με την αλληλοδιδασκτική μέθοδο». Αν ισχύει αυτό, τότε προϋπήρχαν αλληλοδιδασκτικά σχολεία πριν από την έλευση του Κωνσταντά στις Κλυκλάδες. Δεν έχουμε επαρκή στοιχεία για να συμπεράνουμε, αν το αλληλοδιδασκτικό σχολείο της Τήνου, στο οποίο δίδαξε ο Κλέοβουλος μέχρι το 1826, ιδρύθηκε κατά τη διάρκεια ή πριν από την περιοδεία του Κωνσταντά.

Στην **Πάρο**, τοποθέτησε ως δάσκαλο τον Ιωσήφ Διστομίτη. Προηγουμένως είχε εξασφαλίσει την αδιάλειπτη συντήρηση του σχολείου από τα περισσεύματα των τοπικών μοναστηριών και εκκλησιών, με την ομόφωνη απόφαση των προεστών, είχε εγκρίνει η Διοίκηση το σχετικό «αφιερωτικό» που συνέταξε ο ίδιος και είχαν διοριστεί οι Έφοροι του σχολείου.

Τέλος, ίδρυσε στην Ερμούπολη της **Σύρου** πρότυπο σχολείο αλληλοδιδασκτικής μεθόδου για να εκπαιδεύονται οι δάσκαλοι. Διευθυντής του σχολείου ανέλαβε ο παλιός του γνώριμος Γεώργιος Κλεόβουλος¹⁸ με

---

¹⁸ Το 1815 ευρισκόμενος στη Βιέννη ο Άνθιμος Γαζής έστειλε το Γεώργιο Κλέοβουλο στο σχολείο που μόλις είχε συσταθεί στις Μηλιές του Πηλίου για να διδάξει. Ο Κωνσταντάς ενημέρωσε τον Κλέοβουλο ότι εξαιτίας της έλλειψης χρημάτων θα ήταν δύσκολο να καλύπτεται ο μισθός ενός δασκάλου, με αποτέλεσμα ο Κλέοβουλος να αποχωρήσει, αφού δώρησε στο σχολείο τη Βιβλιοθήκη του. Ο Κωνσταντάς δίδαξε αμισθί μέχρι το 1817, όταν δηλαδή επέστρεψε στις Μηλιές ο Γαζής. Βλ. Μουρτζανός, *Γρηγόριος Κωνσταντάς: βίος, έργο, ό.π.*, σσ. 42 – 43.

Ο Κλεόβουλος είχε συνοδεύσει τον Κωνσταντά στα νησιά Πάρο, Νάξο και Τήνο. Βλ. *Γενική Έφημερίς*, έτος Γ', αρ. 62, 25/8/1828 και *Απόστολου Δασκαλάκη, Τὰ περι παιδείας, Μέρος τρίτον, ό.π.*, σσ. 2078 – 2079.

βοηθό τον μετέπειτα καθηγητή της Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φίλιππο Ιωάννου¹⁹.

Στα δύο περίπου χρόνια που παρέμεινε ο Κωνσταντάς στις Κυκλάδες αντιμετώπισε μια κατάσταση εντελώς διαφορετική από αυτή που ανέμενε, όταν συνέτασσε τον κατάλογο με τα καθήκοντα του Εφόρου της Παιδείας. Όπως προαναφέραμε, μέσα στα καθήκοντά του ήταν αρχικά να καταγράψει τον αριθμό και το είδος των σχολείων και να πάρει πληροφορίες για τη διαγωγή και την ικανότητα καθενός από τους δασκάλους. Βέβαια, το κείμενο δεν διευκρινίζει αν η καταγραφή έπρεπε να γίνει με αναφορά του προς το Βουλευτικό σώμα ή σε οποιαδήποτε άλλη προϊσταμένη του αρχή. Ωστόσο, η δημοσίευση των καθηκόντων του στη *Γενική Έφημερίδα* έδωσε επίσημο χαρακτήρα στην αποστολή του. Επιπλέον, ο θεσμικός του ρόλος ως Εφόρου της Παιδείας απαιτούσε μια – ελάχιστη έστω – αναφορά στους ανωτέρους του και πιθανόν στη συνέχεια ενημέρωση των αναγνωστών της εφημερίδας. Δεν εντοπίσαμε πουθενά κάτι τέτοιο. Εικάζουμε ότι η εικόνα που συνάντησε στις Κυκλάδες ήταν τόσο αποκαρδιωτική²⁰, ώστε άμεση προτεραιότητά του δεν ήταν να

---

¹⁹ Ο Φίλιππος Ιωάννου από τη Ζαγορά του Πηλίου υπήρξε μαθητής του Κωνσταντά στο Πήλιο και θαυμαστής του. Βλ. Κ. Θ. Δημαράς, «Γρηγόριος Κωνσταντάς», *Ιστορικά Φροντίσματα*, σ. 95.

²⁰ Κατά την προεπαναστατική περίοδο υπήρχε αξιόλογη εκπαιδευτική κίνηση σε αρκετά νησιά των Κυκλάδων.

Στο Κάτω Κάστρο της Άνδρου λειτουργούσε ελληνικό σχολείο από το 1776. Εκεί δίδαξε ο διαπρεπής κληρικός Λεόντιος Καμπάνης μέχρι την έναρξη της Επανάστασης.

Στην Κέα ιδρύθηκε σχολείο το 1778. Το 1813 διορίστηκε εκεί ο Σκιαθίτης Λόγιος Επιφάνιος Δημητριάδης, ο οποίος συνέβαλε στην πνευματική κίνηση του νησιού και στη

ενημερώσει τους προϊστάμενους του, αλλά να οργανώσει με όλες του τις δυνάμεις την εκπαίδευση και μάλιστα με την εισαγωγή της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου. Ενδεχομένως, όταν πια η οργάνωση και η λειτουργία των σχολείων θα ήταν ικανοποιητική, να σχεδίαζε να υποβάλλει έκθεση πεπραγμένων και απολογισμό του έργου του.

δημιουργία σχολικής βιβλιοθήκης. Δίδαξε μέχρι το 1821, οπότε και σταμάτησε να λειτουργεί το σχολείο.

Στη Μύκονο λειτουργούσε σχολείο από το 1733 κοινόν σχολείον, ενώ το 1759 ιδρύθηκε και ελληνικό σχολείο στη Μονή του Αγ. Λουκά που λειτούργησε μέχρι το 1821.

Στη Νάξο ιδρύθηκε το 1775 ελληνικό σχολείο, αλλά η λειτουργία του διακόπηκε το 1821. Στο σχολείο αυτό δίδαξαν σημαντικοί δάσκαλοι, όπως ο Χρυσάνθος, αδελφός του Αγ. Κοσμά του Αιτωλού, πρώην καθηγητής της Πατριαρχικής Ακαδημίας της Κωνσταντινούπολης. Το 1816 ιδρύθηκε και δεύτερο ελληνικό σχολείο, το οποίο λειτούργησε μέχρι το θάνατο του ιδρυτή του το 1820.

Στην Πάρο επανιδρύθηκε το 1817 το ελληνικό σχολείο που ιδρύθηκε το 1776 και σταμάτησε να λειτουργεί λόγω δυσκολιών.

Υπάρχουν ακόμα μερικά σχολεία, για τα οποία δεν επιβεβαιώνεται η συνέχιση της λειτουργίας τους και μετά την έναρξη της Επανάστασης. Αυτά είναι το κοινό της Φολεγάνδρου που ιδρύθηκε το 1816, το ελληνικό σχολείο της Κέας που ιδρύθηκε το 1820, ένα κοινό και ένα ελληνικό στη Σέριφο, δύο κοινά στην Άνδρο που ιδρύθηκαν το 1814 και το 1824, δύο κοινά στην Κίμωλο με έτη ίδρυσης 1823 και 1826, ένα κοινό στη Μήλο που λειτούργησε για πρώτη φορά το 1826. Εξαίρεση αποτελεί η Σαντορίνη, όπου εκτός από το ότι δεν υπάρχουν πληροφορίες για το αν έκλεισαν με την έναρξη της Επανάστασης τα ήδη υπάρχοντα σχολεία (δύο ελληνικά και τέσσερα κοινά), ιδρύθηκαν επιπλέον άλλα επτά κοινά σχολεία μετά την έναρξη της Επανάστασης (στο διάστημα 1822 – 1827) και δύο από αυτά αμέσως μετά τη λήξη της περιοδείας του Κωνσταντά (1827).

Βλ. Αναστασία Κορδατζή – Πασσά, *Η εκπαίδευση στις Κυκλάδες κατά την Καποδιστριακή περίοδο (1828 – 1832)*, δ.δ., Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Τομέας Ιστορίας, Φιλοσοφική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 1996, σσ. 23 – 26, 28 – 29 και 31.

Για τους ίδιους λόγους δεν κοινοποίησε στο Βουλευτικό σώμα πληροφορίες για τη διαγωγή και ικανότητα των δασκάλων. Θα ήταν περιττή, αν όχι επιζήμια ενέργεια, να κρίνει τους ελάχιστους δασκάλους που βρήκε, αντί να τους αξιοποιήσει όσο μπορούσε καλύτερα, να φροντίσει να μάθουν την αλληλοδιδασκτική μέθοδο και παράλληλα να αναζητήσει και άλλους, προσπαθώντας να επανδρώσει τα ερημωμένα σχολεία που βρήκε. Μια επιπλέον δυσκολία που αντιμετώπισε ήταν η αδυναμία ενίσχυσης του έργου του από την υπόλοιπη επαναστημένη Ελλάδα, αφού την ίδια εποχή ο Ιμπραήμ εισέβαλε στην Πελοπόννησο, οπότε η έκβαση της επανάστασης πήρε δραματική τροπή. Δεν υπάρχουν στη διάθεσή μας στοιχεία που να επιβεβαιώνουν ότι υπήρξε διαδικασία επιλογής δασκάλων με τα κριτήρια που προέβλεπε το κείμενο με τα καθήκοντά του.

Μοναδική εξαίρεση αποτελεί η περίπτωση του προαναφερθέντος Μιλτιάδη **Ιωαννίδη** στην Ανδρο ο οποίος «έξετασθεις έπισήμως, κρίνεται άξιος τής τοιαύτης μεθόδου», χωρίς να αναφέρεται ότι πληροί και άλλα κριτήρια. Βέβαια, ο Κωνσταντάς δεν αρκέστηκε στη διαπίστωση ή όχι των απαιτούμενων προσόντων, προκειμένου να βεβαιώσει την ικανότητα των υποψηφίων δασκάλων. Γρήγορα αντιλήφθηκε ότι υπήρχε άμεση ανάγκη κατάρτισης των υποψηφίων δασκάλων. Έτσι, στον τελευταίο σταθμό της περιοδείας του ίδρυσε το Πρότυπο σχολείο της Σύρου.

Αφού λοιπόν, υπήρξε απόκλιση ανάμεσα στα αρχικά σχέδιά του και στην κατάσταση που βρήκε, ήταν επόμενο ότι η παρακολούθηση της διδακτικής μεθόδου του καθενός, όπως περιγράφηκε στα καθήκοντά του, ήταν άνευ αντικειμένου. Ωστόσο, η ίδρυση του αλληλοδιδασκτικού σχολείου στην Τήνο και του Πρότυπου σχολείου στη Σύρο, εξυπηρέτησε τα σχέδιά του για καθιέρωση μιας ενιαίας μεθόδου, της αλληλοδιδασκτικής, σε όλα τα σχολεία.

Όσον αφορά στα ελληνικά σχολεία, ο αρχικός σκοπός του να δημιουργήσει σχέδιον τῆς τάξεως τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων, καθώς και μέθοδο της παραδόσεως και εἰ δυνατόν και της διάρκειας καθενός μαθήματος, ὥστε να μὴν εἶναι ἀπεριόριστος ο χρόνος της σπουδῆς, ἔμεινε μόνο στον κατάλογο με τα καθήκοντά του. Φυσικά, οὔτε σχέδιο υποβλήθηκε για ἔγκριση στη Διοίκηση, ὅπως προβλεπόταν, ὥστε να βρεθεῖ ἡ καλύτερη μέθοδος για να εφαρμοστεῖ σε ὅλα τα σχολεία.

Σε τρεις περιπτώσεις εντοπίσαμε αναφορά σε προσόντα δασκάλων.

- Ο πρώτος εἶναι ο Λουκάς **Θεοχαρίδης** για τον οποίο γράφει στους κατοίκους της Ἀνδρου ὅτι πρόκειται για «ἄνδρα πεπαιδευμένον, τίμιον καὶ εἰδήμονα τῆς ἐπωφελεστάτης ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου, τὴν ὁποίαν ἐδιδάχθη ἤδη ἐνταῦθα ἀπὸ τὸν κύριον Κλεόβουλον, τὸν πρῶτον καὶ μόνον εἰσηγητὴν ταύτης εἰς τὸ Γένος μας»²¹, τονίζοντας ἐπιπλέον ὅτι ο συγκεκριμένος δάσκαλος ἦταν ο πλέον κατάλληλος²².

---

²¹ Βλ. Σπεράντσα, *Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὡς ἔφορος τῆς παιδείας ἀνὰ τὰς Κυκλάδας*, ὁ.π., σ. 70 (ἡ μεγαλύτερη ἀπόσταση χαρακτήρων δική μας).

Ο Λουκάς Θεοχαρίδης ἔχοντας τυπικά και ουσιαστικά προσόντα διορίστηκε ἀργότερα ἐπίσημα με τὸ Διάταγμα 510 τῆς Κυβέρνησης στο ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο τῆς Σαλαμίνας, ὅπως ἀναφέρει ο ἴδιος σε ἐπιστολή του πρὸς τὴ Γραμματεία στις 24/4/1830. Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 26 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δευτέρον, ὁ.π., σ. 904.

²² «μαθῶν μάλιστα ὅτι ζητεῖτε τοιοῦτον διδάσκαλον, τὸν παρεκίνησα νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν πατρίδα σας καὶ ν' ἀναδεχθῆ τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς αὐτόθι νεολαίας». Βλ. Σπεράντσα, *Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὡς ἔφορος τῆς παιδείας ἀνὰ τὰς Κυκλάδας*, *Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὡς ἔφορος τῆς παιδείας ἀνὰ τὰς Κυκλάδας*, ὁ.π., σ. 70.

- Ο δεύτερος είναι ο Ιωσήφ **Διστομίτης**, ο οποίος ερχόμενος να διδάξει στην Πάρο, φέρνει μαζί του και συστατικό γράμμα του Κλεόβουλου²³. Ο Διστομίτης πέρα από την καλή γνώμη του Κλεόβουλου, ήταν δάσκαλος με αυξημένα προσόντα, αφού ανέλαβε να διδάσκει και τα φιλοσοφικά μαθήματα και επιπλέον δύο φορές την εβδομάδα να διδάσκει «τὴν σειρὰν τῶν Μαθηματικῶν»²⁴.
- Ο τρίτος είναι ο δάσκαλος, που στέλνει στη Μύκονο, του οποίου δε διασώζεται το όνομα και για τον οποίο γράφει σε επιστολή του στις 28/12/1825 στους κατοίκους: «Ἔχω καὶ διδάσκαλον ἔτοιμον διὰ τὴν πατρίδα σας, μαθητὴν γνήσιον καὶ οἰκεῖον τοῦ ἰδίου Κλεοβούλου, ὃχι μόνον ἐμπειρότατον τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου, ἀλλὰ καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἐπιστημῶν»²⁵. Ἐξι μῆνες

---

²³ ἰ.μ.

Μερικά χρόνια αργότερα ο Ανδρέας Μουστοξύδης στην έκθεσή του για το Κεντρικό Σχολείο της Αίγινας αναφέρει «οἱ διδάσκαλοι ἐκλεξαν ὑποδιδάσκαλον τὸν ἱεροδιάκονον Ἰωσήφ Διστομίτην, ὡς βεβαιώνουσι δὲ [...] αὐτὸς ἐτελείωσε τὴν σπουδὴν τῶν μαθημάτων του εἰς τὰς Κυδωνίας, ἀκούσας καὶ τὰ μαθηματικὰ εἰς τὸν κ. Θεόφιλον Καϊῆρην· εἰς ὅλον τὸ διάστημα τῆς Ἐπαναστάσεως μετήρχετο τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα· εἶναι χαρακτηρὸς καλοῦ καὶ ἐμβριθοῦς».». Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 24 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 788.

²⁴ Βλ. Σπεράντσα, *Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὡς ἔφορος τῆς παιδείας ἀνὰ τὰς Κυκλάδας*, ὁ.π., σ. 49.

²⁵ Βλ. Σπεράντσα, *Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὡς ἔφορος τῆς παιδείας ἀνὰ τὰς Κυκλάδας*, ὁ.π., σ. 80 (η μεγαλύτερη απόσταση χαρακτήρων δική μας).

αργότερα (12/6/1826) συντάσσει από τη Σύρο συστατική επιστολή την οποία παραδίδει ο δάσκαλος στους προκρίτους της Μυκόνου μαζί με το «ἀποδεικτικὸν γράμμα» του Κλεόβουλου. Στην επιστολή αυτή γράφει χαρακτηριστικά «Εὐγενέστατοι, ὁ κομίζων τὸ παρὸν μου εἶναι νέος Λήμιος, χρηστοθήτης καὶ πρεσβυτικῶν φρονημάτων. Ἐδιδάχθη καὶ πρότερον τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον παρ' ἄλλων, καὶ τὴν ἐδίδασκεν εἰς Τήνον. Ἐτελειοποιήθη ὅμως ἤδη παρ' αὐτοῦ τοῦ εἰσηγητοῦ ταύτης κυρίου Κλεοβούλου εἰς τρόπον ὥστε ἔγινεν ἱκανὸς νὰ τὴν διδάξῃ μὲ καρποφορίαν, ὅπου καλεσθῆ, ὡς τὸν μαρτυρεῖ τὸ ἀποδεικτικὸν γράμμα τοῦ διδασκάλου»²⁶.

Οι περιπτώσεις αυτές είναι μεμονωμένες. Και οι τρεις δάσκαλοι ήταν απεσταλμένοι του Κωνσταντά. Είναι αναμενόμενο να χρειάζονται συστατικά γράμματα εκ μέρους του. Στα γράμματα αυτά γίνεται αναφορά στην κατάρτιση του δασκάλου («εἰδήμονα τῆς ἐπωφελεστάτης ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου», «ἐδιδάχθη [...] τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον»), στην επιμόρφωση («ἐτελειοποιήθη»), στη διδακτικὴ εμπειρία («πεπαιδευμένον», «ἐμπειρότατον»), καθώς και σε στοιχεία της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς («τίμιον», «χρηστοθήτης καὶ πρεσβυτικῶν φρονημάτων»).

Ο Κωνσταντάς απέκλινε αρκετά από όσα ο ίδιος σχεδίαζε να πραγματοποιήσει και τα περιέγραψε στα καθήκοντά του. Το σχήμα δηλαδή προγραμματισμός → υλοποίηση → αξιολόγηση ακολουθήθηκε μόνο κατά την 1η φάση (προγραμματισμός), αφού η κατάσταση που

---

²⁶ ἱ.μ. (η μεγαλύτερη απόσταση χαρακτήρων δική μας).

βρήκε δεν του επέτρεψε να υλοποιήσει αυτά που σχεδίαζε. Οι εξαιρέσεις που προαναφέραμε ήταν ελάχιστες.

Δύο χρόνια αργότερα ο Γάλλος Henri - Auguste Dutrône, νομικός μέλος της Société pour l' instruction élémentaire, έφερε συστατική επιστολή από τον υπουργό εξωτερικών της Γαλλίας H. F. B. Sébastiani. Ο Dutrône υπέβαλε στον Καποδίστρια στις 6/3/1828 υπόμνημα «περι έκπαιδύσεως». Ο Κυβερνήτης τον έστειλε στα νησιά του Αιγαίου με σκοπό να εξετάσει την κατάσταση των σχολείων και να προτείνει τρόπους για τη βελτίωσή τους. Ο Dutrône μετά το πέρας της περιόδου συνέταξε Έκθεση που δημοσιεύτηκε στη *Γενική Έφημερίδα*²⁷. Σύμφωνα με την Έκθεση, από τα 24 πρωτοβάθμια σχολεία που λειτουργούσαν στις Κυκλάδες, τα 9 ακολουθούσαν την αλληλοδιδασκτική μέθοδο. Παρά την έλλειψη κατάρτισης των δασκάλων και την αρχική καχυποψία, η εισαγωγή της νέας μεθόδου στην Ελλάδα ήταν πια γεγονός.

Η σταδιακή πορεία της προσπάθειας των **Συμπεράσματα** επαναστατημένων Ελλήνων να εντάξουν την εποπτεία της εκπαίδευσης και των λειτουργών της στην οργάνωση της εκπαίδευσης έγινε στην αρχή άτυπα, αργότερα όμως θεσμοθετημένα, με ολοένα πιο σαφείς άξονες και κριτήρια, όπως επίσης και συντονισμένες προσπάθειες.

Η πρόσληψη των δύο δασκάλων, Ν. Νικητόπουλου και Σ. Κυριακίδη στο σχολείο της Αθήνας εκ μέρους των μελών της *Φιλομούσου Εταιρείας* υπήρξε η πρώτη απόπειρα άτυπης κρίσης δασκάλων με κριτήρια, πριν από την έναρξη της εκπαιδευτικής διαδικασίας, μερική ως προς το **εύρος** και ποιοτική ως προς τη **φύση** των δεδομένων, με σχετικό

---

²⁷ Βλ. *Γενική Έφημερίς*, αρ. φ. 91, 5/12/1828, σσ. 375 – 377.

κριτήριο, έμμεση **σχέση** επικοινωνίας αξιολογητή – αξιολογούμενου είναι και **φορείς** αξιολόγησης, τους εφόρους της Εταιρείας ενεργούς και εκτός εκπαιδευτικού χώρου. Η **έκφραση** των αποτελεσμάτων έγινε με δημόσια έκθεση, στον τύπο της εποχής. Ακολουθήθηκε το **σχήμα**: προγραμματισμός → υλοποίηση → αξιολόγηση. Τα **κριτήρια** ήταν μόνο η επιστημονική και παιδαγωγική κατάρτιση. Ως **τεχνική** χρησιμοποιήθηκε η συνέντευξη των υποψηφίων δασκάλων. Εκτιμάμε ότι τα μέλη της Εταιρείας είναι πιθανό να υπέπεσαν στο **σφάλμα στερεοτύπου**, καθώς και στο **σφάλμα προσδοκίας**.

Η θεσμοθέτηση του Εφόρου της Παιδείας στα πρόσωπα των Θ. Φαρμακίδη και Γρ. Κωνσταντά την ώρα που η Ελλάδα βρισκόταν στη δίνη του πολέμου, αποτελεί ένδειξη της διάθεσης των επαναστατημένων Ελλήνων να μην εγκαταλείψουν την προσπάθεια για την οργάνωση της εκπαίδευσης.

Ο αρχικός προγραμματισμός του Κωνσταντά ήταν να περιδεύσει στα σχολεία των Κυκλάδων και να διαπιστώσει την ικανότητα των δασκάλων μόνο της πρώτης βαθμίδας, αλλά και στοιχεία της προσωπικότητάς τους και του χαρακτήρα τους με μη μετρήσιμα κριτήρια. Ο **σκοπός** της επίσκεψής του ήταν παιδαγωγικός – συμβουλευτικός. Η **φύση των δεδομένων** ήταν ποιοτική και σχετική. Η **σχέση επικοινωνίας** του αξιολογούντος και του αξιολογούμενου ήταν άλλοτε άμεση (όταν τεκμηριωνόταν με την απευθείας επαφή) και άλλοτε έμμεση (όταν ελάμβανε υπόψη τις πληροφορίες από θεσμικούς παράγοντες που κατά κανόνα δεν ήταν σχετικοί με την εκπαίδευση, δε γνώριζαν ούτε τη φύση και το περιεχόμενο ούτε την ιδιαιτερότητα του διδασκαλικού έργου). Ως προς το **ρόλο του αξιολογούμενου**, επρόκειτο για ετεροαξιολόγηση. Η **έμφαση** δινόταν στο αποτέλεσμα και όχι στη διαδικασία. Ως **μοντέλο αξιολόγησης** σχεδιάστηκε εκείνο της λήψης αποφάσεων, αφού η

διαδικασία αξιολόγησης γινόταν για να αποφασιστεί για μεν τους υποψήφιους δασκάλους ο διορισμός τους ή όχι, για δε τους εν ενεργεία η συνέχιση ή όχι της εφαρμογής της ίδιας μεθόδου διδασκαλίας. Η **μέθοδος** αξιολόγησης ήταν η παρατήρηση και οι **άξονες αναφοράς** της αξιολόγησης του δασκάλου ήταν κυρίως η συμπεριφορά δασκάλου εντός και εκτός τάξης (εντός ή εκτός σχολείου) και η «ικανότητά» του. Τα **κριτήρια** της αξιολόγησης ήταν η τιμιότητα, η χρηστοθήθεια, η ενάρετη ζωή, η θεοσέβεια και η σωφροσύνη. Ως προς το **χρόνο**, η αξιολόγηση προβλεπόταν πριν από την εκπαιδευτική διαδικασία. Ο **φορέας αξιολόγησης** (ο Έφορος Παιδείας) ήταν ενεργός και εσωτερικός, με μεγάλη εκπαιδευτική πείρα και αδιαμφισβήτητο κύρος. Η **έκφραση των αποτελεσμάτων** είχε προβλεφθεί να γίνει επίσημα με αναφορά στο Γραμματέα και ενδεχομένως δημόσια στον τύπο της εποχής.

Ακολουθήθηκε το **σχήμα**: προγραμματισμός → υλοποίηση → αξιολόγηση μόνο ως προς το πρώτο μέρος. Εξαιτίας αντιμενικών δυσκολιών δεν υλοποιήθηκε.

Η περιοδεία ωστόσο, του Γρηγ. Κωνσταντά, ως εφόρου της Παιδείας στις Κυκλάδες παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισε, είχε ως αποτέλεσμα την εισαγωγή της αλληλοδιδακτικής μεθόδου στα σχολεία των Κυκλάδων.

2. Οι αναφορές «περὶ τῆς ἰκανότητος καὶ τοῦ ἠθικοῦ τῶν διδασκάλων»

Την ἴδια μέρα που αναγγέλθηκε ἡ (ανα)σύσταση τῆς «ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως Γραμματείας» (3/10/1829) στάλθηκε ἡ ἐγκύκλιος 7 του Κυβερνήτη πρὸς τοὺς ἑκτακτοὺς ἐπιτρόπους καὶ προσωρινούς Διοικητές, σὴν ὁποία ἀναφέρεται «... θέλεις διευθύνει εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὰς ἀκριβεστέρας καὶ θετικωτέρας γνωστοποιήσεις περὶ τὰ ἀκόλουθα ζητήματα. 1ον. Ἐὰν ὑπάρχουν σχολεῖα πραγματικῶς ἢ δὲν ὑπάρχουν δι' ὅλου εἰς τὸ τμῆμα ἢ τὰς ἐπαρχίας τὰς ὑπὸ τὴν Διοίκησίν σου. Ἐὰν ὑπάρχουν, θέλεις γνωστοποιήσει τὴν Κυβέρνησιν πόσα καὶ ὅποια εἶναι, τὸν ἀριθμὸν τῶν μαθητευομένων, τίνες οἱ διδάσκαλοι [...] Ἐπὶ τούτῳ θέλεις διευθύνει πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ἀκριβῆ ἔκθεσιν [...] Ὅφείλεις δὲ νὰ δώσης [...] θετικὰς πληροφορίας περὶ τῆς ἰκανότητος καὶ τοῦ ἠθικοῦ τῶν διδασκάλων ...»¹.

Ἀκολούθησε ἡ ἐγκύκλιος 21 (10/10/1829) του Γραμματέα Ν. Χρυσόγελου «Πρὸς τοὺς κατὰ τὴν Ἐπικράτειαν Διδασκάλους», σὴν ὁποία υπενθυμίζει τὸ καθήκον τῶν Διοικητῶν νὰ δώσουν πληροφορίες «περὶ τῆς ἰκανότητος καὶ τοῦ ἠθικοῦ τοῦ διδασκάλου» καὶ

---

¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 20 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος πρῶτον, ὁ.π., σ. 303 (ἡ μεγαλύτερη ἀπόσταση χαρακτήρων δική μας).

ανακοινώνει την προσεχή σύνταξη «γενικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ μεθόδου διδακτικῆς ὁμοιομόρφου εἰς ὅλα τὰ διδακτικὰ καταστήματα»².

Στην ἀμέσως ἐπόμενη ἐγκύκλιό του ὁ Χρυσόγελος τονίζει ὅτι οἱ ἀρχές τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσης εἶναι «ἀσκεῖν τὴν διάνοιαν, ρυθμίζειν τὴν καρδίαν καὶ διὰ τούτων παρασκευάζειν τοὺς διδασκομένους ἱκανοὺς νὰ ἐννοῶσι καὶ νὰ ἐκτελῶσι τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου καθήκοντα»³.

Στις 10 Ἰουνίου 1830 ὁ Γραμματεὺς Ν. Χρυσόγελος ἀπέστειλε τὴν ἐγκύκλιο 901 πρὸς τοὺς Διοικητὲς ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν με τὴν ὁποία «προσκαλεῖ» νὰ ἀναφέρουν «ὅσον τάχος» ἐκτός ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν σχολείων ποὺ λειτουργοῦν στὴν ἐπαρχία τους καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν, «ὅποιοι εἶναι κατὰ τὴν ἱκανότητα καὶ τὸ ἠθικὸν οἱ διευθύνοντες αὐτὰ διδάσκαλοι». Οἱ πληροφορίες ποὺ θὰ ἀναφέρουν «θέλετε λάβει αὐτοπροσώπως, ἐνεργοῦντες μὲ ὅλην τὴν ἀκρίβειαν ...»⁴.

Σε διάστημα περιόδου ἐνὸς χρόνου οἱ Διοικητὲς τῶν ἐπαρχιῶν εἶχαν λάβει τρεῖς διαφορετικὲς ἐγκυκλίους, με τὶς ὁποῖες ἡ Κυβέρνηση τους καλοῦσε νὰ ἀναφέρουν λεπτομερῶς τὴν κατάστασι τῶν σχολείων καὶ ταυτόχρονα νὰ κρίνουν τοὺς δασκάλους ποὺ ἐργάζονταν σὲ αὐτὰ ὡς πρὸς τὴν «ικανότητα» καὶ τὸ «ἠθικόν».

---

² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 20 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους πρῶτον, ὅ.π., σ. 323 (ἡ μεγαλύτερη ἀπόστασι χαρακτήρων δική μας).

³ Βλ. *Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος*, φ. 86, 1829, σ. 341.

⁴ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 28 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δευτέρου, ὅ.π., σελ. 1022 (ἡ μεγαλύτερη ἀπόστασι χαρακτήρων δική μας).

Μερικοί Διοικητές απάντησαν σχεδόν αμέσως μετά την παραλαβή της εγκυκλίου. Ο Διοικητής Ανδρούσης γράφει χαρακτηριστικά ότι όταν έλαβε την εγκύκλιο 901, «αμέσως ἐγένοντο προσκλήσεις εἰς τοὺς ἐπαρχιακοὺς δημογέροντας διὰ νὰ παρουσιασθῶσι καὶ μετ' αὐτῶν νὰ ληφθῶσιν αἱ ἀπαιτούμεναι περιστατωμέναι πληροφοροῖαι, διὰ νὰ ἐκτεθῶσιν ἐπομένως ὑπ' ὄψιν τῆς Γραμματείας»⁵. Ακολούθησαν δεκάδες επιστολές εκ μέρους των Διοικητῶν ἢ των Ἐκτακτων Επιστρόπων με κρίσεις για την «ικανότητα» και το «ἠθικό» των δασκάλων. Στην πλειονότητά τους αναφέρουν ὅτι οἱ δάσκαλοι των σχολείων που εἶναι στη δικαιοδοσία τους εἶναι ικανοί και κατάλληλοι. Κάποιοι ἀπὸ αὐτοὺς επιχειρηματολογούν για ὅσα γράφουν, παραθέτοντας ἐπιπλέον πληροφορίες (προϋπηρεσία, κατάρτιση σε φημισμένους δασκάλους) και στοιχεία ὅπως ἡ οικογενειακὴ κατάσταση⁶ ἢ και ἡ ηλικία.

- Ο προσωρινός Διοικητής Νάξου σε αναφορά του για την κατάσταση των σχολείων της περιοχῆς του γράφει στις

---

⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 28.

⁶ Αναφέρουμε ενδεικτικά:

Ο δάσκαλος **Καφαντάρης** (Κρανίδι α) «εἶναι [...] ὑπανδρεμένος και προβεβηκῶς». Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 34 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ὁ.π., σ. 1537.

Ο ιεροδιάκονος Προκόπιος **Τυπάλδος** «... ἡ θεωρία του, ἐκτὸς ὅτι ἡ ηλικία του πλησιάζει τοὺς ἐξήκοντα χρόνους, εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ ἐμπνέη σέβας πρὸς αὐτὸν εἰς τοὺς μαθητάς». Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1331.

31/10/1829⁷ ότι ο Βασίλειος **Κυδωνιεύς** (Χώρα Νάξου α)⁸ είναι «άνηρ άγαθός και σεμνόβιος».

Τον ιεροδιάκονο Ζαχαρία **Νικολαΐδη**, (Δρυμαλία Νάξου, α) θεωρεί ικανό «πρὸς ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας» και προσθέτει ότι είναι «βίου κοσμίου». Προσθέτει ότι ο δάσκαλος έχει βοηθό τον υποδιδάσκαλο Παντελέοντα **Εμμανουήλ**. Στην προηγούμενη αναφορά του (16/7/1830)⁹ ο Διοικητής ανέφερε ότι ο Ζαχαρίας Νικολαΐδης είχε «και ικανότητα και καλοήθειαν».

Στην παρούσα αναφορά επισυνάπτεται κατάλογος των μαθητών του ελληνικού σχολείου της Νάξου, τον οποίο έχει συντάξει ο δάσκαλος Ανδρέας **Δαλέζος**.

- Η επαρχιακή Δημογεροντία Τήνου αναφέρει προς τον Έκτακτο Επίτροπο Βορείων Κυκλάδων με σκοπό να πληροφορήσει εκείνος τη Γραμματεία στις 19/11/1829¹⁰ «περὶ δὲ τῆς ικανότητος και ἠθικῆς τῶν [...] δασκάλων, ἡ μὲν

---

⁷ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 20 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος πρώτον, ό.π., σ. 387.

⁸ Στο εξής, όταν αναφερόμαστε στους δασκάλους, μετά το ονοματεπώνυμο θα παρατίθεται σε παρένθεση ο τόπος, όπου λειτουργούσε το σχολείο και το είδος του σχολείου με τις παρακάτω συντομογραφίες: α = αλληλοδιδασκτικό, ε = ελληνικό, αθ = αλληλοδιδασκτικό θηλέων.

⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 29 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1164 .

¹⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 22 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος πρώτον, ό.π., σ. 488.

ικανότης αὐτῶν καὶ πρὸς τὰς δυνάμεις τῶν μαθητευομένων ὑπάρχει ἀνάλογος, ἢ δὲ ἠθικότης καλλίστη καὶ ἐνάρετος». Οἱ δάσκαλοι αὐτοὶ εἶναι ὁ Εὐστράτιος **Πέτρου** (Τήνος ε) καὶ ὁ Χ'Ιωάννης Χ'Γεωργίου **Σιώτης** (Τήνος ε).

- Στις 12/11/1829¹¹ οἱ Δημογέροντες Ἄνδρου στέλνουν ἐγγράφο πρὸς τὸν Ἐκτακτὸν Επίτροπον Βορείων Κυκλάδων στὴν ὁποία επισυνάπτεται ἀναφορὰ τῆς επιτροπῆς τῶν σχολείων. Για τὸ Γρηγόριο **Ροῖδη** (Ἄνδρος ε) γράφουν ὅτι προκεῖται γιὰ «ἄνδρα ἀρετῆ καὶ παιδείας συντεθραμμένον, ἐπιμελῆ καὶ ἄξιον τοῦ ἐπαγγέλματος του, [...] Ἡ ἐπιμέλεια τοῦ δασκάλου ...».
- Ὁ «κατὰ τὰ Μεσσηνιακὰ φρούρια Προσωρινὸς Διοικητῆς» γράφει στις 19/2/1830 πρὸς τὴ Γραμματεία, ἀπαντώντας «εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 2 ἐγκύκλιον διαταγὴν τῆς σεβ. Κυβερνήσεως, ἀφορῶσαν τὰ περὶ καταστάσεως σχολείων ...» γιὰ τὸ δάσκαλο Ἰωάννη **Καμπανά** (α Κορώνη) «εἶναι διαγωγῆς τιμίας καὶ ἀκατηγορήτου, [...] μ' ὅλον ὅτι ἔχει ἀτελείας τινάς, εἶναι εἰς κατάστασιν, μ' ὅλον τοῦτο, νὰ κάμῃ τὸν ἀλληλοδιδασκτικὸν διδάσκαλον».
- Ὁ Επίτροπος Βορείων Κυκλάδων γράφει στις 24/3/1830¹² γιὰ τὸ δάσκαλο Δημήτριον **Φιλάρετο** (Σύρος ε) σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς Γραμματεία, ὕστερα ἀπὸ τὶς Δημόσιες ἐξετάσεις που

---

¹¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 22 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος πρῶτον, ὁ.π., σ. 454.

¹² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 25 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 855.

έγιναν στις 3/3/1830 «οί ἐξεταζόμενοι εὐδοκίμησαν ἀρίστως εἰς ἐξετάσεις των δικαίωσαντες τὴν ὑπὲρ αὐτοὺς πρόνοιαν τῆς Σ. Κυβερνήσεως, τοὺς κόπους τῶν διδασκάλων των καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν γονέων των». Οκτώ μῆνες αργότερα (20/11/1830)¹³ ο ἴδιος ο δάσκαλος σε ἐπιστολὴ του πρὸς το Γραμματέα Ν. Χρυσόγελο κάνει ἓνα σύντομο ἀπολογισμό μετὰ τὴ διενέργεια των ἐξετάσεων. Μέσα ἀπὸ τα γραφόμενά του διακρίνονται τόσο ο ἐπαγγελματισμὸς του, ὅσο καὶ ἡ παιδαγωγικὴ του κατάρτιση, ὁ ἀκέραιος χαρακτήρας του καὶ ἡ ἀγάπη του γιὰ το σχολεῖο καὶ τα παιδιὰ.

- Ο Διοικητὴς Καλαβρῦτων ἐμφανῶς ικανοποιημένος ἀπὸ το δάσκαλο τῆς Ράχοβας¹⁴ Νικηφόρο **Παμπούκη** (Ράχοβα α) γράφει στὸν Κυβερνήτη στις 14/4/1830¹⁵ ὅτι ο δάσκαλος ἔδωσε τοὺς ιδιόκτητους ἀγροὺς του με σκοπὸ νὰ χτιστεῖ ἐκεῖ σχολεῖο.
- Θετικὴ γνώμη γιὰ το δάσκαλο Χρίστο (ἢ Χριστόδουλο;) **Βασιλειάδη** (Ἅγιος Πέτρος α) ἔχει ὁ τοποτηρητὴς τῆς περιοχῆς, «παρευρεθεῖς [...] εἰς τὰς Γ. ἐξετάσεις τῆς τε Γραφῆς, Ἀναγνώσεως καὶ Ἀριθμητικῆς» καὶ βλέποντας «μεγάλας τὰς προόδους τῶν μαθητῶν καὶ τὴν τοῦ διδασκάλου ἐπιμέλειαν». Σε ἐπιστολὴ του πρὸς τὴ

---

¹³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 33 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους τρίτον, ὁ.π., σ. 1562.

¹⁴ Πρόκειται γιὰ το σημερινὸ χωριὸ Εξοχὴ Αχαΐας.

¹⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 26 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 872.

Γραμματεία στις 19/4/1830¹⁶ σημειώνει ότι «ἐξακολουθεῖ τὸ ἔργον του καὶ προοδεύει ἡ νεολαία».

- Για τὸ ἔργο που ἐπιτελεῖ στο ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο τῆς Σαντορίνης ὁ δάσκαλος Μιχαήλ **Πατρικίου** γίνεται σαφῆς υπαινιγμὸς ἀπὸ τὸν Επίτροπο τῆς περιοχῆς στὴν ἐπιστολὴ που στέλνει πρὸς τὸν Κυβερνήτη στις 30/4/1830¹⁷. «Ἄχρι τοῦδε συνέτρεξαν ἱκανοὶ μαθηταὶ εἰς τὰ Σχολεῖα ταῦτα, τὰ ὅποια εἶναι ἤδη εἰς καλὴν τάξιν καὶ ἐλπίζω ὅτι θέλει προοδεύσουν περισσότερον...».
- Ὁ δάσκαλος **Γαβριήλ** Ἰβηρίτης μοναχὸς (Μαραθονήσι ε) εἶναι σύμφωνα με τὴν ἐπιστολὴ που ἔστειλε στις 24/5/1830¹⁸ ὁ Διοικητὴς τῆς περιοχῆς πρὸς τὴ Γραμματεία «ἄνθρωπος σεμνὸς καὶ ἱκανὸς νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς μαθητευομένους τὴν χρηστοθήθειαν».
- Ὁ Τοποτηρητὴς Σαλαμίνας χαρακτηρίζοντας τὸ Λουκά **Θεοχαρίδη** (Σαλαμίνα α) ἀναφέρει στις 20/6/1830¹⁹ στὴ Γραμματεία ὅτι εἶναι «σεμνοῦ καὶ ἐπιμελῆς εἰς τὸ ἔργον του. Τὰ διδασκόμενα παιδάκια ἔλαβον ἀνάλογον ὡς πρὸς τὸν

---

¹⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 26 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δευτέρου, ὁ.π., σ. 884.

¹⁷ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 26 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δευτέρου, ὁ.π., σ. 912.

¹⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 27 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δευτέρου, ὁ.π., σ. 990.

¹⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 28 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δευτέρου, ὁ.π., σ. 1036.

καιρὸν πρόοδον εἰς τὸ γράφειν καὶ εἰς τὴν ἄλλην διδασκαλίαν ...». Υπενθυμίζουμε ὅτι ὁ Ἐφορος τῆς Παιδείας Γρ. Κωνσταντᾶς εἶχε γράψει γιὰ τὸ Θεοχαρίδη ὅτι πρόκειται γιὰ «ἄνδρα πεπαιδευμένον, τίμιον καὶ εἰδήμονα τῆς ἐπωφελεστάτης ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου, τὴν ὁποίαν ἐδιδάχθη ἤδη ἐνταῦθα ἀπὸ τὸν κύριον Κλεόβουλον, τὸν πρῶτον καὶ μόνον εἰσηγητὴν ταύτης εἰς τὸ Γένος μας»²⁰. Στὴ συνέχεια (27/3/1830)²¹ ὁ Θεοχαρίδης προτάθηκε ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα Μουστοξύδη ὡς ὁ πλέον κατάλληλος γιὰ τὸ ἀλληλοδιδακτικὸ σχολεῖο τῆς Σαλαμίνας.

- «Ἡ πρόοδος τῶν μαθητῶν εἰς τε τὴν ἀνάγνωσιν, τὴν γραφὴν καὶ τὴν ἀριθμητικὴν καὶ ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ εὐταξία αὐτῶν δεικνύει σαφῶς τὴν ἄκραν ἐπιμέλειαν, τὴν ὁποίαν ὁ διδάσκαλος ἔχει ἐπ' αὐτῶν» γράφει 21/6/1830²² ὁ Τοποτηρητὴς Ἀργους πρὸς τὸ Διοικητὴ γιὰ τὸ δάσκαλο Νικόλαο **Φανδρίδη** (Ἀργος α).

---

²⁰ Βλ. Σπεράντσα, *Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὡς ἔφορος τῆς παιδείας ἀνὰ τὰς Κυκλάδας*, ὅ.π., σ. 70.

²¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 25 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δευτέρον, ὅ.π., σ. 858.

²² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 29 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δευτέρον, ὅ.π., Μέρος δευτέρον, ὅ.π. σ. 1144.

- Ο Διοικητής Τήνου και Θερμίων (Κύθνου) στις 23/6/1830²³ στέλνει μακροσκελή αναφορά στην οποία επισυνάπτει μία επιστολή του Σπ. Πρεβέτου, δάσκαλου στο αλληλοδιδασκτικό σχολείο της Τήνου και μία αναφορά των επιτρόπων του χωριού Υστερνιού. Γενικά χαρακτηρίζει τους δασκάλους άξιους²⁴. Για έναν (Σπυρίδων **Πρεβέτος**, α Τήνος) αναφέρει ως πρόσθετο προσόν την προϋπηρεσία («προδιδάξας εις Μικρομάνη»). Στη συνέχεια απαριθμεί θετικά και αρνητικά στοιχεία των δασκάλων:
- Ο Σπυρίδων **Πρεβέτος** (Τήνος α) «άνδρας τίμιος και ικανός, διά τὸ ὁποῖον προσεκλήθη ἱερὸν χρέος, ὡς πρὸς τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον, τὴν ἠθικὴν καὶ τὰς προόδους τῆς νεολαίας». Ταυτόχρονα ο ίδιος ο δάσκαλος, αγνοώντας το περιεχόμενο της αναφοράς, έχει γράψει επιστολή στο Διοικητή «ἐπικαλούμενος ἰκετικῶς τὴν αὐτοῦ ὑπεράσπισιν». Ο Πρεβέτος διορίστηκε από την Κυβέρνηση στις 22/3/1830, αλλά δεν τον αποδέχθηκαν οι επίτροποι του σχολείου και ακολούθησαν ταραχές από τους μαθητές τις οποίες υποκινούσε ο προκάτοχός του. Οι επίτροποι τον κάλεσαν και του ανήγγειλαν μείωση μισθού με την δικαιολογία να διορίσουν και υποδιδάκαλο. Δεν έχουν κάτι μαζί μου, λέει ο

---

²³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 28 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1039.

²⁴ «ἔσυντελέσαμεν εἰ τὴν ἐκλογὴν ἀξίων διδασκάλων».

Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 28 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σσ. 1029 – 1030.

ίδιος, γιατί δεν με ήξεραν «οὔτε οὔτοι οἱ ἀπαίδευτοι ἔχουσιν ἐπίγνωσιν νὰ ἐπιστατεύωσιν ἐπί σχολείων» (η μεγαλύτερη απόσταση χαρακτήρων δική μας). Μετά την αρνητική κριτική των επιτρόπων ο Διοικητής άλλαξε στάση και σε επιστολή του προς τον Κυβερνήτη στις 12/8/1830²⁵ γράφει για τον Πρεβέτο «ἐν ᾧ δὲν γνωρίζει καλῶς τὴν μέθοδον, ὧν καὶ πολὺς ὁ ἀριθμὸς τῆς σχολῆς, ἀδυνατεῖ διὰ τὸ γῆρας του, τοῦ νὰ προβλέπη καὶ εἰς τὴν εὐταξίαν καὶ ἐκ τούτου πηγάζουν ἀταξίαι καὶ αὐξάνουσι καθ' ἡμέραν τὰ παράπονα τῶν γονέων [...]. Οἱ μαθηταὶ ὄντες πολλοὶ καὶ κακῶς ὠργανισμένοι ἀπὸ τὸν πρῶτον διδάσκαλον, καὶ εἰς τὰ ἤθη των διεφθάρησαν καὶ προόδους δὲν ἔκαμαν. Ὅθεν χρειάζονται διδάσκαλον ἐνάρετον, ἄξιον καὶ ἄοκνον εἰς τὸ ἔργον του καὶ πολλὰ γρήγορα διὰ νὰ μὴ χάνωσι τὸν πολύτιμον καιρὸν των».

Ὡς «ἄνδρα τίμιον, ἔμπειρον καὶ προθυμότατον εἰς τὰ χρῆμα του» χαρακτηρίζει τον Αντώνιο **Γκιών** (Σίφνος α) και προσθέτει ότι αν δεν υπήρχαν οι φατριασμοί των κατοίκων θα μπορούσαν οι μαθητές του να ήταν διπλάσιοι ή τριπλάσιοι.

«Ἄνηρ ἐναρέτου πολιτείας, καὶ ζηλωτῆς, οὐχ ἦττον καὶ ἔμπειρος τῆς μεθόδου» είναι ο παπα - Γεώργιος **Αισωπίδης**, υποψήφιος δάσκαλος στο αλληλοδιδασκτικό των Θερμίων (Κύθνου). Οι Δημογέροντες των Θερμίων είχαν γράψει στις

---

²⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 30 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1243.

12/1/1830²⁶ για τον **Αισωπίδη** «τὴν μέθοδον ἐμαθήτευσεν εἰς τὸν Κλεόβουλον, χωρὶς γνῶσιν ἄλλης ἐπιστήμης», «εἶναι δὲ χρηστῶν [...] ἠθῶν καὶ εὐδοκιμεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥπτον».

Ο «σεβάσμιος ἱερεύς, ὅστις ἐξακολουθῶν πρὸ πολλῶν χρόνων τὴν παράδοσιν τῆς ἑλληνικῆς, ὠφέλησεν ὄχι ὀλίγον πολλοὺς τῶν ἐκεῖσε νέων κατὰ καιροὺς καὶ ἕως ἤδη ἀκόμῃ» εἶναι ο **Μακάριος** ἱερεύς, δάσκαλος στο ελληνικό σχολεῖο των Θερμίων. Ο Διοικητὴς ενδεχομένως εἶχε επηρεαστεῖ ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ των Δημογερόντων στις 12/1/1830²⁷ στὴν ὁποία ἐγράφαν ὅτι ο ἱεροδιάκων Μακάριος **Φιλιππαῖος** (Κύθνος α) με εἴκοσι χρόνια προϋπηρεσία, «εἶναι σεβάσμιος καὶ χρηστῶν ἠθῶν» καὶ διδάσκει «κατὰ τὸν παλαιὸν τρόπον».

- Τὴν ἴδια μέρα (23/6/1830) ἀπέστειλε ἀναφορὰ καὶ ο Διοικητὴς Τριπολιτζᾶς καὶ Λεονταρίου με τὴν ὁποία πληροφορεῖ τὴν Κυβέρνηση ὅτι τα μοναδικὰ σχολεῖα που λειτουργοῦν στὴν περιοχή τῆς Τριπολιτσᾶς, εἶναι ἓνα ἀλληλοδιδασκτικὸ που συντηρεῖται ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση καὶ ἓνα ελληνικὸ. Στὸ ἀλληλοδιδασκτικὸ διδάσκει ο Εμ. Ιω. Κιοσῆνιος ἢ **Κιοσῆνιος**, «τοῦ ὁποίου ἡ ἱκανότης περὶ τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον καὶ τὸ ἠθικὸν εἶναι πρὸ καιροῦ ἤδη συστημένα εἰς τὴν Κυβέρνησιν»²⁸. Στὸ ελληνικὸ διδάσκει ο ἱερομόναχος

---

²⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 26 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δευτέρου, ὁ.π., σ. 890.

²⁷ ἰ.μ.

²⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 28 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δευτέρου, ὁ.π., σ. 1047.

Καλλίνικος **Καστόρχης**, χωρίς αναφορά σε προσόντα ή άλλα θετικά και αρνητικά σημεία.

- Η αναφορά του Διοικητή Ύδρας και Πετσών (sic) έχει ημερομηνία 27/6/1830²⁹ και επισυνάπτεται από εκτενή αναφορά του Κύριλλου **Αβραμίδη**, δάσκαλου στο ελληνικό σχολείο της Ύδρας. Στην περιοχή λειτουργούσαν τρία ελληνικά σχολεία και τρία αλληλοδιδασκτικά. Σε αυτά υπηρετούν οι δάσκαλοι:

Ο Δημήτριος **Νούλας** (ε, Ύδρα) «ίκανος και καλής διαγωγής».

Ο Βενέτικος **Πρεβεζιάνος** (ε, Ύδρα), «έφημέριος εις τὴν Μητρόπολιν τὸν λέγουν ἰκανὸν εἰς τὰ ἑλληνικά».

Ο Βασίλειος (ἢ Αθανάσιος;) **Νικολαΐδης** (α, Ύδρα), «ὁ ἰκανώτερος τῶν ἀκολουθῶν δύο» (Παναγιώτης **Παπα-Αθανασίου**, Παπα-Ιωάννης **Μπρερές ἢ Πρερές** και οι δύο α, Ύδρα) – «Ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐξήντα καὶ δύο μαθητῶν του, οἱ εἴκοσι ἐξ αὐτῶν διδάσκονται ἀμισθί».

Κύριλλος **Αβραμίδης** (ε, Ύδρα) «εἶναι πολλὰ κατώτερος τοῦ εἰρημένου Δημητρίου» (Νούλα).

Ο Βασίλειος (ἢ Αθανάσιος;) **Νικολαΐδης** (Ύδρα α) εικάζουμε ότι είναι εκείνος για τον οποίο έγραψε ο Κυβερνήτης προς το Διοικητή Ύδρας στις 23/2/1830 «ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα μερικὰ σχολεῖα τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς εἰς τὴν

---

²⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 28 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1068.

νήσον Ὑδραν, ἐν τούτων διευθύνει μὲ πολὺν ζῆλον καὶ ἐπιμέλειαν ὁ Ἀθανάσιος Νικολαΐδης, Κυδωνιεύς, μαθητὴς τοῦ μακαρίτου Κλεοβούλου· καὶ τούτων ἔχομεν δείγματα, τὴν πρόοδον εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν τῶν μαθητευομένων παρ' αὐτῶν παίδων».

- Ακολουθεῖ ἡ αναφορὰ του Διοικητῆ Ἄνδρου καὶ Κέας (27/6/1830)³⁰, μίᾳ στη Γραμματεία, μίᾳ προσωπικά στο Γραμματέα καὶ μίᾳ στον Κυβερνήτη, στην οποία επισυνάπτονται μίᾳ ἐπιστολή της ἐπαρχιακῆς Δημογεροντίας της Ἄνδρου πρὸς τον Διοικητῆ, μίᾳ ἐπιστολή των ἐπιτρόπων του σχολείου της Ἄνδρου καὶ μίᾳ ἐπιστολή των κατὰ τόπους δημογερόντων πρὸς τὴν ἐπαρχιακὴ δημογεροντία της Ἄνδρου. Οἱ δάσκαλοι της περιοχῆς εἶναι:

Ο Γρηγ. **Ροῖδης** (ε Κάτω Κάστρο Ἄνδρου) καὶ ο Παῖσιος **Κουμαριανός** (ε Ἀνω Κάστρο Ἄνδρου) γιὰ τους οποίους γράφει «τὸ ἠθικὸν [...] εἶναι σεμνὸν καὶ χρηστὸν, καταγίνονται εἰς τὰ χρῆμα τῶν· διὰ δὲ τὴν ἰκανότητά των, πρέπει νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ὁ ἱερολογιώτατος κύριος Γ. Ροῖδης, ἀνὴρ παιδείας ἰκανῆς καὶ ἀρετῆς, εἶναι ἄξιος τῶν ὄσων ἐπαγγέλεται· τὰ δευτερεῖα τούτου φέρει καὶ ὁ κύριος Παῖσιος Κουμαριανός, ἀλλ' ἡ παιδεία του εἶναι περιορισμένη». Ὑπενθυμίζουμε ὅτι ο Γ. Ροῖδης εἶναι ὁ ἓνας ἀπὸ τους δύο δασκάλους, οἱ οποίοι στις 18/9/1825 συνυπέγραψαν μαζί με τον Ἐφορο της Παιδείας Γρ. Κωνσταντά, τον ἐπίσκοπο

---

³⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο της Θρησκείας καὶ της Παιδείας, φάκ. 28 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 1068.

Άνδρου πιστοποιητικό επάρκειας δασκάλου³¹. Για το Ροΐδη οι Δημογέροντες Άνδρου είχαν γράψει στις 12/11/1829³² ότι πρόκειται για «άνδρα άρετῆ καὶ παιδεία συντεθραμμένον, ἐπιμελῆ καὶ ἄξιον τοῦ ἐπαγγέλματος του...»

Ο Λεόντιος **Κουμαριανός** (α Κάτω Κάστρο Άνδρου) και ο Αθανάσιος **Καμπάνης** (α Άνω Κάστρο Άνδρου), «ἔχουσι μὲν τὴν πείραν τῆς μεθόδου, ὄχι ὅμως ἐντελῆ, καὶ διὰ τοῦτο πρὸ καιροῦ τινος ἐσκόπευον νὰ πείσω ὄντινα ἤθελεν νὰ μεταβῆ εἰς Σύραν ἢ, μᾶλλον, εἰς Αἴγινα, διὰ νὰ τελειοποιηθῆ». Τη γνώμη των δημογερόντων συμμερίζεται ο Γραμματέας, ο οποίος ένα μήνα αργότερα (13/7/1830)³³ σε επιστολή του προς τον Κυβερνήτη αναφέρει ότι οι δάσκαλοι «εἶναι πεπαιδευμένοι καὶ ἐνάρετοι, ἔχουσι μὲν ἀρετὴν ἠθῶν», αλλά ο Διοικητής της περιοχής αναφέρει ότι «δὲν ἔχουσι τὴν ἀπαιτουμένην ἐμπειρίαν τῆς μεθόδου».

- Ο δάσκαλος Αλέξανδρος **Ἡσαΐας** (Ναύπλιο α) είναι σύμφωνα με την επιστολή του Διοικητή Άργους προς τη Γραμματεία στις 16/7/1830³⁴ «χρηστοήθης, σύννους καὶ ἐπιμελής. Παραδίδει μὲ καλὴν μέθοδον τὰ μαθήματά του,

---

³¹ Βλ. Παράρτημα.

³² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 22 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος πρώτον, ό.π., σ. 454.

³³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 29 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1124.

³⁴ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 29 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1142.

ὥστε οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἅπαντες προχωροῦσιν ἐν εὐκολίᾳ εἰς τὰ μαθήματα διὰ τὴν πρὸς αὐτὰ ἐπιμελείαν των, καὶ μὲ ὅλην τὴν χρηστοθήθειαν».

- Ἡ δασκάλα Ελένη **Δανέζη** καὶ ἡ ἀνιψιά της Ἀργυρή (Ναύπλιο αθ) εἶναι «χρηστοθήθεις καὶ μ' ὅλον ὅτι δὲν παραδίδουν μὲ τοὺς κανόνας τῆς γραμματικῆς, παραδίδουσιν ἐπιμελῶς τὸ ὅτι ἐπαγγέλονται καὶ οἱ παρ' αὐτῶν διδασκόμεναι παρθένοι προχωροῦσιν», σύμφωνα με τὸ ἐγγράφο τοῦ Διοικητῆ Ἄργους πρὸς τὴ Γραμματεία στίς 16/7/1830³⁵.
- Ὁ δάσκαλος Β. **Κυδωνιεύς** (Χώρα Νάξου α) ἔχει σύμφωνα με τὴν ἀναφορὰ τοῦ προσωρινοῦ Διοικητῆ Νάξου πρὸς τὴ Γραμματεία στίς 16/7/1830³⁶ «καὶ ἰκανότητα καὶ καλοθήθειαν». Ὁ ἴδιος δάσκαλος χαρακτηρίζεται σε παλαιότερη ἀναφορὰ (31/10/1829)³⁷ τοῦ προσωρινοῦ Διοικητῆ Νάξου «ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ σεμνόβιος».
- Οἱ δάσκαλοι Ἀνδρέας **Δαλέζος** (Χώρα Νάξου ε) καὶ Ζαχαρίας **Νικολαΐδης** (Δρυμαλία Νάξου α) ἔχουν σύμφωνα με τὴν ἀναφορὰ τοῦ προσωρινοῦ Διοικητῆ Νάξου πρὸς τὴ

---

³⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 29 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεῦτερον, ὁ.π., σ. 1142.

³⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 29 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεῦτερον, ὁ.π., σ. 1164.

³⁷ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 20 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος πρῶτον, ὁ.π., σ. 387.

Γραμματεία στις 16/7/1830³⁸ «καὶ ἰκανότητα καὶ καλοήθειαν». Το ίδιο ισχύει και για τον «**κ. Α. Ἐξ Απορρήτων**» (sic) που διευθύνει το αλληλοδιδασκτικό σχολείο Απειράνθου της Νάξου.

- Ο Διοικητής Ὑδρας και Πετσών³⁹ ἔστειλε στις 24/7/1830⁴⁰ επιστολή προς τον Κυβερνήτη στην οποία κάνει λόγο για τους δασκάλους του υπό κατασκευή αλληλοδιδασκτικού σχολείου των Σπετσών Γεώργιο και Κωνσταντίνο **Ψαρουδάκη**, αναφέρει ότι «εἶναι ἰκανοὶ εἰς τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον καὶ μαθηταὶ τοῦ μακαρίτου Κλεοβούλου». Τρεις μήνες αργότερα (29/10/1830⁴¹) γράφει προς τη Γραμματεία για τους δασκάλους «Ἡ Διοίκησις [...] χρεωστεῖ νὰ ὁμολογήσῃ τρανότατα τὴν ἐνάρετον διαγωγὴν, τὴν ἀοκνον ἔπιμέλειαν, τὸν ἐνθερμον ζῆλον καὶ τὴν περὶ τὰ χρέη τῶν διδασκάλων τούτων προθυμίαν, τὴν πρόοδον τῶν μαθητευομένων παιδῶν κατὰ τε τὴν Ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον, τὴν εὐταξίαν, χρηστοθήθειαν, ἐπιμέλειαν καὶ καλὴν ἀρμονίαν καὶ εἰς τὰ Ἑλληνικὰ μαθήματα καὶ ὀρθογραφικὸν πρόοδόν των, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὴν μουσικὴν τέχνην ἐπίδοσιν

---

³⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 29 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1164 .

³⁹ Στο ἔγγραφο της 29/10/1830 αναγράφεται «Σπετζῶν».

⁴⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 29 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1083

⁴¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 32 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1438.

των καὶ ἐπὶ τέλους τὴν ἄκρην καὶ ἔνθερμον ἔφεσιν εἰς τὴν ἑξακολούθησιν τῶν μαθημάτων. Ταῦτα πάντα [...] ὡς πασιδηλα καὶ παρὰ πάντων ὁμολογούμενα». Στο έγγραφο επισυνάπτεται αναφορά των δύο δασκάλων στην οποία μεταξύ άλλων γράφουν ότι εργάζονται «νυχθημερόν» στο σχολείο, όχι μόνο τις ώρες που ορίζει το πρόγραμμα της αλληλοδιδασκτικής, αλλά και επιπλέον ώρες για Μουσική και μαθήματα ελληνικών. Το συγκεκριμένο σχολείο είχε δεχθεί στις 8/3/1829 επίσκεψη του ίδιου του Κυβερνήτη, ο οποίος ἔμεινε τόσο ικανοποιημένος, ὥστε πέντε ἡμέρες αργότερα τους ἔστειλε συγχαρητήρια ἐπιστολή και 200 γρόσια, προκειμένου να εξασφαλίσουν τα μικροέξοδα του σχολείου για δύο μήνες. Η σωστή διαχείριση των δύο δασκάλων περέτεινε το χρονικό διάστημα της κάλυψης των αναγκών σε τέσσερις μήνες. Μάλιστα διέθεσαν ἕνα μέρος ἀπὸ το δικό τους μισθὸ ὥστε να ἔχουν τὴ δυνατότητα «τὰ πτωχὰ καὶ ἄπορα» παιδιά να ἔχουν τις ίδιες ευκαιρίες «ὡς καὶ τὰ εὐκατάστατα».

- Όλοι οι δάσκαλοι της Σύρου, ο Νικόλαος **Μάγνης** (Ερμούπολη α), η Αναστασία **Ελευθερίου** και η αδελφή της (Ερμούπολη α), ο Δ. **Φιλάρετος** (Ερμούπολη ε) και ο Δ. **Περίδης** (Ερμούπολη ε), είναι «χρηστοθήεις, ἐπιμελεῖς καὶ μεῖ ἱκανὴν ἀξιότητα», σύμφωνα με την αναφορά του Διοικητή της περιοχής προς τη Γραμματεία στις 30/7/1830⁴².

---

⁴² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 29 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1184.

- Στις 30/7/1830⁴³ ο Διοικητής Σύρας και Μυκόνου σε έγγραφό του προς τη Γραμματεία αναφέρει ότι ο δάσκαλος **Κονταρίνης** Κωνστ. (Μύκονος α) είναι «χρηστοθήης, έπιμελής και ίκανός να πληρώση τὰ χρέη του».
- Ο δάσκαλος **Καραβίας** Π. (Μαραθονήσι⁴⁴ α) «έκπληροῖ τὸ χρέος [...] τοῦ διευθυντοῦ με τὴν ἀκρίβειαν, ὥστε οἱ μαθηταὶ του προχωροῦν με βήματα γιγαντιαία, ἔχει ἀρκετὴν γνῶσιν τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου», σύμφωνα με ὅσα γράφει προς τον Κυβερνήτη στις 1/8/1830⁴⁵ ο «κατὰ τὴν Πελοπόννησον» Ἐκτακτος Επίτροπος Α. Μεταξάς. Εντύπωση προξενεῖ το γεγονός ὅτι τρεῖς μῆνες (24/5/1830)⁴⁶ πριν ο Ἐκτακτος Διοικητής Λακωνίας και Κάτω Μεσσηνίας ἔγραφε για τον ἴδιο δάσκαλο ὅτι εἶναι «ἄνθρωπος κακοθήης, ὀργίλος, αντιθρησκευτικὸς και ταραξίας, εἰς τρόπον ὥστε θέλει εἶναι ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν νεολαίαν. Αὐτόπτης ἐστάθη ὁ Ἐκτακτος Διοικητής εἰς τὴν σκληρότητά του εὐρῶν τὸ διδακτικὸν του κατάστημα ἐστολισμένον με ῥάβδους και με τῆς βαρβαρότητος τὰ ἀντικείμενα».

---

⁴³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φ29 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 1184.

⁴⁴ Πρόκειται για το σημερινό Γύθειο.

⁴⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 30 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 1191.

⁴⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 27 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 990.

- Ο δάσκαλος **Γεωργόπουλος** Δανιήλ⁴⁷ (Δημητσάνα ε) είναι «νέος χρηστών ήθων», σύμφωνα με τον Διοικητή της περιοχής.
- «Ο νῦν διδάσκων τὴν Ἑλληνικὴν εἶναι αὐτόχθων ἡθῶν χρηστών, ἐκκλησιαστικός, ἐγκρατὴς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς σειρᾶς τῶν μαθηματικῶν, ὅστις ἀπὸ ζῆλον πατριωτικὸν ἀποφεύγει τὸ ν' ἀπέλθῃ εἰς ἄλλα μέρη, δι' ἐπιτυχίαν περισσοτέρας ὠφελείας» γράφει για τον **Τζαρολόπουλο** Γεώργιο (Βυτίνα ε) ο Διοικητής της περιοχής προς τη Γραμματεία στις 14/8/1830⁴⁸.
- Οι δάσκαλοι **Ξερούιος** Γεώργιος και **Βόδιнос** Δημήτριος (Κέα ε) είναι «προικισμένοι μὲ τὰς ἀναγκαίας γνώσεις πρὸς φωτισμὸν τῆς νεολαίας καὶ μὲ ψυχικὰς ἀρετάς», σύμφωνα με το έγγραφο του Τοποτηρητή προς τη Γραμματεία με ημερομηνία 16/8/1830⁴⁹. Ενάμιση μήνα (30/9/1830)⁵⁰ αργότερα ο Διοικητής της περιοχής επισημαίνει σε επιστολή του προς τη Γραμματεία ότι οι μαθητές του δάσκαλου Γεώργ.

---

⁴⁷ Βλ. επιστολή του Διοικητή προς τη Γραμματεία στις 11/9/1830, Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 30 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1200.

⁴⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 30 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1246.

⁴⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 30 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1225.

⁵⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1368.

Σερούιου και του υποδιδάσκαλου **Βόδινου** (Κέα ε) «ἐπιδίδουν θαυμασίως».

- «Ἡ ἀνένδοτος ἐπιμέλεια τοῦ διδασκάλου κάμνει, ὥστε οἱ μαθηταὶ νὰ προοδεύουν ἀξιολόγως, μὲ ὅλην τὴν βρεφικὴν των ἡλικίαν, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν εἶναι κεκοσμημένος ὁ διδάσκαλός των» γράφει ὁ Διοικητὴς τῆς περιοχῆς γιὰ τὸ δάσκαλο Α. Αθανασίου **Ζαράκη** ἢ Ζαρακά (Ζυγοβίτσι Καρύταινας α) σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὴ Γραμματεία ποῦ στάλθηκε στὶς 17/8/1830⁵¹.
- Ὁ Φιλίππου **Αστέριος** (Σκόπελος ε) καὶ ὁ Γρηγόριος ἱερομόναχος (Σκόπελος ε), εἶναι «καλῆς ἠθικῆς, ἐνάρετοι καὶ πεπαιδευμένοι», σύμφωνα με τὴν ἀναφορὰ τοῦ Διοικητῆ στὴ Γραμματεία στὶς 27/8/1830⁵².
- Ὁ **Γκίκας** Ευστράτιος (Σκύρος α) εἶναι ἡσυχὸς καὶ ικανὸς γιὰ νὰ διδάξει τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴ κατὰ τὸ Διοικητῆ τῆς περιοχῆς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ τοῦ στὴ Γραμματεία στὶς 27/8/1830⁵³.
- Ὁ Κωνσταντῖνος **Στεφανίδης** (Δημητσάνα α), μαθητὴς τοῦ Νεόφυτου Νικητόπουλου εἶναι «νέος χρηστῶν ἠθῶν» κατὰ

---

⁵¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 30 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 1270.

⁵² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 30 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 1290.

⁵³ ἴ.μ.

την κρίση του Διοικητή της περιοχής, όπως φαίνεται από σχετική αναφορά του προς τη Γραμματεία στις 11/9/1830⁵⁴.

- Ο Γραμματέας του Εκτάκτου Επιτρόπου Νοτίων Κυκλάδων σε επιστολή του προς τη Γραμματεία στις 17/9/1830⁵⁵ γράφει ότι ο ανώνυμος δάσκαλος της Σαντορίνης ακολουθεί τον Οδηγό του «Σαρασίνου».
- Σε αναφορά του προς τη Γραμματεία ο Έκτακτος Επίτροπος Δυτικής Ελλάδας γράφει στις 25/9/1830⁵⁶ ότι ο δάσκαλος **Πράσιнос** Ιω. (Ανατολικό α) είναι «μέτοχος τῆς μεθόδου» και «ίκανῆς» μάθησης.
- Ο Έκτακτος Επίτροπος Δυτικής Ελλάδας γράφει στις 25/9/1830⁵⁷ προς τη Γραμματεία για τον ιερομόναχο **Χρυσανθο Ραζή** (Σάλωνα α) «μὲ ἐφάνη κατάλληλος [...] δεικνύει σεμνοπρεπῆς καὶ ἀρκετὰ εἰδήμων».
- Ο ανώνυμος δάσκαλος του αλληλοδιδακτικού των Σαλώνων είναι ικανός να διδάξει και σε ελληνικό σχολείο, σύμφωνα με

---

⁵⁴ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1332.

⁵⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1338

⁵⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1360.

⁵⁷ ί.μ.

τα όσα γράφει ο Έκτακτος Επίτροπος προς τη Γραμματεία στις 20/10/1830⁵⁸.

- Με προϋπηρεσία στο Φιλότι της Νάξου, ο Αθανάσιος **Ιωάννου** διορίστηκε στο αλληλοδιδασκτικό της Ίου, «ἀποδεικνύοντα τὸν ἄνδρα τοῦτον καὶ ἐπιμελῆ πρὸς τοὺς παῖδας» κατά το Διοικητή της περιοχής. Σε επιστολή του προς τη Γραμματεία την 1/11/1830⁵⁹ προσθέτει ότι ο δάσκαλος «δύναται μὲ μισθὸν μόνον ἑξακοσίων φοινίκων κατ' ἔτος νὰ διδάσκη τοὺς παῖδας τῆς νήσου ταύτης [...] ἀνὴρ σὺφρων, μὲ ἀξιότητα καὶ μὲ πείραν ἀρίστην τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς (ὡς ἐκ τῶν ἀνὰ χεῖρας του ἐγγράφων δηλοῦται), καθὼς καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης...».
- Ο Έκτακτος Επίτροπος Ανατολικῆς Ελλάδας με επιστολή του στις 11/12/1830⁶⁰ προς τη Γραμματεία εκφράζει την ευαρέσκειά του προς τον ανώνυμο δάσκαλο (Σάλωνα α) «εἰς τὴν διαγωγὴν τοῦ διδασκάλου τούτου εἶναι πολλὰ εὐχαριστημένη ἡ Ἐπιτροπεία καὶ οἱ πολῖται».

---

⁵⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 32 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1410.

⁵⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 33 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1445.

⁶⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 34 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ό.π., σ. 1549.

- Ο Διοικητής Μεσολογγίου, Ζυγοῦ κλπ. γράφει στις 18/12/1830⁶¹ στο Γραμματέα για το δάσκαλο Ιωάννη Γ. **Δράκη** (Μεσολόγγι α) προκειμένου «να τὸ πεμφθῆ τὸ δίπλωμά του». Επισυνάπτει αναφορά των εφόρων του σχολείου, επισημαίνοντας ότι «ἢ ἀναφορὰ των κατὰ λάθος ἴσως δὲν λέγει τι περὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ διδασκάλου· ἀλλὰ διὰ νὰ μὴν ἀδικηθῆ ὁ νέος οὗτος ὀφείλω νὰ σᾶς ἀναφέρω, ὅτι ζῶν κοσμίως καὶ χρηστοῦθως πράττει ἐπιμελῶς τὰ χρέη του».
- Ο δάσκαλος Ιωάννης **Παλαμάς**⁶² (Μεσολόγγι ε) «ἤρχισεν τὰς παραδόσεις του μὲ τὸν συνήθη καὶ ἐγνωσμένον ζῆλον του» γράφει ο Διοικητής Μεσολογγίου, Ζυγοῦ κλπ. προς το Γραμματέα στις 18/12/1830⁶³.
- Στις 20/12/1830⁶⁴ ο προσωρινός Διοικητής Καλαβρύτων αναφέρει στη Γραμματεία ότι ο δάσκαλος **Δοσίθεος** Κερτεζίτης (Σοπωτό α) από τον οποίο γνώρισαν οι κάτοικοι «τὸ ἠθικόν» και επήλθε «ῶφέλεια φωτισμοῦ» για τον τόπο, αποχωρεῖ.

---

⁶¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ.34 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ὁ.π., σ. 1554.

⁶² Ο Παλαμάς ήταν και έφορος στο αλληλοδιδασκτικό σχολείο.

⁶³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 34 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ὁ.π., σ. 1554.

⁶⁴ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 34 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ὁ.π., σ. 1563.

- Ο Διοικητής Καλαβρύτων γράφει στον Κυβερνήτη στις 9/1/1831⁶⁵ ότι ο υποδιδάσκαλος Ιωάννης **Ρηγόπουλος** (Φίλια Καλαβρύτων υπό σύσταση α) είναι «νέος [...] καλής διαγωγής και χρηστοήθης και κατάλληλος διὰ τοιοῦτον ἐπάγγελμα».
- Οι δάσκαλοι Σ. **Λουβέρδος** ή Λοβέρδος και **Δαφαράνας** Γερ. (Δίβρη Ηλείας α), απόφοιτοι της Ιονίου Ακαδημίας, είναι κατά τον Έκτακτο Επίτροπο Ήλιδας κατάλληλοι, όπως φαίνεται από το έγγραφο που έστειλε στις 24/1/1831⁶⁶ προς τη Γραμματεία, επισημαίνοντας πως είναι «ίκανή ή πρόοδος και ή ωφέλεια τῶν μαθητῶν».
- Ο δάσκαλος **Δωρίας** (Αμοργός α) αν και ήξερε τη μέθοδο Κλεόβουλου, ακολουθεί το Σαραζίνο πολύ φιλότιμα. Αυτά σημειώνει σε αναφορά του προς τη Γραμματεία ο Διοικητής της περιοχής στις 27/1/1831⁶⁷.

Στα έγγραφα των Διοικητῶν και των Έκτακτων Επιτρόπων δε λείπουν οι αναφορές σε ελλείψεις και μειονεκτήματα δασκάλων, παρά το γεγονός ότι αρκετές φορές συνυπάρχουν με αξιόλογα προτερήματα.

- Ο Διοικητής «Μεσολογγίου, Ζυγού και λοιπῶν», αφού ερεῦνησε και πήρε πληροφορίες «μὲ ἀκρίβειαν» αναφέρει σε

---

⁶⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 35 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος τρίτον, ό.π., σ. 1601.

⁶⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 35 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος τρίτον, ό.π., σ. 1646.

⁶⁷ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 35 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος τρίτον, ό.π., σ. 1657.

επιστολή του προς «τὸν σεβ. Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος» στις 3/11/1829⁶⁸ ὅτι ὁ ιερομόναχος **Ιωακείμ** (Μεσολόγγι α), ὁ Αναγνώστης **Ἀμπελογιάννης** (Ανατολικό α) καὶ ὁ Παναγιώτης **Κεφαλληναίος** (Ανατολικό α) εἶναι «ἐνάρετοι, ὡς ἐπληροφορήθην, δὲν γνωρίζουν, ὅμως, παρὰ τὴν ἀπλὴν ἀνάγνωσιν καὶ γράψιμον, καὶ αὐτὰ χωρὶς μέθοδον καὶ σφαλερῶς».

- Ὁ «κατὰ τὰ Μεσσηνιακὰ φρούρια Προσωρινὸς Διοικητῆς» γράφει στις 19/2/1830 πρὸς τὴ Γραμματεία, ἀπαντώντας «εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 2 ἐγκύκλιον διαταγὴν τῆς σεβ. Κυβερνήσεως, ἀφορῶσαν τὰ περὶ καταστάσεως σχολείων ...» γιὰ τὸ Ζαχαρία **Βαϊωνά** (α Μοθώνη [sic]) γράφει «εἶναι διαγωγῆς τιμίας καὶ ἀκατηγορήτου», ἀλλὰ «καθ' ὅσον ἠδυνήθην νὰ παρατηρήσω, δὲν ἐξεύρει οὔτε νὰ ὀρθογράψῃ, οὔτε ὅπως οὖν καλῶς νὰ γράψῃ»⁶⁹.
- Τὸ ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο τῆς Τριπολιτσᾶς δε λειτουργεῖ σωστὰ, σύμφωνα με τὸ Διοικητῆ τῆς περιοχῆς. Σε ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Κυβερνήτη στις 24/4/1830⁷⁰ ἀναφέρει ὅτι «Ὁ διδάσκαλος ψυχρότατος εἰς τὸ ἔργον του ἀποκαταστημένος· οὐχ ἦπτον καταψυγμένα καὶ εἰς τοὺς πολίτας ἢ ζέσις καὶ ἡ

---

⁶⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 21 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους πρῶτον, ὁ.π., σ. 410.

⁶⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 24 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 795.

⁷⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 26 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 896.

ὑπόληψις εἰς τὸ σχολεῖον τοῦτο καὶ εἰς τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ· ἐν ἐνὶ λόγῳ θέαμα τῷ ὄντι λυπηρὸν τόσῳ περισσότερον ὅσον ἀναπολεῖ τὰς καταβληθείσας προσπαθείας καὶ τὰ ἔξοδα τῆς Κυβερνήσεως ὑπὲρ τούτου τοῦ σχολείου».

- Ο ανώνυμος δάσκαλος (Μεσολόγγι α), ενώ ξέρει τη μέθοδο, είναι πολύ νεός και «σκοντάφτει» κάθε στιγμή, έτσι ενισχύει την προκατάληψη απέναντι στη μέθοδο. Αυτά έγραψε στη Γραμματεία ο Έκτακτος Επίτροπος Δυτικής Ελλάδας στις 25/9/1830⁷¹ διαφωνώντας με όσα του έγραψε ο ίδιος ο Κυβερνήτης στις 23/5/1830⁷², χαρακτηρίζοντας το δάσκαλο «ἔμπειρον [...] καὶ ἔχοντα τὴν ἀπαιτουμένην ἰκανότητα εἰς τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον».
- Ο Παναγιώτης **Καραβίας** (Μαραθονήσι α) είναι σύμφωνα με την επιστολή που έστειλε στις 24/5/1830⁷³ ο Έκτακτος Διοικητής της περιοχής προς τη Γραμματεία «ἄνθρωπος κακοήθης, ὀργίλος, ἀντιθροσκευτικὸς καὶ ταραξίας, εἰς τρόπον ὥστε θέλει εἶναι ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν νεολαίαν. Αὐτόπτης ἐστάθη ὁ Ἔκτακτος Διοικητής εἰς τὴν σκληρότητά

---

⁷¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1360.

⁷² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 27 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 989.

⁷³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 27 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 990.

του εύρων τὸ διδακτικόν του κατάστημα ἐστολισμένον μὲ ῥάβδους καὶ μὲ τῆς βαρβαρότητος τὰ ἀντικείμενα».

- Ο Διοικητὴς Τήνου καὶ Θερμίων (Κύθνου) στις 23/6/1830⁷⁴ στέλνει μακροσκελὴ αναφορὰ στη Γραμματεία. «Ὅχι τόσο καλῆς διαγωγῆς, ἔτι δὲ καὶ ἀπείρου τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου [...] δὲν εἶναι ἱκανὸς, οὔτε διὰ τὸ ἠθικόν, τὸ ὁποῖον προαπαιτεῖται ἀπὸ τοιοῦτον διδάσκαλον» εἶναι ὁ ἀνώνυμος δάσκαλος (α;) στον Πύργο Τήνου), για τον οποίο προτείνει να σταλεί ἄλλος. «Χρηζουσι δὲ διδασκάλου τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου, καθότι, ὡς προεῖρηται, ὁ νῦν ὑπάρχων, καὶ ὁ ὁποῖος θέλει ἐξακολουθεῖ ἕως ἐλεύσεως ἄλλου, δὲν εἶναι ἱκανός, οὔτε διὰ τὸ ἠθικόν, τὸ ὁποῖον προαπαιτεῖται ἀπὸ τοιοῦτον διδάσκαλον
- Ο προσωρινὸς Διοικητὴς Ναυπάκτου καὶ Βενετικῆς γράφει στον Ἑκτακτο Εἰρηγόρο Δυτικῆς Ελλάδας για το δάσκαλο Γεώργιο **Χριστιανό** (Ναύπακτος α) στις 28/6/1830⁷⁵ ὅτι εἶναι «ἠθικώτατος καὶ ἱκανὸς εἰς τὰ ὁποῖα ἤδη ἐπαγγέλεται μαθήματα τῆς ἐλληνικῆς διαλέκτου, ἀγνοεῖ ὅμως τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον». Περίπου ἓνα μῆνα (21/7/1830)⁷⁶ μετὰ ὁ ἑκτακτος Εἰρηγόρος Δυτικῆς Ελλάδας με ἐγγράφῳ του

---

⁷⁴ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 28 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σσ. 1029 – 1030.

⁷⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 29 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 1134.

⁷⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 29 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 1174.

προς τη Γραμματεία ζητά να αντικατασταθεί ο συγκεκριμένος δάσκαλος, αφού είναι «ἄμοιρος τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου [...] καθ' ὅτι, διαφορετικά, δὲν θέλει προκόψει ἢ ἐκεῖσε νεολαία». Αξιοσημείωτο εἶναι ὅτι στο ἔγγραφο του Επιτρόπου επισυνάπτεται ἐπιστολή του ἴδιου του δασκάλου προς τον «Ἐξοχώτατον» σε οικεῖο ὕφος, στην οποία ομολογεί ὅτι δε γνωρίζει την ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδο και αὐτό ἦταν γνωστό σε ἐκείνους που ἀποφάσισαν να διοριστεῖ στο σχολεῖο της Ναυπάκτου, καθὼς ἐπίσης ὅτι εἶναι πρόθυμος να υπηρετήσῃ σε οποιαδήποτε ἐργασία που θα του ἀνατεθεῖ, ἀρκεῖ να τη γνωρίζει.

- Ο Διοικητὴς Τήνου και Θερμίων καταγγέλλει με ἐπιστολή του προς τη Γραμματεία στις 2/7/1830⁷⁷ τον (ἀνώνυμο) δάσκαλο στο ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο Ἀρνάδου Τήνου, γιατί παρίστανε το δάσκαλο «καταργοῦντα τὸν τόπον και διασπείροντα οὐκ ὀλίγα ζιζάνια πρὸς βλάβην τῆς νεολαίας και ἀπάτην τῶν χωρικῶν και ἀπειροκάλων γονέων».
- Ο Διοικητὴς Λακεδαίμονος και Μονεμβασίας με ἐπιστολή του προς τη Γραμματεία στις 9/7/1830, προσπαθώντας να ἐξηγήσῃ τους λόγους της μη ομαλῆς λειτουργίας του σχολεῖου Κοσμά Λακεδαίμονος, κάνει λόγο και για την ἀθλιότητα του δασκάλου (ἀνώνυμος α), «ὅστις, ὡς φαίνεται, μᾶλλον συνεργεῖ εἰς τὴν διαίρεσιν τῶν ἐκεῖ, μὴ περιοριζόμενος εἰς τὰ χρῆμα του οὔτε προσφερόμενος ἐπίσης

---

⁷⁷ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 29 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 1086.

εις ὅλους, ἀλλὰ προσκολλώμενος εις ὀλίγους τινάς· ἐκτὸς τούτου, μ' ὅλον ὅτι προσεκλήθη δις παρὰ τοῦ Διοικητηρίου, δὲν παρουσιάσθη αὐτοπροσώπως νὰ πληροφορήσῃ τὴν Διοίκησιν τὰ διατρέχοντα»⁷⁸.

- Ο δάσκαλος Γεώργιος **Λεώνης** (Ναύπλιο α) σύμφωνα με την επιστολή του Διοικητῆ της περιοχῆς προς τὴ Γραμματεία στις 16/7/1830⁷⁹ «δὲν ἔχει τόσην ἰκανότητα ὥστε νὰ δώσῃ οὔτε ἠθικὴν καλὴν, ἀλλ' οὔτε μαθήματα εις τοὺς παρ' αὐτοῦ μαθητευομένους».
- Ο Διοικητῆς Σύρας καὶ Μυκόνου σε ἐγγράφῳ του προς τὴ Γραμματεία στις 30/7/1830⁸⁰ γράφει για τὸν Δ. **Γρηγοριάδη** (Μύκονος ε) συγκρίνοντάς τον με τὸν **Κονταρίνη** Κωνστ. (Μύκονος α) «ἐνῶ κατὰ τὸ ἠθικὸν δὲν εἶναι κατώτερος τοῦ πρώτου, δὲν φαίνεται ὅσον ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐπιμελής».
- Ο δάσκαλος **Πρεβέτος** Κ. (Τήνος α) «ἐν ᾧ δὲν γνωρίζει καλῶς τὴν μέθοδον, ὧν καὶ πολὺς ὁ ἀριθμὸς τῆς σχολῆς, ἀδυνατεῖ διὰ τὸ γῆρας του, τοῦ νὰ προβλέπῃ καὶ εις τὴν εὐταξίαν καὶ ἐκ τούτου πηγάζουν ἀταξίαι καὶ ἀυξάνουσι καθ' ἡμέραν τὰ παράπονα τῶν γονέων [...]. Οἱ μαθηταὶ ὄντες πολλοὶ καὶ κακῶς ὀργανισμένοι ἀπὸ τὸν πρῶτον διδάσκαλον, καὶ εις τὰ

---

⁷⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 29 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 1103.

⁷⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 29 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 1142.

⁸⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 29 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 1184.

ήθη των διεφθάρησαν καὶ προόδους δὲν ἔκαμαν. Ὅθεν χρειάζονται διδάσκαλον ἐνάρετον, ἄξιον καὶ ἄοκνον εἰς τὸ ἔργον του καὶ πολλὰ γρήγορα διὰ νὰ μὴ χάνωσι τὸν πολύτιμον καιρὸν των» υποστηρίζει σε επιστολή του προς τον Κυβερνήτη στις 12/8/1830⁸¹ ο Διοικητής της περιοχής.

- Ο ανώνυμος αλληλοδιδακτικός δάσκαλος της Βοστίτσας (Αιγίου), «ὀλιγομαθῆς καὶ κακορρίζικος», ἦταν ἡ αἰτία τῆς διάλυσης του σχολείου, κατὰ τον Τοπορητή της περιοχής, ὅπως ισχυρίζεται στο σχετικό ἔγγραφο που στάλθηκε στις 16/8/1830⁸² προς το Διοικητή.
- Ο **Λεῖμονή** Κωνσταντῖνος (Ηλιοδρόμια α) εἶναι κατὰ τον Διοικητή «ἀδύνατος εἰς ὅλα», σε σχετική αναφορά του προς τη Γραμματεία στις 27/8/1830⁸³. Ἐνα χρόνο αργότερα (21/7/1831)⁸⁴ διαβάζουμε το ὄνομά του στον Κατάλογο τῶν ἔξετασθέντων Μαθητοδιδασκάλων τοῦ Προτύπου, στη στήλη «ἀποβληθέντες».

---

⁸¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 30 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δευτέρου, ὁ.π., σ. 1243.

⁸² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 30 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δευτέρου, ὁ.π., σ. 1269.

⁸³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 30 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δευτέρου, ὁ.π., σ. 1290.

⁸⁴ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 41 καὶ Δασκαλάκης *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους τρίτου, ὁ.π., σ. 2003.

- Ο Διοικητής Αρκαδίας (σημερινής Κυπαρισσίας) σε επιστολή του προς τη Γραμματεία στις 3/9/1830⁸⁵ αναφέρει ότι υποψιάζεται ότι ο δάσκαλος **Μελισσηνός Γ.** (Αρκαδία α) δεν έχει εξεταστεί από την Επιτροπή και διαπιστώνει ότι δε διδάσκει σύμφωνα με τη μέθοδο. Πέντε μέρες μετά (8/9/1830), γράφει ιδιαίτερος στον ίδιο το Γραμματέα και του εκθέτει με λεπτομέρειες την κατάσταση.
- Χρειαζόμαστε ηθικό δάσκαλο γράφει ο Διοικητής Μικρομάνης προς τη Γραμματεία στις 17/9/1830⁸⁶, αναφερόμενος στον ανώνυμο δάσκαλο⁸⁷ (Καμάρι Μικρομάνης α).
- Ο ανώνυμος δάσκαλος (Ναύπακτος α) είναι σύμφωνα με τον Έκτακτο Επίτροπο «ἄμοιρος τῆς μεθόδου», όπως διαβάζουμε σε αναφορά του προς τη Γραμματεία στις 25/9/1830⁸⁸, γι' αυτό και έφυγε από το σχολείο.
- «Παχυτάτη αμάθεια», αλλά και προβλήματα υγείας έχει ο ανώνυμος δάσκαλος (Ανατολικό α), σύμφωνα με το έγγραφο του Έκτακτου Επιτρόπου Δυτικής Ελλάδας προς τη

---

⁸⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1303.*

⁸⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1346.*

⁸⁷ Πρόκειται για το Χαραλάμπη Φιλαλήθη, για τον οποίο γίνεται εκτενής αναφορά στο κεφάλαιο *Η αξιοποίηση των αποτελεσμάτων.*

⁸⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B, *Τὰ περι παιδείας, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1360.*

Γραμματεία με ημερομηνία 25/9/1830⁸⁹. Περίπου ένα χρόνο πριν (3/11/1829⁹⁰) ο Διοικητής «Μεσολογγίου, Ζυγού και Λοιπών» είχε γράψει προς «τὸν σεβ. Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος» στις 21/11/1829 ότι ο ιερομόναχος **Ιωακείμ** (Μεσολόγγι α), ο Αναγνώστης **Αμπελογιάννης** (Ανατολικό α) και ο Παναγιώτης **Κεφαλληναίος** (Ανατολικό α) είναι «ἐνάρετοι, ὡς ἐπληροφορήθην, δὲν γνωρίζουν, ὅμως, παρὰ τὴν ἀπλὴν ἀνάγνωσιν καὶ γράψιμον, καὶ αὐτὰ χωρὶς μέθοδον καὶ σφαλερῶς». Δεν ἔχουμε ἄλλα στοιχεῖα για να συμπεράνουμε σε ποιον ἀπὸ τους δύο δασκάλους του Ανατολικού (Αμπελογιάννη ἢ Κεφαλληναίω) ἀναφέρεται ὁ Ἐκτακτος Ἐπίτροπος Δυτικῆς Ἑλλάδας.

- Ο **Ιωάννης Οικονόμου Χωματιανός** (Κέα α) εἶναι σεμνός χαρακτήρας, ἔχει ἐνάρετη διαγωγή, ἐκτελεῖ τὸ ἔργο του «ἐμμελῶς καὶ προθύμως», εἶναι προχωρημένος ἀρκετὰ στὴν ἐλληνική, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν ἀλληλοδιδασκτική μέθοδο εἶναι «ἐλλιπής» καὶ «ἀγύμναστος», ἡ ἀπειρία του αὐτὴ ἔχει ἐπομένως, ὡς ἀποτέλεσμα τὴ «μηδαμινὴ» πρόοδο των μαθητῶν. Αὐτὰ γράφει σε ἐπιστολή του στις 30/9/1830⁹¹ ὁ Διοικητὴς τῆς περιοχῆς πρὸς τὴ Γραμματεία.

---

⁸⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 31B καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δευτέρου, ὅ.π., σ. 1360.

⁹⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 21 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους πρώτου, ὅ.π., σ. 410.

⁹¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 31B καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δευτέρου, ὅ.π., σ. 1368.

- Ο 17χρονος Κυριακός **Βενιζέλος** είναι ο δάσκαλος στο αλληλοδιδασκτικό σχολείο της Μονεμβασιάς. Ο Διοικητής της περιοχής πριν γράψει την αναφορά του προς τη Γραμματεία στις 28/10/1830⁹², πήγε αυτοπροσώπως στο σχολείο, όπου διαπίστωσε την «ένδειαν» του δασκάλου, γι' αυτό και τον πλήρωσε μόνο με 60 φοίνικες, αντί των 80 φοινίκων που είχε διατάξει αρχικά η Κυβέρνηση. Στην αναφορά επισυνάπτεται επιστολή από τους επιτρόπους του σχολείου στην οποία αναφέρουν η προσπάθειά του να μάθει την αλληλοδιδασκτική μέθοδο από τον προκάτοχό του και ο καλλωπισμός του σχολείου δεν μπορούν να αντισταθμίσουν το γεγονός ότι δε γνωρίζει την αρχαία ελληνική διάλεκτο και το ότι έπρεπε να είναι «ἄξιος ἐστολισμένος μὲ ἠθικὲς ἀρετές», «ἀξιοπρεπὴς καὶ σεβάσμιος».
- Μεταξύ των δασκάλων **Μενεΐδη** (Ιος α) και **Ιωάννου** προτιμούν το δεύτερο, παρά το γεγονός ότι ο Μενεΐδης είχε διοριστεί από την Κυβέρνηση, γράφει στην αναφορά του προς τη Γραμματεία ο Διοικητής της περιοχής την 1/11/1830⁹³. Εννέα μήνες αργότερα (2/8/1831⁹⁴) με νέο έγγραφο ο Διοικητής επανέρχεται στο θέμα του δασκάλου Μενεΐδη,

---

⁹² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 32 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1435.

⁹³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 33 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1445.

⁹⁴ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 42 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ό.π., σ. 2010.

επισημαίνοντας ότι είναι «άμαθής» και «έλλιπής», δεν παρατηρείται καμία πρόοδος των μαθητών και επιλέον συμμετέχει σε αντιπολιτευτικά κινήματα εναντίον του Καποδίστρια. Την ίδια μέρα στέλνει δεύτερη επιστολή προς τον ίδιο το Γραμματέα Ν. Χρυσόγελο, στην οποία αναφέρει επιπλέον ότι ο δάσκαλος είναι «κακόβουλος» και «ράδιουργος», έχει αμάθεια και απειρία, «καταχρᾶται τῶν χρεῶν του», ασχολείται μαζί με άλλους με διάφορα εκτός σχολείου, ζητά Σύνταγμα και Συνέλευση και υπέγραψε την αναφορά που έκαναν οι Ιώτες για Εθνοσυνέλευση.

- Ο Έκτακτος Επίτροπος με επιστολή του προς τη Γραμματεία στις 8/11/1830⁹⁵ ζητά να απομακρυνθεί ο δάσκαλος **Κοντοπούλης** (ή **Κοντογούρης** ;) (Ναύπακτος α), ως «μὴ εἰδήμων τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς».
- Ο Διοικητής Ναυπλίου, Ἀργους και Κάτω Ναχαγιέ με επιστολή του στις 11/11/1830⁹⁶ προς τον Κυβερνήτη ζητά να απομακρυνθεί ο ανώνυμος δάσκαλος (Κρανίδι α), αφού δεν υπάρχει σεβασμός στο πρόσωπό του και οι μαθητές ελαττώθηκαν. Πιστεύει ότι η κατάσταση θα βελτιωθεί αν έλθει «σεβάσμιος» και καταλληλότερος.

---

⁹⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 33 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1476.

⁹⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 33, και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1483.

- Ο Έκτακτος Επίτροπος Ανατολικής Ελλάδας με επιστολή του στις 11/12/1830⁹⁷ προς τη Γραμματεία αναφέρει ότι «ή Επιτροπεία καὶ οἱ πολῖται» ὀλίγον δὲ εἶναι (εννοεῖ ευχαριστημένη) εἰς ἐκείνην (εννοεῖ τη διαγωγή) τοῦ διδασκάλου Γαλαξειδίου» του δάσκαλου Χριστόδουλου **Ραζή**. Δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι είναι ο δάσκαλος Ραζής (Σάλωνα α) για τον οποίο ο Γραμματέας έγραψε στις 23/6/1830⁹⁸ ότι είναι «ειδήμων τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου καὶ μέτοχος τῆς ἑλληνικῆς παιδείας» και τρεις μήνες μετά (25/9/1830)⁹⁹ ο Έκτακτος Επίτροπος Δυτικής Ελλάδας έγραψε «μὲ ἐφάνη κατάλληλος [...] δεικνύει σεμνοπρεπῆς καὶ ἀρετὰ εἰδήμων». Οι δύο δάσκαλοι του Γαλαξειδίου και των Σαλώνων είναι ιερωμένοι, έχουν το ίδιο επώνυμο, αλλά παραπλήσιο ὄνομα· ο ένας ονομάζεται Χριστόδουλος και ο άλλος Χρῦσανθος.
- Την απροθυμία των μαθητῶν να πάνε στο σχολεῖο και την διακοπή της φοίτησης μερικῶν αποδίδει ο Διοικητής Μικρομάνης σε επιστολή του προς τη Γραμματεία στις 11/12/1830¹⁰⁰ στην ἀφιξη του νέου δασκάλου **Σταματιάδη**

---

⁹⁷ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 34 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ὁ.π., σ. 1549.

⁹⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 28 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., 1051.

⁹⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1360.

¹⁰⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ.34 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ὁ.π., σ. 1550.

(Μικρομάνη α). Γράφει χαρακτηριστικά «άφ' ότου ανέλαβε (=ο Σταματιάδης) οί μαθηταί [...] δέν δεικνύουν προθυμίαν, [...] καί μέρος αυτών άπεμακρύνθη».

- Ο Διοικητής Μεσολογγίου, Ζυγού κλπ. γράφει στις 18/12/1830¹⁰¹ στο Γραμματέα για τον ανώνυμο δάσκαλο του Ανατολικού, ο οποίος «φαίνεται αρκετά έπιμελής στερεΐται όμως την έρμηνείαν τής μεθόδου του Κυρίου Σαραζίνου».
- Σε αναφορά του προς τη Γραμματεία στις 19/1/1831¹⁰² ο Διοικητής Άνδρου και Κέας γράφει ότι ο δάσκαλος **Κροκόδειλο** (Άνδρος α) έχει υπερβολικές οικονομικές απαιτήσεις (ζητά ετήσιο μισθό 1200 φοίνικες, ενώ ο αντίστοιχος του δασκάλου του ελληνικού σχολείου είναι 1000), γνωρίζοντας τη δεινή οικονομική κατάσταση του τόπου.

Εκτός από τις απαντήσεις των Διοικητών στις εγκυκλίους της Κυβέρνησης συναντήσαμε στα Γ.Α.Κ. τρία έγγραφα στα οποία γίνεται αναφορά των Διοικητών σε προτερήματα των δασκάλων.

- Ο «κατά τὰ Μεσσηνιακά φρούρια» προσωρινός Διοικητής έχει δώσει συστατική επιστολή στον ιερομόναχο Ιωακείμ **Κωνσταντά**, ο οποίος ερχόμενος να εργαστεί ως δάσκαλος

---

¹⁰¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ.34 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος τρίτον, ό.π., σ. 1554.

¹⁰² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 35 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος τρίτον, ό.π., σ. 1629.

στο αλληλοδιδασκτικό της Κορώνης δίνει στις 3/5/1830¹⁰³ στους επιτρόπους του σχολείου την επιστολή του Διοικητή στην οποία αναφέρεται και η προϋπηρεσία του στη Μεθώνη.

- Ο Έκτακτος Επίτροπος Δυτικής Ελλάδος ζητά με επιστολή του στις 30/5/1830¹⁰⁴ από τη Γραμματεία να αποστείλει ως δάσκαλο στο ελληνικό σχολείο του Γαλαξειδίου τον Γ. **Παμπούκη**, κάνοντας σαφή υπαινιγμό για τη θετική φήμη που έχει ο δάσκαλος στην τοπική κοινωνία.
- Ο Διοικητής Λακεδαιμόνος και Πραστού σε επιστολή του στις 11/3/1830¹⁰⁵ προς τον Κυβερνήτη κάνει λόγο για ανάρμοστη συμπεριφορά επιτρόπων του σχολείου απέναντι στο δάσκαλο Θεόφιλο **Λουλούδη** (Κάτω Ρίζα και Λεωνίδιον α), ο οποίος είναι ο επίσημα διορισμένος δάσκαλος από την Κυβέρνηση. Η εμπιστοσύνη του Διοικητή στο πρόσωπο του Λουλούδη φαίνεται και από το ότι με δική του εντολή ο Λουλούδης εξέτασε τον (ανώνυμο) δάσκαλο του αλληλοδιδασκτικού σχολείου της Λογκάστρας, προκειμένου να διαπιστώσει την επάρκειά του. Κατά τη διάρκεια δημόσιων εξετάσεων που έγιναν μετά τη Θ. Λειτουργία παρόντων πολλών κατοίκων της περιοχής, «οί μὲν μαθηταὶ

---

¹⁰³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 27 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 939.

¹⁰⁴ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 27 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1001.

¹⁰⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 25 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 843.

καθ' ὅλα ἐφάνησαν ἀδίδακτοι, ὁ δὲ Δ. ἀμέθοδος, μολονότι μοὶ εἶπε ὅτι εἰς τὰς Ἀθήνας ἐσπούδασε τὴν μέθοδον» ἐγράψε στις 20/4/1830 ὁ Λουλούδης στο Διοικητὴ, ἐπισημαίνοντας ὅτι «ὁ ἐξετασθεὶς εἶναι πάντῃ ἄμοιρος τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων εἰς τὸ ἐπάγγελμά του γνώσεων». Τρεῖς μέρες ἀργότερα (23/4/1830)¹⁰⁶ με ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὴ Γραμματεία ὁ Διοικητὴς ζητᾶ νὰ ἀντικατασταθεῖ ὁ δάσκαλος τοῦ ἀλληλοδιδακτικοῦ σχολείου τῆς Λογκάστρας γράφοντας «τὸ Διοικητήριον πληροφορηθὲν καὶ ἰδίαις παρατηρήσεσι τὸ ἀνίκανον αὐτοῦ καὶ τὴν δυσἀρέσκειαν τῶν κατοίκων διὰ τὸ ἄτακτον τῆς διαταγῆς (sic) τοῦ¹⁰⁷...».

Ἐτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀπαντήσεις τῶν Διοικητῶν ἐντοπίσαμε δεκάδες ἐγγράφα στα Γ.Α.Κ., στα ὁποῖα ὑπάρχουν ἐπίσημες ἢ ἀνεπίσημες κρίσεις γιὰ τὴ λειτουργία διαφόρων σχολείων καὶ τὸ ἔργο τῶν δασκάλων. Ὅλοι οἱ ἐμπλεκόμενοι στὴν ἐκπαιδευτικὴ διαδικασία, ἀλλὰ καὶ πρόσωπα ποῦ σχετίζονται ἐλάχιστα ἕως καθόλου με τὸ ἐκπαιδευτικὸ ἔργο ἐξέφρασαν θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ γνώμη γιὰ τὸ ἔργο τῶν δασκάλων. Ὁ Κυβερνήτης Ι. Καποδίστριας, ὁ Γραμματέας Ν. Χρυσόγελος, ὁ Διευθυντὴς τοῦ Κεντρικοῦ Σχολείου Ἀνδρ. Μουστοξύδης, οἱ Δημογέροντες, οἱ ἔφοροι τῶν σχολείων, οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς, ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι οἱ μαθητὲς ἔχουν ἐκφράσει με ἐπιστολὲς τοὺς θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ γνώμη γιὰ τὸ ἐπιτελούμενο ἔργο τῶν δασκάλων, ἐπηρεάζοντες ἀλλήλους.

---

¹⁰⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 26 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 895.

¹⁰⁷ Ἐνδεχομένως ἔχει γραφτεῖ ἐκ παραδρομῆς «τῆς διαταγῆς», ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «τῆς διαγωγῆς».

Ο Κυβερνήτης ήθελε να έχει προσωπική άποψη για τα εκπαιδευτικά πράγματα. Δεν ήταν η πρώτη φορά που εμπλεκόταν σε θέματα εκπαίδευσης¹⁰⁸. Εντοπίσαμε αρκετές επιστολές του ίδιου σε δασκάλους ή πρόσωπα που εμπλέκονταν άμεσα ή έμμεσα με την εκπαιδευτική διαδικασία, αλλά και αρκετές με παραλήπτη τον ίδιο.

- Δυο μήνες μετά την άφιξή του στην Ελλάδα επισκέφθηκε το αλληλοδιδασκτικό σχολείο του Ναυπλίου, στο οποίο δίδασκε ο ιεροδιάκονος Νεόφυτος **Νικητόπουλος**, με προϋπηρεσία στο σχολείο Θηλέων της Φιλομούσου Εταιρείας στην Αθήνα το 1824. Μετά την επίσκεψη ο Κυβερνήτης έστειλε γράμμα στο Νικητόπουλο, στο οποίο γράφει μεταξύ άλλων «Η Κυβέρνησις σὲ γνωρίζει χάριν διὰ τὸν ζῆλον, τὸν ὅποιον δεικνύεις εἰς τὸ νὰ διδάσκης 225 παιδιά καὶ νὰ τὰ κάμης νὰ προκόπτουν, χωρὶς νὰ δύναται ἡ παντελής ἔλλειψις τῶν

---

¹⁰⁸ Το 1802 ίδρυσε δημόσιο σχολείο στην Κέρκυρα, το 1807 ίδρυσε την Ιόνιο Ακαδημία Κέρκυρας, με σκοπό μεταξύ άλλων και την καλλιέργεια των Γραμμάτων και των Τεχνών. Αργότερα εξελέγη έφορος της Ακαδημίας αυτής. Στις 14/6/1803 εισηγείται στη Γερουσία τη σύσταση σχολής για την εκπαίδευση των υπαλλήλων του Κράτους και προσφέρεται να διδάξει στους σπουδαστές ένα από τα μαθήματα, τα Στοιχεία Φιλοσοφίας. Αργότερα διορίστηκε ως επιθεωρητής (=υπουργός) της δημόσιας εκπαίδευσης. Ως επιθεωρητής πρότεινε την ίδρυση σαράντα σχολείων στα Επτάνησα. Πριν εγκαταλείψει την Ιταλία είχε ιδρύσει ελληνικό σχολείο στην Ancona. Έχοντας μελετήσει στη Χόφβυλ (Hofwyl) το παιδαγωγικό σύστημα Pestalozzi – Fellenberg στα ομώνυμα Εκπαιδευτήρια, καθιερώνει από 1815 και για κάθε χρόνο τέσσερα Ελληνόπουλα φοιτούν στα Εκπαιδευτήρια αυτά με δικά του έξοδα. Βλ. Έλ. Κούκκου, : *Ο Καποδίστριας και ἡ Παιδεία, 1803-1822, Ἡ φιλόμουσος Ἐταιρεία τῆς Βιέννης, χ.έ.*, Αθήναι 1968, σσ. 1 – 15 και Λαμπράκη, *Το υπόμνημα του Ι. Καποδίστρια ...*, ό.π.

ἀναγκαίων μέσων νά ψυχράνη τὴν προθυμίαν σου ἢ νά σέ κάμη νά παύσης ἀπὸ τοὺς πατριωτικοὺς κόπους σου».¹⁰⁹

- Με εντολή του Κυβερνήτη, ο Γραμματέας Ν. Χρυσόγελος έστειλε στις 20/10/1829¹¹⁰ συγχαρητήρια επιστολή προς το Νικόλαο **Φανδρίδη** (Άργος α) ύστερα από επίσκεψη του Κυβερνήτη στο σχολείο.
- Στο διοριστήριο γράμμα του Δ. **Φιλάρετου** (Σύρος ε) στις 26/11/1829¹¹¹ γράφει ο Κυβερνήτης «έμπιστευόμενοι [...] τὴν Δημόσιον Ἑλλην. Σχολὴν τῆς Σύρας σοὶ δίδωμεν ἱκανὰς ἀποδείξεις τῆς πρὸς σέ ὑπολήψεώς μας».
- Σε επιστολή του προς το Διοικητή της Αρκαδίας (σημερινής Κυπαρισσίας) στις 14/5/1830¹¹², αναφέρει ότι «διωρίσαμεν διδάσκαλον τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς τὸν κύριον **Μελισσηνὸν**, ἄνθρωπον δεδοκιμασμένης ἐμπειρίας καὶ φρόνιμον παιδαγωγό, κατὰ τὰς ὁποίας φέρει ἀποδείξεις ...»¹¹³. Σε

---

¹⁰⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 28 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1025.

¹¹⁰ Βλ. *Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος*, 1829, σ. 332 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος πρῶτον, ὁ.π., σ. 334.

¹¹¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 21, και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος πρῶτον, ὁ.π., σ. 524.

¹¹² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 26, και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 943.

¹¹³ Το σχολείο άρχισε να λειτουργεί στις 18 Ιουνίου, όπως αναφέρει ο Διοικητής Αρκαδίας στην ευχαριστήρια απάντησή του προς τον Κυβερνήτη. ί.μ.

δεύτερη επιστολή του (18/5/1830)¹¹⁴ προς την επιτροπή Οικονομίας αναφέρει ότι ο δάσκαλος Γεώργιος Μελισσηνός έχει προϋπηρεσία στη Σάμο και μάλιστα δύο μαθητές του εξετάστηκαν στο Κεντρικό Σχολείο και κρίθηκαν κατάλληλοι για να διδάξουν με την αλληλοδιδασκτική μέθοδο.

- Σε επιστολή του προς το Διοικητή Ύδρας στις 23/2/1830¹¹⁵ γράφει για το δάσκαλο Αθανάσιο **Νικολαΐδη** (Ύδρα α) «ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα μερικὰ σχολεῖα τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς εἰς τὴν νῆσον Ὑδραν, ἐν τούτων διευθύνει μὲ πολὺν ζῆλον καὶ ἐπιμέλειαν ὁ Ἀθανάσιος Νικολαΐδης, Κυδωνιεύς, μαθητῆς τοῦ μακαρίτου Κλεοβούλου· καὶ τούτων ἔχομεν δείγματα, τὴν πρόοδον εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν τῶν μαθητευομένων παρ' αὐτῶ παιδῶν».
- Σε επιστολή τους στις 5/4/1830¹¹⁶ προς τον ανώνυμο δάσκαλο του αλληλοδιδασκτικού σχολείου του Ναυπλίου ο Κυβερνήτης και ο Γραμματέας Ν. Χρυσόγελος του εκφράζουν την ευγνωμοσύνη τους για το ζήλο και την επίμελεια που έδειξε

---

¹¹⁴ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 27, και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 946.

¹¹⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 24 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 806

¹¹⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 26,

χ.ό. [Καποδίστριας Ϊ], *Επιστολαὶ Ἰ. Α. Καποδίστρια*, ό.π., τ. τρίτος, σσ. 397 – 398 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 866.

στην εκτέλεση της υπηρεσίας που του εμπιστεύτηκε η Κυβέρνηση. Εικάζουμε ότι ο δάσκαλος τον οποίο επαινούν είναι ο Αλέξανδρος **Ησαΐας** για τον οποίο ο Διοικητής Ναυπλίας γράφει σε επιστολή του προς τη Γραμματεία στις 16/7/1830¹¹⁷ ότι διδάσκει στο ένα από τα δύο¹¹⁸ αλληλοδιδασκτικά σχολεία αρρένων του Ναυπλίου από το Μάρτιο του 1829, είναι «χρηστοθήτης, σύννους και έπιμελής. Παραδίδει με καλήν μέθοδον τὰ μαθήματά του ...».

- Σε επιστολή του προς τον Έκτακτο Επίτροπο Δυτικής Ελλάδας στις 23/5/1830¹¹⁹ γράφει για το δάσκαλο Θεόδωρο **Συρμή** (Μεσολόγγι α) «δοκιμασθέντα ἔμπειρον παρὰ τῆς ἐπὶ τῆς Προπαιδείας Ἐπιτροπῆς καὶ ἔχοντα τὴν ἀπαιτουμένην ἰκανότητα εἰς τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον, κατὰ τὸ ὁποῖον φέρει ἐνδεικτικόν».
- Για το αλληλοδιδασκτικό σχολείο Ζυγοβιτισίου διαπιστώνει ότι «αἱ πρόοδοι δὲν εἶναι ἀντάξιοι τῶν μισθῶν καὶ ἀνάλογοι μετὰς προσδοκίας μας», σύμφωνα με την επιστολή προς το Διοικητή Καρυταίνης και Φαναρίου στις 10/9/1830¹²⁰ Στο

---

¹¹⁷ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 29 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1142.

¹¹⁸ Στο άλλο δίδασκε ο Γ. Λέωνης, ο οποίος «δὲν ἔχει τόσην ἰκανότητα ὥστε νὰ δώση οὔτε ἠθικὴν καλήν, ἀλλ' οὔτε μαθήματα...». ί.μ.

¹¹⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 27 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 989.

¹²⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1327.

συμπέρασμα αυτό καταλήγει, εξετάζοντας «τους χαρακτήρας τῆς γραφῆς τῶν παιδῶν».

- Να δεχθεί τρεις Στερεοελλαδίτες ως υπότροφους προτείνει ο Κυβερνήτης στον Ανδρέα Μουστοξύδη, με επιστολή τους στις 17/2/1830¹²¹, «διὰ νὰ μετέλθωσι τὸ ἐπάγγελμα τοῦ διδασκάλου εἰς τὴν Πατρίδα των».

*

Ο Γραμματέας, ως το ανώτατο πρόσωπο στην εκπαιδευτική ιεραρχία είχε άμεση εποπτεία στο χώρο της εκπαίδευσης. Τα διοριστήρια έγγραφα που υπογράφει δεν αποτελούν τυπική επικύρωση των αποφάσεων που έχουν λάβει οι υφιστάμενοί του ούτε αποτελούν αντιγραφή προτύπων εγγράφων με τυποποιημένες φράσεις. Έχει προσωπική άποψη για την επάρκεια και την καταλληλότητα του καθενός από τους δασκάλους.

- Ο Πέτρος **Μπούας** (Καλαμάτα α) σύμφωνα με το έγγραφο διορισμού που στέλνει ο Γραμματέας Ν. Χρυσόγελος προς το Διοικητή Δυτ. Σπάρτης και Καλαμάτας στις 6/2/1830¹²², είναι «ίκανός και ἔμπειρος τῆς ὁποίας ἐμπιστεύεται ὑπηρεσίας, καθ' ἃς φέρει ἐπισήμους ἀποδείξεις». Πέντε μήνες αργότερα (12/7/1830¹²³) οι Δημογέροντες της περιοχής γράφουν στο Διοικητή ότι αισθάνονται ευγνώμονες προς το δάσκαλο

---

¹²¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 24 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 790.

¹²² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 24 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 744.

¹²³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 29 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1118.

Πέτρο Μπούα, γιατί έκανε τα αδύνατα δυνατά για την πρόοδο των μαθητών. Θετική γνώμη για το δάσκαλο έχει και ο Έκτακτος Επίτροπος ο οποίος γράφει στις 17/9/1830¹²⁴ προς τον Κυβερνήτη ότι πρόκειται για άνθρωπο καλών ηθών, ευεργέτη της νεολαίας, με ικανότητα στο έργο του, προθυμία και αρετή. Σημειώνει χαρακτηριστικά ότι η καλή του φήμη επιβεβαιώθηκε και τελειώνει επισημαίνοντας ότι αν κάτι του διέφυγε όσον αφορά στα προτερήματα του δασκάλου, ας το γράψει ο Διοικητής.

- Ο Ζαφείρης **Διαλισμάς** ή **Διαλυσμάς** (Νάουσα Πάρου α) σύμφωνα με όσα αναγράφονται στο διοριστήριο που υπογράφει ο Γραμματέας Ν. Χρυσόγελος στις 8/2/1830¹²⁵, είναι «νέος ικανός, άξιος τῆς ὁποίας ἐνεπιστεύθη ὑπηρεσίας, τὸν ὁποῖον ἡ Γραμματεία συνιστᾷ εἰς τὴν πρόνοιάν σας».
- Σε επιστολή του (25/3/1830)¹²⁶ προς τον «Ἐξοχώτατο» (υποθέτουμε ότι αναφέρεται στον Κυβερνήτη) γράφει για το δάσκαλο Ν. **Φιανδρίδη** ή **Φανδρίδη** (Αργος α) «ὄλοι οἱ μαθηταὶ ἔδωσαν δείγματα τῆς ἐπιμελείας καὶ ἰκανότητος τοῦ διδασκάλου [...] (ὁ διδάσκαλος) γυμνάζει ἐν γένει ὄλους τοὺς παῖδας εἰς τὰ στοιχεῖα τῆς Γενικῆς Γραμματικῆς, καὶ οἱ

---

¹²⁴ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1344.

¹²⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 24 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 751.

¹²⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 25 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 856.

μεταβαίνοντες ἐκ τούτων εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς, προδιατεθειμένοι ὄντες, εἰσάγονται μὲ μεγάλην εὐκολίαν εἰς τοῦτο τὸ μάθημα, καθὼς μὲ ἐπληροφόρησαν οἱ δάσκαλοι τῆς Ἑλληνικῆς. Ὁ διδάσκαλος οὗτος ἔχει πολλὴν προθυμίαν καὶ ζῆλον [...] Μ' ὄλην τὴν ἐπιμέλειαν καὶ φιλοτιμίαν τὴν ὁποίαν ἐξεύρει ὁ διδάσκαλος νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς μαθητὰς [...] ὁ ἀτυχὴς διδάσκαλος δὲν παύει προτρέπων καὶ συμβουλεύων τοὺς ἀφιλοκάλους τούτους πατέρας [...] γυμνάζει ἐν γένει ὅλους τοὺς παῖδας εἰς τὰ στοιχεῖα τῆς Γενικῆς Γραμματικῆς, καὶ οἱ μεταβαίνοντες ἐκ τούτων εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς, προδιατεθειμένοι ὄντες, εἰσάγονται μὲ μεγάλην εὐκολίαν εἰς τοῦτο τὸ μάθημα, καθὼς μὲ ἐπληροφόρησαν οἱ δάσκαλοι τῆς Ἑλληνικῆς». Ἐνα ἐπιπλέον στοιχεῖο που συνηγορεῖ υπέρ της ικανότητας του δασκάλου, παρά τις αντίξοες συνθήκες (πόλεμος εκ μέρους των γραμματοδιδασκάλων και ελλιπῆς υλικοτεχνικὴ υποδομὴ) εἶναι κατὰ το Γραμματέα τα δείγματα «τῆς γραφῆς παίδων» και φυσικά οι Δημόσιες εξετάσεις στις 24/3/1830, κατὰ τις οποίες οι μαθητὲς εξετάστηκαν στην Ανάγνωση, Γραφή, Αριθμητική, Αρχές της Κατηχήσεως, ιερὰ ιστορία του Ευαγγελίου, Αρχές της Γεωγραφίας και «ὅλοι οἱ μαθηταὶ ἔδωσαν δείγματα τῆς ἐπιμελείας καὶ ἰκανότητος τοῦ διδασκάλου». Ὑπενθυμίζουμε ὅτι για το συγκεκριμένο δάσκαλο εἶχε γράψῃ ἐπαινετικά σχόλια στις 21/6/1830¹²⁷ ο

---

¹²⁷ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Ὑπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 29 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., Μέρος δεύτερον, ὁ.π.,

Τοποτηρητής Άργους προς το Διοικητή, αλλά και με εντολή του Κυβερνήτη ο Γραμματέας Ν. Χρυσόγελος στις 20/10/1829¹²⁸ συγχαρητήρια επιστολή στο δάσκαλο, ύστερα από επίσκεψη του Κυβερνήτη στο σχολείο.

- Σε έγγραφο προς το Διοικητή Ναυπλίου με ημερομηνία 19/5/1830¹²⁹ αναφέρει ότι στέλνουν το δάσκαλο Γεννάδιο **Γεωργίου** στο αλληλοδιδασκτικό σχολείο Κρανιδίου «ειδήμονα τῆς μεθόδου, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐπαρουσίασεν ἐνδεικτικὰ εἰδήμονα τῆς μεθόδου [...] καὶ τιμίας διαγωγῆς».
- Ο ιερολογιώτατος Χρυσάνθος **Ραζής** (Σάλωνα α) είναι σύμφωνα με το έγγραφο της Γραμματείας (23/6/1830)¹³⁰ προς τον Έκτακτο Επίτροπο Ανατολικῆς Ελλάδας «ειδήμων τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου καὶ μέτοχος τῆς ἑλληνικῆς παιδείας».
- Ο Γραμματέας σε επιστολή του (29/9/1830)¹³¹ προς το Διοικητή Ανδρούσης αναφέρει ότι ο δάσκαλος Δημ. **Σταματιάδης** (Μικρομάνη α) «ἐδιδάχθη εἰς τὸ Τυπικὸν τῆς Αἰγίνης

σ.1144.

¹²⁸ Βλ. Γενική Ἐφημερίς τῆς Ἑλλάδος, 1829, σ. 332 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος πρῶτον, ὁ.π., σ. 334.

¹²⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 27 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 977.

¹³⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 28 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., 1051.

¹³¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 32 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ὁ.π., σ. 1514.

Σχολεῖον τὴν μέθοδον [...] φέρει ἔγγραφα ἐνδεικτικά ὡς διδάσκαλος τρίτου βαθμοῦ, ἔχων μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης ἰκανότητος καὶ τὴν ἀρετὴν τῶν ἠθῶν».

- Σε ἐπιστολῇ πρὸς τον τοποτηρητὴ Μονεμβασίας στις 5/11/1830¹³² ὁ Γραμματέας περιγράφει τὰ προσόντα του ἐπισκόπου **Αρδαμερίων** «τοῦ ὁποῖου ὁ σεβάσμιος χαρακτήρ καὶ ἡ παιδεία εἶναι γνωστά εἰς ὅλους καὶ εἰς τοὺς Μονεμβασίους αὐτούς, μετὰ τῶν ὁποίων παρῴκησε πολὺν καιρὸν, διδάσκων μὲ πολλὴν ὠφέλειαν τὰ τέκνα των»..

Εντοπίσαμε τέλος, τρεῖς περιπτώσεις δασκάλων, τοὺς οὗσους ἀπαπέμπει ἡ Γραμματεία πρὸς τον Ἐφορὸ του Κεντρικοῦ Σχολεῖου Ἀνδρέα Μουστοξυδῆ με σκοπὸ νὰ πιστοποιηθεῖ ἡ ἰκανότητά τους ἀπὸ την ἐπιτροπῇ. Αὐτοὶ εἶναι:

- Ὁ Κυριακὸς **Ἰωαννίδης**, γιὰ τον οὗοῖο ἀναφέρεται (12/8/1830)¹³³ ὅτι εἶναι πρῶην μαθητῆς της Ἰονικῆς Ἀκαδημίας, ὁ οὗοῖος «ἐσυστήθη ὡς νέος εἰδήμων τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς καὶ πλουτισμένος μὲ ἄλλας γνώσεις. Ἡ Ἐπιτροπῇ, ἀφ' οὔ ἐξετάση τὸν νέον τι δύναται νὰ διδάξη θέλει ἀναφέρει εἰς τὴν Κυβ. τὰ περὶ αὐτοῦ».
- Ὁ «Κύριος Δ. **Βασιλόπουλος**» γιὰ τον οὗοῖο ἀναφέρεται (12/8/1830)¹³⁴, ὅτι εἶναι ὁ «τρίτος τῶν διδαχθέντων εἰς Παρίσια

---

¹³² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο της Θρησκείας καὶ της Παιδείας, φάκ. 33 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεῦτερον, ὁ.π., 1464.

¹³³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο της Θρησκείας καὶ της Παιδείας, φάκ. 30 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεῦτερον, ὁ.π., σ. 1245.

¹³⁴ ἴ.μ.

τὴν Ἀλληλοδιδασκτικὴν μὲ ἔξοδα τῆς Φιλελληνικῆς Ἑταιρείας ἔφθασε νεωστὶ εἰς Ναύπλιον. Ὑποχρεούμενος δὲ νὰ διδάξῃ τὸ ὅποῖον ἔμαθε μάθημα στέλλεται εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν διὰ νὰ ἐξετασθῇ ...».

- Ο **Κοντοπούλης** (Σάλωνα α) σύμφωνα με το έγγραφο (8/10/1830)¹³⁵ πρέπει να λάβει προσωρινό πιστοποιητικό ικανότητας εκ μέρους της Επιτροπῆς, μέχρις ότου εξεταστεί από τον Επιθεωρητῆ και πάρει το δίπλωμα.

*

Ο Ανδρέας Μουστοξύδης ως Ἐφορος του Κεντρικού Σχολείου ἔχει ἄμεση και συνεχῆ επαφὴ με το διδακτικὸ προσωπικὸ τόσο του Κεντρικού σχολείου, ὅσο και του Ορφανοτροφείου, επομένως ἔχει σχηματίσει γνώμη για την ἐπάρκεια και την καταλληλότητα του καθενός.

- Στην ἐκθεσὴ του για το Κεντρικὸ Σχολεῖο με ημερομηνία 14/2/1830¹³⁶ αναφέρεται στο **Βενθύλο** γράφοντας ὅτι εἶναι ικανός να διδάξει μυθολογία, ἀλλὰ «δὲν εἶναι πολλὰ ἔμπειρος εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀριθμητικῆς», σε ἀντίθεση με τον καθηγητῆ **Ζόχρο ἢ Ζωχιό**, τον οποίο θεωρεῖ ικανό για να διδάξει ἀριθμητικῆ. Στην ἴδια ἐκθεση συμμερίζεται την κρίση των δασκάλων οἱ οποίοι «ἔκλεξαν ὑποδιδάσκαλον τὸν ἱεροδιάκονον Ἰωσήφ **Διστομίτην**, ὡς βεβαιώνουσι δὲ [...] αὐτὸς ἐτελείωσε τὴν σπουδὴν τῶν μαθημάτων του εἰς τὰς

---

¹³⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 32 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1391.

¹³⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 24 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 788.

Κυδωνίας, ἀκούσας καὶ τὰ μαθηματικὰ εἰς τὸν κ. Θεόφιλον Καϊρην' εἰς ὅλον τὸ διάστημα τῆς Ἐπαναστάσεως μετῆρχετο τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα· εἶναι χαρακτηῆρος καλοῦ καὶ ἐμβριθοῦς». Οκτώ μῆνες ἀργότερα (6/10/1830)¹³⁷ ὁ Μουστοξύδης σε ἐπιστολὴ του πρὸς τὴ Γραμματεία ἀναφέρει ὅτι ὁ διάκονος Ἰωσήφ Διστομίτης ζήτησε «να τοῦ αὐξηθῆ ὁ μισθός [...] Δὲν ἐμπορῶ νὰ ἀρνηθῶ ὅτι ἐκπληροῖ καλὰ τὰ χρέη του καὶ ὅτι ὡς διδάσκαλος τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐμπορεῖ νὰ λαμβάνη [...] περισσότερον μισθὸν παρὰ τὸν ὁποῖον τώρα λαμβάνει, ὅστις ἐξισοῦται μὲ τὸν διωρισμένον διὰ τοὺς διδασκάλους τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς, οἵτινες θεωροῦνται βαθμοῦ κατωτέρου τοῦ τῶν Ἑλληνικῶν». Ὑπενθυμίζουμε ὅτι ὁ Ἰωσήφ **Διστομίτης**, ὅταν ἀνέλαβε νὰ διδάξει στὴν Πάρο τὴν περίοδο τῆς περιοδείας του Κωνσταντά, ἔφερε μαζί του καὶ συστατικὸ γράμμα τοῦ Κλεόβουλου καὶ ὅτι ἀνέλαβε ἐπιπλέον νὰ διδάσκει τὰ φιλοσοφικὰ μαθήματα καθὼς καὶ δύο φορές τὴν εβδομάδα «τὴν σειρὰν τῶν Μαθηματικῶν»¹³⁸.

- Ἡ κρίση τῶν ἤδη υπηρετούντων δασκάλων στὸ Κεντρικὸ Σχολεῖο ἔχει βαρῦτητα γιὰ τὸ Μουστοξύδη, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν πρόταση ποὺ του ἔκαναν, προκειμένου νὰ καλύψει τὸ κενὸ κάποιου δασκάλου ποὺ ἀποχώρησε. Συστήνουν νὰ

---

¹³⁷ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 32 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεῦτερον, ὁ.π., σ. 1381.

¹³⁸ Βλ. Σπεράντσα, *Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὡς ἔφορος τῆς παιδείας ἀνὰ τὰς Κυκλάδας*, ὁ.π., σ. 49.

προσληφθεί στη θέση του ο Κωνσταντίνος **Οικονομίδης** «ὅστις πρὶν τῆς Ἐπαναστάσεως ἤκουσεν εἰς τὴν πατρίδα του τὸν περίφημον διδάσκαλον Ἀγάπιον. Εἰς τὸ διάστημα τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἐγραμμάτευε καὶ ἐδιδασκάλευσεν. Ὁ χαρακτήρ τούτου δὲν εἶναι ἐπιλήψιμος οὐδ' ἀνοίκειος εἰς διδάσκαλον»¹³⁹.

- Σε ἔγγραφο του Μουστοξύδη πρὸς τὴ Γραμματεία στις 27/3/1830¹⁴⁰ γιὰ το Σπυρίδωνα **Μάστορα** «καθυπέβαλα εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἐπὶ τῆς Προπαιδείας Ἐπιτροπῆς τὸν Κύριον ..., ὅστις εὐρέθη ἰκανὸς νὰ ἀναδεχθῆ τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα εἰς κανὲν Ἀλληλοδιδασκατικὸν σχολεῖον». Τρεῖς μῆνες ἀργότερα (23/6/1830)¹⁴¹ ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης με νέο του ἔγγραφο πρὸς τὴ Γραμματεία γνωστοποιεῖ ὅτι ὁ Σπυρίδων Μάστορας ἐξετάστηκε με ἐπιτυχία ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ καὶ στὴ συνέχεια στάλθηκε στο ἀλληλοδιδασκατικὸν σχολεῖο Γαλαξειδίου με μισθὸ 250 γρόσια.
- Ἀμεση ἀντίληψη ἔχει ὁ Μουστοξύδης καὶ γιὰ τὴ δράση τῶν δασκάλων στο Ὀρφανοτροφεῖο. Σε ἐπιστολὴ του πρὸς τὸ

---

¹³⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 32 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεῦτερον, ὁ.π., σ. 1381.

¹⁴⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 25 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεῦτερον, ὁ.π., σ. 858.

¹⁴¹ Βλ. . Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 28 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεῦτερον, ὁ.π., σ. 1048.

Γραμματέα Ν. Χρυσόγελο στις 18/5/1830¹⁴² αφηγείται τα όσα λυπηρά συμβαίνουν στο Ορφανοτροφείο εξαιτίας της ανάρμοστης συμπεριφοράς μερικών δασκάλων. Φωτεινή εξαίρεση αποτελούν οι δάσκαλοι διάκονος **Καλλίνικος, Παγώνης** και **Αβραμιάδης** που χαρακτηρίζονται ως «παραδείγματα ήθικης καὶ πειθαρχίας».

- Σε έγγραφο του Γραμματέα Ν. Χρυσόγελου με παραλήπτη τον Ανδρέα Μουστοξύδη και ημερομηνία 6/7/1830¹⁴³ αναφέρεται ότι «ἀποστέλλεται ὡς διδάσκαλος (εννοεῖ στο πρότυπο της Αίγινας) ὁ κύριος **Μανακίδης**, ὅστις ὑπόσχεται νὰ δώσῃ δείγματα παραγματικά τῆς ἰκανότητός του ἐν διαστήματι τριῶν μηνῶν». Περίπου ἓνα χρόνο (14/5/1831)¹⁴⁴ μετὰ ὁ Ανδρέας Μουστοξύδης με ἐπιστολή του πρὸς τὴ Γραμματεία διαπιστώνει «μὲ δυσαρέσκειαν» ὅτι «ὁ κύριος Μανακίδης δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἐλπίδας μας» καὶ υπενθυμίζει ὅτι «ἡ Γραμματεία [...] ἐξ ἀρχῆς ἔκαμε τὰς αὐτὰς περὶ τῆς ἀναξιότητός του παρατηρήσεις καὶ μ' ὅλον τοῦτο τὸν εἶδομεν αἰφνιδίως διορισθέντα διδάσκαλον τοῦ Προτύπου. Ἔχει πολλὰ ὀλίγας γνώσεις του τῆς γλώσσης, μεγαλοφρονεῖ περὶ ἑαυτοῦ καὶ εἰς τὴν διαγωγὴν του δὲν συντηρεῖ τὴν εὐπρέπειαν ἐκείνην καὶ ἰδίαν εὐταξίαν ἰκανὴν

---

¹⁴² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 27 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 947.

¹⁴³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 29 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1094.

¹⁴⁴ Βλ. Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ὁ.π., σ. 1871.

νὰ ἐμπνεύση τὸ πρὸς τὸν διδάσκαλον ὀφειλόμενον σέβας καὶ διδάσκαλον μάλιστα, ὅστις πρέπει νὰ χρησιμεύση ὡς ὑπογραμμὸς ὄχι μόνον εἰς τοὺς μαθητάς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς μέλλοντας διδασκάλους». Γί' αὐτὸ καὶ προτείνει νὰ τοποθετηθεῖ στο ἀλληλοδιδακτικὸ καὶ ἡ θέση του στο Πρότυπο νὰ πληρωθεῖ με ἄλλον.

- Ο Ἀνδρέας Μουστοξύδης, ὡς Ἐφορος τοῦ Κεντρικοῦ Σχολείου γράφει πρὸς τὴ Γραμματεία στις 14/8/1830¹⁴⁵ γιὰ τὸ δάσκαλο τοῦ Κεντρικοῦ Σχολείου **Κ. Ζοχιό** «ὡς πολλὰ νέον καὶ κάποτε ὀλίγον φρόνιμον» ὅτι θέλει νὰ πάρει ἀδεια γιὰ νὰ τον «σηκώσῃ» «ἐκεῖθεν», ἀποκλίνοντας ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ του κρίση (14/2/1830)¹⁴⁶ ὅτι τον θεωρεῖ ικανό. Ἐνα μῆνα ἀργότερα (11/9/1830)¹⁴⁷ διαβάζουμε σε νέο ἐγγράφο τοῦ Μουστοξύδη πρὸς τὴ Γραμματεία ὅτι «μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ κυρίου Ζωχιοῦ, τὸ μάθημα τῆς ἀριθμητικῆς παραδίδεται ἀπὸ τὸν διδάσκαλον Καλλίνικον».
- Ο ἱεροδιάκονος Προκόπιος **Τυπάλδος** σύμφωνα με ἐπιστολὴ τοῦ Ἀνδρέα Μουστοξύδη πρὸς τὴ Γραμματεία (11/9/1830)¹⁴⁸

---

¹⁴⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 30 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δευτέρου, ὁ.π., σ. 1260.

¹⁴⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 24 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δευτέρου, ὁ.π., σ. 788.

¹⁴⁷ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 31B καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δευτέρου, ὁ.π., σ. 1332.

¹⁴⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 31B καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δευτέρου, ὁ.π., σ. 1331.

«ὅστις ἔζησέ ποτε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ, ὡς ἀκούω ἀπὸ τὸν κύριον Κοκκῶνην καὶ ἀπ’ ἄλλους, οἵτινες τὸν ἐγνώρισαν, ἐδείχθη πάντοτε χρηστῆς διαγωγῆς, [...] τὸν θεωρῶ ὡς ἄνθρωπον σεμνῶν ἠθῶν καὶ ἡσυχον. Ὅμιλεῖ καὶ γράφει καλὰ τὴν γλῶσσαν του καὶ ἡ θεωρία του, ἐκτὸς ὅτι ἡ ἡλικία του πλησιάζει τοὺς ἑξήκοντα χρόνους, εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ ἐμπνέη σέβας πρὸς αὐτὸν εἰς τοὺς μαθητάς».

- Στις 25/9/1830¹⁴⁹ ο Μουστοξύδης γράφει πρὸς τὴ Γραμματεία ὅτι ὁ Γρηγόριος **Δεσποτόπουλος** (Τήνος α) «φρόνιμος, χρηστοθήτης, προεπαγγελθεὶς ἤδη τὸ τῆς ἀλληλοδιδασκατικῆς διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα, καὶ ὁ ἀξιώτερος μεταξὺ ὄλων τῶν μέχρι τοῦ νῦν σπουδασάντων εἰς τὸ πρότυπον σχολεῖον ἐνεκρίθη δὲ διδάσκαλος δευτεροβαθμιαῖος. Τοιοῦτος εἶναι ὁ κατὰ τὸ παρὸν ὑπέρτατος βαθμὸς, ὅστις ἐμπορεῖ νὰ δοθῇ εἰς τὴν παροῦσαν ἐν τῇ Ἑλλάδι τῶν γνώσεων κατάστασιν ἤδη ανεχώρησε ...».
- Στις 3/10/1830¹⁵⁰ ο Μουστοξύδης γράφει γιὰ τὸ δάσκαλο Γεώργιο **Κοντοπούλη** (Κορινθία α), μαθητὴ τοῦ Κεντρικοῦ Σχολεῖου ὅτι τὶς τελευταῖες μέρες τῆς εξέτασης ἀποδείχθηκε καὶ στὴν ικανότητα καὶ στὸ χαρακτῆρα διαφορετικὸς ἀπὸ ὅ,τι τον νομίζαμε, «πλανηθένετες ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν». Μία

---

¹⁴⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 31B καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δευτέρου, ὁ.π., σ. 1359.

¹⁵⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 32 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δευτέρου, ὁ.π., σ. 1371.

μέρα μετά (4/10/1830)¹⁵¹ ο Κοντοπούλης έστειλε επιστολή στον Κυβερνήτη στην οποία αναφέρει «τώρα παρ' έλπίδα κρίνομαι ανάξιος παρὰ τοῦ κυρίου Κοκκώνη τοῦ νὰ μὴ μετέρχωμαι τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα». Θεωρώντας άδική την απόφαση αυτή, παραθέτει την επαγγελματική του πορεία (Σύρα, Σκόπελος, Κορινθία) και υπεραμύνεται της ικανότητάς του και χρησιμοποιεί ως επιχείρημα αφενός τα αποδεικτικά των κατά τόπους Διοικήτων, αφετέρου την κρίση του ίδιου του Κυβερνήτη, αφού «ή ίδια Ύμ. Έξοχότης εύρέθη εις μίαν τῶν έξετάσεων [...] καὶ ἀπὸ τὴν εὐνοίαν τὴν ὁποίαν εὐηρεστήθη νὰ δείξη πρὸς ἐμὲ τότε ἐγνώρισα ὅτι ἔμεινεν εὐχαριστημένη», ὅπως χαρακτηριστικά γράφει.

- Ο Μουστοξύδης μαζί με τον Ιωάννη Κοκκώνη επισκέφθηκαν το σχολείο θηλέων το οποίο ίδρυσε στις 3/1/1830 η Sophie de Marbois¹⁵², η γνωστή ως Δούκισσα της Πλακεντίας αλλά το εγκατέλειψε στην τύχη του και στο οποίο διδάσκει η «**χήρα Κλεοβούλου**». Για την επίσκεψή του αυτή γράφει προς τη Γραμματεία στις 8/10/1830¹⁵³ «ὑπήγαμεν νὰ έξετάσωμε τὰ ἐν αὐτῷ διδασκόμενα κοράσια καὶ αὐτὰ ἀπεκρίθησαν τῷ ὄντι κάλλιστα».

---

¹⁵¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 32 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1375.

¹⁵² Βλ. Δραγούμη, *Ιστορικαὶ Αναμνήσεις*, ὁ.π., σ. 183.

¹⁵³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 32 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1389

- Ο δάσκαλος **Καφαντάρης ή Καρατάρης** (Κρανίδι α) «είναι άνθρωπος σεμνός με την παλαιάν άπλοήθειαν προσέτι και εύλαβής, ύπανδρεμένος και προβεβηκώς» αναφέρεται σε επιστολή του Μουστοξύδη προς τη Γραμματεία στις 9/12/1830¹⁵⁴.
- Τέλος, ο Ανδρέας Μουστοξύδης μαζί με τον Ιωάννη Κοκκώνη συνυπογράφουν ως μέλη της «έπι τής Προπαιδείας» επιτροπής το έγγραφο προς τη Γραμματεία στις 27/1/1831¹⁵⁵ στο οποίο αναφέρουν ότι ο νεοδιορισμένος **Γιωβανόπουλος** Δημ. (Ράχοβα α) «μετά μεγάλης έπιμελείας έσπούδασε τὰ τής μεθόδου εις αυτήν δοκιμασθείς· έλπίζει δέ ότι θέλει δυνηθῆ νὰ παραδώση και τινα μικρά τής έλληνικῆς μαθήματα, ως έχων τινὰς δυνάμεις και πράξεις έξ αρχῆς εκ τῶν τοιούτων μαθημάτων τήν παράδοσιν, οτε διέτριβε εις Σμύρνη».

*

Σε όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας ο κοινοτικός θεσμός συνιστούσε πραγματική περιφερειακή αυτοδιοίκηση. Οι κοινοτικοί άρχοντες (Προεστοί, Δημογέροντες, Επίτροποι) είχαν το δικαίωμα να νομοθετούν, είχαν δικαιοδοσία διοικητική και δικαστική. Φρόντιζαν για την εκκλησία

---

¹⁵⁴ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 34 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος τρίτον, ό.π., σ. 1537.

¹⁵⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 35 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος τρίτον, ό.π., σ. 1656.

και την εκπαίδευση και για την διατήρηση των σχετικών ιδρυμάτων¹⁵⁶. «Οί διοικήσαντες τὰς κοινότητας, καίτοι ἔστεροῦντο γενικωτέρας μορφώσεως, κεκτημένοι τὸ πολὺ γραμματικὰς στοιχειώδεις γνώσεις, γραφῆς καὶ ἀναγνώσεως, ἀνεδείχθησαν γενικῶς ἄξιοι τοῦ ἐμπιστευθέντος εἰς αὐτοὺς ἔργου»¹⁵⁷. Ἡ Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις ὅρισε ὅτι οἱ Δημογέροντες «χρεωστοῦν νὰ ἐκτελῶσι τὰς παρὰ τοῦ διοικητοῦ διδομένας διαταγὰς. (Ἄρθρ. κα΄)»¹⁵⁸. Ὁ Καποδίστριας τροποποίησε τὸν τρόπο ἐκλογῆς τῶν δημογερόντων. Ἐκτακτὸς Επίτροπος κατάρτιζε τὸν κατάλογο τῶν υποψηφίων μαζί με τοὺς πρώην δημογέροντες. Ἐκλέξιμοι ἦταν ὅσοι ἦταν μεγαλύτεροι ἀπὸ 35

---

¹⁵⁶ Για τὸ θεσμὸ τῶν κοινοτήτων βλ. Δανιηλίδης Δ. «Οἱ νεοελληνικὲς κοινότητες» http://www.ardin.gr/Arxeio_Ardin/2004/ardin_48/daniilidis_koinotites/daniilidis_koinotites.htm (πρόσβαση στις 4/10/2007),

Ἰάκωβος Τ. Βισβίτζης, «Ἡ Κοινοτικὴ διοίκησις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν» στο *L'Hellenisme Contemporain: Le cinq-centieme anniversaire de la prise de Constantinople*, Athènes 1953, σε ηλεκτρονικὴ μορφή <http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/visvzizis.html> (πρόσβαση στις 4/10/2007),

Δημήτριος Κ. Γερούκαλης, Ἐλενα Σεργεντάνη, Λύβια Κουτσάκη, «Τῶν Ἑλλήνων οἱ κοινότητες», http://www.antibaro.gr/society/ippokraths_koinothtes.php (πρόσβαση στις 30/6/2006),

Πανταζόπουλος Νικόλαος, «Ὁ ελληλικὸς κοινοτισμὸς καὶ ἡ νεοελληνικὴ κοινοτικὴ παράδοσις», π. Ἀρδην, τχ. 44, Ἀθήνα 2003, σ. 32,

Μεταλληνὸς Γ., «Κοινοτισμὸς στὴ δουλεία», π. Ἀρδην, τχ. 48, Ἀθήνα 2004, σσ. 58 – 59.

¹⁵⁷ Βλ. Βισβίτζης, «Ἡ Κοινοτικὴ διοίκησις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν», ὁ.π.

¹⁵⁸ Βλ. Δραγούμη, *Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις*, ὁ.π., σ. 78.

ετών και «οί περισσότεροι φορολογούμενοι»¹⁵⁹. Ήταν αναμενόμενο επομένως να ζητήσουν οι Διοικητές από τους κοινοτικούς άρχοντες πληροφορίες για τα σχολεία της περιοχής τους. Οι δημογέροντες αρκετές φορές επηρέασαν τις αποφάσεις της εκπαιδευτικής ιεραρχίας.

- Στις 12/11/1829¹⁶⁰ οι Δημογέροντες Άνδρου στέλνουν έγγραφο προς τον Έκτακτο Επίτροπο Βορείων Κυκλάδων στην οποία επισυνάπτεται αναφορά της επιτροπής των σχολείων. Για το Λεόντιο **Κουμαριανό** (Χώρα Άνδρου α) και το Λεόντιο **Φίφα** (Κόρθιο α) δεν κάνουν κάποια κριτική στο έργο τους.
- Στις 16/12/1829¹⁶¹ η Επαρχιακή Δημογεροντία Σαλαμίνας έγραψε προς τον Έκτακτο Επίτροπο Ανατολικής Ελλάδας για

---

¹⁵⁹ Ο Αργυρόπουλος χαρακτηρίζει τους δημογέροντες «όργανα τής κεντρικής αρχής όσον τὸ δυνατόν εὐχρηστα». Ο Βακαλόπουλος γράφει «ὁ σαφής αὐτὸς περιορισμὸς τῶν δικαιωμάτων τῶν φτωχῶν ἦταν ἄγνωστος ὡς τότε», ἀλλὰ δικαιολογεί τον Καποδίστρια, αφήνοντας σαφείς υπαινιγμούς για αυθαιρεσίες των δημογερόντων πριν την ἔλευση του Καποδίστρια. Γράφει χαρακτηριστικά ὅτι ο Κυβερνήτης χαρακτηρίζει τους δημογέροντες Τούρκους με χριστιανικό ὄνομα. Ο Δραγούμης υπερασπιζόμενος τα κυβερνητικά μέτρα θεωρεί ὅτι οἱ διατάξεις ἦταν δίκαιες. Ωστόσο διαφωνεί με τον αποκλεισμό των φτωχότερων ἀπὸ τον κατάλογο υποψηφίων δημογερόντων.

Βλ. Π. Αργυρόπουλος, *Δημοτική Διοίκησης ἐν Ἑλλάδι, τόμος πρῶτος*, ἐκ τῆς Φιλολάου Τυπογραφίας, ἐν Ἀθήναις 1843, σ. 52,

Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, ἡ μεγάλη ἑλληνικὴ ἐπανάσταση*, τ. Η, ὁ.π., σσ. 163 – 164,

Δραγούμης, *Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις*, ὁ.π., σ. 106.

¹⁶⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 22 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους πρῶτον, ὁ.π., σ. 454.

¹⁶¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 24 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 781.

το δάσκαλο Αρχιμανδρίτη Λεόντιο **Ιωάννου** ότι είναι «μετρίου ὄντος κατὰ τὴν ἠθικὴν καὶ ἰκανότητα». Τρεῖς μῆνες μετὰ ὁ Διευθυντὴς τοῦ Κεντρικοῦ Σχολείου Ἀνδρέας Μουστοξύδης με ἐγγράφῳ του πρὸς τὴ Γραμματεία στις 27/3/1830¹⁶² προτείνει τὸ **Α. Θεοχαρίδη** ὡς δάσκαλο στο ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο τῆς Σαλαμίνας, ἐπισημαίνοντας ὅτι διδάχτηκε τὴ μέθοδο ἀπὸ τὸν Κλεόβουλο, ὅτι ἔχει προϋπηρεσία στὴ Μήλο, ἀλλὰ καὶ στο ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο τοῦ Ὀρφανοτροφείου καὶ ὅτι στὴ συνέχεια ἐξετάστηκε με ἐπιτυχία. Ὅσο γιὰ τὸ χαρακτῆρα του, ἀναφέρει πὼς εἶναι τίμιος καὶ πρᾶος.

- Σε ἐπιστολὴ τῶν Δημογερόντων Σκιάθου πρὸς τὸν Διοικητὴ τῆς περιοχῆς¹⁶³, στις 9/11/1829 γράφουν γιὰ τοὺς δασκάλους Τιμόθεο **Ζωγράφο** (Σκιάθος α) καὶ **Δανιήλ** (Σκιάθος ε) «μ' ὄλην τὴν ἀπαιτουμένην ἐπιμέλειαν καὶ προθυμίαν ἔχοντες [...] καρπὸς καὶ ἀπὸ τούτων δύο τούτους διδασκάλους διὰ τῆς ἐπιμελείας τῶν καὶ καλῆς διαγωγῆς ἐφάνη καὶ οἱ μαθητευόμενοι ἔκαμαν κατ' εὐχὴν μεγάλας προόδους».

Οἱ Δημογέροντες τῶν Θερμίων (Κύθνου) ἀποστέλλουν ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἐκτακτὸ Διοικητὴ Βορείων Κυκλάδων στις 12/1/1830¹⁶⁴, στὴν ὁποία ἀναφέρουν ὅτι ὁ ἱεροδιάκων

---

¹⁶² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 25 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δευτέρον, ὁ.π., σ. 858.

¹⁶³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 26, καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δευτέρον, ὁ.π., σ. 890

¹⁶⁴ ἴ.μ.*

Μακάριος **Φιλιππαίος** (Κύθνος α) με είκοσι χρόνια προϋπηρεσία, «εἶναι σεβάσμιος καὶ χρηστῶν ἡθῶν» και διδάσκει «κατὰ τὸν παλαιὸν τρόπον». Στην ίδια επιστολή γίνεται λόγος και για τον Λαμπαδάριο **Αισωπίδη** (Κύθνος α) ο οποίος «τὴν μέθοδον ἐμαθήτευσεν εἰς τὸν Κλεόβουλον, χωρὶς γνῶσιν ἄλλης ἐπιστήμης», «εἶναι δὲ χρηστῶν [...] ἡθῶν καὶ εὐδοκιμεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον».

- Οι Δημογέροντες Τήνου σε επιστολή τους προς τη Γραμματεία λένε για το Σπ. **Πρεβάτο ή Πρεβέτο** (Τήνος α) «εἶθε νὰ ὄντοποιήση τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ κηρυττομένην φήμην»¹⁶⁵.
- Σε επιστολή τους προς τη Γραμματεία στις 3/7/1830¹⁶⁶ οι Δημογέροντες της Πάρου αναφέρουν ότι ο δάσκαλος Μιχαήλος **Καραμάνος** (Νάουσα Πάρου ε) είναι ικανός «εἰς ἀναπλήρωσιν τῆς ἀνάγκης νὰ μάθουν τα παιδιά τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα».
- Η Δημογεροντία του Νησιού Μεσσηνίας σε επιστολή προς το Διοικητή της περιοχής στις 18/7/1830¹⁶⁷ διαπιστώνει ότι ο δάσκαλος της περιοχής (ανώνυμος α) «ὑπάρχει ἀνίκανος και

---

¹⁶⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 26 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 910.

¹⁶⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 29 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1087.

¹⁶⁷ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 30 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1193.

ώς ἐκ τούτου πρόοδος κάμμία εἰς τὴν νεολαίαν μας δὲν εἶναι».

- Οἱ Δημογέροντες τοῦ Πραστοῦ Λακωνίας γράφουν στις 17/1/1830¹⁶⁸ στη Γραμματεία ὅτι ὁ ανώνυμος δάσκαλος τοῦ αλληλοδιδακτικοῦ «εἶναι πάντῃ ἄπειρος τῆς μεθόδου [...] καὶ ἢ παρὰ τούτου διδασκομένη νεολαία οὐχὶ μόνον δὲν φαίνεται ἢ τοιαύτης πρόοδος καὶ βελτίωσις, ἀλλὰ μᾶλλον στρεβλοῦνται τὰ ἤθη καὶ ἀγωγή αὐτῆς ἔνεκα ἀπειρίας».
- Οἱ πρόκριτοι καὶ μερικοὶ πολῖτες ἀπὸ τὴν περιοχὴ Βαλημὴ Καλαβρύτων ἐκφράζουν με ἐπιστολὴ τους (1/7/1831¹⁶⁹) στο Διοικητὴ τὰ παράπονά τους γιὰ τὸν αλληλοδιδακτικὸ δάσκαλο **Κατελανάκη** Κύριλλο, ἀφοῦ διαπιστώνουν ὅτι δὲν ξέρει τὴν αλληλοδιδακτικὴ μέθοδο καὶ οἱ μαθητὲς δὲν ἔχουν σημειώσει καμία πρόοδο.

*

Οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς εἴτε εἶναι γονεῖς μαθητῶν εἴτε εἶναι συνδρομητὲς τῶν πόρων τοῦ σχολείου ἔχουν ἀμεσο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ σχολείου. Ἐντοπίσαμε τέσσερις περιπτώσεις στις ὁποῖες παρεμβαίνουν με ἐπιστολὴ τους πρὸς τὸ Διοικητὴ ἢ τὸν Ἐκτακτο Ἐπίτροπο γιὰ θέματα ποῦ ἀφοροῦν στο δάσκαλο τοῦ σχολείου.

---

¹⁶⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 35 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους τρίτον, ὁ.π., σ. 1637.

¹⁶⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 41 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους τρίτον, ὁ.π., σ. 1997.

- Είκοσι κάτοικοι – συνδρομητές με επιστολή τους στις 8/5/1830¹⁷⁰ προς το Διοικητή της περιοχής γράφουν υπέρ του προσληφθέντος δασκάλου **Φιλοπατρίδη** στο αλληλοδιδασκτικό σχολείο της Κορώνης «καὶ κατὰ τὸ ἦθος καὶ κατὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ κατὰ τὰ ἄλλα προτερήματα τοῦ ὑποκειμένου», συγκρίνοντάς τον με τον Ιωακείμ **Κωνσταντά**, ο οποίος αν και δέχθηκε να προσληφθεί με μεγαλύτερο μισθό, είναι «ικανότητος κατωτέρας».
- 72 κάτοικοι του Γαλαξειδίου ζητάνε (29/5/1830)¹⁷¹ από τον Ἐκτακτο Επίτροπο να αποσταλεί δάσκαλος στο ελληνικό σχολείο της περιοχής. Θεωρούν μάλιστα ως τον πλέον κατάλληλο τον **Γ. Παμπούκη**.
- Οι κάτοικοι του χωριού Φίλια Καλαβρύτων σε επιστολή τους προς το Διοικητή στις 9/1/1831¹⁷² προτείνουν το συμπολίτη τους Γιαννάκη Ρηγόπουλον, «νέον ἐνάρετον καὶ καλοήθη [...] καθ' ὅτι καὶ τὸν γνωρίζομεν καὶ μᾶς γνωρίζει καλά» ως δάσκαλο στο υπό σύσταση αλληλοδιδασκτικό σχολείο. Γι' αυτό παρακαλούν «νὰ δεχθῆ εἰς τὸ δημόσιον σχολεῖον, διὰ νὰ ἐκπαιδευθῆ τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον».

*

---

¹⁷⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 27 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 939.

¹⁷¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 27 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1001.

¹⁷² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 35 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ό.π., σ. 1601.

Εντύπωση προκαλεί ότι σε δύο περιπτώσεις σχολείων παρεμβαίνουν με επιστολές τους για θέματα του σχολείου τους οι ίδιοι οι μαθητές.

- Η πρώτη αφορά στους μαθητές του ελληνικού σχολείου της Στεμνίτσας οι οποίοι μαζί με τους εφόρους του σχολείου απέστειλαν στις 29/10/1830¹⁷³ προς το Διοικητή της περιοχής στην οποία αφηγούνται όσα υπέστη ο δάσκαλός τους¹⁷⁴ από «τὰς μιὰρὰς πράξεις» ενός καλόγερου.
- Η δεύτερη αφορά στο αλληλοδιδασκτικό σχολείο του Λιβαρτζίου, 18 μαθητές του οποίου έγραψαν γράμμα στον Κυβερνήτη στις 14/9/1830¹⁷⁵ στο οποίο εξιστορούν «πάμπολλα κακὰ» του δασκάλου τους: «δὲν ἐκτελεῖ τὰ χρέη του κατὰ τὴν τάξιν τῶν σχολείων, καθ' ὅτι τὲς περισσότερες φορὲς καταντᾶ καὶ μᾶς δίνει τὸ μάθημα ὕστερα ἀπὸ τὸ γεῦμα καὶ ὄχι τὸ πρωῖ [...] δὲν ἐξεύρει καὶ ἄλλας ἐπιστήμας, ἀλλὰ μόνον τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον καὶ αὐτὴν μᾶς τὴν κρύπτει καὶ ματαιοπονοῦμεν οἱ τάλαινες καὶ χάνομεν τὸν καιρὸν μας ἀδίκως (καθὼς καὶ ὁ κύριος Ἰωάννης Π. Κοκκωνάκης [sic] ὁ ἔφορος τῶν σχολείων εἶδεν, ὅστις ἐπέρασεν ἀπ' ἐδῶ) καὶ φαίνεται πῶς ἔχομεν τζίρικα τρία χρόνια εἰς τὸ σχολεῖον καὶ δὲν ἤξεύρομεν νὰ λογαριάσωμεν τρία ὄβολα πόσα λεπτὰ

---

¹⁷³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 34 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ὁ.π., σ. 1530.

¹⁷⁴ Πρόκειται για τον ιερέα Βασίλειο Αθανασίου.

¹⁷⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 34 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ὁ.π., σ. 1524.

κάμνουν και αυτό είναι εις ἡμᾶς τὸ πλέον σκληρόν, ὅπου μᾶς θλίβει».

Υπάρχει ακόμα μία αναφορά μαθητῶν για τους δασκάλους τους. Πρόκειται για τους μαθητές του Κεντρικού Σχολείου, τις απόψεις των οποίων μεταφέρει στον Κυβερνήτη ο Γ. Φωτόπουλος στις 9/1/1831¹⁷⁶ μετά τη λήξη των ταραχών στο Κεντρικό Σχολείο στις 7 και 8/1/1831. Στην αναφορά αυτή γίνεται λόγος για τους «περιφρονητικούς τρόπους» του ανώνυμου καθηγητή των Γαλλικῶν, «τὴν ἀμεθοδίαν [...] καὶ ἀμάθειαν» του ανώνυμου καθηγητή των Μαθηματικῶν και του καθηγητή της Ιστορίας **Γενναδίου**, ο οποίος «δὲν τὴν παραδίδει μὲ βάσιν τινὸς βιβλίου, ἀλλ' ἐκ στήθους». Υπενθυμίζουμε ὅτι ο Γεώργιος Γεννάδιος ἦταν «αρχιδιδάσκαλος» στο Πρότυπο σχολεῖο του Ἄργους, ο οποίος εἶχε εγκαταλείψει τις σπουδές του στη Γερμανία για να ἔλθει στο Ναύπλιο το Σεπτέμβριο του ἴδιου ἔτους, ὕστερα ἀπὸ ἀπόφαση του Βουλευτικῆς σώματος. Ἐξαιτίας ὁμως συρροῆς πολλῶν προσφύγων στο Ναύπλιο ἐμφανίστηκε ἐπιδημία τυφοειδούς πυρετοῦ τόσο στο Ναύπλιο, ὅσο και στο Ἄργος. Ο Γεννάδιος προσεβλήθη ἀπὸ τὴν ἀσθένεια και ἐφυγε στην Αθήνα. Τη θέση του ἀνέλαβε ο Δημήτριος Πλατανίτης, μαθητῆς του Κλεόβουλου. Ἀργότερα, μαζί με τον Γρηγόριο Κωνσταντά και τον Ιωάννη Βενθύλο εἶχαν ἀναλάβει να συντάξουν Γραμματικὴ και Ἀνθολογία της ἐλληνικῆς γλώσσας.

*

Στα ἀρχεῖα της Καποδιστριακῆς περιόδου συναντήσαμε πολλά ἐγγράφα με ἀποστολεῖς τους ἴδιους τους δασκάλους και παραλήπτες τη

---

¹⁷⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 35 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ὁ.π., σ. 1603.

Γραμματεία, το Διοικητή της περιοχής και άλλα πρόσωπα της εκπαιδευτικής ιεραρχίας. Στην πλειονότητά τους οι δάσκαλοι αναφέρουν άλλοτε εκτενώς και άλλοτε με λακωνικό τρόπο τα τυπικά τους προσόντα, τον τρόπο διδασκαλίας τους, τις δυσκολίες που συναντούν, τον κατάλογο των μαθητών τους και ζητούν μέσα και υλικά που είναι απαραίτητα στην προσπάθεια που κάνουν, καθώς και καθυστερούμενους μισθούς. Ο Γραμματέας αλλά και τα άλλα πρόσωπα που συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων για εκπαιδευτικά ζητήματα, σχηματίζουν μέσα από αυτές τις επιστολές εικόνα για τους συγκεκριμένους δασκάλους και το επιτελούμενο έργο τους.

- Ο Δημήτριος **Φιλάρετος** (Σύρος ε) με επιστολή του προς τη Γραμματεία στις 10/3/1830¹⁷⁷ περιγράφει με λεπτομέρειες την τελετή των Δημοσίων εξετάσεων στο σχολείο του κατά τις οποίες «ή πρόοδος τῶν μαθητῶν ἐφάνη ἀνέλπιστος εἰς τοὺς συνελθόντας ἀκροατάς» υπενθυμίζει ότι έχει δίπλωμα εκ μέρους της Κυβέρνησης από τις 29/11/1829 και ότι τον προσκάλεσε για να διδάξει στη Σύρο ο γνωστός μισιονάριος Κορκ. Στην επιστολή επισυνάπτεται και το «Λογύδιον ἐκφωνηθὲν εἰς τὴν ἔναρξιν τῆς ἐξετάσεως». Επιβεβαιώνει έτσι την καλή γνώμη που είχε σχηματίσει γι' αυτόν ο Διοικητής της περιοχής σε σχετική επιστολή του προς τη

---

¹⁷⁷ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 25 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 841.

Γραμματεία και ο ίδιος ο Κυβερνήτης στο διοριστήριο γράμμα¹⁷⁸.

- Ο Ν. **Μάγνης** (Σύρος α) με επιστολή του προς τον Γραμματέα Ν. Χρυσόγελο, την 1/9/1830¹⁷⁹, στέλνει «τὴν εἰς τὴν πρώτην τοῦ ἐνεστῶτος εὐρεθεῖσαν κατάστασιν τοῦ Δημοσίου Ἀλληλοδιδασκτικοῦ τῆς Ἑρμοπόλεως» εφαρμόζοντας τη σχετική οδηγία του Οδηγού. Στη συνέχεια αναφέρει λεπτομερώς τι έχει διδάξει σε κάθε μάθημα. Αξιοπρόσεκτο είναι ότι δεν υπάρχει διδακτικό βιβλίο για το μάθημα της Ιχνογραφίας (= Γεωμετρίας). Ἐτσι, ο ίδιος μετέφρασε «ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ [...] τὴν πρώτην καὶ δευτέραν κλάσιν» και σχεδίασε τους αντίστοιχους πίνακες. Τέλος, υπακούοντας στη Διαταγή της Γραμματείας με αριθμό 1032, άρθρο 3, στέλνει αντίγραφο του αποδεικτικού¹⁸⁰ που πήρε από την «ἐπὶ τῆς Προπαιδείας» επιτροπή, ώστε να του στείλει η Γραμματεία το αναγκαίο δίπλωμα.
- Ο δάσκαλος **Αγάπιος Παπα – Αποστόλου** (Βασσαρά Λακωνίας α) σε επιστολή του προς τον Κυβερνήτη στις 8/9/1830¹⁸¹ ζητά να φοιτήσει στο Κεντρικό Σχολείο,

---

¹⁷⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 21 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος πρώτον, ό.π., σ. 524

¹⁷⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1297.

¹⁸⁰ Βλ. Παράρτημα.

¹⁸¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1320.

προκειμένου να έχει «προκοπήν τινά περισσοτέρα». Στην επιστολή του δασκάλου επισυνάπτεται δεύτερη επιστολή των κατοίκων της περιοχής με το ίδιο αίτημα στο οποίο αναφέρονται με τόσο κολακευτικά λόγια στο έργο του δασκάλου, που φτάνουν σε σημείο υπερβολής: «ἔβγαλεν καὶ τέσσαρες – πέντε μαθητὰς τελείους εἰς τὴν μέθοδον [...] Μερικοὶ καὶ ἀπὸ νέαν μουσικὴν ἐστολίσθησαν».

- Οι δάσκαλοι Γεώργιος και Κωνσταντῖνος **Ψαρουδάκης** (Σπέτσες α) στέλνουν στη Γραμματεία στις 8/9/1830¹⁸² κατάλογο των μαθητῶν τους και σημειώνουν «τοῖς δὲ προχωρημένοις μαθηταῖς, ὅσοι δι' ἀπορίαν δὲν δύνανται νὰ ὑπάγωσι εἰς ἄλλα ἑλληνικὰ σχολεῖα, δὲν λείπομεν νὰ δώσωμεν ἰδέας ἑλληνικῆς διαλέκτου καὶ κανόνων γραμματικῆς, ἵνα μὴ ἐξοδεύωσι τὸν καιρὸν των ἐπὶ ματαίῳ».
- Ο δάσκαλος Γεώργιος **Σουρίας** (Παροικιά Πάρου ε) γράφει μεταξύ άλλων προς τη Γραμματεία στις 18/9/1830¹⁸³ ότι στις δημόσιες εξετάσεις έγινε δέκτης ευχαριστιῶν και ευγνωμοσύνης ἀπὸ τους περνευρισκόμενους κατοίκους.

Εντύπωση προκαλεῖ ὅτι στους εμπλεκόμενους στα εκπαιδευτικὰ ζητήματα περιλαμβάνεται και η Αστυνομία. Εντοπίσαμε τρεις περιπτώσεις στις οποίες ο προσωρινός Αστυνόμος Κρανιδίου και Κάτω Ναχαγιέ εκφέρει κρίση για το έργο των δασκάλων με αφορμή τη διαταγή

---

¹⁸² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1322.

¹⁸³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1340.

1797 της Κυβέρνησης «προσκαλοῦσα ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ στείλωμε κατάλογον τῶν μαθητευομένων».

Στις 2/7/1830¹⁸⁴ σε επιστολή του προς το Διοικητή Ναυπλίας αναφέρει ὅτι ὁ δάσκαλος **Βλαχογιάννης** Δημήτριος (Δίδυμον Αργολίδας α) εἶναι «χρηστοθήης, σεμνοπρεπῆς καὶ πάντα ἄξιος».

Στην ἴδια επιστολή κάνει λόγο καὶ γιὰ τὸ δάσκαλο τοῦ αλληλοδιδασκτικοῦ σχολείου στο Κρανίδι Γεννάδιο **Γεωργίου**, γιὰ τὸν ὁποῖο γράφει ὅτι εἶναι «χρηστοθήης [...] ὄχι ὅσον ἔπρεπε νὰ εἶναι ἄξιος διὰ ταύτην τὴν θέσιν». Οκτῶ μέρους ἀργότερα (10/7/1830)¹⁸⁵ με δεύτερη επιστολή του προς τὸ Διοικητὴ Ναυπλίας στέλνει τὸν κατάλογο τῶν μαθητῶν τοῦ αλληλοδιδασκτικοῦ σχολείου Κρανιδίου, ἀλλὰ διαφοροποιεῖται ὡς προς τὴν κρίση του γιὰ τὸ δάσκαλο «περισσότερον νὰ διακρίνωμεν δὲν δυνάμεθα [...] εἰς τὴν μέθοδον εἶναι ἄξιος, τὴν γνωρίζει καλῶς· προτροπὴν ὅμως καὶ λόγου ἀξιότητα δὲν ἔχει. Εἶναι τῶ ὄντι ἡσυχος καὶ σεμνοπρεπῆς [...] εἰς τὸ ἔργον του δὲν δύναμαι νὰ διακρίνω τὴν ἀξιότητά του καὶ βαθμηδὸν ἢ πείρα θὰ διαλύση καὶ τοῦτο». Σημειώνει ἐπίσης ὅτι ὁ δάσκαλος δὲν κρατοῦσε «ἡμερούσιον καταγραφὴν σημειωτικὴν εἰς τὴν βίβλον του ὡς ἔπρεπε νὰ ἔχη».

Σε ὅλα αὐτὰ τὰ δεκάδες ἔγγραφα ποῦ στάλθηκαν ὡς ἀπάντηση στις τρεῖς ἐγκυκλίους τῆς Κυβέρνησης ὑπάρχουν στοιχεῖα τῆς εκπαιδευτικῆς ἀξιολόγησης, ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνεται ἡ σύγχρονη

---

¹⁸⁴ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 29 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δευτέρου, ὁ.π., σ. 1144.

¹⁸⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 29 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δευτέρου, ὁ.π., σ. 1104.

επιστήμη. Τα **αντικείμενα αξιολόγησης** ήταν οι δάσκαλοι των αλληλοδιδακτικών και των ελληνικών σχολείων.

Ως προς το **χρόνο**, η αξιολόγηση έγινε κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας, αφού οι κρινόμενοι δάσκαλοι εργάζονταν ήδη στα σχολεία και η κρίση έγινε κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους.

Ως προς το **εύρος** ήταν μερική, αφού από τα εμπλεκόμενα πρόσωπα στο εκπαιδευτικό έργο μόνο οι δάσκαλοι ήταν αντικείμενα αξιολόγησης και μάλιστα όχι όλες οι πλευρές του έργου τους.

Ως προς τη **φύση** των δεδομένων ήταν ποιοτική.

Το **κριτήριο** δεν ήταν απόλυτο, αλλά σχετικό («περι της ικανότητας και του ήθικου»), ασαφές και πολλαπλώς ερμηνεύσιμο.

Η **σχέση** επικοινωνίας αξιολογητή – αξιολογούμενου ήταν έμμεση ως ένα μεγάλο βαθμό, αφού οι Διοικητές θα διαπίστωναν αν οι δάσκαλοι πληρούσαν τα κριτήρια αξιοποιώντας τις πληροφορίες που έλαβαν από τρίτους (δημογέροντες, κατοίκους, επιτρόπους του σχολείου).

Οι **φορείς** αξιολόγησης, οι Διοικητές και οι Έκτακτοι Επίτροποι ήταν ουδέτεροι, χωρίς καμία συνάφεια με τον εκπαιδευτικό χώρο. Χωρίς συνάφεια με τον εκπαιδευτικό χώρο ήταν και τα πρόσωπα τα οποία έδωσαν τις πληροφορίες στους Διοικητές, οι δημογέροντες και οι έφοροι του σχολείου. Οι προσωρινοί Διοικητές και οι Έκτακτοι Επίτροποι διορίστηκαν από τον Καποδίστρια όταν χωρίστηκε η ελεύθερη Ελλάδα σε 13 επαρχίες (7 στην Πελοπόννησο και 6 στα νησιά). Σύμφωνα με το Βακαλόπουλο¹⁸⁶, είχαν εκτός από την εμπιστοσύνη του Κυβερνήτη, ήθος,

---

¹⁸⁶ Βλ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, ή μεγάλη ελληνική επανάσταση*, τ. Η', ό.π., σ. 156.

μόρφωση και άλλα προσόντα. Ωστόσο, «έρχονταν αντιμέτωποι προς τὰ παραδεδομένα καὶ ὁ θερμὸς ζῆλος ὀρισμένων, θρεμμένων ἀπὸ τὴν ἀλαζονεία καὶ τὴ μέθη τῆς ἐξουσίας, τοὺς ἔφερε σὲ προστριβὲς καὶ ρήξεις μὲ τοὺς ἐκπροσώπους τῶν κοινοτήτων, οἱ ὅποιοι μὲ ἐπιμονὴ ὑποστήριζαν τὶς ἀπόψεις καὶ τὰ δίκαιά τους»¹⁸⁷. Σε ὀρισμένες μάλιστα περιπτώσεις ἡ γνώμη τοῦ Διοικητῆ γιὰ θέματα ποὺ ἀφοροῦν στο ἐκπαιδευτικὸ ἔργο εἶναι ἀντίθετη με ἐκείνη τοῦ Κυβερνήτη ἢ τοῦ Επιτρόπου.

- Ο «κατὰ τὴν Πελοπόννησον» Ἑκτακτὸς Επίτροπος Α. Μεταξὰς γράφει στὶς 1/8/1830¹⁸⁸ γιὰ τὸ δάσκαλο **Καραβίας Π.** (Μαραθονῆσι¹⁸⁹ α) ὅτι «ἐκπληροῖ τὸ χρέος [...] τοῦ διευθυντοῦ μὲ τόσην ἀκρίβειαν, ὥστε οἱ μαθηταὶ τοῦ προχωροῦν μὲ βήματα γιγαντιαῖα, ἔχει ἀρκετὴν γνώσιν τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου». Τρεῖς μῆνες (24/5/1830)¹⁹⁰ πρὶν ὁ Ἑκτακτὸς Διοικητῆς Λακωνίας καὶ Κάτω Μεσσηνίας ἐγράφε γιὰ τὸν ἴδιο δάσκαλο ὅτι εἶναι «ἄνθρωπος κακοήθης, ὀργίλος, ἀντιθρησκευτικὸς καὶ ταραξίας, εἰς τρόπον ὥστε θέλει εἶναι ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν νεολαίαν. Αὐτόπτης ἐστάθη ὁ Ἑκτακτὸς Διοικητῆς εἰς τὴν σκληρότητά του εὐρῶν τὸ διδακτικὸν του

---

¹⁸⁷ Βλ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, ἡ μεγάλη ἑλληνικὴ ἐπανάσταση, τ. Η', ὁ.π., σ. 159.*

¹⁸⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 30 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1191.*

¹⁸⁹ Πρόκειται γιὰ τὸ σημερινὸ Γύθειο.

¹⁹⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 27 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 990.*

κατάστημα έστολισμένον με ράβδους και με τῆς βαρβαρότητος τὰ ἀντικείμενα».

- Ο Έκτακτος Επίτροπος Δυτικής Ελλάδας έγραψε στις 25/9/1830¹⁹¹ για τον ανώνυμο δάσκαλο (Μεσολόγγι α) ότι ενώ ξέρει τη μέθοδο, είναι πολύ νέος και «σκοντάφτει» κάθε στιγμή, έτσι ενισχύει την προκατάληψη απέναντι στη μέθοδο. Ο Κυβερνήτης χαρακτήριζε τον ίδιο δάσκαλο στις 23/5/1830¹⁹² «ἔμπειρον [...] και ἔχοντα τὴν ἀπαιτουμένην ικανότητα εἰς τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον».
- Το αλληλοδιδασκτικό σχολείο του Μεσολογγίου άλλαξε σε μικρό χρονικό διάστημα τρεις δασκάλους (τον ιερομόναχο Ιωακείμ, το Θεόδωρο Συρμή και τον Ιωάννη Γ. Δράκη), γιατί ο Διοικητής «Μεσολογγίου, Ζυγού και λοιπῶν» δεν έμενε ικανοποιημένος με το έργο τους. Το γεγονός ότι η ἐπι τῆς Προπαιδείας Ἐπιτροπή είχε χαρακτηρίσει το Θ. Συρμή «δοκιμασθέντα ἔμπειρον [...] κατὰ τὸ ὁποῖον φέρει ἔνδεικτικόν» δε στάθηκε ικανό να αναστείλει την επιθυμία του Διοικητή για απομάκρυνση του δασκάλου¹⁹³.

---

¹⁹¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1360.

¹⁹² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 27 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 989.

¹⁹³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1360,

Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 27 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 989 και

Ένα στοιχείο που ενδεχομένως δημιούργησε επιπρόσθετα προβλήματα ήταν ότι «οί διοικήσαντες τὰς κοινότητας [...] ἔστεροῦντο γενικωτέρας μορφώσεως, κεκτημένοι τὸ πολὺ γραμματικὰς στοιχειώδεις γνώσεις, γραφῆς καὶ ἀναγνώσεως»¹⁹⁴. Ενδεικτικὰ παραθέτουμε το κείμενο επικύρωσης εκ μέρους των δημογερόντων του γνησίου των υπογραφών κατοίκων του Λιβαρτζίου σε επιστολή τους προς τον Κυβερνήτη στις 25/4/1831¹⁹⁵, διατηρώντας την ορθογραφία του πρωτοτύπου.

επικυρούντε. τογνισιον. τον υπογραφον.

υ διμογεροντες

αναγνωστις ζαφιρακοπλος

*βασιλις χρισανθοπλος*¹⁹⁶

Οι μοναδικοί δάσκαλοι που εκφράζουν αμφιβολίες για την αντικειμενικότητα της κρίσης όσων κρίνουν το εκπαιδευτικό έργο είναι ο Κων. Παπαζήσης (Σαντορίνη ε) και Μιχαήλ Πατρικίου (Σαντορίνη α). Σε επιστολή τους προς τη Γραμματεία στις 25/9/1830¹⁹⁷ προτείνουν να συσταθεί επιτροπή «ἐξ ἀνδρῶν τιμίων καὶ εὐσυνειδήτων, μὴ ἐπιδεκτικῶν τῆς κακοηθείας τοῦ νὰ παρεξηγῶσι καὶ νὰ ὑποκρύπτωσι τοὺς ὁποίους καταβάλλουσι οἱ διδάσκαλοι πόνους καὶ ἀγῶνας εἰς ἐκπαίδευσιν καὶ

Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ.34 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ό.π., σ. 1554.

¹⁹⁴ Βλ. Βισβίτζης, «Η Κοινοτική διοίκησης των Ελλήνων κατά την Τουρκοκρατίαν», ί.μ.*

¹⁹⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 38B.

¹⁹⁶ Βλ. Παράρτημα.

¹⁹⁷ ί.μ.

ἠθικὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ πνεύματος τῶν νέων τούτων· διότι, ὅταν ἄλλως οἱ διδάσκαλοι ὑπόκεινται εἰς τὴν κρίσιν ἑνὸς τινος μόνου ἀτόμου, τρέχουσι μέχρι κίνδυνον νὰ στερηθῶσι τῆς [...] ὑπολήψεως...». Οἱ ἀπόψεις αὐτές δεν γράφτηκαν ὕστερα ἀπὸ ἀρνητικὴ ἐκθεση ἀνωτέρων τους. Για το Μιχαὴλ Πατρικίου ἔχει ἐκφραστεῖ θετικὰ ὁ Ἐκτακτὸς Ἐπίτροπος Ἐπιτρόπου Νοτίων Κυκλάδων στις 30/4/1830¹⁹⁸ καὶ στις 17/9/1830¹⁹⁹ γράφοντας ἀντίστοιχα ὅτι ἀκολουθεῖ τὸν Ὁδηγὸ τοῦ Σαρατσίνου (sic) καὶ «ἄχρι τοῦδε συνέτρεξαν ἱκανοὶ μαθηταὶ εἰς τὰ Σχολεῖα ταῦτα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἤδη εἰς καλὴν τάξιν καὶ ἐλπίζω ὅτι θέλει προοδεύσουν περισσότερο...».

Ὁ Σπυρίδων **Πρεβέτος** (Τήνος α) γράφει²⁰⁰ γιὰ τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ σχολείου τοῦ οἱ ὁποῖοι δεν τὸν ἀποδέχθησαν, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶχε διοριστεῖ ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση: Δεν ἔχουν κάτι μαζί μου, γιατί δεν με ἤξεραν «οὔτε οὔτοι οἱ ἀπαίδευτοι ἔχουσιν ἐπίγνωσιν νὰ ἐπιστατεύωσιν ἐπὶ σχολείων» (ἡ μεγαλύτερη ἀπόσταση χαρακτήρων δική μας).

Ὅσον ἀφορὰ στο **σχῆμα** ἀκολουθήθηκε τὸ : προγραμματισμός → υλοποίηση → ἀξιολόγηση. Ὡστόσο, κατὰ τὴ σχεδίαση τῆς ἀξιολόγησης δεν συνεκτιμήθηκαν ὅλες οἱ συνθήκες καὶ οἱ παράμετροι, με ἀποτέλεσμα νὰ σταλοῦν τρεῖς διαφορετικὲς ἐγκύκλιοι γιὰ τὸ ἴδιο θέμα.

---

¹⁹⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 26 καὶ Δασκαλάκης, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεῦτερον, ὁ.π., σ. 912

¹⁹⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 31 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεῦτερον, ὁ.π., σ. 1338

²⁰⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 28 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεῦτερον, ὁ.π., σ. 1039.

Όσον αφορά στα **προβλήματα** και τα **σφάλματα** κατά την εκπαιδευτική αξιολόγηση, εκτιμάμε ότι:

α. Υπήρξε έντονο πρόβλημα **υποκειμενικότητας**, αφού η ασάφεια, η «ελαστικότητα» και η σχετικότητα των κριτηρίων έδινε αφορμή για πολλαπλή ερμηνεία. Ενδεχομένως εκεί να οφείλεται και η πλήρης διάσταση απόψεων και κρίσεων σε κάποιες περιπτώσεις, πράγμα που βάζει ευθέως στην αξιοπιστία και στο κύρος της κρίσης.

- Ο Διοικητής Ανδρου και Κέας γράφει (27/6/1830)²⁰¹ προς το Γραμματέα για το Γρηγ. **Ροΐδη** (Κάτω Κάστρο Ανδρου ε) και τον Παΐσιο **Κουμαριανό** (Ανω Κάστρο Ανδρου ε) ότι «διά δὲ τὴν ἰκανότητά των, πρέπει νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ὁ ἱερολογιώτατος κύριος Γ. Ροΐδης, ἀνὴρ παιδείας ἰκανῆς καὶ ἀρετῆς, εἶναι ἄξιος τῶν ὅσων ἐπαγγέλεται· τὰ δευτερεῖα τούτου φέρει καὶ ὁ κύριος Παῖσιος Κουμαριανός, ἀλλ' ἡ παιδεία του εἶναι περιορισμένη». Ἐνα μήνα αργότερα (13/7/1830)²⁰² ο Γραμματέας σε επιστολή του προς τον Κυβερνήτη γράφει ότι ο Διοικητής της περιοχής αναφέρει ότι «δὲν ἔχουσι τὴν ἀπαιτουμένην ἐμπειρίαν τῆς μεθόδου».
- Ο Γραμματέας Ν. Χρυσόγελος γράφει διοριστήριο του Ζαφείρη **Διαλισμά** ή Διαλυσμά (Νάουσα Πάρου α) στις

---

²⁰¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 28 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1068.

²⁰² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 29 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1124 (η μεγαλύτερη απόσταση χαρακτήρων δική μας).

8/2/1830²⁰³, ότι είναι «νέος ίκανός, άξιος τῆς οποίας ένεπιστεύθη ύπηρεσίας, τόν όποϊον ή Γραμματεία συνιστᾶ εις τήν πρόνοιάν σας». Οι Δημογέροντες όμως, δε συµμερίζονται την κρίση του Γραμματέα. Σε επιστολή τους προς τη Γραμματεία στις 3/7/1830²⁰⁴ γράφουν ότι ο δάσκαλος «δέν είναι ανάλογος δι' όλου ώς προς τήν χρείαν τῆς σχολῆς μας, διότι δέν δύναται νά συνεργήση τελείως εις τήν επί τὰ έμπροσθεν πρόβασιν τῆς σπουδαζούσης νεολαίας μας, όχι τόσον ειδήμων καί αύτῆς σχεδόν τῆς οποίας ένεπιστεύθη ύπηρεσίας τῆς αλληλοδιδακτικῆς δηλαδή μεθόδου».

- Το αλληλοδιδακτικό σχολείο της Τριπολιτσάς δε λειτουργεί σωστά, σύμφωνα με το Διοικητή της περιοχῆς. Σε επιστολή του προς τον Κυβερνήτη στις 24/4/1830²⁰⁵ αναφέρει ότι «Ο διδάσκαλος ψυχρότατος εις τὸ ἔργον του ἀποκαταστημένος· οὐχ ἦπτον καταψυγμένη καί εις τοὺς πολίτας ἢ ζέσις καί ἢ ὑπόληψις εις τὸ σχολεῖον τοῦτο καί εις τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ· ἐν ἐνὶ λόγῳ θέαμα τῷ ὄντι λυπηρὸν τόσῳ περισσότερον ὅσον ἀναπολεῖ τὰς καταβληθείσας προσπαθείας καί τὰ ἔξοδα τῆς Κυβερνήσεως ὑπὲρ τούτου τοῦ

---

²⁰³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 24 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 751.

²⁰⁴ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 29 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1087.

²⁰⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 26 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 896.

σχολείου». Στις 8/5/1830²⁰⁶ ο Διοικητής έστειλε επιστολή στη Γραμματεία, στην οποία αναφέρει ότι το σχολείο «προοδεύει εις βελτίωσιν καὶ αὐξησιν τῶν μαθητευομένων», χωρίς όμως να κάνει λόγο για το δάσκαλο. Ένα μήνα μετά (2/6/1830²⁰⁷) ο Διοικητής σε δεύτερη επιστολή του προς τη Γραμματεία ισχυρίζεται ότι είναι τέτοια η πρόοδος του αλληλοδιδακτικού σχολείου, ώστε μέσα σε δύο μήνες απέκτησε διπλάσιους μαθητές που υπερβαίνουν τους εκατό. Το εντυπωσιακό είναι ότι και τα δύο έγγραφα υπογράφει το ίδιο πρόσωπο: ο Διοικητής Ν. Καρόρης²⁰⁸.

- Ο Διοικητής Αρκαδίας (σημερινής Κυπαρισσίας) σε επιστολή του προς τη Γραμματεία στις 3/9/1830²⁰⁹ αναφέρει ότι υποψιάζεται ότι ο δάσκαλος **Μελισσηνός Γ.** (Αρκαδία α) δεν έχει εξεταστεί από την Επιτροπή και διαπιστώνει ότι δε διδάσκει σύμφωνα με τη μέθοδο του Sarazin. Πέντε μέρες μετά (8/9/1830), γράφει ιδιαίτερος στον ίδιο το Γραμματέα και του εκθέτει με λεπτομέρειες την κατάσταση, αμφισβητώντας όσα ο ο ίδιος ο Κυβερνήτης του έγγραφε πέντε μήνες πριν

---

²⁰⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 27 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 989.*

²⁰⁷ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 28 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1003.*

²⁰⁸ Ο «λογιώτατος» Ν. Καρόρης με καταγωγή από την Αθήνα ήταν δάσκαλος. Βλ. Χρ. Λούκος, *Η αντιπολίτευση κατά τοῦ Κυβερνήτη Ίω. Καποδίστρια: 1828 – 1831*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1988, σ. 412.

²⁰⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1303.*

(14/5/1830²¹⁰) «διωρίσαμεν διδάσκαλον τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς τὸν κύριον **Μελισσηνόν**, ἄνθρωπον δεδοκιμασμένης ἐμπειρίας καὶ φρόνιμον παιδαγωγό, κατὰ τὰς ὁποίας φέρει ἀποδείξεις ...».

- Ο ανώνυμος δάσκαλος (Μεσολόγγι α), ενώ ξέρει τη μέθοδο, είναι πολύ νέος και «σκοντάφτει» κάθε στιγμή, έτσι ενισχύει την προκατάληψη απέναντι στη μέθοδο. Αυτά έγραψε στη Γραμματεία ο Έκτακτος Επίτροπος Δυτικής Ελλάδας στις 25/9/1830²¹¹ διαφωνώντας με όσα του έγραφε ο ίδιος ο Κυβερνήτης στις 23/5/1830²¹² για το δάσκαλο, τον οποίο χαρακτήριζε «ἐμπειρον [...] καὶ ἔχοντα τὴν ἀπαιτουμένην ἰκανότητα εἰς τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον».
- Οι δάσκαλοι **Σερούιος** Γεώργιος και **Βόδιος** Δημήτριος (Κέα ε) είναι «προικισμένοι με τὰς ἀναγκαίας γνώσεις πρὸς φωτισμὸν τῆς νεολαίας καὶ με ψυχικὰς ἀρετάς», σύμφωνα με το έγγραφο του Τοποτηρητή προς τη Γραμματεία με ημερομηνία 16/8/1830²¹³. Ενάμιση μήνα (30/9/1830)²¹⁴

---

²¹⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 26, και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὄ.π., σ. 943.

²¹¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὄ.π., σ. 1360.

²¹² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 27 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὄ.π., σ. 989.

²¹³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 30 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὄ.π., σ. 1225.

αργότερα ο Διοικητής της περιοχής διαφοροποιεί την άποψή του. Σε επιστολή του προς τη Γραμματεία γράφει ότι οι μαθητές του δάσκαλου Γεώργ. **Σερούιου** και του υποδιδάσκαλου **Βόδινου** (Κέα ε) «ἐπιδίδουν θαυμασίως». Οι κάτοικοι της περιοχής ωστόσο, έχουν άλλη άποψη για το Σερούιο. Με επιστολή τους προς τη Γραμματεία στις 4/11/1830²¹⁵ μετά από «παρωδία εξετάσεων» που έγιναν στις 29/10/1830 κατηγορούν το Διοικητή ότι καλύπτει το δάσκαλο, ο οποίος διαδίδει ότι δεν έχει ανάγκη να τον εξετάσει κανείς και αποδίδει τις επιδόσεις των μαθητών μόνο στον πεθερό του. Ο οικείος Μητροπολίτης δίνει επιπλέον μια άλλη διάσταση στο θέμα. Με επιστολή του (5/11/1830)²¹⁶ προς τον «Σοφολογιώτατο» και «περιπόθητον τέκνον» του, κατηγορεί το δάσκαλο ως «διαφθορέα τῶν ἠθῶν» και σπάταλο, αφού «κατερρούφησεν εἰς ἕναν ἔνιαυτόν» τα χρήματα του σχολείου.

- Μεταξύ των δασκάλων **Μενεΐδη** (Ιος α) και **Ιωάννου** προτιμούν το δεύτερο, παρά το γεγονός ότι ο Μενεΐδης είχε διοριστεί από την Κυβέρνηση, γράφει στην αναφορά του προς τη Γραμματεία ο Διοικητής της περιοχής την

---

²¹⁴ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1368.

²¹⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 33 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1466.

²¹⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 33 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1465.

1/11/1830²¹⁷. Εννέα μήνες αργότερα (2/8/1831²¹⁸) με νέο έγγραφο ο Διοικητής επανέρχεται στο θέμα του δασκάλου Μενεΐδη, επισημαίνοντας ότι είναι «άμαθής» και «έλλιπής», δεν παρατηρείται καμία πρόοδος των μαθητών και επιλέον συμμετέχει σε αντιπολιτευτικά κινήματα εναντίον του Καποδίστρια. Την ίδια μέρα στέλνει δεύτερη επιστολή προς τον ίδιο το Γραμματέα Ν. Χρυσόγελο, στην οποία αναφέρει επιπλέον ότι ο δάσκαλος είναι «κακόβουλος» και «ράδιοϋργος», έχει αμάθεια και απειρία, «καταχρᾶται τῶν χρεῶν του», ασχολείται μαζί με άλλους με διάφορα εκτός σχολείου, ζητά Σύνταγμα και Συνέλευση και υπέγραψε την αναφορά που έκαναν οι Ιώτες για Εθνοσυνέλευση. Δεν έχουμε στη διάθεσή μας άλλα τεκμήρια, που να επιβεβαιώνουν ή να διαψεύδουν, αν ο Μενεΐδης ήταν «κακόβουλος» και «ράδιοϋργος». Ο ισχυρισμός ωστόσο, του Διοικητή περί ανικανότητας του δασκάλου αίρεται από το γεγονός ότι ο συγκεκριμένος δάσκαλος είχε φοιτήσει στο Πρότυπο σχολείο της Αίγινας «κατὰ τὸ τοῦ Σαραζίνου σύστημα» και στη συνέχεια εξετάστηκε από την επιτροπή «ἐπὶ τῆς Προπαιδείας» από την οποία παρέλαβε δίπλωμα όχι του κατώτερου, αλλά του δεύτερου βαθμού. Μετά την αποφοίτησή του διορίστηκε στο αλληλοδιδασκτικό σχολείο της

---

²¹⁷ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 33 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1445.

²¹⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 42 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ό.π., σ. 2010.

Του και άρχισε να διδάσκει στις 20/10/1830. Αυτά αναφέρονται σε επιστολή του ίδιου του δασκάλου προς τη Γραμματεία στις 28/10/1830²¹⁹.//

β. Σε λίγες περιπτώσεις υπήρξε ύπαρξη **σκοπιμοτήτων**.

Αναφέρουμε ενδεικτικά την περίπτωση του Σπυρ. **Πρεβέτου** (Τήνος α) ο οποίος ενώ διορίστηκε από την Κυβέρνηση, δεν τον αποδέχθηκαν οι επίτροποι του σχολείου και ακολούθησαν ταραχές από τους μαθητές τις οποίες υποκινούσε ο προκάτοχός του. Οι επίτροποι τον κάλεσαν και του ανήγγειλαν μείωση μισθού με τη δικαιολογία να διορίσουν και υποδιδάκαλο.

γ. Σε αρκετές περιπτώσεις δεν συνεκτιμήθηκε η διαμόρφωση των αποτελεσμάτων της εκπαιδευτικής προσπάθειας από **εξωσχολικούς παράγοντες**, όπως η έλλειψη υλικοτεχνικής υποδομής, η απασχόληση των παιδιών στις γεωργικές εργασίες των γονέων κ.ά.

δ. Τέλος, σε ελάχιστες περιπτώσεις, οι αξιολογητές είχαν **ιδεολογική φόρτιση**, με αποτέλεσμα να επηρεάσουν τη συμπεριφορά σχετικά με την αξιολόγηση. Ο δάσκαλος **Μενεΐδης** (Ιος α) χαρακτηρίζεται από το Διοικητή της περιοχής (2/8/1831²²⁰) «άμαθής» και «έλλιπής», «κακόβουλος» και «ράδιοϋργος», ότι έχει αμάθεια και απειρία, «καταχρᾶται τῶν χρεῶν του», ασχολείται μαζί με άλλους με διάφορα ζητήματα εκτός σχολείου, ζητά Σύνταγμα και Συνέλευση και υπέγραψε την αναφορά, που έκαναν οι Ιώτες για Εθνοσυνέλευση. Θεωρούμε ότι θα

---

²¹⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 33 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1448.

²²⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 42 και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος τρίτον, ό.π., σ. 2010.

ήταν διαφορετική η κρίση του Διοικητή αν ο δάσκαλος δε συμμετείχε στις αντιπολιτευτικές εκδηλώσεις, αφού ο δάσκαλος είχε αυξημένα προσόντα. Είχε φοιτήσει στο Πρότυπο σχολείο της Αίγινας «κατὰ τὸ τοῦ Σαραζίνου σύστημα» και στη συνέχεια εξετάστηκε από την επιτροπή «ἐπὶ τῆς Προπαιδείας» από την οποία παρέλαβε δίπλωμα δευτέρου βαθμού. Μετά την αποφοίτησή του διορίστηκε στο αλληλοδιδακτικό σχολείο της Ίου και άρχισε να διδάσκει στις 20/10/1830²²¹.

Τα βασικά **σφάλματα** που εκτιμάμε ότι έγιναν κατά τη διαδικασία είναι:

α. το σφάλμα **κριτηρίου**. Έχουμε αναφερθεί ήδη σε αυτό στα προβλήματα αξιολόγησης.

β. το σφάλμα **γνωριμίας**. Ήταν αναπόφευκτο σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις, αφού τα πρόσωπα τα οποία επιφορτίστηκαν να ενημερώσουν το Διοικητή για την ικανότητα και το «ηθικό» των δασκάλων είχαν ήδη αποκομίσει εντυπώσεις από αυτούς με αποτέλεσμα να υπάρχει θετική ή αρνητική απόκλιση μεταξύ της εκτίμησης του αξιολογητή και της πραγματικής κατάστασης. Είναι γνωστό ότι οι κάτοικοι προτιμούσαν να διορίζονται «αυτόχθονες» και όχι «ετερόχθονες», Έλληνες δηλαδή από μη απελευθερωμένα μέρη²²². Ήταν αναπόφευκτο να διάκεινται ευνοϊκότερα απέναντι σε ένα ντόπιο δάσκαλο σε σύγκριση με έναν «ξένο» ίδιων προσόντων και ικανοτήτων.

Ενδεικτικό παράδειγμα σφάλματος γνωριμίας αποτελεί η περίπτωση του Κισσήνιου (Τριπολιτσά α) για τον οποίο γράφει

---

²²¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 33 και Δασκαλάκη, *Τὰ περιὰ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1448.

²²² Βλ. Δραγούμη, *Ιστορικαὶ Αναμνήσεις*, ό.π. σ. 70.

(23/6/1830)²²³ ο Διοικητής Τριπολιτζάς και Λεονταρίου «τοῦ ὁποίου ἡ ἰκανότης περὶ τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον καὶ τὸ ἠθικὸν εἶναι πρὸ καιροῦ ἤδη συστημένα εἰς τὴν Κυβέρνησιν».

γ. το σφάλμα **στερεοτύπου**. Ενδεικτικά αναφέρουμε:

- τὴν περίπτωση τοῦ δασκάλου στο Κρανίδι. Ο Διοικητής Ναυπλίου, Ἀργους καὶ Κάτω Ναχαγιέ ζήτησε (11/11/1830)²²⁴ να απομακρυνθῆ ὁ ανώνυμος δάσκαλος (Κρανίδι α), ἐπειδὴ δεν ὑπάρχει σεβασμὸς στο πρόσωπό του καὶ να ἔλθει ἄλλος, «σεβάσμιος» καὶ καταλληλότερος. Ο Ἀνδρέας Μουστοξύδης προσπαθώντας να διαλέξει κάποιον που να πληροῖ τα κριτήρια που ἔθεσε ὁ Διοικητής ἔστειλε κάποιον που ἦταν «ὑπανδρευμένος καὶ προβεβηκῶς», θεωρώντας ὅτι ἐμπνέουν σεβασμὸ ὀι μεγάλης ηλικίας καὶ ὀι ἔγγαμοι.
- τὴν περίπτωση τοῦ σχολείου θηλέων με δασκάλα τὴ «**χήρα Κλεοβούλου**». Γράφει ὁ Ἀνδρ. Μουστοξύδης (8/10/1830)²²⁵, ὕστερα ἀπὸ ἐπίσκεψη στο σχολεῖο «ὑπήγαμεν νὰ ἐξετάσωμε τὰ ἐν αὐτῷ διδασκόμενα κοράσια καὶ αὐτὰ ἀπεκρίθησαν τῷ ὄντι κάλλιστα». Εικάζουμε ὅτι ὑπαινίσσεται ὅτι τα κοριτσάκια ἀνταποκρίθηκαν περισσότερο ἀπὸ ὄσο περίμενε. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ἐπίσης ὅτι δεν ἀναφέρει τὴ δασκάλα με

---

²²³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 28 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεῦτερον, ὀ.π., σ. 1047.

²²⁴ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 33, καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεῦτερον, ὀ.π., σ. 1483.

²²⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 32 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεῦτερον, ὀ.π., σ. 1389

το ονοματεπώνυμό, αλλά με το όνομα του αποθανόντος συζύγου της.

δ. το **λογικό** σφάλμα. Το σφάλμα αυτό εμφανίζεται αρκετές φορές, όταν η κρίση των Διοικητών για το «ηθικό» του δασκάλου επηρέασε την κρίση τους για την ικανότητά τους και αντίστροφα.

ε. Σφάλμα **προσδοκίας** παρατηρήθηκε σε ελάχιστες περιπτώσεις. Η πιο χαρακτηριστική περίπτωση είναι του ιεροδιάκονου Προκόπιου **Τυπάλδου**. Γράφει γι' αυτόν ο Ανδρέας Μουστοξύδης προς τη Γραμματεία (11/9/1830)²²⁶ «ὅστις ἔζησέ ποτε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ, ὡς ἀκούω ἀπὸ τὸν κύριον Κοκκῶνην καὶ ἀπ' ἄλλους, οἵτινες τὸν ἐγνώρισαν, ἐδείχθη πάντοτε χρηστῆς διαγωγῆς, [...] τὸν θεωρῶ ὡς ἄνθρωπον σεμνῶν ἠθῶν καὶ ἡσυχον. Ὅμιλεῖ καὶ γράφει καλὰ τὴν γλῶσσαν του καὶ ἡ θεωρία του, ἐκτὸς ὅτι ἡ ἡλικία του πλησιάζει τοὺς ἐξήκοντα χρόνους, εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ ἐμπνέη σέβας πρὸς αὐτὸν εἰς τοὺς μαθητάς».

στ. το σφάλμα **κεντρικής τάσης**. Συναντήσαμε αρκετά έγγραφα, στα οποία οι Διοικητές είτε λόγω ανασφάλειας, είτε έλλειψης γνώσης του αντικειμένου, είτε έλλειψης αυστηρά καθορισμένων κριτηρίων εξέφρασαν γενικές και αόριστες κρίσεις για την ικανότητα και το ηθικό των δασκάλων. Αναφέρουμε ενδεικτικά την περίπτωση των δασκάλων της Νάξου Ανδρέα **Δαλέζου** (Χώρα Νάξου ε), Β. **Κυδωνιέως** (Χώρα Νάξου α) και Ζαχαρία **Νικολαΐδη** (Δρυμαλία Νάξου α) για τους οποίους γράφει ο Διοικητής προς τη Γραμματεία στις 16/7/1830²²⁷ ότι έχουν «καὶ ἰκανότητα

---

²²⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1331.

²²⁷ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 29 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1164.

καὶ καλοῦθαιαν». Το ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν «**κ. Α. Ἐξ Απορρήτων**» (sic) που διευθύνει τὸ ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο Ἀπειράνθου τῆς Νάξου, ἀλλὰ καὶ τῶν δασκάλων τῆς Σύρου, Νικόλαου **Μάγνη** (Ερμούπολη α), Ἀναστασίας **Ελευθερίου** καὶ τῆς ἀδελφῆς τῆς (Ερμούπολη α), τοῦ Δ. **Φιλάρτου** (Ερμούπολη ε) καὶ τοῦ Δ. **Περίδη** (Ερμούπολη ε), οἱ οἱποῖοι εἶναι «χρηστοθήεις, ἐπιμελεῖς καὶ μὲ ἱκανὴν ἀξιότητα», σύμφωνα με τὴν ἀναφορὰ τοῦ Διοικητῆ τῆς περιοχῆς πρὸς τὴ Γραμματεία στὶς 30/7/1830²²⁸. Ὑπενθυμίζουμε ὅτι ὁ δάσκαλος τῆς Ερμούπολης Νικόλαος Μάγνης εἶχε ἀποδεικτικὸ²²⁹ ἀπὸ τὴν «ἐπὶ τῆς Προπαιδείας» ἐπιτροπὴ καὶ εἶχε μεταφράσει γιὰ τὸ μάθημα τῆς Ἰχνογραφίας (= Γεωμετρίας) «ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ [...] τὴν πρώτην καὶ δευτέραν κλάσιν» καὶ εἶχε σχεδιάσει τοὺς ἀντίστοιχους πίνακες.

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἀξιοποίηση ἐκ μέρους τῆς Κυβέρνησης τῶν Ἐκθέσεων τῶν Διοικητῶν, διαπιστώσαμε ὅτι σὲ μερικές περιπτώσεις διαδραμάτισαν σημαντικὸ ρόλο ὅσον ἀφορᾷ στὴ λήψη ἀποφάσεων γιὰ τὸ μέλλον τῶν εκπαιδευτικῶν.

- Ὁ Διοικητῆς «Μεσολογγίου, Ζυγού καὶ λοιπῶν», ἀφοῦ ἐρεῦνησε καὶ πήρε πληροφορίες «μὲ ἀκρίβειαν» ἀναφέρει σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς «τὸν σεβ. Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος» στὶς 3/11/1829²³⁰ ὅτι ὁ ἱερομόναχος **Ἰωακείμ** (Μεσολόγγι α), ὁ Ἀναγνώστης Ἀμπελογιάννης (Ἀνατολικό α) καὶ ὁ

---

²²⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 29 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δευτέρον, ὁ.π., σ. 1184.

²²⁹ Βλ. ψηφιακὸ ἀντίγραφο στο Παράρτημα.

²³⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 21 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος πρῶτον, ὁ.π., σ. 410.

Παναγιώτης Κεφαλληνναίος (Ανατολικό α) είναι «ένάρετοι, ὡς ἐπληροφορήθην, δὲν γνωρίζουν, ὅμως, παρὰ τὴν ἀπλὴν ἀνάγνωσιν καὶ γράψιμον, καὶ αὐτὰ χωρὶς μέθοδον καὶ σφαλερῶς». Ἐξὶ μῆνες μετὰ, ὁ ιερομόναχος Ἰωακείμ εἶχε αντικατασταθεῖ ἀπὸ το Θεόδωρο **Συρμή** «δοκιμασθέντα ἔμπειρον παρὰ τῆς ἐπὶ τῆς Προπαιδείας Ἐπιτροπῆς καὶ ἔχοντα τὴν ἀπαιτουμένην ἱκανότητα εἰς τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον, κατὰ τὸ ὁποῖον φέρει ἐνδεικτικόν», σύμφωνα με τὴν ἐπιστολὴ το Κυβερνήτη πρὸς τὸν Ἐκτακτὸ Ἐπίτροπο Δυτικῆς Ἑλλάδας στις 23/5/1830²³¹. Ὁμως ὁ δάσκαλος, ἐνῶ ξέρει τὴ μέθοδο, εἶναι πολὺ νέος καὶ «σκοντάφτει» κάθε στιγμῆ, ἐτσι ἐνισχύει τὴν προκατάληψη ἀπέναντι στη μέθοδο. Αὐτὰ ἔγραψε στη Γραμματεία ὁ Ἐκτακτὸς Ἐπίτροπος Δυτικῆς Ἑλλάδας στις 25/9/1830²³². Ἐπτὰ μῆνες ἀργότερα, ἔχει σταλεῖ τρίτος δάσκαλος. Ὁ Διοικητὴς Μεσολογγίου, Ζυγοῦ κλπ. γράφει στις 18/12/1830²³³ στο Γραμματέα γιὰ τὸ δάσκαλο Ἰωάννη Γ. **Δράκη** προκειμένου «νὰ τὸ πεμφθῆ τὸ δίπλωμά του». Ἐπισυνάπτει ἀναφορὰ τῶν ἐφόρων το σχολείου, ἐπισημαίνοντας ὅτι «ἢ ἀναφορὰ τῶν (=τῶν ἐφόρων) κατὰ λάθος ἴσως δὲν λέγει τι περὶ τῆς

---

²³¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 27 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεῦτερον, ὁ.π., σ. 989.

²³² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 31B καὶ Δασκαλάκη *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεῦτερον, ὁ.π., σ. 1360.

²³³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ.34 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ὁ.π., σ. 1554.

διαγωγῆς τοῦ διδασκάλου· ἀλλὰ διὰ νὰ μὴν ἀδικηθῆ ὁ νέος οὗτος ὀφείλω νὰ σᾶς ἀναφέρω, ὅτι ζῶν κοσμίως καὶ χρηστοῦθως πράττει ἐπιμελῶς τὰ χρέη του».

- Ο Ἐκτακτος Επίτροπος Δυτικής Ελλάδας ζήτησε με ἔγγραφο του πρὸς τὴ Γραμματεία στις 25/9/1830²³⁴ νὰ απομακρυνθεῖ ὁ δάσκαλος τοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ σχολείου τῆς Ναυπάκτου Γεώργιος **Χριστιανός**, γιατί εἶναι «ἄμοιρος τῆς μεθόδου». Το αἴτημά του ικανοποιήθηκε, ἀφοῦ στάλθηκε νέος δάσκαλος ὁ **Κοντοπούλης** ἢ Κοντογούρης. Με νέο του ἔγγραφο στις 8/11/1830²³⁵ ζητά νὰ απομακρυνθεῖ ὁ νέος δάσκαλος ὡς «μὴ εἰδήμων τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς».
- Ἡ πλέον χαρακτηριστικὴ περίπτωσις εἶναι τοῦ δασκάλου Γεννάδιου **Γεωργίου** στο ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο Κρανιδίου. Οὔτε οἱ καλὲς συστάσεις τοῦ Γραμματέα²³⁶ οὔτε τὰ θετικὰ σχόλια τοῦ Αστυνόμου Κρανιδίου²³⁷, ἀλλὰ οὔτε καὶ

---

²³⁴ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 31B, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεῦτερον, ὁ.π., σ. 1360.

²³⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 33 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεῦτερον, ὁ.π., σ. 1476.

²³⁶ Σε ἔγγραφο τοῦ Γραμματέα πρὸς τὸ Διοικητὴ Ναυπλίου με ἡμερομηνία 19/5/1830 τὸν χαρακτηρίζει «εἰδήμονα τῆς μεθόδου, κατὰ τὰ ὅποια ἐπαρουσίασεν ἐνδεικτικὰ [...] καὶ τιμίας διαγωγῆς». Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 27 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεῦτερον, ὁ.π., σ. 977.

²³⁷ «Εἰς τὴν μέθοδον εἶναι ἄξιος, τὴν γνωρίζει καλῶς [...] Εἶναι τῷ ὄντι ἥσυχος καὶ σεμνοπρεπής». Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 29 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεῦτερον, ὁ.π., σ. 1104.

η ίδια η γνώμη του Κυβερνήτη²³⁸ δεν επαρκούν για να μην απολυθεί, όταν ο Διοικητής Ναυπλίου, Άργους και Κάτω Ναχαγιέ ζητά (11/11/1830)²³⁹ να απομακρυνθεί, επειδή δεν υπάρχει σεβασμός στο πρόσωπό του και να έλθει άλλος, «σεβάσμιος» και καταλληλότερος. Ένα μήνα μετά (9/12/1830)²⁴⁰, ο Ανδρέας Μπουστοξύδης γράφει στο Γραμματέα Ν. Χρυσόγελο «ὁ διδάσκαλος διὰ τὸ Κρανίδι ἀνεχώρησεν ἔχων ὅλα σχεδὸν τὰ χαρακτηριστικὰ ὅσα μ' ἔσημείωσεν ἡ Γραμματεία [...] εἶναι ἄνθρωπος σεμνὸς [...] εὐλάβης, ὑπανδρευμένος καὶ προβεβηκῶς». Είναι η μοναδική περίπτωση που συναντήσαμε, κατά την οποία ο ίδιος ο Γραμματέας, ως το ανώτατο πρόσωπο στην πυραμίδα της εκπαιδευτικής ιεραρχίας με ενέργειές του αναίρεσε αυτά που ο ίδιος έγραψε για το συγκεκριμένο δάσκαλο, αγνοώντας και

---

²³⁸ Με επιστολή του στις 12/10/1830 προς το Διοικητή Ναυπλίου ο Κυβερνήτης επιτιμά τους Εφόρους που δεν μεριμνούν για το σχολείο και προτρέπει το Διοικητή να ενθαρρύνει το δάσκαλο. Είχε προηγηθεί επιστολή διαμαρτυρίας του ίδιου του δασκάλου προς τη Γραμματεία στις 4/10/1830, στην οποία παραπονείται για παντελή αδιαφορία των επιτρόπων του σχολείου, χαρακτηρίζοντάς τους «ἀνικάνους [...] τῆς αὐτῆς ἐπιστασίας».

Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 32, και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σσ. 1376 και 1830.

²³⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 33, και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1483.

²⁴⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 34, και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1537.

όσα ο ίδιος ο Κυβερνήτης υπέδειξε για την εξομάλυνση της κατάστασης.

Συμπεράσματα Η προσπάθεια του πρώτου Κυβερνήτη να θεμελιώσει τη στοιχειώδη εκπαίδευση με χαρακτήρα πρακτικό και ελληνικό έχει ως αφετηρία τη σύνταξη «γενικού οργανισμού και μεθόδου διδακτικής όμοιομόρφου εις όλα τὰ διδακτικά καταστήματα». Πρωτίστως όμως, θέλοντας να έχει σαφή εικόνα της κατάστασης των σχολείων σε όλα τα μέρη της ελεύθερης Ελλάδας επιφορτίζει τους κατά τόπους Διοικητές να δώσουν πληροφορίες «περι τῆς ἰκανότητος καὶ τοῦ ἠθικοῦ τοῦ διδασκάλου». Σε διάστημα μικρότερο από ένα χρόνο η Γραμματεία κατακλύστηκε από δεκάδες αναφορές για το έργο των δασκάλων, όχι μόνο από τους Διοικητές, αλλά και από τους Δημογέροντες, τους επιτρόπους των σχολείων, τους κατοίκους της περιοχής, τους μαθητές των σχολείων και την Αστυνομία. Όλοι αυτοί έχουν εκφράσει με επιστολές τους θετική ή αρνητική γνώμη για το επιτελούμενο έργο των δασκάλων, επηρεάζοντας ή διαφωνώντας με τους υπόλοιπους.

Σε όλα αυτά τα δεκάδες έγγραφα που στάλθηκαν ως απάντηση στις τρεις εγκυκλίους της Κυβέρνησης υπάρχουν στοιχεία της εκπαιδευτικής αξιολόγησης όπως την αντιλαμβάνεται η σύγχρονη επιστήμη. Τα **αντικείμενα αξιολόγησης** ήταν οι δάσκαλοι των αλληλοδιδασκτικών και των ελληνικών σχολείων. Στο διάστημα αυτό εντοπίσαμε αναφορές που αφορούν σε δασκάλους του Κεντρικού Σχολείου και του Ορφανοτροφείου. Ο **σκοπός** των αναφορών ήταν αρχικά διαγνωστικός. Στην πορεία όμως οι αναφορές είχαν ως αποτέλεσμα σε μεμονωμένες περιπτώσεις την απόλυση ή μετακίνηση των δασκάλων. Επομένως ο σκοπός της αναφοράς των Διοικητών μετεξελίσσεται σε λήψη αποφάσεων. Ως προς το **χρόνο**, η αξιολόγηση

έγινε κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας, με εξαίρεση τρεις δασκάλους που έγινε πριν από το διορισμό τους. Ως προς το **εύρος** ήταν μερική και ως προς τη **φύση** των δεδομένων ήταν ποιοτική και σχετική με **κριτήρια** όχι απόλυτα, σχετικό («περι τῆς ἰκανότητος καὶ τοῦ ἠθικοῦ»), ασαφής και πολλαπλῶς ερμηνευόμενα, γι' αυτό και εντοπίζονται πολλά σφάλματα, ὅπως «κριτηρίου», «γνωριμίας», «στερεοτύπου», «λογικό» και «κεντρικῆς τάσης». Από τους **φορεῖς** αξιολόγησης, οι Διοικητές και οι Ἑκτακτοὶ Επίτροποι ἦταν ενεργοί, χωρὶς καμία συνάφεια με τον εκπαιδευτικό χώρο, ἀλλὰ με αυξημένες ἐξουσίες. Χωρὶς συνάφεια με τον εκπαιδευτικό χώρο ἀλλὰ και ολιγογράμματοι ἢ εντελῶς ἀναλφάβητοι ἦταν και τὰ πρόσωπα τὰ ὁποῖα ἔδωσαν τις πληροφορίες στους Διοικητές, οι δημογέροντες, οι κάτοικοι και ἡ Αστυνομία. Οι προσωρινοὶ Διοικητές και οι Ἑκτακτοὶ Επίτροποι εἶχαν ἐκτός ἀπὸ τὴν ἐμπιστοσύνη του Κυβερνήτη, ἠθος, μόρφωση και ἄλλα προσόντα, ἀλλὰ μερικές φορές «ἔρχονταν ἀντιμέτωποι πρὸς τὰ παραδεδομένα καὶ ὁ θερμὸς ζῆλος ὀρισμένων, θρεμμένων ἀπὸ τὴν ἀλαζονεία καὶ τὴ μέθη τῆς ἐξουσίας, τοὺς ἔφερνε σὲ προστριβὲς καὶ ρήξεις»²⁴¹. Ἔτσι σε μεμονωμένες περιπτώσεις ἡ γνώμη του Διοικητῆ ἔρχονταν σε ἀντίθεση με ἐκείνη του Κυβερνήτη ἢ του Γραμματέα. Υπάρχει μόνο μία περίπτωση που ὁ ενεργὸς αξιολογητῆς εἶναι ὁ δάσκαλος (Θ. Λουλούδης), ὁ ὁποῖος ἐξέτασε συνάδελφό του για να διαπιστώσει τὴν ἐπάρκειά του. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ μέθοδος εἶναι ἡ ἀλληλοαξιολόγηση και ὁ φορέας ενεργὸς ὡς πρὸς τὴ διαδικασία τῆς ἐξέτασης, ἀλλὰ οὐδέτερος ὡς πρὸς τὴν ἀναφορὰ του πρὸς τὸ Διοικητῆ. Ἡ **σχέση ἐπικοινωνίας** του ἀξιολογούντος και του ἀξιολογούμενου ἦταν σε

---

²⁴¹ Βλ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, ἡ μεγάλη ἑλληνικὴ ἐπανάσταση*, τ. Η', ὁ.π., σ. 159.

ελάχιστες περιπτώσεις άμεση και στη συντριπτική πλειονότητα έμμεση, αφού οι Διοικητές ελάμβαναν πληροφορίες από από θεσμικούς παράγοντες που κατά κανόνα δεν ήταν σχετικοί με την εκπαίδευση, οι περισσότεροι ήταν αναλφάβητοι και δε γνώριζαν ούτε τη φύση και το περιεχόμενο ούτε την ιδιαιτερότητα του διδασκαλικού έργου. Ως προς το **ρόλο του αξιολογούμενου**, επρόκειτο για ετεροαξιολόγηση. Η **έμφαση** δινόταν στο αποτέλεσμα και όχι στη διαδικασία. Η **μέθοδος** αξιολόγησης ήταν κυρίως η αξιολόγηση μέσω τρίτων. Η **έκφραση των αποτελεσμάτων** γινόταν επίσημα με αναφορά στο Γραμματέα και σε μεμονωμένες περιπτώσεις στον ίδιο τον Κυβερνήτη. Ακολουθήθηκε το **σχήμα**: προγραμματισμός → υλοποίηση → αξιολόγηση μόνο ως προς το δεύτερο και τρίτο μέρος επαρκώς. Υπάρχει απόκλιση μεταξύ του προγραμματισμού και της αξιολόγησης. Δεν υπήρξε αμφίδρομη αξιολόγηση (ο αξιολογητής ταυτόχρονα να αξιολογείται από άλλο φορέα) ούτε αμφισβήτηση στην κρίση των φορέων. Εξαίρεση αποτελούν δύο δάσκαλοι που εκφράζουν σοβαρές ανησυχίες για την εγκυρότητα της κρίσης όσων αποφαινόνται για εκπαιδευτικά ζητήματα, ενώ είναι ολιγογράμματοι ή αναλφάβητοι. Όσον αφορά στην αξιοποίηση των αναφορών των Διοικητών, διαπιστώσαμε ότι σε μερικές περιπτώσεις διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο όσον αφορά στη λήψη αποφάσεων για το μέλλον των εκπαιδευτικών. Σε ένα σχολείο ανέλαβαν τρεις διαφορετικοί δάσκαλοι σε χρονικό διάστημα, γιατί αυτό υπέδειξε ο Έκτακτος Επίτροπος της περιοχής. Αντικατάσταση δασκάλου συνέβη και στο σχολείο της Ναυπάκτου, ύστερα από πρόταση του Διοικητή της περιοχής. Η πλέον χαρακτηριστική περίπτωση όμως είναι ενός δασκάλου, ο οποίος απολύθηκε ύστερα από αίτημα του οικείου Διοικητή, παρά τις καλές συστάσεις του Γραμματέα, τα θετικά σχόλια του Αστυνομικού Κρανιδίου, αλλά και τη θετική γνώμη του Κυβερνήτη.

3. Τα καθήκοντα των δασκάλων σύμφωνα με τον Οδηγό του Sarazin

Ο Οδηγός του Sarazin τυπώθηκε το Πάσχα του 1830 και διανεμήθηκε τον Αύγουστο του ίδιου έτους. Στο βιβλίο που διανεμήθηκε υπήρχε και «Όδηγία εις τούς ὅσοι μέλλουν νά γένωσι διδάσκαλοι κατά τήν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον»²⁴². Σύμφωνα με την Όδηγία, δεν είναι αρκετό για τον υποψήφιο δάσκαλο μόνο να γράφει και να διαβάζει «ἐλευθέρως», αλλά να έχει και «κάποιαν ιδέαν καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης» και επιπλέον «τινας ἄλλας γνώσεις προσέτι βοηθητικὰς εἰς τὸ νὰ πράσῃ καλῶς τὰ τοῦ ἐπαγγέλματός του καὶ ἐπωφελῶς».

Ανάλογα με τις γνώσεις τους οι δάσκαλοι κατατάσσονταν σε 3 βαθμούς, έχοντας όμως, δυνατότητα επανεξέτασης, προκειμένου να λάβουν ανώτερο βαθμό. «Τοὺς δὲ λαμβάνοντας κατὰ πρῶτον ἀποδεικτικὰ κατωτέρου τινὸς βαθμοῦ, καὶ ἐπιθυμοῦντας ἔπειτα τὸν εἰς ἀνώτερον βαθμὸν προβιβασμὸν, δὲν ἐμποδίζει τίποτε νὰ παρουσιασῶσιν ἔπειτα εἰς νέαν ἐξέτασιν, ἀφοῦ ἀποκτήσωσι τὰς ἀνωτέρου βαθμοῦ γνώσεις, καὶ νὰ λάβωσι αὐτὸν, ἂν ᾗναι διαγωγῆς σῶφρονος καὶ ἀνεπιλήπτου»²⁴³.

Την πρόταση ἔκανε αρχικὰ ο Μουστοξύδης στην ἐπιστολή πρὸς τὴ Γραμματεία (8/7/1830). «Πρέπει νὰ ἐκτεθῶσιν εἰς τὸ ἐγχειρίδιον αἱ γνώσεις, τὰς ὁποίας ἡ Κυβέρνησις ἀπαιτεῖ νὰ ἔχωσιν οἱ ἐκάστου βαθμοῦ διδάσκαλοι»²⁴⁴.

---

²⁴² Βλ. Κοκκῶνη, *Περίληψις ...*, ὁ.π., σσ. ιβ' – ιγ'.

²⁴³ Βλ. Κοκκῶνη, *Περίληψις ...*, ὁ.π., σ. ιβ'.

²⁴⁴ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 29.

Το κείμενο για την κατηγοριοποίηση των δασκάλων δεν ανήκει στο κυρίως σώμα του Οδηγού· παρατίθεται προς στο τέλος του βιβλίου με την επισήμανση:

Εν Ναυπλίω τῇ 12 Ἰουλίου 1830.

Ἐγκρίνεται τὸ περὶ βαθμῶν τῶν Ἀλληλοδιδασκτικῶν Διδασκάλων σχέδιον τῆς ἐπὶ τῆς Προπαιδείας Ἐπιτροπῆς, καὶ ἐπικυροῦται.

Ὁ Κυβερνήτης

Ι. Α. Καποδίστριας

Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Παιδείσεως Γραμματεὺς

Ν. ΧΡΥΣΟΓΕΛΟΣ²⁴⁵

Οι γνώσεις, εκτός από την Ανάγνωση και τη Γραφή, που έπρεπε να έχουν οι δάσκαλοι α' βαθμού ήταν Γραμματική, Αριθμητική, Γεωμετρία, Γεωγραφία και Ιστορία. Οι δάσκαλοι του β' βαθμού έπρεπε να έχουν επιπλέον γνώσεις στη Γραμματική, στη Γεωμετρία, στη Γεωγραφία, καθώς και τους γενικούς κανόνες της Καλλιγραφίας. Όσον αφορά στους δασκάλους του γ' βαθμού «τὸ τεχνολογεῖν καὶ ὀρθογράφειν ἱκανῶς κατὰ προᾶξιν, καὶ ἐννοεῖν τὴν γλῶσσαν τοῦ Εὐαγγελίου· Ἀριθμητικῆς τὰ 4 ἀπλᾶ πάθη, τοὺς συμμιγεῖς ἀριθμοὺς καὶ ψιλὴν θεωρίαν τῶν δεκαδικῶν. Κατήχησιν καὶ Ἱερὰν Ἱστορίαν· τὰ κυριώτερα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας. Γεωγραφικὰς γνώσεις γενικὰς καὶ περὶ τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος ἰδιαιτέρας. Καλλιγραφίας κατὰ προᾶξιν»²⁴⁶.

---

²⁴⁵ Βλ. Κοκκῶνη, *Περίληψις ...*, ὁ.π., σ. Ο135.

²⁴⁶ ἴ.μ.

Αρμόδιο για την **κατάρτιση** των δασκάλων ήταν το Κεντρικό Σχολείο²⁴⁷ της Αίγινας. Δεκτοί γίνονταν νέοι από 19 ετών, με προϋπόθεση «να ἔξεύρωσι τοῦλάχιστον τὰ περὶ Ἑλληνικῆς γνώσεως, τὰς διωρισμένας εἰς τοὺς τοῦ τρίτου κἂν βαθμοῦ (τὰς δὲ ἀπαιτούμενας εἰς τοῦτον τὸν βαθμὸν βοηθητικᾶς, οἷον περὶ ἀριθμητικῆς καὶ λ. ἐμποροῦν συγχρόνως νὰ τὰς διδαχθῶσιν εἰς Αἶγινα, ἐν ᾧ καιρῷ παραδίδονται τὰ τῆς μεθόδου)» και να ἔχουν πιστοποιημένη καλή διαγωγή, «...νὰ παρουσιάσωσιν, ὅτε μέλλουν νὰ καταγραφῶσιν εἰς τὸν κατάλογον τῶν μαθητῶν, μαρτυρικᾶ περὶ τῆς χρηστῆς καὶ σώφρονος διαγωγῆς των ἀπὸ τὰ διοικητήρια καὶ τὰς δημογεροντίας τῶν τόπων τῆς γεννήσεως ἢ τῆς διαγωγῆς των ἀπὸ τὰ διοικητήρια καὶ τὰς δημογεροντίας τῶν τόπων τῆς γεννήσεως ἢ τῆς διαμονῆς των. Τὰ δὲ μαρτυρικᾶ ταῦτα λογίζονται ὡς ἄκυρα, ἂν τὸν καιρὸν, ὅτε παρουσιάζονται ὑπὸ τοῦ ζητοῦντος μαθητοῦ νὰ καταγραφῆ εἰς τὸν κατάλογον, ἢ μηνολογία των ὑπερβαίνει τὸ ἐν ἔτος»²⁴⁸.

Ἡ διάρκεια των μαθημάτων ἦταν τρίμηνη και το πρόγραμμα επαναλαμβανόταν 4 φορές το χρόνο (τους μήνες Ἰανουάριο, Ἀπρίλιο, Ἰούλιο και Οκτώβριο) με νέους μαθητές κάθε φορά.

Μετὰ τη φοίτηση ακολουθοῦσε εξέταση, κατηγοριοποίηση σε βαθμούς και απονομή αποδεικτικῶν. Οἱ ἀπόφοιτοι του Κεντρικοῦ σχολείου εἶχαν δικαίωμα να παρουσιάσουν το αποδεικτικό τους στο Διοικητὴ της περιοχῆς που ἠθελαν να εργαστοῦν, μαζί με συστατικὴ ἐπιστολή. Ὅταν μετὰ κάποιο χρονικό διάστημα «δείξωσι καὶ πραγματικᾶ

---

²⁴⁷ Αποτελεῖ μετάφραση του γαλλικοῦ Ecole Centrale.

²⁴⁸ Βλ. «Ὁδηγία ...», στο Κοκκῶνη, *Περίληψις ...*, ὁ.π., σσ. ιβ'.

δείγματα τῆς μαθήσεως, τῆς ἀξιότητος καὶ τῆς χρηστοτηθείας των», τότε θα ἐπαιρναν ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση τὰ διπλώματά τους²⁴⁹.

Στὴν πράξη δὲν πήρε κανεὶς, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Δαπόντε ποὺ θα δούμε στο ἐπόμενο κεφάλαιο, πρῶτο βαθμό. Στις 25/9/1830²⁵⁰ ὁ Μουστοξύδης γράφει πρὸς τὴ Γραμματεία ὅτι ὁ Γρηγόριος **Δεσποτόπουλος** (Τήνος α) «φρόνιμος, χρηστοθήης, προεπαγγελθεὶς ἤδη τὸ τῆς ἀλληλοδιδασκαλικῆς διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα, καὶ ὁ ἀξιώτερος μεταξὺ ὅλων τῶν μέχρι τοῦ νῦν σπουδασάντων εἰς τὸ πρότυπον σχολεῖον· ἐνεκρίθη δὲ διδάσκαλος δευτεροβαθμιαῖος. Τοιοῦτος εἶναι ὁ κατὰ τὸ παρὸν ὑπέρτατος βαθμός, ὅστις ἐμπορεῖ νὰ δοθῆ εἰς τὴν παροῦσαν ἐν τῇ Ἑλλάδι τῶν γνώσεων κατάστασιν ἤδη ανεχώρησε ...».

Ὅλα αὐτὰ δὲν ἴσχυαν στὴν περίπτωσιν ποὺ οἱ δάσκαλοι ἠθέλανε νὰ ἐργαστοῦν στὴν Ἐκκλησιαστικὴ σχολὴ τοῦ Πόρου, γιὰ τὴν ἐπάρκεια τῶν ὁποίων μεριμνοῦσε ὁ ἴδιος ὁ Κυβερνήτης²⁵¹. Στις 3/2/1830²⁵² ὁ Κυβερνήτης καὶ ὁ Γραμματέας Ν. Χρυσόγελος συνυπογράφουν τὸ ἐγγράφο στο ὁποῖο προαναγγέλλεται ἡ σύστασις τῆς ἐκκλησιαστικῆς σχολῆς Πόρου. Στὸ

---

²⁴⁹ Βλ. «Ὁδηγία ...», στο Κοκκῶνη, *Περίληψις ...*, ὁ.π., σσ. 137.

²⁵⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 31B καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1359 (ἡ μεγαλύτερη ἀπόστασις χαρακτήρων δική μας).

²⁵¹ Το γεγονός ὅτι στὴ σχολὴ τοῦ Πόρου στέλλονταν καλοὶ δάσκαλοι ἐνισχύεται ἀπὸ τὸ αἴτημα 17 κατοίκων τῶν Σπετσῶν νὰ ἀποτρέψουν τὴν (τιμητικὴ) μετάθεσι τοῦ δασκάλου τοῦ Βενέδικτου ὁποῖος εἶναι «ἐνάρετος [...] φιλομαθὴς [...] τιμῶντες αὐτὸν διὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ καὶ διὰ τὴν εἰς τὰ τέκνα μας ἀπαιτουμένην καλὴν διαγωγὴν». Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 26 καὶ Δασκαλάκη *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 872.

²⁵² Βλ. Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 787

έγγραφο αυτό αναφέρεται ότι οι δάσκαλοι της σχολής είναι «ἄνδρες δεδοκιμασμένοι διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ παιδείαν». Ἐνα μῆνα αργότερα (2/3/1830) διορίζονται στη σχολή με το Διάταγμα 529 του Καποδίστρια, «ὁ Πανοσιώτατος Βενέδικτος Ροῦσσος [...] ἔφορος καὶ Α΄ διδάσκαλος [...] ὁ Πανοσιώτατος Κύριος Προκόπιος Ἀρχιμανδρίτης [...] Β΄ διδάσκαλος [...] ὁ Καθηγούμενος [...] Κύριος Νικηφόρος [...] ἐπὶ τῆς Οἰκονομικῆς ὑπηρεσίας ...»²⁵³.

Αυτοὶ που εἶχαν επιφορτιστεῖ με τὴν ἐπιστάσια τῶν σχολείων ἦταν οἱ **ἔφοροι** ἢ **ἐπίτροποι**, γιὰ τοὺς ὁποίους προβλέφθηκε νὰ διορίζονται ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση. Στὰ καθήκοντά τοὺς περιλαμβάνονται ἡ ἐξασφάλιση τῶν «αναγκαίων»²⁵⁴ γιὰ τοὺς μαθητές, ἡ παραλαβὴ ἐκ μέρους τῶν δασκάλων ὅλων τῶν εγγράφων που ἀφοροῦν στὴ λειτουργία τοῦ σχολείου καὶ γενικὰ «νὰ φυλάττωσιν ἀπαρασαλεύτως τὰ περὶ τῆς μεθόδου διατεταγμένα»²⁵⁵.

Με τὸ Διάταγμα 735²⁵⁶ τῆς 11/5/1830 καθορίστηκαν τὰ Καθήκοντα τῶν Εφόρων. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ συντήρηση τοῦ κτιρίου, τὴ μέριμνα γιὰ γραφικὴ ὕλη καὶ τὰ οικονομικά τοῦ σχολείου, οφείλουν «νὰ διευθύνωσι κατὰ τριμηνίαν τὸν ὀνομαστικὸν κατάλογον τῶν μαθητῶν πρὸς τὴν ἐπὶ

---

²⁵³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 25.

²⁵⁴ ὅπως γραφικὴ καὶ ἄλλη ὕλη κλπ.

²⁵⁵ Βλ. «Ὁδηγία ...», στο Κοκκῶνη, *Περίληψις ...*, ὁ.π., σσ. ἰδ'.

²⁵⁶ «κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς ὑπ' Ἀρ. 64 ἐγκυκλίου πρὸς τοὺς Ἐκτάκτους Ἐπιτρόπους καὶ Προσ. Διοικητὰς, συμφώνως μὲ τὸ ὑπ' Ἀρ. 730 διάταγμα διορίζον τοὺς ἐφόρους τῶν κατὰ τόπους διδασκτικῶν καταστημάτων». Βλ. Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον ...*, ὁ.π., σ. 131.

τῆς Δημοσίου Παιδείσεως Γραμματείαν, καὶ τὰς ἀναφορὰς τῶν περὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ διδασκάλου» (ἄρθρο Ζ΄)²⁵⁷.

Επιπλέον «Ἐκαστος τῶν ἐφόρων, ὁ λαχὼν κατὰ κληρὸν, θέλει λαμβάνει ἀλληλοδιαδόχως τὴν ἐπιστάσιαν τοῦ σχολείου καθ' ἑβδομάδα· ἔργον δὲ τούτου εἶναι νὰ παρευρίσκειται καθημερινῶς εἰς τὴν παράδοσιν τῶν μαθημάτων, καὶ νὰ σημειοῖ τὰς παρατηρήσεις του περὶ τοῦ διδασκάλου καὶ τῶν μαθητῶν» (ἄρθρο Η΄)²⁵⁸.

«Θέλουν ἐπαγρυπνεῖ [...] ὥστε νὰ φυλάττωνται ἀπαραβάτως καὶ νὰ ἐνεργῶνται ἀκριβῶς οἱ [...] κανονισμοὶ εἰς τὸ ὑπ' Ἀρ. 153 διάταγμα καὶ οἱ ἀκολουθῶς περὶ τούτου ἐκδοθησόμενοι, τοὺς ὁποίους θέλουν ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ μαθηταὶ τοιχοκολλημένους» (ἄρθρο Γ')²⁵⁹.

Σύμφωνα με τὸ ἄρθρο 2 τοῦ Διατάγματος 1032, οἱ ἀλληλοδιδασκτικοὶ δάσκαλοι «ὀφείλουν ν' ἀκολουθῶσιν ἀ π α ρ ε γ κ λ ί τ ω ς τὸν Ὁδηγὸν τοῦτον, ἔχοντες αὐτὸν ὡς τ ὕ π ο ν καὶ κ α ν ὄ ν α ἀ π α ρ ά β α τ ο ν τοῦ καθ' ἕλην διοργανισμοῦ, καὶ τοῦ περὶ τὴν διδασκαλίαν τρόπου· ἐάν δε τις τῶν διδασκάλων νομίζῃ ἀναγκαίαν τὴν κατὰ τι τροπολογίαν, χωρὶς νὰ καινοτομῇ παντελῶς, θέλει καθυποβάλλει εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὰς παρατηρήσεις του, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ συντελέσωσιν ἐγκαίρως μετὰ τῶν ἄλλων εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς μεθόδου» (ἡ μεγαλύτερη ἀπόσταση χαρακτῆρων δική μας).

---

²⁵⁷ Βλ. Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον ...*, ὁ.π., σ. 132.

²⁵⁸ Βλ. Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον ...*, ὁ.π., σσ. 132 – 133.

²⁵⁹ Βλ. Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον ...*, ὁ.π., σ. 133.

Στο άρθρο 3 του ίδιου Διατάγματος αναφέρεται ότι θα οριζόταν ένας **έφορος**, ο οποίος θα περιόδευε τα σχολεία με σκοπό να διαπιστώσει την πιστή εφαρμογή του Οδηγού. Στην επιστολή που προαναφέραμε ότι έστειλε ο Μουστοξύδης προς τη Γραμματεία στις 8/7/1830 παραθέτει μια σειρά από επιχειρήματα που συνηγορούν υπέρ της καθιέρωσης του θεσμού του εφόρου. Γράφει μεταξύ άλλων ο Μουστοξύδης «Εἰς πολλά μέρη, καὶ μάλιστα εἰς τὰς νήσους, [...] ὑπάρχουσι πολλά σχολεία ἄγνωστα εἰς τὴν Κυβέρνησιν· καὶ διδάσκαλοι εἶναι πολλοί, ἄλλοι ἀμελεῖς παντάπασιν ἀναλφάβητοι, οἱ ὅποιοι, μὴ ὄντες ὑπὸ κάμμιν ἐπιστάσιαν, διδάσκουσιν ἀφόβως καὶ ἀτιμωρήτως εὖνον ἀμάθειαν καὶ κακοήθειαν τοὺς παῖδας τῶν πολιτῶν. [...] Ὅθεν οἱ ὁποιοῦδήποτε εἴδους σχολεία ὁποιαδήποτε μαθήματα διδάσκοντες, πρέπει νὰ γνωρίζωνται ὑπ' αὐτῆς διὰ τῶν τοπικῶν καὶ ἀρχῶν. [...] εἶναι ἀσύμφορον εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ βραβερόν εἰς τοὺς πολίτας ν' ἀφίνεταί ὁ τυχὼν νὰ διδάσκη ὅ,τι τύχει, ὥστε οἱ πολῖται, θαρροῦντες εἰς τῆς Κυβερνήσεως τὴν ἐπιστάσιαν, νὰ δέχωνται ἀβασανίστως τὰ κίβδηλα ὡς γνήσιον χρυσὸν διὰ νὰ στερεώνωνται ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἤθελον ἀποκτήσει, ἂν ἐσηκάνοντο ἀπὸ ἐκεῖ οἱ κακοὶ καὶ ἀνάξιοι διδάσκαλοι»²⁶⁰. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς δασκάλους ἐφάρμοζαν ἀκριβῶς τὸν Οδηγὸ, θα ἐπαιρναν γραπτὴ βεβαίωση ἀπὸ τὸν ἔφορο. Με αὐτὴ τὴ βεβαίωση ἡ Γραμματεία θα τοὺς χορηγοῦσε διπλώματα. Σε ἀντίθετη περίπτωσι, αυτοδικαίως ἀπολύονταν. «Ὅσοι τῶν διδασκάλων προθυμοποιηθῶσι νὰ μεταρρυθμίσωσι τὰ ὅποια διευθύνουσι σχολεία, κατὰ τοὺς κανόνας τοῦ Ὁδηγοῦ τούτου, ἐκπληροῦντες τὰ διατάγματα τῆς Κυβερνήσεως, θέλουσι ἐφοδιασθῆναι μὲ διπλώματα, ὅταν παρουσιάσωσιν εἰς τὴν Γραμματείαν τῆς

---

²⁶⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 29.

Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως ἔγγραφα ἐνδεικτικὰ παρὰ τοῦ ἐφόρου τῶν σχολείων, ὅστις θέλει διορισθῆ ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν διὰ νὰ ἐπισκευθῆ τὰ κατὰ τὴν Ἐπικράτειαν Παιδευτικὰ Καταστήματα ὅσοι δὲ νομισθῶσιν ἀνίκανοι νὰ προσαρμόσωσι τὴν μέθοδον ταύτην δι' ἀμάθειαν ἢ ἐθελοκακίαν, θέλουν ἀποδοκιμάζεσθαι καταργούμενοι»²⁶¹.

Το κεφάλαιο ΙΔ' του Ὁδηγοῦ περιγράφει εκτενῶς τα καθήκοντα του δασκάλου. Από αυτά, ἄλλα εἶναι **διδασκτικά**, ὅπως:

- Οι παραδόσεις των μαθημάτων να γίνονται με ἓνα τρόπο μόνο «ἀπαρασαλεύτως»²⁶².
- Κατὰ τὴ διάρκεια των ασκήσεων να επικρατεῖ σιωπὴ ὅτε ψίθυρος να μην ακούγεται²⁶³.
- Στις ομαδικές ασκήσεις ἡ ἐνταση τῆς φωνῆς να μην εἶναι οὔτε χαμηλὴ οὔτε ψηλὴ²⁶⁴.

Ἄλλα ἀφοροῦν στὴ **λειτουργία** καὶ **οργάνωση** τοῦ σχολείου:

- Οι ὥρες των μαθημάτων εἶναι αυστηρὰ καθορισμένες, ὅπως καὶ ἡ ὥρα ἐναρξῆς ἡ ὁποία πρέπει να παραμένει σταθερὴ ἀκόμα κι ὅταν δεν προσέρχονται ἀρκετοὶ μαθητές²⁶⁵.

---

²⁶¹ Βλ. «Τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ Σαραζίνου: Ὁδηγὸς τῶν ἀλληλοδιδασκτικῶν σχολείων», *Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος*, ἀρ. 68, 1830, σ. 281.

²⁶² Βλ. Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον ...*, ὁ.π., σ. 106

²⁶³ Βλ. Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον ...*, ὁ.π., σ. 107

²⁶⁴ ἱ.μ.

²⁶⁵ Βλ. Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον ...*, ὁ.π., σ. 108

- Να υπάρχει «μεγίστη τάξις» στη σχολική αίθουσα. Να υπάρχουν μόνο ορισμένα αντικείμενα, και μάλιστα στις προκαθορισμένες θέσεις που ορίζει ο Οδηγός²⁶⁶.
- Να φροντίζει ώστε τα θρανία των μαθητών να διατηρούνται καθαρά²⁶⁷.
- Πριν από τη διδακτική ώρα να υπάρχει κατάλληλη προετοιμασία στη γραφική ύλη και το υποστηρικτικό υλικό του μαθήματος· τα κονδύλια να είναι γεμάτα μελάνι, τα τετράδια να έχουν γραμμές, τα συρτάκια να είναι γεμάτα κονδύλια, οι γραφίδες να είναι ευθυγραμμισμένες κλπ²⁶⁸.
- Να ενημερώνει τακτικά τα απουσιολόγια και να φροντίζει να ξέρει κάθε φορά την αιτία για την οποία απουσίασε ένας μαθητής²⁶⁹.
- Να φροντίζει ώστε να ενημερώνονται τακτικά τα «κατάστιχα» του σχολείου και να τα διατηρεί καθαρά²⁷⁰.
- Να διατηρεί καθαρή την αίθουσα διδασκαλίας· καθημερινά να σκουπίζει την αίθουσα και την αυλή, όπως και να ξεσκονίζει²⁷¹ όλα τα γραφεία, να καθαρίζει συχνά τους τοίχους από τις αράχνες και

---

²⁶⁶ Βλ. Σαραζίνου, *Εγχειρίδιον ...*, ό.π., σ. 106

²⁶⁷ Και επειδή ήταν συνήθεια ανέκαθεν, όπως φαίνεται, να γράφουν πάνω στα θρανία τους, συστήνει να τα βάφουν μαύρα. Βλ. Σαραζίνου, *Εγχειρίδιον ...*, ό.π., σ. 110

²⁶⁸ Βλ. Σαραζίνου, *Εγχειρίδιον ...*, ό.π., σ. 108.

²⁶⁹ Βλ. Σαραζίνου, *Εγχειρίδιον ...*, ό.π., σ. 114.

²⁷⁰ ί.μ.

²⁷¹ Στο σημείο αυτό υπάρχουν οδηγίες στο υποσελίδιο για να κατασκευάσουν ξεσκονιστήρι από φτερά πουλιών ή «χάρτινα λωρίδια». Βλ. Σαραζίνου, *Εγχειρίδιον ...*, ό.π., σ. 109.

μια φορά το χρόνο, πριν από τις εξετάσεις, να καθαρίζει τα τζάμια²⁷².

- Να εξετάζει καθημερινά τους μαθητές, ώστε να είναι πάντα καθαροί στο σώμα και στα ρούχα²⁷³.
- Να φροντίζει ώστε οι μαθητές να μη φορούν φέσι ή «σκιάδιον» την ώρα του μαθήματος²⁷⁴.
- Να φροντίζει για το μαθητή – θυρωρό, ο οποίος είναι υπεύθυνος αφενός για τους μαθητές που βγαίνουν έξω από την αίθουσα διδασκαλίας για τη σωματική τους ανάγκη και αφετέρου για να ενημερώνει το δάσκαλο όταν έλθει κάποιος επισκέπτης. Το κείμενο κάνει ιδιαίτερη μνεία στη φροντίδα του δασκάλου σε περίπτωση σωματικής ανάγκης των παιδιών. Περιγράφεται ολόκληρη διαδικασία με σκοπό να αποτραπούν περισσότεροι από ένας να βγουν από την αίθουσα και να μη χρονοτριβούν. «Ὡς πρὸς τὴν ἔξοδον δὲ τῶν μαθητῶν πηγαινόντων πρὸς χρείαν των, παρακαλοῦνται οἱ διδάσκαλοι νὰ προσέχωσι πολὺ. Ὅσον εἶναι τὸ δυνατὸν δὲν θέλουν ἀφίνει πολλοὺς μαθητὰς νὰ ἐξέρχωνται συγχρόνως. Πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ ἦναι πλησίον τῆς θύρας τῆς εἰς ἔξοδον, εἰς τὸν τοῖχον, ἓν σημεῖον ὅμοιον μὲ τηλεγράφων κλάσεως, τὸ ἓν πρόσωπον τοῦ ὁποίου εἶναι λευκὸν, καὶ τὸ ἕτερον μαῦρον. Ὅταν εἷς τῶν μαθητῶν ἐξέρχεται πρὸς χρείαν του, στρέφει τὸ μαῦρον πρόσωπον πρὸς ἄνω, ἢ πρὸς τοὺς μαθητὰς κάλλιον, καὶ τότε κάνεις (sic) ἄλλος δὲν συγχωρεῖται νὰ ἐξέλθῃ· ὅταν δ’

---

²⁷² ἴ.μ.

²⁷³ Βλ. Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον ...*, ὁ.π., 110.

²⁷⁴ Βλ. Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον ...*, ὁ.π., 111.

ἐπιστρέψῃ, γυρίζει τὸ λευκόν. Ἄλλος μαθητῆς τότε ἐξέρχεται πρῶσων τὸ αὐτό. Εἰς σχολεῖον βέβαια, ἔχον πολλοὺς μαθητάς, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φυλαχθῇ ἀκριβῶς τοῦτο τὸ παραγγελλόμενον ἐδῶ· πλὴν θέλει φροντίζει ὁ διδάσκαλος ν' ἀπομακρύνεται ἀπ' αὐτὸ ὅσον δύναται ὀλιγωτέρας φορᾶς»²⁷⁵.

- Να φροντίζει ὥστε ἡ ἀποχώρηση τῶν μαθητῶν μετὰ τὸ πέρας τῶν μαθημάτων νὰ γίνεταί «κατὰ λόχους ἐνοριῶν», ἀνά δύο καὶ χωρὶς νὰ τρέχουν, νὰ ἀτακτοῦν καὶ νὰ προκαλοῦν θόρυβο στὸ δρόμο²⁷⁶.

Ἀλλὰ στὴ συμπεριφορὰ τῶν μαθητῶν ἐκτὸς τάξης²⁷⁷, ὅπως:

- Τὴν ὥρα ποὺ βαδίζουν, νὰ μὴ χτυπάνε τὰ πόδια τοὺς οὔτε νὰ γυρίζουν τὸ κεφάλι²⁷⁸.
- Τὶς Κυριακὲς νὰ μαζεύει τὰ παιδιὰ σὲ ὀρισμένο μέρος καὶ νὰ πηγαίνουν ὅλοι μαζὶ στὴν Ἐκκλησία, ἀπὸ ὅπου νὰ ἐπιστρέφουν πάλι ὅλοι μαζὶ²⁷⁹.

---

²⁷⁵ Βλ. Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον ...*, ὁ.π., 112.

²⁷⁶ Βλ. Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον ...*, ὁ.π., 111.

²⁷⁷ Στὴν *Ὁδηγία* ἀναφέρεται ὅτι οἱ δάσκαλοι «χρέος ἔχουν νὰ μαθητεύωσιν αὐτοὺς (τοὺς μαθητές) [...] εἰς τὰ πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς ἑαυτοὺς καὶ πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντα [...] εἰς [...] τὴν χριστιανικὴν εὐσέβειαν, [...] εἰς πᾶν ὅ,τι, [...] τοὺς καταστήσει ἐναρέτους καὶ χρηστοὺς πολίτας ...». Εἶναι ἐμφανές ὅτι στὴ Δυτικὴ Παράδοση ἔχει ἐπέλθει ριζικὴ ἀλλοτριώση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τρόπου ὑπαρξῆς σὲ ἀτομικὴ θρησκευτικότητᾶ καὶ ἠθικὴ, καθὼς καὶ μεταβολὴ τῆς πίστεως σὲ ἰδεολογικὸ σύστημα θρησκευτικῶν ἀρχῶν καὶ ἐννοιῶν, ὅπου «ἡ σχέση ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ μεταποιεῖται σὲ μιὰ «μεταφυσικὴ τῆς συναλλαγῆς», [...] ὁ Θεὸς καταλογίζει ἐνοχές καὶ ὁ ἄνθρωπος τὶς ἐξαγοράζει με ἐμπρακτικὴ ἀπόδοση οφειλῆς». Βλ. Χρ. Γιανναρᾶ, *Ὁρθοδοξία καὶ Δύση στὴ νεώτερη Ἑλλάδα*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1996³, σ. 31.

²⁷⁸ Βλ. Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον ...*, ὁ.π., σ. 107.

Άλλα αφορούν στη **συμπεριφορά του δασκάλου** εντός ή εκτός σχολείου:

- Να φροντίζει με δημοκρατικές διαδικασίες να εκλέγεται μεταξύ των αρίστων ο γενικός πρωτόσχολος²⁸⁰.
- Η ενδυμασία του πρέπει να είναι η αρμόζουσα στο επάγγελμά του, απλή καθαρή και «σεμνοπρεπής». Να μην έρχεται στο σχολείο με το σκούφο του ύπνου στο κεφάλι, να φορά πάντα σακάκι, να μην ανασκουμπώνει τα μανίκια, να είναι «γυμνοπόδης ή άναμαλλιάρης», να μην καπνίζει μέσα στη σχολική αίθουσα και να μη συνοδεύεται από οικόσιτα ζώα (γάτα, σκύλο κλπ)²⁸¹.
- Να συναναστρέφεται με έντιμους και να αποφεύγει τα καφενεία, τα καπηλεία και τα σφαιριστήρια και κάθε τι που δεν ταιριάζει στο «σεμνοπρεπές τοῦ ἐπαγγέλματός του»²⁸².

και γενικά:

- Να είναι δραστήριος, αφοσιωμένος στο επάγγελμά του, να έχει «χαρακτήρος εὐστάθειαν» και να αγαπά την τάξη²⁸³.

---

²⁷⁹ Δυστυχώς, η ριζική αλλοτρίωση του ίδιου του πυρήνα της εκκλησιαστικής αλήθειας με μια «θρησκευοποίηση» της Εκκλησίας που συντελέστηκε στη Δύση, πέρασε και μέσα από την εκπαίδευση, χωρίς να το αντιληφθούν όσοι, κατά τον Δανιήλ Φιλιππίδη, «πηγαίνουν εις τὴν Εὐρώπην, καὶ χωρὶς νὰ τὸ προσέξουν εις τὰ καλά τῆς Εὐρώπης, γυρίζουν ὀπίσω φορτωμένοι μὲ τὸν συρφετὸν [...] τῆς Εὐρώπης ...».

Βλ. Σπεράντσα, *Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ...*, ὁ.π., σ. 77.

²⁸⁰ Βλ. Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον ...*, ὁ.π., 112.

²⁸¹ Βλ. Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον ...*, ὁ.π., 110.

²⁸² Να θυμάται, γράφει το κείμενο, ότι εξακολουθεί να είναι δάσκαλος και έξω από το διδακτήριο. Βλ. Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον ...*, ὁ.π., 110.

Ο Όδηγός, βέβαια, δεν προέβλεπε μόνο ποινές για τους δασκάλους που δεν εφάρμοζαν πιστά τις οδηγίες, αλλά και αμοιβές, χωρίς όμως, να τις κατονομάζει.

«Όταν δὲ προθυμῶνται νὰ βάλλωσιν εἰς πράξιν τὰ εἰς τὸν παρόντα Ὁδηγὸν καθ' ὅλην των τὴν ἀκρίβειαν, καὶ δείχνωσι καρποὺς τῆς φιλοπονίας καὶ ἐπιμελείας, θέλουν λαμβάνει παρὰ τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἀμοιβὰς ἀξίας τῶν ὁποίων καταβάλλουσι κόπων»²⁸⁴. Στη σελίδα 31 γράφει ὅτι δεν υπάρχουν ἄλλα χρήματα για αύξηση μισθῶν, ἀλλὰ υπάρχει ὅμως καὶ ἄλλη ἀμοιβή ἐκτὸς ἀπὸ τη χρηματικὴ, ἐννοεῖ κατὰ πάσα πιθανότητα τὴν ικανοποίηση του δασκάλου ἀπὸ τὴν πρόοδο του ἔργου του. «Οἱ καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ διδάσκαλοι εὐρίσκουν τὴν κυριωτάτην ἀνταμοιβὴν τῶν κόπων των εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τῆς ψυχῆς των εὐχαρίστησιν, τὴν ὁποίαν ἀπολαύουσι πράσσοντες τὸ καλόν»²⁸⁵.

Ο Όδηγός παρότρυνε τους δασκάλους να μην επιβάλλουν ποινές, παρὰ μόνο ὅταν ο μαθητὴς δε θέλγεται ἀπὸ τὴν ἀμοιβή²⁸⁶. Το θετικὸ κίνητρο ἴσχυε μόνο για τους μαθητές· οἱ δάσκαλοι δε θέλγονταν ἀπὸ καμιά ἀμοιβή ἢ κίνητρο. Το μόνο κίνητρο που εἶχαν ἦταν ο φόβος τῆς ἀπόλυσης. Οἱ δάσκαλοι ὀφείλαν «ν' ἀκολουθῶσιν ἀπαρεγκλίτως τὸν Ὁδηγὸν τοῦτον, ἔχοντες αὐτὸν ὡς τύπον καὶ κανόνα ἀπαράβατον τοῦ καθ' ὕλην διοργανισμοῦ καὶ τοῦ περὶ τὴν διδασκαλίαν τρόπου»²⁸⁷.

---

²⁸³ Βλ. Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον ...*, ὁ.π., 115.

²⁸⁴ Βλ. «Ὁδηγία ...», στο Κοκκῶνη, *Περίληψις...*, ὁ.π., σ. ιδ'.

²⁸⁵ Βλ. Σαραζίνου, *Ὁδηγός ...*, ὁ.π., σ. 115.

²⁸⁶ Βλ. Σαραζίνου, *Ὁδηγός ...*, ὁ.π., σ. 100.

²⁸⁷ «Τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ Σαραζίνου ...», *Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος*, ὁ.π., σ. 281.

Τέλος, πρέπει να ομολογήσουμε ότι ο Όδηγός του Sarazin είχε παιδαγωγικές απόψεις που θα ήταν ευχής έργο να τις ακολουθούσαν οι Έλληνες δάσκαλοι, όχι μόνο τότε, αλλά κάποιες από αυτές είναι διαχρονικές. Ενδεικτικά σταχυολογούμε μερικές:

- Ο δάσκαλος δεν χρειάζεται το μίσος ούτε το θυμό²⁸⁸.
- Το σχολείο το «εὐτακτότερον» δεν είναι εκείνο στο οποίο ο δάσκαλος τιμωρεί περισσότερο τους μαθητές²⁸⁹.
- Μη φοβερίζεις με τιμωρίες, γιατί κινδυνεύεις να μην πετύχεις²⁹⁰.
- Μην εφαρμόζεις την ίδια ποινή για το ίδιο σφάλμα αδιακρίτως σε όλους²⁹¹.
- Να γνωρίζεις τον χαρακτήρα του καθενός για να μάθεις τι ταιριάζει στον καθένα²⁹².
- Αν υπάρξει μεταμέλεια, καλό είναι η ποινή να διαρκέσει λίγο²⁹³.
- Να γράφεις γράμματα στους συγγενείς και να ανακοινώνεις την πρόοδο του μαθητή²⁹⁴.
- Φρόντιζε να δίνεις αντί για αμοιβή αντικείμενα σχολικής χρήσης στους καλούς μαθητές και «καλός εις ενδυμασίαν» στα φτωχά παιδιά²⁹⁵.

---

²⁸⁸ Βλ. Σαραζίνου, *Όδηγός ...*, ό.π., σ. 98.

²⁸⁹ ί.μ.

²⁹⁰ ί.μ.

²⁹¹ ί.μ.

²⁹² ί.μ.

²⁹³ ί.μ.

²⁹⁴ ί.μ.

- Να μεταχειρίζεσαι σπάνια την ποινή κατά την οποία κρεμούν ταμπελάκι στην πλάτη μαθητή που έσφαλε, γνωστοποιώντας την εκτροπή του (φλύαρος, ρυπαρός, παρήκοος, οκνηρός ή αμελής, φιλοπαίκτης, ψεύστης και διεστραμμένος [sic])²⁹⁶.
- Η επίπληξη να γίνεται κατ' ιδίαν. Μόνο σε βαριά παραπτώματα να γίνεται δημόσια²⁹⁷.
- Μη χρησιμοποιείς άλλες ποινές²⁹⁸.
- Όταν φωνάζει ο δάσκαλος, οι μαθητές είναι πιο πολύ θορυβώδεις²⁹⁹.
- Όταν απευθύνεται ο δάσκαλος στους μαθητές, ας μην έχει τόνο υπεροπτικό και να μη χρησιμοποιεί φράσεις «καταφρονητικές»³⁰⁰.
- Στο κεφάλαιο «Περὶ βραβεύσεων και ποινῶν»³⁰¹ αναφέρει ότι «πάντα πρέπει να γίνονται κατὰ τὴν δικαιοσύνην. Δὲν χρειάζεται νὰ πράσσεταί τι οὔτε κατὰ χάριν τινός, οὔτε κατὰ προτίμησιν' ἢ ἀξιώτης ἢ ἡ φρόνησις πρέπει νὰ ἀνταμείβωνται,

---

²⁹⁵ Βλ. Σαραζίνου, *Ὁδηγὸς ...*, ὁ.π., σ. 101.

²⁹⁶ Βλ. Σαραζίνου, *Ὁδηγὸς ...*, ὁ.π., σ. 102.

²⁹⁷ Βλ. Σαραζίνου, *Ὁδηγὸς ...*, ὁ.π., σ. 104.

²⁹⁸ ἴ.μ.

Ενδεχομένως εννοεῖ τὴ σωματικὴ τιμωρία ἢ ἄλλες ἐξευτελιστικὲς ποινές.

²⁹⁹ Βλ. Σαραζίνου, *Ὁδηγὸς ...*, ὁ.π., σ. 107.

³⁰⁰ Βλ. Σαραζίνου, *Ὁδηγὸς ...*, ὁ.π., σ. 108.

³⁰¹ Πρβλ. ἀνάλογη πρόταση που εἶχε κάνει ὁ Μουστοξύδης. Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 29.

[...] όποιασδήποτε τάξεως ή βαθμοῦ και ἂν ἦναι οἱ συγγενεῖς του.»³⁰²

- Να μη δέχεται υποδείξεις από συγγενείς μαθητών³⁰³.
- Αν ο δάσκαλος θέλει να πηγαίνει καλά το σχολείο του, πρέπει να αφοσιωθεί όλος δι' όλου σε αυτό³⁰⁴.
- Να μην κάθεται μονίμως στην έδρα του, αλλά να περιφέρεται³⁰⁵.
- Να μη δέχεται επισκέψεις την ώρα του μαθήματος³⁰⁶.
- Να μην φεύγει και αφήνει τη σύζυγό του στη θέση του (sic)³⁰⁷.
- Σε όσα σχολεία ο δάσκαλος πληρώνεται από την Κυβέρνηση αντί των συγγενών των μαθητών, ας «προσφέρεται» σαν να πληρωνόταν από τους ίδιους³⁰⁸.
- Το σχολείο είναι ανοιχτό σε όλους. Ο δάσκαλος να μην κάνει διάκριση στο παιδί του φτωχού και το παιδί του πλουσίου. Να μην ασχολείται μόνο με τους καλούς³⁰⁹.
- «τὰ ἔργα τοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ δασκάλου ἀπαιτοῦσιν ἄνθρωπον δραστικόν, προικισμένον μὲ χαρακτηριστῆρος εὐστάθειαν, ἀγαπῶντα τὴν εὐταξίαν, ἀφοσιωμένον εἰς τὸ ἐπάγγελμά του, τὸ

---

³⁰² Βλ. Σαραζίνου, *Όδηγός ...*, ό.π., σ. 97.

³⁰³ ί.μ.

³⁰⁴ Βλ. Σαραζίνου, *Όδηγός ...*, ό.π., σ. 109.

³⁰⁵ ί.μ.

³⁰⁶ ί.μ.

³⁰⁷ ί.μ.

³⁰⁸ Βλ. Σαραζίνου, *Όδηγός ...*, ό.π., σ. 31.

³⁰⁹ Βλ. Σαραζίνου, *Όδηγός ...*, ό.π., σ. 31.

ὁποῖον πρέπει νὰ ἐναγκαλισθῆ κατὰ τινα ἰδίαν κλίσιν πρὸς αὐτό. Πρέπει νὰ εὐχαριστῆται νὰ ἦναι ἀναμέσον τῶν παιδίων, καὶ νὰ καταδέχεται νὰ συγκαταβαίη, χάριν αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ παραμικρὰ πράγματα. Ἄν δὲν ἔχη τὰ προτερήματα ταῦτα, ἄς ἔμβη εἰς κανὲν ἄλλο στάδιον· εἰς τὸ διδασκαλικὸν δὲν θέλει κάμει κανὲν ὄφελος»³¹⁰.

Ἄν και ὁ Κοκκῶνης ἤξερε ὅταν μετέφραζε τὸν Ὁδηγὸ ὅτι, ἡ κατὰ γράμμα εφαρμογὴ του στὴν Ελλάδα, ἡ ὁποία μόλις εἶχε βγεῖ ἀπὸ ἓνα ὀλοκληρωτικὰ καταστροφικὸ πόλεμο καὶ μια δουλεία τεσσάρων αἰῶνων, ἦταν ἀνέφικτη³¹¹, ἐν τούτοις ἔχει διατηρήσει κάποια σημεῖα, πού ἐνῶ στὴ Γαλλία δὲν ἦταν δύσκολο νὰ εφαρμοστοῦν, ἡ ἀπαίτηση γιὰ τήρησή τους ἦταν ουτοπική³¹². Γράφει χαρακτηριστικὰ «ἄλλ' ἡμεῖς ἐπειδὴ ἀκόμη δὲν ἔχομεν ὅλα ταῦτα ὠρισμένα οὐδὲ τὰ αὐτὰ, κατ' ἀνάγκην παραλείπομεν ἐκεῖνα' παραπέμπομεν δὲ τοὺς ἀλληλοδιδασκικοὺς εἰς τὰ γενόμενα ἐπὶ τούτου ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἡμῶν ἕως σήμερον διατάγματα, τὰ ὁποῖα εἰς

---

³¹⁰ Βλ. Σαραζίνου, *Ὁδηγὸς ...*, ὁ.π., σ. 115.

³¹¹ Ὁ δάσκαλος τοῦ ἀλληλοδιδασκικοῦ σχολείου Θερμίων (Κύθνου) παπα-Γεώργιος Αἰσωπίδης γράφει χαρακτηριστικὰ σε ἀχρονολόγητη ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ σχολείου «Ὁ τόπος (τοῦ σχολείου) [...] ἐγένετο πλήρης παίδων, ὥστε μῆτε καθήμενοι, μῆτε ἰστάμενοι οἱ παῖδες χωρῶσι. Καταντᾶ λοιπὸν, ἔξω τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου». Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 29 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δευτέρον, ὁ.π., σ. 1140.

³¹² Ἡ μεταφορὰ αὐτούσιων ἐκπαιδευτικῶν μοντέλων κατακρίθηκε ἀπὸ πολλοὺς. Βλ. Τζήκας, *Ι. Π. Κοκκῶνης...*, ὁ.π., σ. 91, ὑποσ. 140.

τὸ τέλος τοῦ παρόντος θέλουν προστεθῆ, καὶ σημειόμεν ἐνταῦθα κατὰ τὸ παρὸν μόνα τὰ ἐξῆς»³¹³.

Ἐχοντας αὐτὸ το πνεῦμα, ὅταν αναφέρεται σε συνήθειες του γαλλικοῦ εκπαιδευτικοῦ συστήματος, προτείνει να προσαρμοστούν ὅταν εἶναι εφικτό, απλοποιημένες στα ελληνικὰ δεδομένα. Ενδεικτικὰ αναφέρουμε:

α) «Εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Γαλλίας τὰ ἐγκόλπια ταῦτα (εννοεῖ παράσημα με την ἐπιγραφή "καλὸς μαθητῆς") εἶναι ὀρειχάλκινα [...] Εἰς ἡμᾶς κατὰ τὸ παρὸν ἐμποροῦν οἱ διδάσκαλοι νὰ κάμνωσι τὰ τοιαῦτα [...] ἀπὸ χάρτωνα ἢ σανιδάρια λεπτὰ περικαλυπτόμενα μὲ χρυσόχαρτον ἢ χρυσοπάφιλαν (=λεπτό ορειχάλκινο ἔλασμα) ...»,³¹⁴

β) «Ἐπενδύματα (blouses) εἶναι ἓνα εἶδος ἀπλοῦ ὑποκαμίσου [...] τὸ ὁποῖον [...] φοροῦσι καθημερινῶς τὰ παιδιά [...] Τοιαῦτα ἐπενδύματα, τροποποιημένα πρὸς τὴν συνειθιζομένην τώρα ἑλληνικὴν ἐνδυμασίαν [...] ἠμποροῦν καὶ τὰ παιδιά μας δι' οἰκονομίαν νὰ φορῶσι»³¹⁵. Ὅλα αὐτὰ, βέβαια, θα μπορούσαν να γίνουν, ἀφού πρῶτα οἱ γονεῖς κατάφεραν να εξασφαλίσουν ἓνα ζευγάρι παπούτσι στα παιδιά τους, ὥστε να μην ἐρχονται ξυπόλητα στο σχολεῖο.

γ) «Τοιαῦτα μικρὰ βιβλίδια (εννοεῖ βιβλία τῆς δανειστικῆς βιβλιοθήκης του σχολείου) συνέλεξε καὶ ἐτύπωσε πολλὰ ἢ ἐν Παρισίοις καταγινόμενη ἐταιρία [...] Ἡμεῖς ἔχομεν ὀλίγα τινὰ τοιαῦτα [...]

---

³¹³ Βλ. Σαραζίνου, Ὁδηγὸς ..., ὁ.π., σ. ιβ'.

³¹⁴ Βλ. Σαραζίνου, Ὁδηγὸς ..., ὁ.π., σ. 100, υποσ. Ι.

³¹⁵ Βλ. Σαραζίνου, Ὁδηγὸς ..., ὁ.π., σ. 110, υποσ. Ι.

τυπωθέντα ἐν Μελίτη. [...] ἐκ τῶν καλητέρων (sic) ἐξ αὐτῶν ἐμπορεῖ νὰ γείνη ὀλίγων φυλλαδίων συλλογή, ...»³¹⁶.

δ) «Εἰς τὴν Γαλλίαν εἶναι διατεταγμένον, ...»³¹⁷.

Συμπεράσματα Σύμφωνα με το Διάταγμα και τον Ὁδηγὸ, **αντικείμενα αξιολόγησης** ἀπὸ ὅλους ὅσοι ἐμπλέκονταν στὴν ἐκπαιδευτικὴ διαδικασία, ἦταν:

α) ὁ δάσκαλος τῆς πρώτης βαθμίδας καὶ μάλιστα μόνο τῶν ἀλληλοδιδασκτικῶν σχολείων. Ὁ Ὁδηγὸς δὲν ἀφοροῦσε στα κοινά, στα ἰδιαίτερα καὶ στα ἐλληνικὰ σχολεῖα.

β) οἱ ἐφοροὶ ἢ ἐπίτροποι τῶν σχολείων.

Ἐπομένως ἡ αξιολόγηση θὰ γίνονταν ὄχι σε ἓνα ευρύτερο πλαίσιο αξιολόγησης τῆς Ἐκπαίδευσης, ἀλλὰ ἀποσπασματικά καὶ κατακερματισμένα. Ἐπιπλέον δὲν υπήρχε ἀμφίδρομη σχέση ἀξιολογητῆ – ἀξιολογούμενου ἀνάμεσα στα δύο ἀντικείμενα αξιολόγησης· οἱ ἐπίτροποι τῶν σχολείων ἀξιολογοῦν τοὺς δασκάλους, ἀλλὰ οἱ δάσκαλοι δὲν ἀξιολογοῦν τοὺς ἐπιτρόπους.

Ἡ αξιολόγηση δὲν ἦταν μέρος τῆς ἐκπαιδευτικῆς διαδικασίας, ἀλλὰ ἀποκομμένη δραστηριότητα³¹⁸. Συνοδευόταν ἀπὸ κατάλληλα μέτρα, ὡστόσο ἦταν σαφὴς ἀπειλὴ γιὰ τοὺς ἀξιολογούμενους. Δὲν εἶχε προληπτικὸ, ἀλλὰ ἐπιβεβαιωτικὸ χαρακτῆρα. Τὸ πιο σημαντικὸ ὅμως ἦταν ὅτι οἱ δάσκαλοι ἀξιολογούνταν σε γνώσεις καὶ δεξιότητες γιὰ τις ὁποῖες δὲν εἶχαν καταρτιστεῖ. Μπορεῖ στὴ Γαλλία νὰ υπήρχαν τότε σχολές

---

³¹⁶ Βλ. Σαραζίνου, Ὁδηγὸς ..., ὁ.π., σ. 113, υποσ. 2.

³¹⁷ Βλ. Σαραζίνου, Ὁδηγὸς ..., ὁ.π., σ. 97.

³¹⁸ ἀναφορὰ στις ἐκθέσεις σε κάποιο σχολεῖο που δὲν υπήρχε κτίριο

κατάρτισης δασκάλων, όμως στην Ελλάδα ήταν άγνωστη η ριζικά νέα μέθοδος για τους περισσότερους δασκάλους.

Όσον αφορά στο **εύρος** της προσπάθειας και στον αριθμό των «αντικειμένων» αξιολόγησης – ελέγχου, πρόκειται για μερική αξιολόγηση. Είναι προφανές ότι κανένα από τα άλλα μέρη του εκπαιδευτικού συστήματος δεν αξιολογείται ούτε καν ο δάσκαλος της επόμενης βαθμίδας. Ως προς τη χρονική σχέση γίνεται πριν αλλά και κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Ως προς τη φύση των δεδομένων, αυτά είναι ποιοτικά και ως προς τη σχετικότητα του κριτηρίου, αυτά είναι σχετικά. Η **σχέση επικοινωνίας αξιολογητή – αξιολογούμενου** είναι και έμμεση (όταν λαμβάνει πληροφορίες από τρίτους) και άμεση (όταν ο επίτροπος του σχολείου είναι παρών σε όλη τη διάρκεια της διδακτικής διαδικασίας). Οι **τεχνικές** που προέβλεπε το Διάταγμα και ο Όδηγος ήταν η παρατήρηση της συμπεριφοράς του αξιολογούμενου, η παρακολούθηση και η αξιολόγηση μέσω τρίτων. Τα **κριτήρια** ήταν η παιδαγωγική και επιστημονική κατάρτιση, η συμπεριφορά στην τάξη και εκτός τάξης (εντός και εκτός σχολείου), καθώς και η αποτελεσματικότητα/απόδοση μαθητών

Οι **φορείς αξιολόγησης** των δασκάλων ήταν οι επίτροποι των σχολείων και ο έφορος. Από αυτούς οι επίτροποι ήταν ενεργοί φορείς, εσωτερικοί ως προς το εκπαιδευτικό σύστημα, αλλά χωρίς καμία σχέση με το διδασκαλικό επάγγελμα. Αυτό θα δημιουργούσε αρκετά προβλήματα όπως:

- αρκετά κριτήρια δεν ήταν μετρήσιμα
- υπήρχε έντονο πρόβλημα υποκειμενικότητας
- ήταν πιθανή η ύπαρξη σκοπιμοτήτων

- ήταν εξαιρετικά δύσκολο να φανεί, αν τα αποτελέσματα της εκπαίδευσης είναι απόρροια της εκπαιδευτικής προσπάθειας ή κάποιων εξωσχολικών παραγόντων.
- θα δημιουργούνταν αρκετά σφάλματα, όπως σφάλμα «κριτηρίου», σφάλμα «γνωριμίας» και «λογικό» σφάλμα.

4. Ο Ιωάννης Κοκκώνης ως γενικός επιθεωρητής των σχολείων

Τη γενική εποπτεία των σχολείων είχε η Γραμματεία και η επί της Προπαιδείας Έπιτροπή. Επιμέρους εποπτεία είχαν εκ μέρους της Κυβέρνησης οι Διοικητές και οι έκτακτοι επίτροποι και εκ μέρους του λαού οι Δημογέροντες και οι διορισμένοι έφοροι ή επίτροποι των σχολείων, καθώς και άλλα έγκριτα πρόσωπα.

Ο Κυβερνήτης ήθελε να έχει επιπλέον και προσωπική εποπτεία για την κατάσταση των σχολείων. Πολλές φορές έστειλε εγκυκλίους με πολλούς επαίνους για το έργο των δασκάλων και την αγάπη των κατοίκων στην παιδεία. Όσο του επέτρεπε το πρόγραμμά του, προσπαθούσε να επισκέπτεται ο ίδιος τα σχολεία. Μετά από κάποια επίσκεψή του στα σχολεία της Αίγινας γράφει χαρακτηριστικά «Όσον δέ παραμυθητική και άν είναι ή πρώτη αύτη έκβασις, λείπει πολύ τοῦ νά πληρώση τὰς τοῦ ἔθνους χρείας και τήν όποίαν έχει ή Κυβέρνησις έπιθυμίαν τοῦ νά έπαρκέση εις αυτάς»³¹⁹. Στην εγκύκλιο 11637 (25/4/1829)³²⁰ γράφει επίσης «Όσα εκ τῶν ἤδη ύπαρχόντων Άλληλοδιδακτικῶν σχολείων έπεσκέφθημεν προσωπικῶς, μᾶς

---

³¹⁹ Βλ. Γενική Έφημερίς τῆς Έλλάδος, Ε', 1830, σ. 132.

³²⁰ Βλ. Γενική Έφημερίς τῆς Έλλάδος, φ. 32, 1829, σ. 123.

ἐπροξένησαν εὐχαρίστησιν κατὰ πάντα· ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐκφράσωμεν ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον τὴν εὐγνωμοσύνην μας πρὸς τοὺς ἀξιολόγους πολίτας, οἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὸν διοργανισμὸν των, πρὸς τοὺς διδασκάλους, οἱ ὅποιοι, καίτοι σχεδὸν πάντων στερούμενοι, κατώρθωσαν νὰ προοδεύσουν τὰ καταστήματα ταῦτα, καὶ πρὸς τοὺς μαθητάς, οἱ ὅποιοι δεικνύουν ἤδη τὴν ἐμπροεὶ νὰ ἐλπίση παρ' αὐτῶν ἡ πατρίς».

Στο ἔγγραφο διορισμοῦ (8/5/1830)³²¹ του δάσκαλου Μενέλαου **Δαπόντε** (Π. Πάτραι α) γράφει ο Κυβερνήτης πρὸς το Διοικητὴ της περιοχῆς «ἔχοντες ὅλην τὴν πεποίθησιν ὅτι ἔχει τὴν ἀπαιτουμένην ἰκανότητα καὶ ἐμπειρίαν Ἀλλὰ τοῦτο θέλομεν γνωρίσει ἀπὸ τὰς προόδους τῶν μαθητῶν του, ὅταν ἐπισκεφθῶμεν τὸ κατάστημα τοῦτο».

Ἀρκετές φορές απευθύνθηκε πρὸς τοὺς Διοικητές γιὰ εκπαιδευτικὰ θέματα καὶ σε κάποιες ἀπὸ αὐτές ρύθμιζε ἀκόμα καὶ λεπτομέρειες της λειτουργίας ἐνὸς σχολείου³²². Αναφέρουμε ἐνδεικτικὰ τὴν ἐπιστολὴ του Κυβερνήτη (19/12/1830) στο Διοικητὴ Σπάρτης, προκειμένου νὰ γίνουν οἱ ἀπαραίτητες ἐνέργειες γιὰ νὰ ἐπεκταθεῖ τὸ ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο του

---

³²¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας καὶ της Παιδείας, φάκ. 27 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 922 (ἡ μεγαλύτερη ἀπόστασις χαρακτήρων δική μας).

³²² Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν ἐκτακτὸ ἐπίτροπο Δυτικῆς Ἑλλάδας (16/3/1830), σὴν ὁποία του ἀναγγέλλει ποῖος δάσκαλος στέλνεται γιὰ τὸ σχολεῖο της Ναυπάκτου, ποῖος εἶναι ὁ μισθός του, πότε θὰ γίνῃ ἐναρξὴ μισθοδοσίας καὶ παράλληλα ὑπόσχεται νὰ στείλῃ «τὰ δυνατὰ βοηθήματα καὶ τὰ ἀναγκαῖα μέσα ἅμα λάβωμεν παρὰ σοῦ τὰς ζητουμένας πληροφορίας». Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας καὶ της Παιδείας, φάκ. 25.

Μαραθονησίου (του σημερινού Γυθείου) και να ιδρυθούν άλλα δύο στην ευρύτερη περιοχή³²³.

Εκτός από τους Διοικητές ή τους έκτακτους επιτρόπους, δεν έλειψαν οι φορές που δάσκαλοι ή απλοί πολίτες έγραφαν κατευθείαν στον Κυβερνήτη, παρακάμπτοντας τη διοικητική ή εκπαιδευτική ιεραρχία³²⁴ και δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που ο ίδιος απαντούσε σε κάποιο αίτημα, αντί να παραπέμψει την επιστολή στη Γραμματεία ή σε κάποιον αρμόδιο.

Όταν ο έκτακτος επίτροπος Ήλιδας Π. Α. Αναγνωστόπουλος έστειλε στις 4/3/1830 επιστολή στον Κυβερνήτη, αναφέροντας διάφορα προβλήματα που υπήρχαν στην περιοχή της δικαιοδοσίας του, η απάντηση του Κυβερνήτη γράφτηκε στις 13/3/1830, δηλαδή μετά 9 ημέρες, συμπεριλαμβανομένων των ημερών που απαιτούνταν για να φτάσει το γράμμα από την Ήλιδα στο Ναύπλιο³²⁵.

Σε μία άλλη περίπτωση, όταν ο επίτροπος Ύδρας του έγραψε γράμμα στις 13/3/1830, ο Κυβερνήτης απάντησε σε τέσσερις μέρες, στις 17/3/1830, στέλνοντας μαζί και 1.000 φοίνικες³²⁶. Πέντε μέρες πριν ο Δρόσος Δρόσος έγραψε γράμμα προς τη Γραμματεία στις 12/3/1830,

---

³²³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 34.

³²⁴ Εντοπίσαμε στα Γ.Α.Κ. πολλές επιστολές με παραλήπτη τον ίδιο τον Κυβερνήτη. Οι περιπτώσεις αυτές αφορούν μόνο τους φακέλους του Υπουργείου της Θρησκείας και της Παιδείας.

³²⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 25.

³²⁶ ί.μ.

ζητώντας διδακτικά μέσα για τα σχολεία της Τήνου και ο Κυβερνήτης απάντησε στις 19/3/1830, συμπεριλαμβανομένων φυσικά των ημερών που απαιτούνταν για να φτάσει το γράμμα από την Τήνο στο Ναύπλιο³²⁷.

Εκτός από το προσωπικό ενδιαφέρον του Κυβερνήτη, οι Διοικητές και οι έκτακτοι επίτροποι είχαν αναλάβει την εποπτεία των σχολείων της περιοχής του με διάφορους τρόπους και μέσα:

- α) εκπροσωπούσαν την Κυβέρνηση.
- β) επόπτευαν στα οικονομικά των σχολείων και
- γ) μεριμνούσαν για τη λειτουργία των σχολείων

Επιπλέον, εκ μέρους του λαού, ασκούσαν εποπτεία οι έφοροι των σχολείων.

Κανείς, όμως, από όλους αυτούς δεν ήταν ειδικός για να αξιολογήσει το εκπαιδευτικό έργο, σύμφωνα με τον Οδηγό του Sarazin. Μόνος κατάλληλος ήταν ο ίδιος ο μεταφραστής του έργου, Ι. Κοκκώνης, ο οποίος πέρα από τη γνώση του στα θέματα της μεθόδου, είχε καταβάλλει «κόπους διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως» και είχε δώσει «δείγματα τῆς εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον ἀφοσιώσεως»³²⁸. Ωστόσο, δεν είχε διδάξει ποτέ. Όταν ξέσπασε η επανάσταση έφυγε για το Παρίσι, όπου παρακολούθησε μαθήματα αλληλοδιδασκτικής κοντά στο Sarazin και επέστρεψε όταν η Ελλάδα ήταν ελεύθερη.

Στις 3/10/1830 ο Ανδρέας Μουστοξύδης ως Πρόεδρος του Ορφανοτροφείου και Έφορος του Κεντρικού Σχολείου σε αναφορά του

---

³²⁷ ί.μ.

³²⁸ Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 32.

προς τον Γραμματέα Ν. Χρυσόγελο για τη λειτουργία του Κεντρικού Σχολείου γράφει «ὅσον γιά τὸ σχέδιον τῶν ἑλληνικῶν Σχολείων, τὰ ἐπῆρε μαζί του ὁ κ. Κοκκῶνης, ὅστις θέλει δώσει διὰ ζώσης φωνῆς εἰδικωτέραν ἀναφορὰν δι' ὅτι ἀφορᾷ τὰ καταστήματά μας»³²⁹.

Στις 5/10/1830 δημοσιεύτηκε το Διάταγμα 1372, με το οποίο «Ὁ Κύριος Ἰ. Π. Κοκκῶνης μέλος τῆς ἐπὶ τῆς Προπαιδείας Ἐπιτροπῆς, πέμπεται διὰ νὰ ἐπισκεφθῆ τὰ κατὰ τὴν Πελοπόννησον Παιδευτικὰ καταστήματα». Ἡ Πελοπόννησος μαζί με τις Κυκλάδες ἦταν ἡ μόνη περιφέρεια που ἦταν ἐξ ολοκλήρου ἐλεύθερη. Ὑποθέτουμε ὅτι ἐπισκέφθηκε μόνο τὴν Πελοπόννησο, ἐπειδὴ ἡ μετακίνηση στις Κυκλάδες ἦταν πρακτικὰ ἀδύνατη, ἐξαιτίας τῆς δράσης τῶν πειρατῶν στην περιοχή. Ὅσον ἀφορᾷ στα ἐλάχιστα σχολεῖα που λειτουργοῦσαν στη Στερεὰ Ελλάδα, ἔχουμε ἐνδείξεις ὅτι υπῆρχε πρόθεση νὰ τα ἐπισκεφθεῖ. Σὲ ἐγγράφο τοῦ Γραμματέα πρὸς τὸ Μουστοξύδη (στις 8/10/1830)³³⁰ ὅτι ὁ δάσκαλος **Κοντοπούλης** (Σάλωνα α) στέλνεται στο Κεντρικὸ Σχολεῖο γιὰ νὰ λάβει προσωρινὸ πιστοποιητικὸ ἰκανότητος ἐκ μέρους τῆς Ἐπιτροπῆς, μέχρις ὅτου ἐξεταστῆ ἀπὸ τὸν Επιθεωρητὴ καὶ πάρει τὸ δίπλωμα. Ἡ δράση τῶν ληστῶν στα βόρεια σύνορα τοῦ κράτους εικάζουμε ὅτι συνέβαλε στὴ ματαίωση τοῦ σχεδίου.

Ὁ σκοπὸς τῆς ἐπιθεώρησης ἀναγράφεται στο Διάταγμα 1373 «Ὁδηγίαι Πρὸς τὸν Κύριον Ἰ. Π. Κοκκῶνην, μέλος τῆς ἐπὶ τῆς Προπαιδείας Ἐπιτροπῆς, πεμπόμενον εἰς ἐπιθεώρησιν τῶν κατὰ τὴν Πελοπόννησον

---

³²⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 32.

³³⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 32 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1391.

Ἀλληλοδιδασκτικῶν καὶ ἑλληνικῶν σχολείων»³³¹. Επιπλέον στην εγκύκλιο «Πρὸς τοὺς κατὰ τὴν Ἐπικράτειαν Ἐκτ. Ἐπιτρόπους καὶ Διοικητάς»³³², παρακαλοῦνται νὰ του παράσχουν κάθε δυνατὴ διευκόλυνση στην εκπλήρωση του ἔργου του, ἀφού ἡ Κυβέρνηση τον ἔστειλε «ἐπιθυμοῦσα νὰ πληροφορηθῆ ἂν οἱ διευθύνοντες τὰ καταστήματα ταῦτα [=τα σχολεῖα] ἀκολουθῶσι τὸν Ὁδηγὸν [...], συμμορφούμενοι κατὰ πάντα μὲ τὸ ὑπ' ἀριθ. 1032 διάταγμα».

Τρεῖς μέρες μετὰ (8/10/1830), διορίστηκε καὶ ἐπίσημα ἐπιθεωρητῆς «τῶν κατὰ Πελοπόννησον ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων». Στὸ ἴδιο Διάταγμα περιελήφθηκε καὶ κατάλογος ὅλων των σχολείων τῆς Πελοποννήσου³³³. Στις 26 Φεβρουαρίου 1830 δημοσιεύτηκε στὴ Γενικὴ Ἐφημερίδα³³⁴ «Στατιστικὴ τῶν ἐν Ἑλλάδι σχολείων» υπογραμμμένη ἀπὸ τον ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδύσεως Γραμματέα Ν. Χρυσόγελο, στὴν ὁποία αναφέρεται ὅτι στὴν Πελοπόννησο λειτουργοῦν 25 ἀλληλοδιδασκτικά καὶ 18 ἑλληνικά σχολεῖα, στα νησιά του Αἰγαίου καὶ Ἀργοσαρωνικοῦ λειτουργοῦν 37 ἀλληλοδιδασκτικά καὶ 31 ἑλληνικά. Δεν αναφέρονται ἐν λειτουργίᾳ σχολεῖα στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα νεοσύστατο ἑλληνικὸ σχολεῖο στὴ Ναύπακτο. Ο

---

³³¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 32.

³³² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 32.

³³³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 32.

³³⁴ Βλ. Γενικὴ Ἐφημερίς, Ε' (1830), ἀρ. 21. σ. 81 καὶ Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 32, ἀρ. 24]

προσωρινός Διοικητής Ναυπάκτου και Βενετικού με έγγραφό του που έχει αριθμό 935 και ημερομηνία 25 Φεβρουαρίου 1830, προς την επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Παιδείσεως Γραμματεία, αναφέρει ότι «εις τὴν ἐπαρχίαν ταύτην δὲν ὑπάρχουν οὔτε διδάσκαλοι, ἀλλ' οὔτε σχολεῖα ἀλληλοδιδασκτικῆς»³³⁵. Τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο ὁ Προσωρινός Διοικητὴς Μεσολογγίου, Ζυγού κ.τ.λ. ἀποστέλλει τὸ ἐγγράφο με ἀριθμὸ 353 πρὸς τὴν ἴδια προϊσταμένη ἀρχὴ καὶ ἀναφέρει ὅτι «δὲν ὑπάρχει κανὲν ἀλληλοδιδασκτικὸν σχολεῖον [...] ὄχι μόνον εἰς ταῦτα τὰ μέρη [...], ἀλλ' ἐν γένει εἰς ὅλην τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα». Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν τὸ σχολεῖο τῆς Ναυπάκτου καὶ τὸ σχολεῖο τοῦ Μεσολογγίου. Ὁ δάσκαλος Ἰωάννης **Δραϊκῆς** (Ναύπακτος α) ἔχει ἐξεταστῆ ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴ «ἐπὶ τῆς Προπαιδείας» καὶ «φέρει ἐνδεικτικόν», ὅπως ἀναφέρει ὁ Κυβερνήτης Ι. Καποδίστριας σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν Ἑκτακτὸ Ἐπίτροπο Δυτικῆς Ἑλλάδας στις 6/5/1830³³⁶. Πέντε μῆνες ἀργότερα (6/10/1830)³³⁷ ὁ Δραϊκῆς διδάσκει στὸ ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο τοῦ Μεσολογγίου ἀπὸ ὅπου στέλνει ἐπιστολὴ πρὸς τὴ Γραμματεία, ζητώντας νὰ τοῦ δοθῆ τὸ δίπλωμα ἀλληλοδιδασκτικοῦ διδασκάλου πρὸς δικαιοῦται. Στὸ σχολεῖο αὐτὸ ἦταν δάσκαλος ὁ Θεόδωρος **Συρμῆς** γιὰ τὸν ὁποῖο ἔγραψε ὁ Κυβερνήτης σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν Ἑκτακτὸ Ἐπίτροπο Ἐπίτροπο Δυτικῆς Ἑλλάδας στις

---

³³⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 24.

³³⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 27 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 920.

³³⁷ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 32 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 1380.

23/5/1830³³⁸ «δοκιμασθέντα ἔμπειρον παρὰ τῆς ἐπὶ τῆς Προπαιδείας Ἐπιτροπῆς καὶ ἔχοντα τὴν ἀπαιτουμένην ἰκανότητα εἰς τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον, κατὰ τὸ ὅποῖον φέρει ἔνδεικτικόν».

Ο Οδηγός του Sarazin προέβλεπε κάθε δύο μήνες επίσκεψη. Μπορούσε η επιθεώρηση να ξεκινήσει πιο νωρίς, γύρω στα μέσα Σεπτεμβρίου και να επαναληφθεί στις αρχές Μαρτίου. Και στις δύο περιπτώσεις ο επιθεωρητής θα είχε τον καιρό σύμμαχο. Δεν έγινε όμως αυτό. Ο Κοκκώνης ξεκίνησε αμέσως την περιοδεία και τελείωσε σε χρόνο ρεκόρ για τα δεδομένα της εποχής.

Δεν εντοπίσαμε κάποιο στοιχείο, που να βεβαιώνει, ότι η επιθεώρηση επαναλήφθηκε στο εννιάμηνο διάστημα που μεσολάβησε από τη λήξη της περιοδείας (30/12/1830) μέχρι τη δολοφονία του Καποδίστρια (27/9/1831).

Ο Τζήκας αναφέρει, ότι το Διάταγμα διορισμού του Κοκκώνη κυκλοφόρησε την ίδια μέρα με το Διάταγμα των οδηγιών και ότι ο Κοκκώνης έχει ξεκινήσει περιοδεία στα σχολεία της Πελοποννήσου δυο μέρες πριν (6/10/1830), πριν δηλαδή δημοσιευτούν τα Διατάγματα. Θεωρεί πιθανό ότι ο Κοκκώνης γνώριζε πριν από το διορισμό του και ίσως να ήταν ο ίδιος, τόσο ο εμπνευστής της ιδέας του επιθεωρητή, όσο και ο συντάκτης των οδηγιών³³⁹. Η πληροφορία ότι τα δύο Διατάγματα έχουν την ίδια ημερομηνία είναι ανακριβής. Η χρονική σειρά των γεγονότων είναι η ακόλουθη:

---

³³⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 27 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 989.

³³⁹ Βλ. Τζήκας, ό.π., σ. 96, υποσ. 158.

5 Οκτωβρίου. Ο Κοκκώνης στέλνεται με Διάταγμα στα σχολεία της Πελοποννήσου.

6 Οκτωβρίου, ώρα 4 μ.μ. Φτάνει στο Άργος³⁴⁰.

8 Οκτωβρίου. Επιστρέφει στο Ναύπλιο, εκθέτει γραπτώς τα όσα διαπίστωσε στο Άργος και παραλαμβάνει το διορισμό του.³⁴¹

Βεβαίως, όταν επιθεώρησε τα σχολεία του Άργους είχε το σχετικό Διάταγμα, αλλά δεν είχε (ακόμα) το θεσμικό ρόλο του επιθεωρητή.

Όσο για την ταυτότητα του συντάκτη των Οδηγιών, θα μπορούσαμε ίσως να έχουμε κάποια ένδειξη, αν συγκρίναμε το Διάταγμα 1373 με το βιβλίο του Κοκκώνη *Όδηγίαι εις τούς κατά τόπους έφορεύοντας τ' άλληλοδιδασκτικά σχολεία ύπό Ι. Π. Κοκκώνη, μέλους τής επί τής Προπαιδείας Έπιτροπής, κατ' έγκρισιν τής κυβερνήσεως, Έν Ναυπλίω, εκ τής τυπογραφίας τής Κυβερνήσεως, 1830*. Δυστυχώς, δεν βρήκαμε αντίτυπο σε καμιά Δημόσια βιβλιοθήκη³⁴².

---

³⁴⁰ «Τήν 6 του παρόντος περι τήν 4 ώραν από μεσημβρ. φθάσας εις Άργος έπήγα άμέσως εις Άργος ...». Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 32.

³⁴¹ Στο πρώτο ταξίδι (περιοχή Άργους), επέστρεψε στο Ναύπλιο που ήταν κοντά, αντί να συνεχίσει νότια προς τον επόμενο σταθμό (Άγιο Πέτρο). Το ίδιο έκανε και στο δεύτερο ταξίδι. Αφού τελείωσε την επιθεώρηση των σχολείων της περιοχής Αγίου Πέτρου, επέστρεψε στο Ναύπλιο που ήταν κοντά, αλλά σε εντελώς άλλη κατεύθυνση από εκείνης του επόμενου προορισμού του που ήταν η Τρίπολη.

³⁴² Στην ιστοσελίδα της Εθνικής Βιβλιοθήκης <http://195.134.102.45/ipac20/ipac.jsp?session=12L171H068093.2347&menu=search&aspect=subtab22&npp=10&ipp=20&spp=20&profile=ebe0--2&ri=&index=.AW&term=%CE9A%CE%BF%CE%BA%CE%BA%CF%8E%CE%BD%CE%B7%CF%82&aspect=subtab22#focus>

Οι οδηγίες για την επιθεώρηση των σχολείων που περιέχονται στο Διάταγμα 1372³⁴³, είναι διαφορετικές για τα δημόσια σχολεία (αλληλοδιδασκτικά ή μη), τα ιδιαίτερα και τα ελληνικά.

Ο επιθεωρητής έπρεπε να επισκεφθεί «αύτοπροσώπως» όλα τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία «παρουσιαζόμενος άπροσδοκίτως» στους δασκάλους. Στις επισκέψεις του αυτές μπορούσε να παρακολουθεί, όποτε έκρινε εκείνος αναγκαίο, τη διδασκαλία «διά να παρατηρή ακριβώς [...] τὸν τρόπον παραδόσεως τοῦ διδασκάλου». Παράλληλα είχε τη δυνατότητα να παίρνει από τους μαθητές «δείγματα γραφῆς γεγραμμένα ὑπ' ὄψιν του, σημειῶν πόσον καιρὸν μαθητεύει ἕκαστος».

Όσοι από τους επιθεωρηθέντες δασκάλους κρίνονταν επαρκείς, αλλά δεν είχαν δίπλωμα από την Κυβέρνηση, μπορούσαν να το εφοδιαστούν μέσω του Διοικητή της περιοχής. Έτσι, θα κατοχυρωνόταν και τυπικά ο διορισμός τους. Ο Οδηγός του Sarazin προέβλεπε ότι οι απόφοιτοι του προτύπου σχολείου έπρεπε να δείξουν στο διοικητή του τόπου όπου πήγαιναν να διδάξουν το αποδεικτικό σπουδών, το πιστοποιητικό διαγωγῆς και αφού έδειχναν «πραγματικὰ δείγματα τῆς μαθήσεως, τῆς ἀξιότητος καὶ χρηστοηθείας», τότε έπαιρναν δίπλωμα

(πρόσβαση στις 20/10/2007) αναφέρεται ότι υπάρχει ένα αντίτυπο και είναι διαθέσιμο με τα παρακάτω στοιχεία:

Τοποθεσία	Συλλογή Κατάσταση	Αρ. Εισαγωγῆς	Ταξιθετικός Αρ.	Σχήμα
ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΡΙΟ	ΒΙΒΛΙΑ	1919/2-0540.	ΕΚΠ.*-336-C	8ο

Σε επανειλημμένες επισκέψεις μας στην Εθνική Βιβλιοθήκη μάς ανακοινώθηκε προφορικά ότι «το βιβλίο υπήρχε, αλλά χάθηκε».

³⁴³ Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 32.

«παρά τῆς Κυβερνήσεως», σύμφωνα με το Διάταγμα 1032 τῆς 12^{ης} Ιουλίου 1830³⁴⁴.

Όσοι υστερούσαν στη διδασκαλία «ὄχι δι' ἑθελοκακίαν, ἀλλὰ δι' ἔλλειψιν γνώσεων» καθοδηγούνταν ἀπὸ τον επιθεωρητὴ. Όσοι, ὁμως, ἀποδεικνύονταν ἀνάξιοι καὶ ἀνίκανοι νὰ προσαρμοστούν «μὲ τὰ διαταχθέντα», προβλεπόταν νὰ καταγραφούν σε κατάλογο καὶ νὰ σταλούν στην Κυβέρνηση³⁴⁵ με σκοπὸ τὴν ἀπόλυσή τους.

Εκτός ἀπὸ τις παιδαγωγικὲς καὶ διδακτικὲς του ικανότητες, ὁ επιθεωρητὴς ἔπρεπε νὰ μάθει μέσω τρίτων «περὶ τοῦ ἠθικοῦ καὶ τῆς ἐπιμελείας τῶν δασκάλων». Ὁ Ὁδηγὸς του Sarazin προέβλεπε οἱ υποψήφιοι δάσκαλοι νὰ ἔχουν «μαρτυρικὰ περὶ τῆς χρηστῆς καὶ σώφρονος διαγωγῆς [...] ἀπὸ τὰ διοικητήρια καὶ τὰς δημογεροντίας τῶν τόπων γεννήσεώς των ἢ τῆς διαμονῆς των» τα ὁποῖα νὰ ἔχουν ἐκδοθεῖ, ὄχι νωρίτερα ἀπὸ ἓνα χρόνο πριν³⁴⁶. Για τὸ λόγο αὐτό, ζητούσε πληροφορίες ἀπὸ τὸ Διοικητὴ καὶ τοὺς ἐφόρους του σχολείου οἱ ὁποῖοι ἦταν διορισμένοι ἀπὸ τὴ Κυβέρνηση³⁴⁷. Σύμφωνα με τὸν Ὁδηγὸ του Sarazin, οἱ Διοικητὲς ἔπρεπε νὰ συντάσσουν γράμμα πρὸς «τὰς ἀνωτέρας ἀρχάς» με παρατηρήσεις γιὰ τὸ δάσκαλο. Συγκεκριμένα νὰ παρατηροῦν καὶ νὰ ἀναφέρουν:

- «ἂν ἔχη τὰ ἀναγκαῖα ἀποδεικτικὰ τοῦ ποῦ καὶ ἐδιδάχθη»
- «ἂν φυλάσση τὰ περὶ τῆς μεθόδου διατεταγμένα ἀκριβῶς»

---

³⁴⁴ Βλ. Sarazin, ὁ.π., σ. ιβ' – ιγ'.

³⁴⁵ σύμφωνα με τὸ ἀρθρο 3 «τοῦ διαληφθέντος Διατάγματος».

³⁴⁶ Βλ. Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον...*, ὁ.π., σ. ιβ'.

³⁴⁷ Βλ. Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον*, ὁ.π., σ. ιδ'.

- «ἄν ζῶν κοσμίως καὶ χρηστοθήτως, πράσση ἐπιμελῶς τὰ χρέη του»³⁴⁸. Σύμφωνα με τον Οδηγό του Sarazin, η ενδυμασία του δασκάλου να είναι αυτή που ταιριάζει με τη θέση του «άπλη, καθαρά, καὶ σεμνοπρεπής. Δὲν πρέπει λ.χ. νὰ φαίνεται ὁ διδάσκαλος ποτὲ εἰς τὸ σχολεῖον φορῶν τὸ νυκτικὸν κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, ἢ ὦν γυμνοπόδης ἢ ἀναμαλλιάρης, ἢ ἐκβραχιονισμένος καὶ χωρὶς ἐξωφόριον' δὲν πρέπει οὐδὲ νὰ τραβᾷ καπνὸν μέσα εἰς τὸ διδακτήριον, ...». Ο ἴδιος δεν ἔπρεπε να συχνάζει σε καφενεῖα, καπηλεῖα καὶ σφαιριστήρια³⁴⁹.

Βέβαια, εἶναι ἀξιο απορίας τὸ πῶς ἓνας Διοικητὴς εἶναι σε θέση νὰ ξέρει τὴ μέθοδο τοῦ Sarazin καὶ νὰ εκφέρει γνώμη, ἀν καὶ κατὰ πόσο ἓνας δάσκαλος τὴν εφαρμόζει στὴν αἴθουσα διδασκαλίας.

Τὴν «ικανότητα τοῦ διδασκάλου», εἶχε χρέος ὁ επιθεωρητὴς νὰ διαπιστώσει καὶ στὰ «ἰδιαίτερα σχολεῖα», χωρὶς νὰ δίνονται περαιτέρω λεπτομέρειες ἢ ἐπεξηγήσεις.

Για τὰ σχολεῖα αὐτὰ δὲν προβλεπόταν ἐπιθεώρηση με παρακολούθηση τῆς διδασκαλίας. Οἱ μόνες πληροφορίες ποὺ μπορούσε νὰ συλλέξει ὁ επιθεωρητὴς θὰ ἦταν ἔμμεσες, μέσω τοῦ Διοικητῆ. Στὰ σχολεῖα αὐτὰ θὰ ἔδινε βιβλία «τῆς Κατηχέσεως, τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας κ.τ.λ.», με σκοπὸ νὰ ἐνθαρρύνει τὸ δάσκαλο καὶ τοὺς πολίτες. Ἐπίσης θὰ τοὺς πληροφοροῦσε γιὰ τὴν πρόνοια τῆς Κυβέρνησης καὶ γι' αὐτὰ τὰ σχολεῖα.

---

³⁴⁸ Βλ. Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον...*, ὁ.π., σ. 97.

³⁴⁹ Βλ. Σαραζίνου, *Ἐγχειρίδιον...*, ὁ.π., σ. 110.

Όσον αφορά στα **ελληνικά σχολεία**, προβλέπονταν και γι' αυτά επιθεωρητικές επισκέψεις, χωρίς να αναφέρονται όλες οι λεπτομέρειες που αναγράφονται για τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία. Δεν επισημαίνεται, δηλαδή, να γίνεται η επίσκεψη ξαφνικά, ούτε βεβαίως γίνεται λόγος για αμαθείς και ανίκανους δασκάλους. Θεωρούμε ότι ο συντάκτης του Διατάγματος αφήνει να εννοηθεί ότι οι δάσκαλοι των ελληνικών σχολείων έχουν ένα ελάχιστο, ικανό για την περίπτωση, επίπεδο κατάρτισης. Για το λόγο αυτό, δεν προβλέπεται κατηγοριοποίηση των δασκάλων αυτών σε βαθμούς, έλεγχος για κατοχή ή όχι διπλώματος και περαιτέρω ενέργειες για την απόκτησή του. Σύμφωνα με τον Οδηγό του Sarazin οι δάσκαλοι μετά την αποφοίτησή τους από το σχολείο της Αίγινας, έδιναν εξετάσεις και κατηγοριοποιούνταν, ανάλογα με τις γνώσεις τους. Σε περίπτωση που ο δάσκαλος ήθελε να αλλάξει βαθμό, έπρεπε να επανεξεταστεί και να επανακατηγοριοποιηθεί³⁵⁰.

Ο Οδηγός του Sarazin, όριζε ότι για την καλή λειτουργία του σχολείου σημαντικό ρόλο έπαιζαν και οι έφοροι, των οποίων τα καθήκοντα έχουμε προαναφέρει. Δεν εντοπίσαμε αναφορά σε επιθεώρηση των εφόρων στο Διάταγμα 1372, ούτε στις Οδηγίες προς τον Κοκκώνη.

Συμπερασματικά, τα **αντικείμενα αξιολόγησης** ήταν μόνο οι δάσκαλοι της πρώτης βαθμίδας και από αυτούς επιπτώσεις σε ενδεχόμενη αρνητική κρίση είχαν μόνο οι αλληλοδιδασκτικοί. Οι έφοροι, από τη συμπεριφορά των οποίων είχε πολλές φορές κριθεί η ποιότητα της λειτουργίας του σχολείου, έμειναν εκτός επιθεώρησης. Στις εκθέσεις του κάνει τρεις αναφορές στους εφόρους των σχολείων.

---

³⁵⁰ Βλ. Σαραζίνου, *Εγχειρίδιον...*, ό.π., σσ. ιβ', ιγ' και ιδ'.

- Ο Ν. Πετσαχτσής έφορος στο αλληλοδιδασκτικό της Ύδρας είναι κατά τον Κοκκώνη «ἄοκνος καὶ ζηλωτής», κόντρα στο γενικό κλίμα· οι περισσότεροι από τους επιφανείς κατοίκους του νησιού δεν θέλουν να βλέπουν τα παιδιά των φτωχών να προκόβουν, θέλουν μόνο τα δικά τους παιδιά να υπερτερούν και στην παιδεία και στα χρήματα.
- Στο Λεωνίδιον γράφει χαρακτηριστικά «ἐπὶ ματαίῳ ἦλθον», οι κάτοικοι δείχνουν «ἀμέλειαν καὶ ἀφροντισίαν ἐπίμεπτον», παρά το γεγονός ότι «οἱ πολλοὶ πλουσιώτατοι [εἶναι] καὶ πόρους ἔχουν». Κατά την επίσκεψή του μόνο 2 από τους εφόρους είδε. Οι ἄλλοι ἔλειπαν.
- Στην Τριπολιτσά, τέλος, οι έφοροι δεν γνώριζαν τα καθήκοντά τους. Έτσι τους τα ανακοίνωσε και τους έδωσε οδηγίες.

Οι δάσκαλοι των ελληνικών σχολείων θα δέχονταν την επίσκεψη του επιθεωρητή, χωρίς όμως το άγχος των συνεπειών της επιθεώρησης. Η αξιολόγηση θα ήταν αποσπασματική.

Τέλος, για όλα ανεξαιρέτως τα σχολεία, προβλεπόταν δωρεάν διανομή βιβλίων Γραμματικής, καθώς και άλλων βιβλίων που έστειλαν διάφοροι ομογενείς³⁵¹, σε φιλομαθείς σπουδαστές³⁵².

---

³⁵¹ Αντιθέτως, η στάση της κεντρικής εξουσίας υπήρξε ιδιαίτερα επιφυλακτική στις προσφορές των μισσιοναρίων, τις προερχόμενες από τις εκδόσεις του τυπογραφείου της Αγγλικανικής Εκκλησίας που λειτουργούσε στη Μάλτα. Στις εκδόσεις του συγκεκριμένου τυπογραφείου κατά το διάστημα 1828-1831 εμπεριέχονται τουλάχιστον 90 τίτλοι ελληνικών σχολικών βιβλίων (βλ. Layton, ό.π.) γραμμένων σε απλή γλώσσα, στοιχείο που αποτελούσε άλλωστε και το μεγάλο τους προσόν. Από τα παραπάνω, στην

Ο επιθεωρητής έπρεπε ακόμα να διαπιστώσει την υλικοτεχνική υποδομή του σχολείου και να αναφέρει τις ελλείψεις «ώστε να διοργανισθῆ κατὰ τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ τρόπον ἢ μέθοδος».

α. Το είδος, η μορφή, η προσέγγιση, η μεθοδολογία και οι τεχνικές της αξιολόγησης

Ο Κοκκώνης επισκεπτόμενος τα περισσότερα σχολεία της Πελοποννήσου προκειμένου να επιθεωρήσει τους δασκάλους των σχολείων ακολούθησε κάποιες από τις αρχές που πρέπει να διέπουν την εκπαιδευτική αξιολόγηση. Ωστόσο, η αξιολόγηση όχι μόνο ήταν αποσπασματική, αλλά από τα **αντικείμενα αξιολόγησης** μόνο οι δάσκαλοι των αλληλοδιδασκτικών σχολείων είχαν επιπτώσεις από ενδεχόμενη κακή κρίση. Επιπλέον δεν αξιολογήθηκαν καθόλου οι δάσκαλοι σε περιοχές εκτός Πελοποννήσου. Για μεν τους δασκάλους της Στερεάς Ελλάδας ήταν αδύνατη η πρόσβαση λόγω της κατάστασης, ωστόσο εντοπίσαμε αρκετά έγγραφα προς και από τα σχολεία της περιοχής εκείνης. Το ίδιο ισχύει και

Ελλάδα δωρίστηκε ένας μεγάλος αριθμός αντιτύπων, ενώ τουλάχιστον δέκα είναι τα βιβλία που σίγουρα μοιράστηκαν στα αλληλοδιδασκτικά σχολεία.

Βλ. E. Layton, «The Greek Press at Malta of the American Board of Commissioners for foreign missions (1822 – 1833)», *Ερανιστής*, τ. Θ', τχ. 53, 1971, σσ. 169-193 και Ι. Δ. Πολέμης, «Το εν Μάλτα Ελληνικόν τυπογραφείον της L.M.S.», π. *Ερανιστής*, τ. Γ' τχ. 60, 1973, σσ. 213 – 240).

³⁵² Εκτός από αυτά τα βιβλία, ο Κοκκώνης μοίρασε, σύμφωνα με τις εκθέσεις σε 3 δασκάλους αντίγραφα του *Ὁδηγού*, στον ανώνυμο δάσκαλο (Μαραθονήσι, αλληλοδιδασκτικό), στον Ιωάννη Γεωργιάδη (Καστανιά, αλληλοδιδασκτικό), στον Γεώργιο Λιόντα (Τίρυνθα, αλληλοδιδασκτικό) όταν πια η περιοδεία του είχε τελειώσει και τα αντίτυπα των *Ὁδηγῶν* είχαν τελειώσει και αυτά, «τοῦ ἐδόθη σημείωσις διὰ νὰ λάβῃ παρὰ τῆς Γραμματείας ταύτης ἕναν ὁδηγόν».

για τα σχολεία των Κυκλάδων. Υπάρχουν δεκάδες έγγραφα από και προς τη Γραμματεία που αφορούν στα σχολεία αυτά. Κανένα άλλο δομικό ή λειτουργικό μέρος του εκπαιδευτικού συστήματος δεν αξιολογήθηκε.

Σκοπός της αξιολόγησης ήταν μεν η βελτίωση του εκπαιδευτικού συστήματος, αλλά στους επιμέρους σκοπούς ήταν και η διευκόλυνση για λήψη αποφάσεων, που αφορούσαν την επαγγελματική ανέλιξη των δασκάλων (διορισμός, απόλυση κλπ)

Για τα **κριτήρια** που θέτει ο Όδηγός του Sarazin κάναμε λόγο στο προηγούμενο κεφάλαιο. Έχουμε αρκετές ενδείξεις να πιστεύουμε ότι έγιναν σφάλματα γνωριμίας, στερεοτύπου, λογικό (εξέταζε ταυτόχρονα πολλά χαρακτηριστικά) και προσδοκίας.

Οι **τεχνικές** που χρησιμοποίησε ήταν η παρατήρηση και η αξιολόγηση μέσω τρίτων. Ο **φορέας** ήταν ενεργός, κύριος, εσωτερικός στο εκπαιδευτικό σύστημα.

β. Η έκφραση των αποτελεσμάτων

Η έκφραση των αποτελεσμάτων έγινε περιγραφικά και επίσημα, μέσω των εκθέσεων που συνέταξε. Το πρώτο σχολείο που επισκέφθηκε ο Κοκκώνης ήταν το αλληλοδιδασκτικό του Άργους στις 6/10/1830. Σε διάστημα λιγότερο από δύο μήνες, και σε εποχή του χρόνου που κάθε άλλο παρά ευνοούσε τα ταξίδια³⁵³, επισκέφθηκε πενήντα επτά σχολεία³⁵⁴

---

³⁵³ Κλείνοντας την Έκθεση περί τῶν σχολείων Ἁγίου Πέτρου καὶ περιοχῆς που ἔγραψε στις 16 Οκτωβρίου 1830, αναφέρει χαρακτηριστικά «ὁ χειμῶν φοβερίζει νὰ μὲ ἀποκλείσῃ ἐδῶ, ἐνῶ ἤλπιστα νὰ διατρέξω τὰ ὀρεινότερα μέρη». Τέσσερις μέρες αργότερα (20/10/1830) γράφει ἀπὸ τὴν Καρύταινα στὴν ἐκθεσὶ του περὶ τῶν σχολείων Τριπολιτσᾶς «ὁ χειμῶν μὲ ἀπέκλεισεν ἐδῶ εἰς Καρύταιναν ἀπὸ χθές, δὲν ἐξεύρω ἂν σήμερον ἐμπορέσω ν' ἀνεβῶ ἐπάνω εἰς τὰ χωρία».

της Πελοποννήσου, τα περισσότερα σε ορεινά και δύσβατα μέρη και συνέταξε συνολικά 13 εκθέσεις³⁵⁵.

- Περί τῶν σχολείων τοῦ Ἄργους³⁵⁶ (Ναύπλιο³⁵⁷, 8/10/1830)³⁵⁸.
- Περί τῶν σχολείων Ἁγίου Πέτρου καὶ περιοχῆς (Ναύπλιο, 16/10/1830)³⁵⁹.
- Περί τῶν σχολείων Τριπολιτσᾶς (Καρύταινα, 20/10/1830)³⁶⁰.
- Περί τῶν σχολείων Καρυταίνης, Δημητσάνης, Στεμνίτισης, Ζάτουνας, Κοντοβαζαίνης (Καλάβρυτα, 25/10/1830)³⁶¹.
- Περί τῶν σχολείων τῶν Πατρῶν (Γαστούνη, 2/11/1830)³⁶².

---

³⁵⁴ Βλ. Συνοπτικὴ Ἐκθεσις τοῦ Ἰ. Κοκκῶνῃ περὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων Πελοποννήσου, *Παράρτημα Γενικῆς Ἐφημερίδος*, ἀρ. 13, 18 Φεβρουαρίου 1831 καὶ ἐφ. *Αἰγινιαία*, 1831, σ. 42.

³⁵⁵ Για τις υπηρεσίες του αυτές αμείφθηκε με το ποσό των 640 φοινίκων. Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας καὶ της Παιδείας, φάκ. 32.

³⁵⁶ Ο Κοκκῶνῃς δὲν ἐπιγράφει τις ἐκθέσεις του. Για τεχνικούς λόγους διατηρήσαμε τον τίτλο που ἔχει προσθέσει ο Δασκαλάκης.

³⁵⁷ Τα στοιχεία σε κάθε παρένθεση δηλώνουν τον τόπο καὶ το χρόνο σύνταξης της ἐκθεσης.

³⁵⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας καὶ της Παιδείας, φάκ. 32.

³⁵⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας καὶ της Παιδείας, φάκ. 32.

³⁶⁰ ἴ.μ.

³⁶¹ ἴ.μ.

³⁶² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας καὶ της Παιδείας, φάκ. 33.

- Περί τῶν σχολείων Λεχαινῶν, Πύργου, Φιλιατρῶν, Γαργαλιάνων (Γαργαλιάνοι, 9/11/1830)³⁶³.
- Περί τῶν σχολείων Κορώνης καὶ Μεθώνης (Καλαμάτα, 14/11/1830)³⁶⁴.
- Περί τῶν σχολείων Καλαμάτας, Νησιῦ, Μικρομάνης (Μαραθονήσι, 24/11/1830)³⁶⁵.
- Περί τῶν σχολείων Λακεδαίμονος καὶ Μονεμβασίας (Μονεμβασία, 28/11/1830)³⁶⁶.
- Περί τῶν σχολείων Μαραθονησίου (Γυθείου) καὶ Λεωνιδίου (Λεωνίδιο, 2/12/1830)³⁶⁷.
- Περί τῶν σχολείων ἐπαρχίας Καλαβρύτων (Ναύπλιο, 11/12/1830)³⁶⁸.
- Περί τῶν σχολείων Ναυπλίου, Κρανιδίου, Διδύμου, Ἐρμιόνης, Ὑδρας, Πόρου (Αἴγινα, 30/12/1830)³⁶⁹.
- Συνοπτικὴ Ἐκθεσις τοῦ Ἰ. Κοκκῶνη περὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων Πελοποννήσου (Αἴγινα, 31/12/1830).

---

³⁶³ ἱ.μ.

³⁶⁴ ἱ.μ.

³⁶⁵ ἱ.μ.

³⁶⁶ ἱ.μ.

³⁶⁷ Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 34.

³⁶⁸ ἱ.μ.

³⁶⁹ ἱ.μ.

– Η μορφή της Έκθεσης

Εντοπίσαμε στα Γ.Α.Κ. δύο μορφές εκθέσεων, μία έντυπη κωδικοποιημένη και μία χειρόγραφή³⁷⁰. Οι χειρόγραφες εκθέσεις έχουν διασωθεί όλες, ενώ από τις έντυπες έχουν διασωθεί μόνο αυτές που αφορούν στα σχολεία Ζυγοβιτίου, Παλαιών Πατρών, Μεθώνης, Καλαμάτας, Μαραθονησίου.

Οι έντυπες έχουν λίγα «πεδία» για συμπλήρωση, έχουν γραφτεί την ημέρα της επίσκεψης και αναφέρονται σε 3 είδη σχολείων (αλληλοδιδασκτικά, ελληνικά και ιδιαίτερα).

– Τα επισυναπτόμενα σημειώματα

Σε κάποιες περιπτώσεις ο Κοκκώνης επισυνάπτει και *ιδιόχειρα σημειώματα* των δασκάλων ή των μαθητών, ως τεκμήρια για όσα αναφέρει στην έκθεσή του, όπως:

- Για τον Δημ. Αναγνώστη Αθανασίου Ζαράκα (Ζυγοβίτσι, α) επισυνάπτεται ιδιόχειρο σημείωμα με γραφή και μετάφραση από τον Ηρωδιανό.
- Για τον Δανιήλ Γεωργόπουλο (Δημητζάνα ε), επισυνάπτει ιδιόχειρο σημείωμα δασκάλου, στο οποίο αναγράφονται τι διδάσκει σε κάθε τάξη και ποια μέρα της βδομάδας.

Στην πρώτη του έκθεση, που αφορά στα σχολεία της περιοχής του Άργους, επισυνάπτει πολλά ιδιόχειρα σημειώματα των μαθητών, ως δείγματα της προόδου τους «πολλοί μαθητές είναι προχωρημένοι και καλλιγράφοντες». Δεν θα το επαναλάβει σε κανένα άλλο σχολείο. Ενδεχομένως όσο περνούσε ο καιρός και οι καιρικές συνθήκες δεν

---

³⁷⁰ Βλ. Παράρτημα.

ευνοούσαν τις μετακινήσεις, συντόμευε και το χρόνο παραμονής του στην περιοχή και το χρόνο της επιθεώρησης³⁷¹.

Τέλος, σε μία περίπτωση (Ναύπλιο α, Ησαΐας) αναφέρει ότι το κτίριο φαίνεται «εις τὸ ἐγκλειόμενον διάγραμμα», το οποίο όμως δε βρήκαμε, όπως επίσης δε βρήκαμε «τὴν ἐγκλειομένην ιδιόχειρον αὐτοῦ σημειώσιν τῶν παραδιδόμενων μαθημάτων καὶ τῆς ἀξιότητος τοῦ διδασκάλου δείγμα» του Παναγιώτη Κορδία (Αργος ε).

– Ο χρόνος συγγραφής της Έκθεσης

Όλες οι εκθέσεις έχουν γραφτεί σχεδόν αμέσως³⁷² μετά την επιθεώρηση των σχολείων της κάθε περιοχής και όχι μετά την ολοκλήρωση όλης της περιόδου. Το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί από την ημερομηνία επίσκεψης ως την ημερομηνία καταγραφής της έκθεσης είναι κατά μέσο όρο τις 2 μέρες. Μόνη εξαίρεση αποτελεί η περίπτωση των σχολείων της Καλαμάτας. Εκεί ο Κοκκώνης βρέθηκε όχι αργότερα από τις 14/11/1830 και η αντίστοιχη έκθεση γράφτηκε στις 24/11/1830 στο Γύθειο, δηλαδή δέκα μέρες αργότερα. Προφανώς η καθυστέρηση οφειλόταν στις ιδιαίτερες γεωμορφολογικές συνθήκες της περιοχής (ορεινός όγκος του Ταυγέτου), που καθιστούσαν εξαιρετικά δύσκολη και χρονοβόρα τη μετάβαση από τη Μεσσηνία στη Λακωνία. Οι εκθέσεις γράφτηκαν αμέσως για δύο λόγους. Ο πρώτος ήταν για να αποφύγει τη σύγχυση που θα δημιουργούσε, αν άφηνε μετά το πέρας της περιόδου να γράψει την έκθεση. Όσο καλές σημειώσεις και να κρατούσε, η μεγάλη χρονική απόσταση μεταξύ της

---

³⁷¹ Βλ. δείγμα από ιδιόχειρο σημείωμα μαθητή στο Παράρτημα.

³⁷² Η καθυστέρηση στην περίπτωση της περιοχής Καλαβρύτων (επίσκεψη στις 25 Οκτωβρίου – έκθεση στις 11 Δεκεμβρίου) δεν οφείλεται στον ίδιο, αλλά σε άλλους παράγοντες, όπως θα δούμε παρακάτω.

επιθεώρησης και της έκθεσης δεν θα άφηνε περιθώριο ξεχωριστής αναφοράς στον κάθε δάσκαλο, εκτός ελαχίστων, των πλέον χαρακτηριστικών. Η εντύπωση που θα είχε αποκομίσει για τον καθένα θα χανόταν στην πλημμυρίδα των εντυπώσεων και δεν θα μεταφερόταν στο χαρτί. Επιπλέον, ακόμα και στην περίπτωση που είχε κρατήσει επαρκείς και ακριβείς σημειώσεις, θα ήταν αδύνατον να μεταφερθεί τόσο μεγάλος όγκος πληροφοριών σε μια συνολική έκθεση. Ο δεύτερος λόγος είναι η χρονική πίεση που είχε δημιουργηθεί, ώστε να πληροφορηθεί η Κυβέρνηση την κατάσταση των σχολείων της Πελοποννήσου. Δεν είμαστε σε θέση –τουλάχιστον στην παρούσα φάση της εργασίας– να διαπιστώσουμε, αν η πίεση ήταν εσωτερική από τον ίδιο τον επιθεωρητή (να τελειώνει ο ίδιος όσο το δυνατόν γρηγορότερα) ή εξωτερική, από τον ίδιο τον Κυβερνήτη, για να προγραμματίσει άλλες ενέργειες σχετικές με την εκπαίδευση, αφού όμως πρώτα είχε λάβει σοβαρά υπόψη τα συμπεράσματα της επιθεωρητικής περιόδου.

Υπάρχει όμως και κάτι άλλο που αξίζει να σημειωθεί. Η διάθεση του Κοκκώνη να μεταφέρει την εικόνα της κατάστασης όσο το δυνατόν ακριβέστερα. Ούτε «ο νόμος»³⁷³ το επιτρέπει ούτε ο ίδιος το θέλει, να χαρακτηρίσει ένα δάσκαλο, λαμβάνοντας υπόψη μόνο την προσωπική του κρίση ύστερα από μια και μοναδική επίσκεψη στο σχολείο του. Θέλει και

---

³⁷³ Στον Οδηγό του Σαραζίνου αναφέρεται ρητά ότι οι διοικητές έχουν χρέος να συντάσσουν γράμμα προς «τάς ανωτέρας αρχάς», αναγράφοντας τις παρατηρήσεις τους για τον κάθε δάσκαλο. Ειδικότερα έπρεπε να παρατηρούν και να αναφέρουν:

«ἂν ἔχη τὰ ἀναγκαῖα ἀποδεικτικά τοῦ ποῦ καὶ ἐδιδάχθη»

«ἂν φυλάσση τὰ περὶ τῆς μεθόδου διατεταγμένα ἀκριβῶς»

«ἂν ζῶν κοσμίως καὶ χρηστοίθως, πράσση ἐπιμελῶς τὰ χρέη του» Βλ. Σαραζίνου, *Εγχειρίδιον ...*, ό.π., σ. 97.

τη γνώμη της τοπικής κοινωνίας που ζει το δάσκαλο καθημερινά και έχει πληρέστερη εικόνα. Για το λόγο αυτό όταν φτάνει στα Καλάβρυτα³⁷⁴ και δε βρίσκει το Διοικητή, για να πάρει τις πληροφορίες που θέλει³⁷⁵, παραλείπει την έκθεση αυτή και προχωρά στα σχολεία των Πατρών. Σαράντα έξι (46) μέρες αργότερα³⁷⁶ και ενώ η περιοδεία του τελειώνει, αναγκάζεται να γράψει την έκθεση για τα σχολεία των Καλαβρύτων, αφού έχει εκλείψει κάθε ελπίδα να πληροφορηθεί από το Διοικητή τα όσα θέλει να μάθει. Όπως αφηγείται ο ίδιος «μὴ εὐρὼν τὸν Διοικητὴν Καλαβρύτων, διὰ νὰ λάβω τὰς πρεπούσας πληροφορίας [...] καὶ ἐπομένως νὰ δώσω ἐντελεστέραν ἀναφορὰν περὶ αὐτῶν [...] ἀνέβαλον ἕως σήμερον αὐτήν, περιμένων τὴν ἀπόκρισίν του, ἥτις, ὡς φαίνεται, παρέπεσε πούποτε. Ὅθεν ἀναγκάζομαι νὰ ἐκθέσω τὰ ὅσα αὐτὸς ἐγὼ εἶδον καὶ ἠδυνήθην νὰ πληροφορηθῶ περὶ τῶν διδακτικῶν καταστημάτων τῆς ἄνω εἰρημένης ἐπαρχίας Καλαβρύτων»³⁷⁷.

Εκτός από τις δύο πρώτες που τις έγραψε στο Ναύπλιο, συνήθως όταν έφτανε στο νέο προορισμό και πριν αρχίσει την επιθεώρηση των

---

³⁷⁴ Στα Καλάβρυτα έφτασε όχι αργότερα από τις 25 Οκτωβρίου 1830.

³⁷⁵ Ο Προσωρινής Διοικητής Καλαβρύτων σε έγγραφο του προς τη Γραμματεία με ημερομηνία 9 Αυγούστου 1830, αναφέρει ότι είναι αθενής και ότι δεν υπάρχει επαρχιακή τοπική αρχή, όπως σε άλλες επαρχίες, οπότε είναι επιφορτισμένος με πολλά.

³⁷⁶ 11 Δεκεμβρίου 1830.

³⁷⁷ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 34 (η μεγαλύτερη απόσταση χαρακτήρων δική μας).

σχολείων, κατέγραφε στην έκθεση τα συμπεράσματα από το προηγούμενο ταξίδι³⁷⁸.

– Το είδος των σχολείων και ο αριθμός των μαθητών

Το Διάταγμα 1373 με τις Οδηγίες δεν έκανε λόγο για τα «**τῶν κοινῶν γραμμάτων**» λεγόμενα σχολεία, παρά το γεγονός ότι ήταν τα πολυαριθμότερα³⁷⁹. Ο Κοκκώνης κάνει λόγο για αρκετά από αυτά στις εκθέσεις του. Μερικές φορές αναφέρει το όνομα του διδάσκοντος και τον αριθμό των μαθητών³⁸⁰ και άλλες κάποια στοιχεία επιπλέον, που του έκαναν εντύπωση, όπως:

- στο Παγκράτι των Καλαβρύτων, όπου κάποιος από τη Βυτίνα, ονόματι Πανάγος Δημόπουλος, πρώην «μπακάλης εις Μικρὰν Ἀσίαν» (sic), «παντάπασιν ἀγράμματος», κατάφερε, «λαμβάνων ἀπὸ τὸ κοινὸν 125 γρόσια καὶ τὴν φάκναν³⁸¹ του εἰς γέννημα' τυρίον, βούτυρον, κ.λ. ἀπὸ τοὺς γονεῖς ἐκάστου» να διδάσκει 15 μαθητές,
- στην Καρύταινα Αρκαδίας, όπου ο ιεροδιάκονος Γ. Βυζάντιος, ἄνθρωπος «ὀλίγων γνώσεων» και «μικροῦ νοῦς» διδάσκει σε

---

³⁷⁸ Με εξαίρεση μια περίπτωση όπου η έκθεση γράφτηκε στη μέση του ταξιδιού από τον ένα προορισμό προς τον άλλο. Φεύγοντας από την Πάτρα με κατεύθυνση προς τα Λεχαινά, σταμάτησε –για άγνωστο λόγο– στη Γαστούνη, όπου έγραψε την έκθεση για τα σχολεία της Πάτρας.

³⁷⁹ Στην συνοπτική του έκθεση γράφει «τὰ τῶν κοινῶν γραμμάτων σχολεία εἶναι πολλὰ· ἐπειδὴ εἰς τὰ περισσότερα χωρία εὐρίσκει τις τὸν ἐφημέριον, ἢ κανένα γέροντα ἢ ἡμισερὸν (=ατελή) λαϊκὸν ἐρμηνεύοντα τὰ λαϊκὰ γράμματα εἰς τινὰ παιδάρια».

³⁸⁰ ὅπως ἐπτά (7) τέτοια στο Ἄργος.

³⁸¹ φάκνα: πληρωμή σε είδος

50 μαθητές, με ετήσιες απολαβές 80 φοίνικες από την κοινότητα και «σιτηρέσιον εἰς γεννήματα»,

- στη Ζάτουνα Αρκαδίας, όπου ο ιερέας Παπᾶ Κωνσταντῆς διδάσκει 40 μαθητές,
- στα Μαγούλιανα Αρκαδίας, όπου ο εφημέριος Παπᾶ Ἡσαΐας, ντόπιος, διδάσκει 25 μαθητές,
- στη Βυτίνα Αρκαδίας, όπου ο ιερέας Αθανάσιος, ντόπιος, διδάσκει 35 μαθητές, οι οποίοι το καλοκαίρι διπλασιάζονται και

στον Πόρο, όπου τέσσερις (4) ντόπιοι και ξένοι ἔχουν σχολεῖα «κοινῶν γραμμάτων». Τέσσερις φορές ο διδάσκων παραμένει ανώνυμος, εἴτε γιατί ὁ Κοκκῶνης ἀπὸ ἀγανάκτηση δε θέλει οὔτε τὸ ὄνομά του νὰ πει εἴτε χωρὶς ἐμφανὴ λόγο:

- στη Συκέα Μονεμβασίας, στο κέντρο 5 – χωριῶν, όπου διδάσκει «εἰς ἄθλιος χουλιαροποιός» (=αυτὸς που κατασκεύαζε ξύλινες κουτάλες-ια), «μὴ δυνάμενος νὰ ἀναγνώσῃ ἐλευθέρως», 13 μαθητές,
- στην Κρεμαστή Μονεμβασίας, όπου κάποιος διδάσκει 20 μαθητές. Εκεί θεωρεῖ ὅτι θα μπορούσε νὰ δημιουργηθεῖ ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο, ἀλλὰ «τὸ εἰσόδημα τοῦ ἐκεῖ μοναστηρίου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἱκανόν εἰς μίσθωσιν ἑνὸς ἀλληλοδιδασκτικοῦ διδασκάλου, κατεβρόχθισαν ὁ ἐκεῖ ἀρχιερεὺς (Ρέοντος καὶ Πραστοῦ) ὁμοῦ μὲ τὸν πρόκριτον Παπα – Μιχαλόπουλον». Δεν μπορέσαμε νὰ ἐντοπίσουμε σε ποιο ἐπίσκοπο ἀναφέρεται. Αποκλείουμε τὸν Ρέοντος καὶ Πραστοῦ Διονύσιο Παρδαλό, ἀπὸ τοὺς πρῶτους Πελοποννήσιους ἀρχιερεῖς που μὴθήκαν στη Φιλικὴ Ἐταιρεία, ἐμπιστο πρόσωπο τοῦ Κυβερνήτη, «ἄνδρα

παρεχόμενον ὅλα τὰ πιστὰ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν καὶ ἄξιον τῆς ἐμπιστοσύνης», ὥστε να του ανατεθεί το λεπτό ἔργο ἐπικοινωνίας τῆς ἐλλαδικῆς ἐκκλησίας με το Πατριαρχεῖο, «ἐκ τῶν ἀξιολογωτέρων ἱεραρχῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, διακρινόμενος ὄχι μόνον διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐσέβειαν αὐτοῦ, ἀλλὰ [...] καὶ τὴν σύνεσιν αὐτοῦ»³⁸².

- στο Φαρακλό Μονεμβασίας, κέντρον των 5 χωρίων Βατίκων, ὅπου ἓνας νέος 18 ἐτῶν διδάσκει 30 μαθητές, με μισθό 5 τάλληρα το ἔτος καὶ «τὸ ψωμίον του» καὶ
- στὴν ἐπαρχία Λεωνιδίου, «εἰς τὸ πέραν τοῦ ποταμοῦ», ὅπου κάποιος, «κολυβογραμματοδιδάσκαλος» μεν, ἀλλὰ «ἴσος τὴν μάθησιν μετὸν ἀλληλοδιδασκτικόν» διδάσκει 25 μαθητές.
- στο Βασσαρά Λακωνίας, ὅπου ἓνας δάσκαλος διδάσκει στο ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο 30 μαθητές.

Στα **ιδιαιότερα** σχολεῖα, στα ὁποῖα ὁ δάσκαλος πληρωνόταν ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς μαθητές, εἶχε υποχρέωση να διαπιστώσει μέσω τοῦ Διοικητῆ, σύμφωνα με τὸ Διάταγμα 1373, τὴν «ικανότητα τοῦ διδασκάλου». Πράγματι, στὴ συνοπτικὴ τοῦ ἐκθέσεως ἀναφέρει ὅτι

---

³⁸² Βλ. Ἐμμανουὴλ Ἰ. Κωνσταντινίδου, *Ἰωάννης Καποδίστριας καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ τοῦ πολιτικῆ, φωτοτυπικὴ ἐπανεκδόσις*, Ἀθῆναι 1983, σ. 80 καὶ Σπυρίδωνος Δημ. Κοντογιάννη, *Διονύσιος παραδαλός, ὁ ἀπὸ Ρέοντος καὶ Πραστοῦ (1812 – 1833), Μητροπολίτης Κυνουρίας (1833 – 1852)*, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1977.

Πρὸβλ. καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας, Μέρος τρίτον*, τεκμ. 1615, ὅπου στον κατάλογο εἰσφορῶν γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς περιοχῆς ὁ Ρέοντος καὶ Πραστοῦ ἀναφέρεται πρῶτος στον κατάλογο με τὸ ποσὸ των 600 φοινίκων.

υπάρχουν 15 δάσκαλοι σε ιδιαίτερα σχολεία και ότι γι' αυτά σημείωσε μόνο τον αριθμό των μαθητών.

Στις αναλυτικές εκθέσεις του εντοπίσαμε δύο αναφορές:

- στην Τριπολιτσά, ένας ιερέας δίδασκε 12 μαθητές και ένας άλλος 35 μαθητές, «κατὰ τὸν παλαιὸν τρόπον» και οι δύο.
- στην έκθεση για τα σχολεία του Άργους παραθέτει έναν πίνακα με 7 δασκάλους τῶν κοινῶν γραμμάτων και δίπλα σε 2 στήλες (sic) τους αντίστοιχους μαθητές. Ακριβώς πάνω από τον πίνακα γράφει «Ιδιαίτερα σχολεία».

Συνολικά, δηλαδή, αναφέρονται 9 δάσκαλοι. Οι υπόλοιποι 6 δεν αναφέρονται. Επίσης δύο φορές επισημαίνει ότι δεν υπάρχει ιδιαίτερο σχολείο (Ζυγοβίτσι Αρκαδίας και Δημητσάνα Αρκαδίας), χωρίς αυτό, βέβαια, να σημαίνει ότι στις υπόλοιπες περιοχές που παραλείπονταν η επισήμανση αυτή, λειτουργούσε ιδιαίτερο σχολείο.

Τέλος, υπάρχουν τρεις αναφορές, στις οποίες παραλείπεται το είδος του σχολείου (κοινῶν γραμμάτων, ιδιαίτερο, αλληλοδιδασκτικό, ελληνικό): Αυτές είναι:

- στην Κούτελη Καλαβρύτων, όπου ο Παναγιώτης Παπᾶ Ἀναστασόπουλος Οἰκονομίδης, ο οποίος είναι 28 ετών και «φαίνεται ὅτι ἔχει τινὰς γνώσεις», διδάσκει 30 μαθητές με ετήσιο μισθό 600 γρόσια «καὶ τὴν φάκναν του εἰς γέννημα, κρασίον, λάδιον κ.λ.»,
- στη Βαλιμή Καλαβρύτων, χωρίς κανένα άλλο στοιχείο και

στη Λεβέτσοβα Λακεδαιμονίας, στο οποίο διδάσκει ο «ἀμελὴς καὶ φαυλόβιος» Παναγιώτης Παπᾶ Σταύρου, που σπούδασε στη Βρέσθαινα και παίρνει μισθό 800 γρόσια. Οι κάτοικοι προτείνουν να βρεθούν πόροι από ένα μοναστήρι, αλλά και εξ ιδίων.

Σε δύο περιπτώσεις αναφέρεται ο δάσκαλος, χωρίς να λειτουργεί το σχολείο. Αυτές είναι:

- στη Μπολοβίτσα Λακεδαιμονίας, όπου υπάρχει δάσκαλος με ζήλο, ο «φτωχός και ταλαιπωρημένος» Θεόφιλος Λουλούδης. Κτίριο σχολείου, όμως, δεν υπάρχει, ίσως γιατί οι πρόκριτοι είναι απρόθυμοι. Σε έγγραφο με ημερομηνία 3 Μαρτίου 1830 που αποστέλλει ο Κυβερνήτης Ι. Καποδίστριας προς τον έκτακτο επίτροπο Λακωνίας και κάτω Μεσσηνίας, προτρέπει τους κατοίκους «να επιχειρισθῶσι τὴν πρὸ πολλοῦ μελετωμένην οἰκοδομὴν τοῦ Ἀλλ. Σχολείου [...] Ἐφ' ᾧ καὶ ἐπέμψαμεν πρὸ πολλοῦ διευθυντὴν τῆς οἰκοδομῆς τὸν Κύριον Θεόφιλον Λουλούδην καὶ διωρίσαμεν ἐπιτρόπους». Στις 11/3/1830 ο Διοικητής Λακεδαίμονος και Πραστού αποστέλλει έγγραφο προς τη Γραμματεία, στο οποίο αναφέρει ότι έχει αποσταλεί ως δάσκαλος στην Κάτω Ρίζα ο Θεόφιλος Λουλούδης. Υπενθυμίζουμε ότι ο Θεόφιλος Λουλούδης είναι ο μοναδικός δάσκαλος που συναντήσαμε στα έγγραφα που εξέτασε και αξιολόγησε συνάδελφό του.
- στον Άγιο Ιωάννη «πλησίον Μυσθρᾶ», ο δάσκαλος Γεώργιος Ρώτας, «κακοήθης καὶ ἄστατος», «ἀπεβλήθη μετὰ 4 μῆνας» και –υποθέτουμε– ότι το σχολείο σταμάτησε να λειτουργεί.

Στα περισσότερα σχολεία αναφέρεται ο **αριθμός** των μαθητών. Εξαίρεση αποτελούν τα Ελληνικά σχολεία Ἀργους, και τα αλληλοδιδασκτικά Αγίου Πέτρου, Δημητσάνας, Μπολοβίτσα Λακεδαιμονίας, Σοπωτού Καλαβρύτων, στη Βαλιμή Καλαβρύτων, Ὑδρας, Πόρου. Επίσης εξαίρεση αποτελούν τέσσερα αλληλοδιδασκτικά και τρία ελληνικά της περιοχής Καλαβρύτων για τα οποία δεν έχουμε κανένα άλλο στοιχείο, καθώς και το αταξινόμητο Λεβέτσοβας Λακεδαιμονίας.

Σε δύο περιπτώσεις αναφέρονται ιδιαίτερος οι μαθήτριες:

- στο αλληλοδιδασκτικό του Ναυπλίου (δασκάλα η Ελένη Δανέζη), όπου φοιτούν «25 κοράσια και 20 αγόρια».
- στο αλληλοδιδασκτικό της Τριπολιτσάς, όπου φοιτούν 30 κορίτσια επί συνόλου 120 μαθητών «μεταξύ αὐτῶν και 30 κοράσια ἀναμεμιγμένα³⁸³ με τὰ ἀρσενικά (sic)».

– Η υλικοτεχνική υποδομή του σχολείου

Στις εκθέσεις 44 φορές γίνεται μνεία στην υλικοτεχνική υποδομή του σχολείου. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε:

- « ... και τὸ κτίριον ὅμως δὲν εἶναι κατάλληλον» (Νικόλαος Φανδριδης, Ἄργος α)³⁸⁴.
- Είναι ερείπιο. (ανώνυμος, Ἅγιος Ἰωάννης περιοχῆς Ἀγ. Πέτρου α).
- Στεγάζεται σε μία εκκλησία μετασκευασμένη σε προσωρινό σχολείο. (ανώνυμος, Καστρί Ἀγ. Πέτρου κ).
- Κτίριο «ὠκοδομημένον νεωστὶ κακῶς [...] ὑλικὸ ἐλλιπές ...», μόνο θρανία και γραφεία έχει, ἀλλὰ ὄχι σωστά σε ἀριθμὸ, τὸ ἔδαφος εἶναι χαλασμένο. (Εμ. (sic) Ἰωαννίδης, Τριπολιτζά α).
- Είναι μεγάλο, χωρητικότητας 100 μαθητῶν (Βασίλειος Νικολαΐδης, Ὑδρα α).

---

³⁸³ πράγμα, ασυνήθιστο για την εποχή.

³⁸⁴ Μέσα στην παρένθεση παρατίθενται το ὄνομα του δασκάλου, η περιοχή και το εἶδος (αλληλοδιδασκτικό – ἐλληνικό – κοινό – ιδιαίτερο – θηλέων) του σχολείου.

- Το κτίριο του σχολείου πυρπολήθηκε από τους Τούρκους και τώρα το μάθημα γίνεται μέσα στο Μοναστήρι (ιερέυς Βασίλειος Αθανασίου, Στεμνίτσα ε).
- Χωρά 80 μαθητές (Δημ. Αναγνώστης Αθανασίου Ζαρακάς, Ζυγοβίτσι α).
- Χωρά 100 μαθητές, αλλά είναι «ώκοδομημένο κακῶς». (Κωνσταντίνος Στεφανίδης, Δημητζάνα α).
- «Τὸ πρὸ ἐτῶν φημιζόμενον σχολεῖον τῆς Δημητσάνης εἶναι ἄθλιον κτίριον σεσαθρωμένον» (Δημητζάνα ε, Δανιήλ Γεωργόπουλος).
- «Νεωστὶ κτισμένον, ἀλλ' ἀτάκτως», οι πόρτες ανοιγμένες όχι εκεί που έπρεπε, το έδαφος χαμηλότερο από τις πόρτες και χαλασμένο, χωρά 300 μαθητές. (Γεωργίου Γεννάδιος, Κρανίδιον α).
- «Ωκοδομημένον νεωστὶ καλῶς», αλλά υλικό ελλιπές μεν, «διατεταγμένον καλῶς» δε (Μενέλαος Δαπόντες, Παλαιαί Πάτραι α).
- «Μὴ ἔχον τίποτε τῶν ἀναγκαίων» (Γεράσιμος Λοβέρδος Καλλίτση και Δερβίς Τσελεπή³⁸⁵ α).
- «Ωκοδομημένον νεωστὶ, ἀλλὰ κακῶς [...] καὶ χωρὶς ὀροφῆν» (ανώνυμος, Αρκαδία³⁸⁶ α).

---

³⁸⁵ Και τα δύο μαζί είναι η σημερινή Αμαλιάδα

³⁸⁶ Είναι η σημερινή Κυπαρισσία

- Είναι νεόκτιστο, αλλά το έδαφος όλο χαλασμένο και το «άκίνητον ύλικόν του κακῶς διατεταγμένον» (Ζαχαρίας Βαϊωνάς, Μεθώνη α).
- Ήταν παλιά τζαμί, το υλικό του είναι ελλιπές (Ιωάννης Καμπανάς, Κορώνη α).
- «Μέσα εἰς ἓν μικρᾶς ἐκκλησίας πεπαλιωμένον κτίριον [...] δὲν ἔχουν ποῦ νὰ καθίσουν οὐδὲ νὰ διδαχθῶσι ὡς πρέπει διὰ τὴν στενοχωρίαν καὶ τὸ ἀκατάλληλον τοῦ σχολείου», γι' αυτό φεύγουν από το αλληλοδιδασκτικό και πάνε στο δάσκαλο που διδάσκει κολλυβογράμματα (Π. Μπούας, Καλαμάτα α).
- Το μάθημα γίνεται σε μια αίθουσα του Μοναστηρίου Αγίου Γεωργίου που είναι στο κέντρο της πόλης (Γαβριήλ Ιβηρίτης, Μαραθονήσιον ε).
- Το μάθημα γίνεται «εἰς μίαν ἐκκλησίαν μικρὰν μοναστηρίου ἐρήμου, ὅπου καὶ ἐκτελεῖται ἡ θεία μυσταγωγία τὰς ἑορτάς, ἐκβαλλομένων ἔξω τῶν θρανίων καὶ γραφείων» (ανώνυμος, Μικρομάνη α).
- Στεγάζεται στο κτίριο παλιάς εκκλησίας ερημωμένου μοναστηριού (Ιωάννης Γεωργιάδης, Καστανιά Λακεδαίμονος α και ε).
- Δεν υπάρχει (!) (Θεόφιλος Λουλούδης, Μπολοβίτσα α).
- Είναι χωρίς στέγη, ευρύχωρο με 2 πόρτες επιπλέον, αλλά εις βάρος της ευρυχωρίας. Μάλλον είναι ακατάλληλο, γιατί ενώ ξοδεύτηκαν πολλά, θα χρειαστεί και άλλο σχολείο επειδή είναι πολλοί μαθητές και η περιοχή δύσβατη (Βασίλειος Αναγνώστης Παναγιώτου, Ύδρα α).

- «Στερεῖται τῶν ἀναγκαίων βιβλίων καὶ γραμματικῶν» (ἐπίσκοπος Ἀρδαμερίου, Μονεμβασία ε).
- «Μικρὸν κτίριον, μόλις ἔχων τὸ ἀναγκαῖον ὑλικόν» (Δημήτριος Βλαχογιάννης, Δίδυμον α).
- Πολύ μικρό σε διαστάσεις, δε χωράνε οὔτε τα 8 θρανία των 8 κλάσεων οπότε δε μπορεί ο δάσκαλος να εκτελέσει τα «χρέη» του (ἀνώνυμος, Μαραθονήσιον³⁸⁷ α)
- Δε βρήκα «τίποτ' ἄλλο τοῦ ἀλληλοδιδακτικοῦ σχολείου παρὰ τοὺς πίνακας ἀναγνώσεως κρεμασμένους εἰς τοὺς τοίχους» (Γεώργιος Μερίκας, Λεωνίδιον α).
- Του λείπουν τα ἀναγκαῖα (Κύριλλος μοναχός, Ὑδρα ε).
- «Τὸ κτίριον τοῦ σχολείου ἐκάη ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ» (Γ. Τζαφολόπουλος, Βυτίνα ε).
- Ἐχει «ὀλίγα» ἀπὸ πλευρᾶς υλικοτεχνικῆς υποδομῆς (Παναγιώτης Παπα – Σταύρου, Λεβέτσοβα α;).
- Ἐνα πρόχειρο κτίριο (ἀνώνυμος, Σοπωτόν α).
- Ὑπάρχει ἕνα ἑτοιμο οἶκημα, ἀλλὰ δεν μποροῦν να το μετασκευάσουν σε σχολεῖο (Παναγιώτης Παπα Αναστασόπουλος Οικονομίδης, Κούτελη α;).
- Το σχολεῖο στεγάζεται «εἰς ἔθνικὸν οἶκημα, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει θρανία, οὐδὲ γραφεῖα» (Ναύπλιο αθ, Ελένη Δανέζη και Ἀργυρούλα Χαραλάμπους).
- «Ἡ παστὰς, ἢ εἰς διδακτῆριον μετασχηματισθεῖσα, ἀρκεῖ εἰς τοὺς νῦν μαθητευομένους» (Γεώργιος Λιόντας, Τίρυνθα α).

---

³⁸⁷ Πρόκειται για το σημερινό Γύθειο.

- Το μάθημα γίνεται στο γυναικωνίτη της εκκλησίας (Ιω. Αγγελόπουλος, Κέρτεζη α).
- Έξω φαίνεται ωραίο το κτίριο, αλλά η οικοδομή είναι «σαθρά και άτελής», «σταλάζει εις πολλά μέρη [...] τὸ ἔδαφος κατεμαδήθη ἤδη», από τη σκόνη που σηκώνεται «ὀφθαλμιῶσι τὰ παιδιά», υπάρχουν 25 θρανία μόνο και ένα μικρό και στενό βάθρο «κάκιστα κατασκευασμένα», τίποτα άλλο από υλικό και έλλειψη στα αναγκαία. (ανώνυμος, Τριπολιτζά α)
- Το μάθημα γίνεται μέσα σε εκκλησία, «εὐμοιρεῖ βιβλίων, καὶ πλακῶν, καὶ πινάκων ἀναγνώσεως» (Κυριακός Χ' Πέτρου Βενιζέλος, Φρούριο Μονεμβασιάς α)
- Το κτίριο τελειώνει, το κινητό υλικό «διετάχθη ἀκριβῶς κατὰ τὸν Ὁδηγόν» χάρη στον κ. Γλαράκη και στον πρώην δάσκαλο κ. Εκλεκτό (ανώνυμος, Πόρος α).

Τέλος, εντοπίσαμε μία περίπτωση στην οποία ασκεί κριτική στην Κυβέρνηση για έλλειψη σωστού προγραμματισμού και μη ορθολογική χρήση χρημάτων που προορίζονταν για σχολικά κτίρια « ... ἂν μ' ἐσυγχωρεῖτο νὰ εἶπω τὴν περὶ τούτου κρίσιν μου, εὐκόλως ἤμπόρουν ν' ἀποδείξω ὅτι δὲν εἶναι κατὰ τοὺς ἐκτεθειμένους εἰς τὸν Ὁδηγὸν κανόνας κτισμένον. Τοιαῦτα κτίρια, ἐν ᾧ γίνονται πολυδάπανα εἰς τὴν Κυβέρνησιν, καταντῶσι νὰ εἶναι καὶ δύσχρηστα» (Ἄργος α υπό σύσταση).

– Η χρονική διάρκεια και η συχνότητα των επισκέψεων

Κατά την πρώτη του επιθεώρηση στο Ἄργος ο Κοκκώνης αναφέρει ότι παρακολούθησε από την αρχή ως το τέλος την πρωινή παράδοση. Δεν συνέβη αυτό σε κανένα άλλο σχολείο. Ενδεχομένως κατά την επίσκεψη στο δεύτερο σχολείο έπρεπε εκτός από την επιθεώρηση να συντάξει την έκθεση από το προηγούμενο σχολείο. Το ίδιο συνέβη και στις επόμενες

επισκέψεις του. Η διάρκεια του χρόνου αξιολόγησης σε μια σειρά από αντικείμενα αξιολόγησης έμψυχα ή άψυχα με την ίδια μέθοδο, τεχνική κλπ είναι μεγαλύτερη την πρώτη φορά και σταδιακά μειώνεται όσο πλησιάζει η σειρά του τελευταίου.

Σε όλα σχεδόν τα σχολεία πήγε μόνο μία φορά. Εξαίρεση αποτελεί το αλληλοδιδασκτικό σχολείο του Άργους, όπου πήγε συνολικά 3 φορές, εκ των οποίων την πρώτη προσποιήθηκε τον ταξιδιώτη και στη δεύτερη, που έγινε το άλλο πρωί, πήρε μαζί του και το Γραμματέα του Τοποτηρητή. Εξαίρεση αποτελεί επίσης και το αλληλοδιδασκτικό της Τριπολιτσάς, όπου πήγε 4 φορές.

- Τα προσωπικά στοιχεία και τα τυπικά προσόντα του δασκάλου

Στα στοιχεία των δασκάλων περιλαμβάνονται το ονοματεπώνυμο, η ηλικία, ο τόπος καταγωγής και τα τυπικά προσόντα (μόρφωση – προϋπηρεσία). Μία φορά παραθέτει και χαρακτηριστικό σημείο της εξωτερικής εμφάνισης (ο δάσκαλος του Λεωνιδίου Γεώργιος Μερίκας, «χωλὸς τὸν ἀριστερὸν πόδα»), 27 φορές αναφέρει το μισθό του³⁸⁸ και 7 φορές τη «φάκνα» του.

Τις περισσότερες φορές αναφέρεται και το **επώνυμο** του δασκάλου. Εξαίρεση αποτελούν οι κληρικοί, τρεις πρεσβύτεροι και ένας επίσκοπος, τους οποίους αναφέρει όπως τους προσφωνούν οι συμπολίτες τους (Παπᾶ Κωνσταντῆς ἱερεὺς, Παπᾶ Ἡσαΐας ἐφημέριος, Ἀθανάσιος ἱερεὺς και ἅγιος Ἀρδαμερίου), και οι μοναχοί (ἱερομόναχος Ἀνανίας και Κύριλλος

---

³⁸⁸ Ο μέσος όρος των μισθών είναι 1213 γρόσια. Ο μικρότερος μισθός που αναφέρεται είναι 3.600 γρόσια (Υδρα ε, Δημήτριος Νούλας) και ο μικρότερος 60 γρόσια (Φρούριο Μοναμβασιάς α, Κυριακός Χ"Πέτρου Βενιζέλος).

μοναχός)³⁸⁹. Εξαίρεση αποτελεί ο ιερέυς Βασίλειος Αθανασίου, της Στεμνίτσας, ίσως γιατί, έτσι ο ίδιος υπογράφει στο ιδιόχειρο σημειώμά του. Ειδικά οι ιεροδιακόντοι αναγράφονται με πλήρες ονοματεπώνυμο (Ιεροδιάκονος Γ. Βυζάντιος, ιεροδιάκονος Προκόπιος Οικονόμου, ιεροδιάκονος Παρθένιος Πολόπλος).

Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην περίπτωση που ο δάσκαλος είχε λάβει διά χειροθεσίας τον κατώτερο ιερατικό βαθμό του αναγνώστου³⁹⁰: Ανάργυρος (Αναγνώστης) Γ. Λέγγερη, Δημ. Αναγνώστης Αθανασίου Ζαρακάς, Βασίλειος Αναγνώστης Παναγιώτου. Το ίδιο συμβαίνει και όταν ο δάσκαλος έχει τον τίτλο του Λαμπαδάρου (Θέρμιος Λαμπαδάριος Αισωπίδης). Το ίδιο συμβαίνει και στα παιδιά κληρικών (Κωνσταντίνος Παπᾶ Δημητρίου Λαλουκίτης, Παναγιώτης Παπᾶ Σταύρου, Παναγιώτης

---

³⁸⁹ Ο Γαβριήλ Ιβηρίτης που δίδασκε στο ελληνικό σχολείο του Μαραθονησίου (Γυθείου) ήταν Μοναχός από την Μονή Ιβήρων και κράτησε τη συνήθεια των μοναχών του Αγίου Όρους που υπάρχει έως σήμερα. Οι μοναχοί αυτοί συχνά χρησιμοποιούν αντί επωνύμου, όνομα δηλωτικό της Μονής τους: Σιμωνοπετρίτης, Βατοπεδινός, Ιβηρίτης κ. ά.

³⁹⁰ «Μέχρι τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο περίπου, οι αναγνώστες ως κατώτεροι κληρικοί [...] ήταν υποχρεωτικό να φοράνε όχι μόνον εντός του Ιερού ναού, αλλά και στις δημόσιες εμφανίσεις τους εσώρασο φαιού χρώματος και μαύρο εξώρασο, καθώς και να φέρουν υπογένιον. Άλλο επίσης χαρακτηριστικό της σπουδαιότητας του ρόλου του αναγνώστου στην εκκλησία, αλλά και της κοινωνικής αποδοχής και σεβασμού που απολαμβάνει, είναι το γεγονός, ότι έως και σήμερα στην Επτάνησο τον αναγνώστη τον αποκαλούν κατά το τοπικό ιδίωμα "abate" που στα ιταλικά σημαίνει ηγούμενος, ίσως γιατί στα μοναστήρια τα του αναγνώστου τα απαγγέλλει συχνά ο προεστώς, ήτοι ο ηγούμενος». Βλ. Σταμάτιος Σπ. Ζούλας, *Ο ρόλος του Αναγνώστου στην Εκκλησία μας σήμερα*, URL: <http://www.archdiocese.gr/dioikisi/poimantiki/text2.html> (πρόσβαση στις 9/2/2008).

Παπᾶ Αναστασόπουλος Οικονομίδης), ὅπως και στα παιδιά των Χατζήδων³⁹¹ (Κυριακὸς Χ' Πέτρου Βενιζέλος).

Χωρὶς μικρὸ ὄνομα³⁹² αναφέρεται ὁ δάσκαλος στο ελληνικὸ σχολεῖο τῆς Ὑδρας Γκενεράλης, ἀλλὰ με τὴν κρίση «ὁ δυστυχῆς ἔχει σεσαλευμένον τὸν νοῦν του· καὶ μ' ὅλον τοῦτο εὐρίσκει τυφλοὺς γονεῖς, οἵτινες στέλνουν τὰ παιδιά των νὰ διδαχθῶσιν εὐωνον ἀνοησίαν ἀπὸ τρελλοῦ στόμα».

Χωρὶς οὔτε τὸ μικρὸ ὄνομα, ἀλλὰ με τὴ συγγενικὴ σχέση που ἔχουν με τὸ δάσκαλο τοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ, αναφέρονται οἱ δασκάλες στο σχολεῖο θηλέων που λειτουργεῖ στο Ἄργος: «ἡ μήτηρ τοῦ ἀλληλοδ. διδασκάλου καὶ ἀδελφή». Ἀντίθετα, αναφέρει τὴ δασκάλα στο ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο τοῦ Ἄργους. Εἶναι ἡ Ελένη Δανέζη, ἡ ὁποία μαζί

---

³⁹¹ Χατζήδες ονομάζονταν, κατ' ἀναλογία με τοὺς μουσουλμάνους προσκυνητὲς στη Μέκκα (haci) καὶ οἱ χριστιανοὶ προσκυνητὲς στὴν Ἱερουσαλήμ. Ἡ πραγματοποίηση τοῦ προσκυνήματος ἦταν πράξη ὑψίστα καταξιοτική καὶ αποτελοῦσε ὄνειρο καὶ ἐπιθυμία ζωῆς καὶ ἐπιβεβαιωνόταν ἀπὸ τὴν προσφώνηση Χατζής, που κατέληγε συχνά νὰ ενσωματωθεῖ στο ὄνομα ὡς πρῶτο συνθετικὸ. Οἱ χατζήδες ἀπολάμβαναν ἰδιαίτερο κοινωνικὸ status στὴν καθημερινή τους ζωή. Βλ. Ἰωάννης Καραχρήστος, «Χατζηλίκι στὴ Μ. Ἀσία», *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ἑλληνισμοῦ*, URL http://w2.ehw.gr/siaminor/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaid=6663&boithimata_State=true&kefalaia_State=true#chapter_6, (πρόσβαση στὶς 15/6/2007).

³⁹² Δεν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ που συναντάμε ἐπίσημο ἐγγράφο με ἐλλιπὴ ἀναγραφὴ τῶν στοιχείων τοῦ δασκάλου· στὸν ἐπίσημο διορισμὸ τοῦ δασκάλου Γεώργιου Μελισσηνοῦ, τὸν ὁποῖο υπογράφει ὁ Κυβερνήτης δεν ἀναγράφεται τὸ μικρὸ τοῦ ὄνομα. Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας,, φάκ. 27 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεῦτερον, ὅ.π., σ. 943. Πρὸβλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 27 καὶ Δασκαλάκη *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεῦτερον, ὅ.π., σ. 946.

με την ανιψιά της, Αργυρούλα Χαραλάμπους, διδάσκουν 25 κοράσια και 20 αγόρια.

Χωρίς όνομα αναφέρονται δύο από τους τρεις, που διδάσκουν στο ελληνικό σχολείο του Ναυπλίου. «Μεταξὺ τῶν διδασκάλων τούτων διακρίνεται ὁ Γεώργιος Πετριδης» γράφει ο Κοκκώνης στην έκθεσή του.

Επίσης, χωρίς όνομα, αναφέρεται σε δύο νεαρούς. Ο πρώτος ήταν στο παρελθόν πρωτόσχολος και μετά ανέλαβε να διευθύνει το αλληλοδιδασκτικό στη Ράχοβα Καλαβρύτων με 80 μαθητές. Δεν αναγράφεται κανένα επιπλέον στοιχείο ή κριτική για το δάσκαλο και το σχολείο. Ο δεύτερος είναι ο δάσκαλος του αλληλοδιδασκτικού της Δημητσάνας, «παιδάριον 17 ἐτῶν». Στη σχετική έκθεση δεν αναφέρεται τίποτα άλλο γι' αυτόν, παρά μόνο ότι «ἔχει χρείαν νὰ σπουδάσῃ τὴν μέθοδον» και ότι «δὲν λαμβάνει μισθὸν πλειότερον τῶν 500 γροσ. οὐδὲ εἶναι ἄξιος νὰ λάβῃ πλειότερον τῶν 800».

Η αλήθεια είναι ότι η ηλικία του νεαρού (17 ετών) ήταν απαγορευτική για το επάγγελμα του δασκάλου. Ο Οδηγός του Sarazin όριζε ως ελάχιστη ηλικία τα 19 ἔτη³⁹³, αλλά δεν ήταν αυτός ο λόγος της αρνητικής κριτικής του επιθεωρητή, την εποχή που υπήρχε μεγάλη έλλειψη δασκάλων.

Σύμφωνα με το Διάταγμα 1373, μόνο όσοι αποδεικνύονταν ανάξιοι και ανίκανοι να προσαρμοστούν «μὲ τὰ διαταχθέντα», προβλεπόταν να καταγραφούν, με σκοπό να μαθητεύσουν. Δεν κατατάσσεται, δηλαδή ο δάσκαλος της Δημητσάνας, σύμφωνα με το Διάταγμα 1373, ούτε καν σε αυτούς που υστερούσαν στη διδασκαλία «ὄχι δι' ἑθελοκακίαν, ἀλλὰ δι' ἔλλειψιν γνώσεων», οπότε καθοδηγούνταν από τον επιθεωρητή.

---

³⁹³ Βλ. Σαραζίνου, *Εγχειρίδιον...*, ό.π., σ. ιβ'.

Πράγματι, ο Κοκκώνης δεν αναφέρει ούτε τυπικά προσόντα ούτε θετικά σημεία της παιδαγωγικής και διδακτικής του κατάρτισης. Αφήνει, δηλαδή να εννοηθεί ότι ο δάσκαλος δεν έχει –έστω και λίγα– τυπικά προσόντα, ότι δεν παρατήρησε κανένα θετικό σημείο στη διδασκαλία του, ότι ο Διοικητής και οι συμπατριώτες του δεν έχουν εκφράσει κάτι θετικό για το δάσκαλο. Επίσης δεν αναφέρεται στην έκθεση η ποιότητα της υλικοτεχνικής υποδομής· άλλη ευθύνη έχει ένας κακός δάσκαλος σε άσχημες συνθήκες και άλλη όταν οι συνθήκες δε στέκουν εμπόδιο στο έργο του.

Μαζί με την έκθεση υπάρχουν και ιδιόχειρα σημειώματα των δασκάλων. Κάποια από αυτά, ίσως και όλα, επισυνάφθηκαν στην έκθεση («έγκλείονται ιδιόχειρα»).

Στο σημείωμα που έγραψε ο Κωνσταντίνος Στεφανίδης (αυτό είναι το όνομά του), αναφέρει ότι σπούδασε γραφή, ανάγνωση και αριθμητική με την αλληλοδιδασκτική μέθοδο στο Ναύπλιο από 1/2/1828 έως το τέλος Ιουλίου του ίδιου έτους, δηλαδή έξι μήνες³⁹⁴ και ότι είχε δάσκαλο το Νεόφυτο Νικητόπουλο. Αναφέρει ακόμα ότι αμέσως μετά, ήρθε στη Δημητσάνα και από τότε διδάσκει 80 μαθητές. Στις 18/8/1830 ο Διδάσκαλος τῆς ἐν Δημητζάνη Σχολῆς (αλληλοδιδασκτικής και ελληνικού σχολείου) Δανιήλ Γεωργόπουλος συντάσσει έγγραφη αναφορά προς τη Γραμματεία στην οποία επισυνάπτει κατάλογο μαθητών του ελληνικού και του αλληλοδιδασκτικού σχολείου. Η πρώτη κλάσις του ελληνικού σχολείου περιλαμβάνει τέσσερις μαθητές, μεταξύ των οποίων και τον Κωνσταντίνο Ιωάννου Στεφανίδη. Είναι πολύ πιθανό ο Στεφανίδης να ήταν από τους

---

³⁹⁴ Ας σημειωθεί ότι η φοίτηση των υποψηφίων δασκάλων στο Διδασκαλείο της Αίγινας διαρκούσε τρεις μήνες.

πιο προχωρημένους μαθητές του ελληνικού σχολείου το χειμώνα 1829 – 1830, πράγμα που είχε ως αποτέλεσμα να του αναθέσουν την διδασκαλία στο αλληλοδιδασκτικό σχολείο της περιοχής. Η υπόθεση αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι είναι εξαιρετικά σπάνιο ο ίδιος δάσκαλος να διδάσκει και σε αλληλοδιδασκτικό σχολείο και σε ελληνικό. Ο Δανιήλ Γεωργόπουλος αποτελώντας εξαίρεση, ίσως βρήκε τον κατάλληλο αντικαταστάτη του στο πρόσωπο του καλύτερου του μαθητή³⁹⁵.

Στον ίδιο φάκελο των Γ.Α.Κ. υπάρχει ιδιόχειρο σημείωμα του Κοικκώνη, το οποίο γράφτηκε στη Δημητσάνα την ίδια μέρα που επισκέφθηκε το σχολείο (22/10/1830). Μάλλον πρόκειται για πρόχειρες σημειώσεις, «αφιλτράριστες», τις οποίες συνέταξε αμέσως μετά την επιθεώρηση και στις οποίες βασίστηκε για να συντάξει την έκθεση. Στο σημείωμα αυτό αναφέρει ότι:

- ο Στεφανίδης έχει καλή ηθική διαγωγή³⁹⁶
- «χαίρει ύπολήψεως» στους ντόπιους
- «έχει σπουδάσει έλλην. μαθήματα (καί έτι σπουδάζων) τήν μέθοδο στο Ναύπλιον υπό τόν Νικητόπλον»,
- διδάσκει ανάγνωση, γραφή και τα 4 «πάθη» της αριθμητικής

---

³⁹⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 30.

³⁹⁶ Περίπου ένα μήνα πριν (11/9/1830) ο Διοικητής της περιοχής έγραφε σε αναφορά του προς τη Γραμματεία ότι ο Κωνσταντίνος Στεφανίδης, μαθητής του Νεόφυτου Νικητόπουλου είναι «νέος χρηστών ήθών». Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη, *Τὰ περι παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 1332.

Όσον αφορά στην υλικοτεχνική υποδομή του σχολείου, αναφέρει ότι το υλικό είναι «ἄθλιον καὶ ἑλλιπέες», «διατεταγμένον κακῶς». Η ἔλλειψη υλικού και η κακή ποιότητά του, πράγμα σύνηθες για τα σχολεία που επιθεωρεί ο Κοκκώνης, σε καμία περίπτωση δε βαρύνει το δάσκαλο. «Ἄς στοχασθῶμεν ὅτι πρὸ δύο ἤδη ἐτῶν κατεπατεῖτο ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἢ γῆ τῆς Πελοποννήσου· ὅτι οἱ χωρικοὶ μόλις ἀνήγειραν τὰς κατακαυμένας καλύβας τῶν· ὅτι αἱ πόλεις μας ὄλαι ἐν γένει φέρουσι ἔτι τοῦ ἐχθρικοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου τὰ τραύματα καὶ τὰς τέφρας»³⁹⁷. Όσο για τη διάταξη, υποθέτουμε ότι μάλλον δεν είναι αυτή που απαιτεί ο Οδηγός του Sarazin, αλλά και αυτό είναι λογικό· ο Στεφανίδης δεν είχε διδαχθεί ποτέ τη μέθοδο του Sarazin, δεν είχε καταφέρει ακόμα να πάρει –με δικά του έξοδα³⁹⁸– το βιβλίο, άρα δεν τη χρησιμοποιούσε, ούτε βεβαίως την εφάρμοζε στη διάταξη των θρανίων.

Στο ίδιο σημείωμα διαβάζουμε ότι ο Στεφανίδης:

---

³⁹⁷ Βλ. «Συνοπτική Ἐκθεσις τοῦ Ἰ. Κοκκῶνη περὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν Ἰδρυμάτων Πελοποννήσου», *Παράρτημα Γενικῆς Ἐφημερίδος*, ἀρ. 13, 18 Φεβρουαρίου 1831 και ἐφ. *Αἰγινιαία*, 1831, σ. 42.

³⁹⁸ Δεν είμαστε σε θέση να συγκρίνουμε το μισθό του Στεφανίδη με τους μισθούς όλων των άλλων δασκάλων των αλληλοδιδασκτικών σχολείων, γιατί στις εκθέσεις αναφέρονται τρεις διαφορετικές νομισματικές μονάδες: τα γρόσια, οι φοίνικες και τα δίστηλα. Παρ' όλα αυτά, μεταξύ των αλληλοδιδασκτικών (οι ελληνικοί αμείβονταν περισσότερο, έφτανε ως τα 2.200 γρόσια) δασκάλων που αμείβονται σε γρόσια, ο ετήσιος μισθός του Στεφανίδη («δὲν λαμβάνει μισθὸν πλείοτερον τῶν 500 γροσ.») υπολείπεται κατά πολύ των συναδέλφων του· στην Κέρτεζη Καλαβρύτων ο δάσκαλος αμείβεται με 500 γρόσια «καὶ τὴν φάκναν του» (αμοιβή σε είδος, συνήθως λάδι, κρασί, τυρί, γάλα, γεννήματα), στην Κούτελη Καλαβρύτων με 600 γρόσια και «τὴν φάκναν του εἰς γέννημα, κρασίον, λάδιον κ.λ.», στη Λεβέτσοβα Λακεδαιμονίας με 800 γρόσια και στον Ἅγιο Ἰωάννη Μυσθρά με 1500 γρόσια.

- «χωλαίνει» στη διδασκαλία και στις βοηθητικές γνώσεις,
- δίνει βιβλία στους μαθητές της 6^{ης}, 7^{ης} και 8^{ης} κλάσης που δεν ξέρουν ακόμα να διαβάσουν,
- είναι «πεζός» στη μέθοδο και
- οι μαθητές δεν προοδεύουν.

Δεν είμαστε βέβαιοι, αν οι ελλείψεις αυτές ή τουλάχιστον κάποιες από αυτές, οφείλονται στην έλλειψη κατάρτισης του Στεφανίδη ή απηχούν διαφορές ανάμεσα στη μέθοδο που χρησιμοποιούσε ο Νικητόπουλος και στη μέθοδο που πρότεινε ο Κοκκώνης. Στις 26 Φεβρουαρίου 1830 οι επίτροποι των σχολείων Δημητσάνας Νικόλαος ιερέυς Γαβριήλ, Χρῖστος Ἡλιόπουλος και Κώστας Τζαννῆς απέστειλαν ευχαριστήρια αναφορά στη Γραμματεία επί των Εκκλησιαστικῶν και της Δημοσίου Εκπαιδεύσεως, για την αποστολή 1500 γροσίων εκ μέρους της Κυβέρνησης προς τα σχολεία της Δημητσάνας, ως ενίσχυση. Λαμβάνοντας υπόψη ότι στην αναφορά γίνεται λόγος για περισσότερα του ενός σχολεία της Δημητσάνας («ὡς πρὸς τὰς χρείας τῶν σχολείων μας», «ὕπὲρ τῶν σχολείων τούτων», «κἀμνομεν τὰς πληρωμὰς τῶν διδασκάλων μας»), δεν μπορούμε με ασφάλεια να συμπεράνουμε, αν την περίοδο της επιθεώρησης, λειτουργούσε και δεύτερο σχολείο και γιατί δεν το επισκέφθηκε ο Κοκκώνης.

Ανεξάρτητα πάντως από αυτό, θεωρούμε ότι η απόφαση του Κοκκῶνη για αυτοδίκαιη απόλυση του Στεφανίδη «δὲν ἔλαβεν ἔνδεικτικὸν οὐδενὸς βαθμοῦ, διότι ἔχει χρεῖαν νὰ σπουδάσῃ καὶ θέλει σταλθῆ εἰς Αἴγιναν» είναι υπερβολικά αυστηρή και άδικη. Στην έκθεσή του παρέλειψε τα –έστω και λίγα– τυπικά του προσόντα, τη θετική γνώμη της τοπικής κοινωνίας, τις δικές του παρατηρήσεις για το πρόγραμμα των μαθημάτων, τις αντίξοες συνθήκες της διδασκαλίας, στοιχεία που

υπήρχαν στο πρόχειρο σημείωμα. Έγραψε μόνο την απόφασή του, χωρίς να την αιτιολογήσει.

Αν υποθέσουμε ότι το ιδιόχειρο σημείωμα του δασκάλου επισυνάφθηκε στην έκθεση, τότε αξίζει να σημειωθεί ότι ακριβώς κάτω από το σημείωμα του Στεφανίδη, ο Κοκκώνης πρόσθεσε «ό κ. Στεφανίδης είναι παντάπασι νέος 17 ἐτῶν. Τὸν περὶ Στεφάνου λόγον παραδιδόμενος εἰς τὸ ἐνταῦθα ἑλληνικὸν σχολεῖον (sic). Διδάσκει δὲ ὑπὸ τὴν ἐπιστάσιαν τοῦ ἑλληνικοῦ δασκάλου» σαν να προσπαθούσε να αναιρέσει και την ελάχιστη ακόμα θετική εικόνα που ίσως αποκόμιζε ο παραλήπτης της έκθεσης (και όλων των επισυναπτομένων σημειωμάτων) για το Στεφανίδη.

Επειδή θεωρούμε απίθανο να στάλθηκαν στη Γραμματεία τα πρόχειρα σημειώματα που έγραψε ο Κοκκώνης αμέσως μετά την επιθεώρηση, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι μόνες πληροφορίες που τελικά πήρε η Γραμματεία για το συγκεκριμένο δάσκαλο ήταν ελλιπείς, και επιλεκτικά συνοπτικές, με υπερβολικά αυστηρή κριτική του και μειοτικές αναφορές («παιδάριον», «καὶ ἔτι σπουδάζων»). Δεν ήταν ο μικρότερος δάσκαλος που είχε συναντήσει. Ο Κυριακός Χ' Πέτρου Βενιζέλος, που δίδασκε στη Μονεμβασιά ήταν μόλις 14 ετών, δηλ. τρία χρόνια μικρότερος από το «παιδάριον» Κυριακίδη. Στο σχολείο αυτό δίδασκε ο Κ. Συνέσιος, αλλά έφυγε, όπως αναφέρει ο Διοικητής Μονεμβασιάς σε έγγραφό του προς τη Γραμματεία στις 6 Μαρτίου 1830. Υπενθυμίζουμε ότι ο Διοικητής της περιοχής έγραψε αναφορά στη Γραμματεία στις 28/10/1830, στην οποία αναφέρει ότι πήγε αυτοπροσώπως στο σχολείο, όπου διαπίστωσε την «ἔνδειαν» του δασκάλου, γι' αυτό και τον πλήρωσε μόνο με 60 φοίνικες, αντί των 80 φοινίκων που είχε διατάξει αρχικά η Κυβέρνηση. Στην αναφορά επισυνάπτεται επιστολή από τους επιτρόπους του σχολείου, στην οποία αναφέρουν η προσπάθειά του να

μάθει την αλληλοδιδασκτική μέθοδο από τον προκάτοχό του και ο καλλωπισμός του σχολείου δεν μπορούν να αντισταθμίσουν το γεγονός ότι δε γνωρίζει την αρχαία ελληνική διάλεκτο και το ότι έπρεπε να είναι «ἄξιος ἔστολισμένος μὲ ἠθικὲς ἀρετὲς», «ἀξιοπρεπὴς καὶ σεβασμῖος». Ένας ακόμα ανήλικος δάσκαλος που συνάντησε ο Κοκκώνης κατά την περιοδεία του ήταν ο ανώνυμος «νέος τις 15 ἐτῶν» που «διδάσκει [...] 30 παιδιά» στη Φριτζάλα της Μικρομάνης.

Ενδεχόμενη εξήγηση για την αρνητική στάση του Κοκκώνη απέναντι στο Στεφανίδη μας δίνει η σύγκρουση που είχε προηγηθεί, του Κοκκώνη με το Νεόφυτο Νικητόπουλο³⁹⁹, στην ἐπί τῆς προπαιδείας επιτροπή και η παραίτηση του Νικητόπουλου (18/2/1830)⁴⁰⁰. Το γεγονός ότι ο Στεφανίδης όχι απλώς δεν χρησιμοποιούσε τον Οδηγό, αλλά ούτε τον είχε προμηθευτεί, μάλλον θα λειτούργησε αρνητικά⁴⁰¹.

Όλα αυτά ενισχύονται, όταν συγκρίνουμε το Στεφανίδη με τον Εμ. (sic) Ιωαννίδη, δάσκαλο στο αλληλοδιδασκτικό της Τριπολιτσάς, σύμφωνα με αυτά που εκθέτει ο Κοκκώνης. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Κοκκώνης επισκέφθηκε τέσσερις (4) φορές το σχολείο της Τριπολιτσάς (15–16 και 17/10/1830) και παρατηρεί:

---

³⁹⁹ Ακόμα και όταν ο Κοκκώνης γράφει ότι εκτός από γραφή και ανάγνωση, ο Στεφανίδης διδάσκει τα 4 «πάθη» αριθμητικής, συμπληρώνει «κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Νικητόπουλου» (και όχι του Sarazin!)

⁴⁰⁰ Στα Γ.Α.Κ. υπάρχει παραίτηση στις 12/8/1830.

Βλ. Δασκαλάκης, *Τὰ περὶ παιδείας, Μέρος δεύτερον*, ό.π. σ. 1260.

⁴⁰¹ Ο Στεφανίδης εξετάστηκε σε κάτι που δεν είχε διδαχθεί ούτε είχε διαβάσει. Θα ήταν αναπολόγητος, αν του είχαν δώσει τον Οδηγό και δεν τον χρησιμοποιούσε.

- ο δάσκαλος «φαίνεται νεότερος»· είπε ότι είναι 19 ετών, μετά είπε ότι είναι 21⁴⁰²
- υπήρξαν κάποιοι μαθητές που είχαν καταφέρει να διαβάσουν, αλλά εκ των υστέρων διαπιστώθηκε ότι είχαν μαθητεύσει στο ελληνικό σχολείο
- υπάρχουν λίγοι μαθητές που έχουν προοδεύσει στην καλλιγραφία, αλλά αυτό θεωρείται αναμενόμενο, αφού διαπιστώθηκε ότι σπουδάζουν πολύ καιρό
- ο δάσκαλος απέδωσε το χαμηλό επίπεδο των υπολοίπων μαθητών στο ότι οι καλοί μαθητές έλειπαν στον τρύγο
- στην ίδια αιτία (ήταν εποχή τρύγου) απέδωσε και την αταξία που επικρατούσε
- έχει πάρει τον Οδηγό, δεν τον μελέτησε ακόμα
- διδάσκει με τη μέθοδο του Κλεόβουλου, (όχι δηλαδή του Sarazin)
- από τον Οδηγό χρησιμοποιεί μερικούς τρόπους, αλλά «άτελῶς»
- «ἐπροφασίσθη» ότι δεν είδε το διάταγμα 1032 και ότι δεν είχε κανέναν για να απευθυνθεί για τα αναγκαία
- φαίνεται ψυχρός (ποτέ άλλοτε δε χαρακτήρισε δάσκαλο ως ψυχρό, αλλά και ποτέ άλλοτε δεν υπάρχει αυτός ο χαρακτηρισμός από οποιονδήποτε για δάσκαλο. Είναι πιθανό ο Κοκκώνης να έλαβε υπόψη την κρίση του Διοικητή)
- γίνεται πολύς θόρυβος στο μάθημα

---

⁴⁰² χωρίς να διευκρινίζει αν φαίνεται νεότερος από 21 ή νεότερος από 19

- τα κατάστιχα είναι άτακτα
- είναι απρονόητος, αφρόντιστος και όχι ακριβής
- επικρατεί μεγάλη αταξία στην παράδοση και στη μέθοδο
- δεν έκανε σωστή κατανομή μαθητών σε κλάσεις⁴⁰³ έπρεπε να είναι της 6^{ης} κλάσης όσοι διάβαζαν, αλλά δεν ήταν
- στα κατάστιχα δεν φαινόταν πόσοι φοιτούσαν
- οι δημογέροντες⁴⁰³ δεν θέλουν το δάσκαλο
- επειδή είναι νέος δεν εμπνέει εμπιστοσύνη στους πολίτες και έτσι πολλοί πήραν τα παιδιά τους και τα έστειλαν σε γραμματοδιδασκάλους
- ο Διοικητής άκουσε με απορία κάποιους από τους αποχωρήσαντες μαθητές να λένε ότι οι γραμματοδιδάσκαλοι είναι καλύτεροι από το δάσκαλο του αλληλοδιδακτικού

Υστερα από όλα αυτά, ο επιθεωρητής και ο δάσκαλος έκαναν συμφωνία: «δὲν ἔλαβεν ἐνδεικτικὸν οὐδενὸς βαθμοῦ, ἕως οὗ νὰ ἐκτελέσῃ ἀκριβῶς τὸν Ὁδηγόν». (δηλαδή ο επιθεωρητής δεν τον απέλυσε) και ο δάσκαλος υποσχέθηκε ότι θα εκτελέσει τα διατάγματα της Κυβέρνησης και «παρόντος ἐμοῦ ἤρχισε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν προσταγμάτων καὶ τῶν τρόπων».

Η μόνη εξήγηση που μπορεί να δοθεί για την απόφαση αυτή του Κοκκώνη είναι η διαπίστωσή του ότι «φαίνεται ότι εἶναι [εννοεί τις κακές φήμες] τινῶν ἀντενέργειαι καὶ ῥαδιουργίαι καὶ διαβολαὶ ἔγιναν κατὰ τοῦ διδασκάλου», μια και οι πολίτες είναι γενικά «ἀφιλόκαλοι» και

---

⁴⁰³ Δεν υπήρχαν εκεί έφοροι και η προσωρινή επιστασία δόθηκε στους δημογέροντες.

«άφιλότιμοι» στο να συνεισφέρουν. Στα Γ.Α.Κ.⁴⁰⁴ υπάρχει επιστολή του δασκάλου Έμ. Κισσήνιου προς τη Γραμματεία, στην οποία αναφέρεται ότι κάποιοι αμαθείς εκμεταλλευόμενοι την απουσία του δασκάλου στο Ναύπλιο «άγνοοῦντες καὶ αὐτὸντὸν συλλαβισμόν, οἵτινες ἐκ τῶν διακοσίων περιήπου παιδῶν τοὺς ὁποίους πρότερον ἐδίδασκα μόλις μ' ἄφησαν ὀγδοήκοντα»⁴⁰⁵.

Συνοψίζοντας, διαπιστώνουμε ότι τα πρόσωπα που ο Κοκκώνης δεν αναφέρει τα ονόματά τους είναι ο δάσκαλος με «σεσαλευμένον τὸν νοῦν», η δασκάλα Ελένη Δανέζη στο σχολεῖο θηλέων που λειτουργεῖ στο Ἄργος, παρά το γεγονός ότι μαζί με την ανιψιά της Αργυρούλα Χαραλάμπους, ἦταν δασκάλα με ἠθος και διδακτικές ικανότητες, με τριετή εμπειρία στα Κύθηρα και ικανότητα έκφρασης «ὄπωσοῦν καλῶς εἰς τὴν γλῶσσαν μας». Η κοινωνική τους θέση, ἄρα και η αντιμετώπισή τους, ἦταν πλεονεκτικότερη σε σύγκριση με των υπολοίπων γυναικῶν της εποχῆς τους. Επιπλέον δεν αναφέρονται «ἡ μήτηρ τοῦ ἀλληλοδ. διδασκάλου καὶ ἀδελφή», οι δύο από τους τρεις που διδάσκουν στο ελληνικό σχολεῖο του Ναυπλίου, ο πρωτόσχολος που πήρε τη θέση του δασκάλου, και ο Στεφανίδης. Ο «τρελός του χωριού» και οι γυναίκες δεν βρίσκονταν σε πλεονεκτική θέση στην κοινωνία του 19^{ου} αιώνα⁴⁰⁶. Οι δύο δάσκαλοι του

---

⁴⁰⁴ Βλ. Καποδιστριακό Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 25.

⁴⁰⁵ Βλ. Δασκαλάκης, *Τὰ περὶ παιδείας, Μέρος δεύτερον*, ὀ.π. σ. 853.

⁴⁰⁶ «Σε πολλές ελληνικές περιοχές επικρατεῖ η συνήθεια, ἀκόμη και σήμερα περιορισμένα κάπως, να μην προσφωνοῦν τη νεόνυμφη με το ὄνομά της, ἀλλά εἴτε με τη λέξη *νύφη* εἴτε με το ὄνομα του συζύγου της». Βλ. Αλεξάνδρα Λαμπράκη – Παγανού, *Η ἐκπαίδευση των Ἑλληνίδων κατὰ την Οθωνική περίοδο*, χ.έ., Ἀθήνα 1988, σ. 23.

ελληνικού σχολείου δεν άξιζαν όσο ο τρίτος που αναφέρεται επώνυμα. Ο πρωτόσχολος κατέχει χαριστικά τη θέση του δασκάλου και δε θα την είχε, αν δεν υπήρχε μεγάλη έλλειψη δασκάλων. Για το Στεφανίδη, κάναμε εκτενή αναφορά προηγουμένως και θεωρούμε ότι ο Κοκκώνης στο πρόσωπό του έβλεπε τον κάποτε «αντίπαλό» του Νικητόπουλο⁴⁰⁷. Σε όλους αυτούς, τους «ανώνυμους» δάσκαλους έχει γίνει εκ μέρους του επιθεωρητή ήδη, μια εκούσια άτυπη αξιολόγηση, πριν καν γίνει οποιαδήποτε άλλη αναφορά ή κρίση.

Από τις 97 αναφορές σε δασκάλους, μόνο σε 33 αναφέρει τον **τόπο καταγωγής**. Θεωρούμε ότι όπου ο Κοκκώνης παρέλειψε να αναφέρει τον τόπο καταγωγής, δεν το έκανε από σκοπιμότητα: είτε δεν είχε στη διάθεσή του το στοιχείο αυτό, είτε ξέχασε να το πληροφορηθεί, είτε δεν το έγραψε. Η ηλικία του δασκάλου αναφέρεται μόνο 25 φορές. Ο μεγαλύτερος σε ηλικία δάσκαλος ήταν 56 ετών (ο Δοσίθεος Κερτεζίτης στο Σοπωτό Καλαβρύτων) και ο μικρότερος 14 ετών (ο Κυριακός Χ' Πέτρου Βενιζέλος που προαναφέραμε, δάσκαλος στο Φρούριο της Μονεμβασιάς).

Σε λιγότερους από τους μισούς δασκάλους (37) κάνει λόγο για **τυπικά προσόντα**. Αυτά είναι:

α) σπουδές στην αλληλοδιδασκτική μέθοδο

- Νικόλαος Φανδρίδης (Αργος α) σπούδασε ελληνικά στην Κρήτη 2 χρόνια, «παραδοθείς έως τὸν Β' τόμον τῆς

---

⁴⁰⁷ Ακόμα και σήμερα χρησιμοποιούμε τις αντωνυμίες *αυτός* ή *εκείνος*, όταν θέλουμε να αναφερθούμε σε κάποιον υποτιμητικά, περιφρονητικά και απαξιωτικά. Το ίδιο κάνουμε και όταν έχουμε αρνητική διάθεση απέναντι σε κάποιον, ώστε να μη θέλουμε ούτε το όνομά του να πούμε.

ἐγκυκλοπαιδείας, [...] ἤρχισεν καὶ τὸν Ξενοφῶντα ...»,
διδάχτηκε τὴ μέθοδο στὰ Κύθηρα τὸ 1825.

- Ο Εμ. (sic) Ιωαννίδης (Τριπολιτζά, α) ἔχει σπουδάσει ἐλληνικά μαθήματα γιὰ λίγα χρόνια στὸ Καστελόριζο καὶ ἐλληνικά μαθήματα στὰ Κύθηρα «καὶ τὴν μέθοδον ἔχων καὶ ἴσον ἀποδεικτικόν»
- Ο Δημ. Αναγνώστης Αθανασίου Ζαρακάς (Ζυγοβίτσι, α), «ὀλίγα τινα σπουδάσας πρὸ 25 ἐτῶν καὶ τὴν μέθοδο εἰς Δημητσάναν καὶ Στεμνίτσαν»
- Ο Κωνσταντῖνος Στεφανίδης (Δημητζάνα α), που ἔχει σπουδάσει ἐλληνικά μαθήματα «καὶ ἔτι σπουδάζων», τὴ μέθοδο στὸ Ναύπλιο «ὑπὸ τὸν Νικητόπλον»
- Ο Μενέλαος Δαπόντες (Παλαιαί Πάτραι α), «σπουδάσας ἐλληνικά μαθήματα ἑπτὰ εἰς Κυδωνίας καὶ τὴν μέθοδον εἰς Ὀδησσόν»
- Ο ἀνώνυμος (Μικρομάνη α) που ἔχει ἐξεταστεί ἀπὸ τὴν ἐπὶ τῆς προπαιδείας ἐπιτροπὴ καὶ ἔχει πάρει ἀποδεικτικὸ γ' βαθμοῦ.
- Ο Γεώργιος Μερίκας (Λεωνίδιον, α), «ἦτο πρότερον διδάσκαλος τῶν κολυβογραμμάτων, ἐστάθη ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του περὶ τὸν Ἰούνιον 1829 εἰς Ναύπλιον ὅπου ἐσπούδασεν 6 μῆνας τὴν μέθοδον εἰς τὸν Ἡσαΐαν».
- Η Ελένη Δανέζη (Ναύπλιο αθ) με τὴν ἀνιψιά της Αργυρούλα Χαραλάμπους «ἐμαθήτευσαν τὴν μέθοδον εἰς Κύθηρα, ὅπου καὶ ἐδίδαξαν 3 ἔτη».
- Επιπλέον ἡ Αργυρούλα Χαραλάμπους (Ναύπλιο αθ), ἀνιψιά της Δανέζη, «ἐσπούδασεν ὀλίγα ἐλληνικά, ἤξεύρει καὶ ραψίματα καὶ ἐμπορεῖ νὰ τὰ παραδώσῃ κατὰ τὴν μέθοδον» .

- Ο Πέτρος Μπούας (Καλαμάτα α), «σπουδάσας ἑλληνικὰ 3 ἔτη καὶ τὴν μέθοδον εἰς τὴν πατρίδα του Κέρκυρα».
- Ο ιεροδιάκονος Ζαχαρίας Βαϊωνάς (Μεθώνη α) «σπουδάσας ἑλληνικὰ μαθήματα 3 ἔτη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν μέθοδον εἰς Ζάκυνθον».
- Ο ιεροδιάκονος Παρθένιος Πολόπλος (ἐν Γουμενίτση α), «μαθητευθεὶς τὴν μέθοδον εἰς Νικητόπλον».

β) σπουδές σε ονομαστούς δασκάλους, ὅπως ο Κυριακός Χ' Πέτρου Βενιζέλος (α), «μαθητευόμενος εἰς Συνέσιον»,

γ) σπουδές σε ἄλλα μέρη, χωρὶς ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στο δάσκαλο, με ἢ χωρὶς ἀναφορὰ στο περιεχόμενο των σπουδών:

- Ο Θεοδόσιος Περγαμηνός (Καλύβια Αγίου Ιωάννου ε) «φαίνεται ὅτι ἔχει τινὰς γνώσεις σπουδάσας εἰς Κυδωνίας».
- Ο ιερέυς Βασίλειος Αθανασίου (Στεμνίτσα ε) «διδάχθεις εἰς Χίον».
- Ο Δανιὴλ Γεωργόπουλος (Δημητσάνα ε) ἔχει σπουδάσει στη Χίο καὶ στις Κυδωνίες.
- «Ἐν παιδίον» (Πύργος κ), ἔμαθε γράμματα σε ἓνα ἀλληλοδιδασκτικὸ στον Πύργο.
- Ο Ιωάννης Καμπανάς (Κορώνη α) σπούδασε 1 1/2 χρόνο στην Κορώνη
- Ο ιεροδιάκονος Θεωνάς (Καλαμάτα α), «μαθητεύσας εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ νέον τῆς μουσικῆς σύστημα».
- «Νέος τις» (Μικρομάνη α) στο ἀλληλοδιδασκτικὸ της Μικρομάνης
- Ο Ιωάννης Γεωργιάδης (Καστανιά Λακεδαίμονος ε), «μαθητευθεὶς εἰς Σμύρνην».

- Ο Γ. Τζαφολόπουλος (Βυτίνα ε), σπούδασε στην πατρίδα του (Βυτίνα) καθώς και στην Κωνσταντινούπολη «ὕπὸ τὸν Δρούγκα» και ἔχει προϋπηρεσία 2 ετών.
- Ο Ανάργυρος (Αναγνώστης) Γ. Λέγγερη (Στεμνίτσα α) σπούδασε λίγα ελληνικά στην πατρίδα του (Στεμνίτσα).
- Ο ιερομόναχος Ανανίας (Λιβάρτζιον ε) «σπουδάσας εἰς Σοπωτὸν καὶ Καλάβρυτα ἑλληνικὰ μαθήματα μόνον».
- Ο Γεώργιος Πετρίδης (Ναύπλιο ε), «σπουδάσας εἰς τὸ Φιλολογικὸν γυμνάσιον τῆς Σμύρνης τὰ ἐγκύκλια μαθήματα».

δ) σπουδές στο εξωτερικό

- Ο Δημήτριος Νούλας (Υδρα ε;) «ἔχει τινὰ παιδείαν σπουδάσας καὶ εἰς Εὐρώπην», διδάσκει ελληνικά και γαλλικά.
- Ο Εὐστ. Σίμος (Πύργος ι), σπούδασε στην Ιταλία τις επιστήμες και τα φιλολογικά μαθήματα, «ἔχει καὶ τὰ διπλώματά του τακτικά».

ε) συνδυασμό των παραπάνω:

- Ο Δοσίθεος Κερτεζίτης (Σοπωτὸν ε), «δίδαχθεις εἰς Πάτρας, Μεσολόγγιον καὶ Χίον» με προϋπηρεσία πριν από 30 χρόνια στο ίδιο σχολείο, μετά στο νέο δημόσιο σχολείο της Σμύρνης «πρὸ τοῦ Οἰκονόμου καὶ τοῦ Κούμα» και ὕστερα στο Σοπωτό και τα Καλάβρυτα.
- Ο ιεροδιάκονος Προκόπιος Οικονόμου (Καλάβρυτα ε) «ἐσπούδασεν ἑλληνικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ μαθήματα εἰς Κυδωνίας καὶ ἰταλικὰ εἰς τὴν Ζάκυνθον», με προϋπηρεσία 5 1/2 χρόνια στην Κων/λη ως οικοδιδάσκαλος, 3 χρόνια στον

Κάλαμο ως δάσκαλος, 3 χρόνια στα Καλάβρυτα, μέχρι τα τέλη Οκτωβρίου 1830 και τώρα οικοδιδάσκαλος στην οικία Α. Ζαΐμη στη Βοστίτσα. «Δὲν εἶναι ἄμοιρος παιδείας τινός».

στ) με αόριστη αναφορά:

- Ανώνυμος δάσκαλος (Αρκαδία α) «ἔχει τινὰ τριβὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν, σπουδάσας κατὰ τὴν παλαιὰν μέθοδον».
- Ο Κύριλλος μοναχός (Υδρα ε) «φαίνεται ὅτι ἔχει κάποιαν παιδείαν».
- Ο Ιεροδιάκονος Γ. Βυζάντιος (Καρύταινα κ), «ὀλίγων γνώσεων».

Για ἓναν μόνο δάσκαλο ἐλληνικοῦ σχολείου (τον ιερομονόναχο Ανανία) πρόσθεσε ὅτι ἐκτός ἀπὸ τα τυπικά του προσόντα μένει στο μοναστήρι και εἶναι και πνευματικός.

Ένας δάσκαλος ἰδιαίτερου σχολείου (ο Ευστ. Σίμος) εἶχε προϋπηρεσία σε δικαστήριο («χρηματίσας γραμματεὺς τοῦ δικαστηρίου»).

- Τα θετικά στοιχεία του δασκάλου

Σε 36 περιπτώσεις ο Κοκκώνης αναφέρει τα θετικά σημεία που παρατήρησε στους δασκάλους, τους οποίους επισκέφθηκε κατά την περιοδεία του. Αυτές αφορούν:

α) στη διδακτική ή και παιδαγωγική ικανότητα:

- Ο Ησαΐας (Αργος, α) «μ' ἐφάνη πολλά ἡμερος καὶ γλυκὺς πρὸς τοὺς μαθητάς του [...] εἶναι ἐπιμελής καὶ προσεκτικὸς εἰς τὸ ἔργο του» και «ἔχει πολλὴν ὕλην προετοιμασμένην εἰς τὸ νὰ διοργανίση τὸ σχολεῖον του κατὰ τὸν Ὁδηγόν».
- Υπενθυμίζουμε ὅτι ο Κυβερνήτης και ο Γραμματέας Ν.

Χρυσόγελος με επιστολή τους στις 5/4/1830⁴⁰⁸ του εξέφρασαν την ευγνωμοσύνη τους για το ζήλο και την επίμελεια που έδειξε στην εκτέλεση της υπηρεσίας που του εμπιστεύτηκε η Κυβέρνηση. Για τον ίδιο δάσκαλο έγραψε ο Διοικητής Ναυπλίας προς τη Γραμματεία στις 16/7/1830⁴⁰⁹ ότι διδάσκει από το Μάρτιο του 1829 και ότι είναι «χρηστοθήης, σύννους καὶ ἐπιμελής. Παραδίδει μὲ καλὴν μέθοδον τὰ μαθήματά του ...».

- Ο Χριστόδουλος Βασιλειάδης (Άγιος Πέτρος α) φαίνεται αρκετά δυνατός και επιμελής.
- Ο Δημ. Αναγνώστης Αθανασίου Ζαρακάς (Ζυγοβίτσι α) είναι επιμελής.
- Ο Μενέλαος Δαπόντες (α) «έννοεῖ καὶ ἐκτελεῖ καλῶς [...]περὶ τὴν μέθοδον εἶναι ἐντελής, αἱ περὶ τὴν γλῶσσαν δυνάμεις του ἱκαναί, εἰς τὰς βοηθητικὰς γνώσεις εἶναι δυνατός».
- Ο Ευστ. Σίμος (Πύργος ι) φαίνεται ότι έχει «νοῦν, φιλοτιμίαν, ζῆλον καὶ δεξιότητα ὅπως οὖν εἰς τῶν φώτων τὴν διάδοσιν [...] μεταξύ τῶν μαθητῶν του εἶναι καὶ τινες νυμφευμένοι, τόσον ἔρωτα φιλομαθείας διηγείρεν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἐγκατοίκων ...».

---

⁴⁰⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 26, χ.ό. [Καποδίστριας Ι], *Επιστολαὶ Ἰ. Α. Καποδίστρια, ὁ.π., τ. τρίτος, σ. 397* και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 866*.

⁴⁰⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 29 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1142*.

- Ο παπα Ιωάννης Πρερές (Υδρα α) «έξεύρει περισσότερα γράμματα» από το Βασίλειο Νικολαΐδη. Όσα γράφει ο Κοκκώνης έρχονται σε πλήρη αντίθεση με όσα υποστήριξε στην αναφορά του ο Διοικητής Υδρας και Πετσών στις 27/6/1830⁴¹⁰ γράφοντας ότι ο Βασίλειος **Νικολαΐδης** είναι «ό ικανώτερος τῶν ἀκολουθῶν δύο» δηλαδή του Παναγιώτη **Παπα-Αθανασίου** και του Παπα-Ιωάννη **Μπρερές**.
- Ο Ιωάννης Καμπανάς (Κορώνη α) έχει «περισσότερη τριβή» και επιμέλεια.
- Ο Π. Μπούας (Καλαμάτα α) «φιλοτιμείται πολὺ εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ ἐπίδοσιν τῶν μαθητῶν [...] περὶ τὴν διδασκαλίαν ἐπιμελεῖται τὸν ὁδηγὸν τοῦ Σαραζίνου καὶ τὸ πνεῦμα τῆς μεθόδου [...] περὶ τὴν μέθοδον εἶναι γυμνασμένος [...] αἱ εἰς τὴν γλῶσσαν δυνάμεις του φαίνονται μέτραια πολλά [...] εἰς τὰς βοηθητικὰς γνώσεις εἶναι καλός, [...] ἐννοεῖ καὶ ἐκτελεῖ καλῶς».
- Ο Γαβριήλ Ιβηρίτης (Μαραθονήσι, ε) «ἔχει [...] πολὺν ζῆλον»
- Ο Θεόφιλος Λουλούδης (Μπολοβίτσα α) ἔχει ζῆλο.
- Ο Βασίλειος Αναγνώστης Παναγιώτου (Υδρα α) «ἔχει νοῦν καὶ χρηστὰ ἤθη καὶ δύναται νὰ γίνῃ ὁ καλλιώτερος τῶν ἄλλων δύο (δασκάλων) ἔξεύρει ὀλίγα γράμματα ἑλληνικά ...».

---

⁴¹⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 28 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας, Μέρος δεύτερον*, ὁ.π., σ. 1068.

- Ο Δοσίθεος Κερτεζίτης (Σοπωτόν ε) είναι τόσο καλός, ώστε όταν ήρθε ο Καλλίνικος Καστόρχης για να τον αντικαταστήσει, έφυγε αναγνωρίζοντάς τον «άνώτερόν του καὶ ἱκανώτερον νά ὠφελήσῃ τὴν νεολαίαν».
- Ο ἐπίσκοπος Ἀρδαμερίου (Μονεμβασιά ε) εἶναι «ζηλωτῆς τῆς διαδόσεως τῶν φώτων».
- Ο ἀνώνυμος δάσκαλος (Μαραθονήσιον α) εἶναι δραστήριος καὶ ἱκανός εἰς τὰ ὅποια ἐπαγγέλλεται μαθήματα.
- «Εἷς κολυβογραμματοδιδάσκαλος» (Λεωνίδιον κ) εἶναι «ἴσος τὴν μάθησιν μὲ τὸν ἀλληλοδιδασκτικόν».
- Ο ἱερομόναχος Ἀνανίας (Λιβάρτζιον ε) «ἔχει ζήλον ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῶν φώτων».
- Ο Παναγιώτης Παπα Αναστασόπουλος Οικονομίδης (Κούτελη α;) «φαίνεται ὅτι ἔχει τινὰς γνώσεις».
- Ο Ἡσαΐας (Ναύπλιο α) «ἐξετέλεσε τὰς δοθείσας εἰς αὐτὸν ὁδηγίας μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν καὶ φιλοτιμίαν. Ἐβελτίωσε τὸ ὑλικὸν τοῦ σχολείου ἐξ ἰδίων του, ὡς μὲ λέγει, ἐξόδων, ἤρχισε νά παραδίδῃ ὅλα τὰ εἰς τὸν ὁδηγὸν διωρισμένα μαθήματα [...] Εἶναι ἄξιος ἐπαίνων ὁ διδάσκαλος Ἡσαΐας διὰ τὸ φιλόπονον καὶ τὴν ἐπιμέλειάν του. Τὴν ἱκανότητα αὐτοῦ εἰς τὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ εἰς τὰς λοιπὰς βοηθητικὰς γνώσεις δὲν ἐδοκίμασα».
- Για τὴν Ελένη Δανέζη (Ναύπλιο αθ) καὶ τὴν Ἀργυρούλα Χαραλάμπους (Ναύπλιο αθ) γράφει «μὲ φαίνονται ἱκαναί, ὥστε νά χρησιμεύσωσί ποτε εἰς σύστασιν καλοῦ σχολείου ἀλληλοδιδασκτικοῦ κορασίων, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τινος γνωρίζοντος τὴν μέθοδον κατ' ἀρχάς».

- Για τον ανώνυμο δάσκαλο (Τριπολιτζά α) είπαν κάποιοι προύχοντες ότι «περι τοῦ ἠθικοῦ του, εἶναι καλῆς διαγωγῆς [...] φιλότιμος»

β) στη διάθεσή του να βελτιωθεί:

- Ο Θεοδόσιος Περγαμηνός (Καλύβια Αγίου Ιωάννου ε) «μ' ἐζήτησεν εἰς ὀργανισμόν, δείξας ὅτι εἶναι πρόθυμος ν' ἀκολουθήσῃ ὅ,τι ἔρχεται ἐκ τῆς Κυβερνήσεως».
- Ο Γαβριήλ Ιβηρίτης (Μαραθονήσι, ε) « ... ἐπιθυμῶν νὰ βελτιωθῆ εἰς τὰ τῆς διδακτικῆς μεθόδου».
- Για τον ανώνυμο δάσκαλο (Τριπολιτζά α) «μπορεῖ νὰ γίνῃ καλὸς στὸ ἔργο του μὲ σπουδὴ καὶ τριβὴ μὲ ὀλίγο κόπο».
- Ο Κυριακὸς Χ' Πέτρου Βενιζέλος (Φρούριο Μονεμβασιάς α) ἔχει νοῦν καὶ πολλὴν ἀγχίνουαν καὶ τινὰς δυνάμεις εἰς τὰ ἑλληνικά, πλειοτέρας ἀπ' ὅσας ἔχουσί τινες τῶν νῦν ἀλληλοδιδασκτικῶν διδασκάλων [...] διδάσκει τὴν μέθοδον τοῦ Συνεσίου μὲ ἰκανὴν ἐτοιμότητα καὶ ἐμβρίθειαν».
- Για το Δημ. Αναγνώστη Αθανασίου Ζαρακά (Ζυγοβίτσι α) γράφει ὅτι πήρε προχθὲς τὸν Ὁδηγὸ καὶ διαβάζει γιὰ νὰ τον εφαρμόσει.

γ) στην πρόοδο των μαθητῶν του:

- Ο Δανιήλ Γεωργόπουλος (Δημητζάνα ε) ἔχει προχωρημένους μαθητές.
- Για το Μενέλαο Δαπόντε (Παλαιαί Πάτραι α) γράφει «οἱ μαθηταὶ ἰκανῶς προοδεύουν».
- Για τὴν Ελένη Δανέζη (Ναύπλιο αθ) καὶ τὴν Ἀργυρούλα Χαραλάμπους (Ναύπλιο αθ) γράφει ὅτι οἱ μαθητρίες τους «γράφουν καὶ ἐκφράζονται ὅπως οὖν εἰς τὴν γλῶσσαν μας».

- Για τον Π. Μπούα (Καλαμάτα α) γράφει «οί μαθηταὶ προοδεύουν».

δ) στη συμπεριφορά του εντός ή εκτός σχολείου:

- Για τον Ησαΐα (Ναύπλιο α) «οὐ ἐντόπιοι εἶναι εὐχαριστημένοι».
- Ο Δημ. Αναγνώστης Αθανασίου Ζαρακάς (Ζυγοβίτσι α) ἔχει καλή «ἠθικὴ διαγωγή» και «εἰς τοὺς ἐντοπίους χαίρει ὑπόληψιν ἱκανήν».
- Ο Κωνσταντῖνος Στεφανίδης (Δημητζάνα α) ἔχει καλή ἠθικὴ διαγωγή και στους ντόπιους «χαίρει ὑπολήψεως».
- Ο Δανιήλ Γεωργόπουλος (Δημητζάνα ε) χαίρει της υπόληψης των κατοίκων. Για το δάσκαλο αυτό εἶχε γράψει ο Διοικητὴς της περιοχῆς στις 11/9/1830⁴¹¹ ὅτι εἶναι «νέος χρηστῶν ἠθῶν».
- Για το Μενέλαο Δαπόντε (Παλαιαὶ Πάτραι α) παρατηρεῖ «ἠθικὴ αὐτοῦ διαγωγή εἶναι καλή, εἰς τοὺς ἐντοπίους χαίρει ὑπόληψιν».
- Ο Ιωάννης Καμπανάς (Κορώνη α) εἶναι ἄνθρωπος καλός.
- Ο Γαβριήλ Ἰβηρίτης (Μαραθονήσι, ε) εἶναι «ἡμέρος [...] καλῶν φρονημάτων». Για το δάσκαλο αυτό εἶχε γράψει στις 24/5/1830⁴¹² ο Διοικητὴς της περιοχῆς προς τη Γραμματεία ὅτι

---

⁴¹¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 30 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1200.

⁴¹² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 27 και Δασκαλάκης Β 459 990.

είναι «ἄνθρωπος σεμνὸς καὶ ἰκανὸς νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς μαθητευομένους τὴν χρηστοθήειαν».

- Ο Βασίλειος Αναγνώστης Παναγιώτου (Υἷδρα α) «ἔχει [...] χρηστὰ ἦθη καὶ δύναται νὰ γίνῃ ὁ καλλιώτερος τῶν ἄλλων δύο (δασκάλων)»
- Ο Δημήτριος Βλαχογιάννης (Δίδυμον α) φαίνεται «φρόνιμος ἄνθρωπος» καὶ «ἰκανῶν γνώσεων».
- Για τον Π. Μπούα (Καλαμάτα α) γράφει «ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ διαγωγή εἶναι καλλίστη [...] εἰς τοὺς ἐντοπίους χαίρει ὑπόληψιν».
- Ο ιεροδιάκονος Ζαχαρίας Βαΐωνάς (Μεθώνη α) ἔχει καλὴ ἠθικὴ διαγωγή καὶ στους ντόπιους «χαίρει ὑπολήψεως».
- Ο Κυριακὸς Χ' Πέτρου Βενιζέλος (Φρούριο Μονεμβασίας α) ἔχει «καλοθήεια».
- Ο Ησαΐας (Ναύπλιο α) «ἐξοδεύει καὶ ἐξ ἰδίων του εἰς πρόβλεψιν διαφόρων ἀναγκαίων».

Υπάρχει ἓνας δάσκαλος ἐλληνικοῦ σχολείου (Ν. Βαμβούκης Ράχοβα ε) για τον οποίο δεν εχει γραφτεῖ ἀπολύτως τίποτε, οὔτε θετικό οὔτε ἀρνητικό. Υπάρχει μόνο ἡ ἐπισήμανση «γνωστὸς εἰς τὴν Γραμματεῖαν». Μάλλον πρόκειται για τον Νικηφόρο Παμπούκη (Ράχοβα ε).

Για τον ἀνώνυμο δάσκαλο (α)⁴¹³ γράφει «ἠξιώθην, τέλος, ν' ἀπαντήσω ἓν σχολεῖον, ὅπου βάλονται καλῶς εἰς πρᾶξιν οἱ τρόποι τοῦ

---

⁴¹³ Πρόκειται για το Μενέλαο Δαπόντε, δάσκαλο στο ἀλληλοδιδασκτικό σχολεῖο των Παλαιῶν Πατρῶν (τῆς σημερινῆς Πάτρας).

νέου οδηγού», έχει περισσότερες γνώσεις από όσες απαιτούνται, έχει επιμέλεια και ζήλο, είναι ικανός να διορθώσει τις αταξίες και ελλείψεις των υλικών μέσων, γι' αυτό και κρίνεται «άξιος α' βαθμού».

Τέλος, εντοπίσαμε μία περίπτωση, του δασκάλου Παναγιώτη Ι. Κορδία (ε), για την οποία γράφει ο Κοκκώνης «τῶν παραδιδόμενων μαθημάτων καὶ τῆς ἀξιότητος τοῦ διδασκάλου δεῖγμα ἔχει ἡ Γραμματεία τὴν ἐγκλειομένην ιδιόχειρον αὐτοῦ σημείωσιν»⁴¹⁴.

– Τα αρνητικά σημεία του δασκάλου

Οι αναφορές του Κοκκώνη σε αρνητικά σημεία του δασκάλου είναι κατά πολύ λιγότερες (37) από εκείνες που αφορούν στα θετικά σημεία (97). Αυτές αφορούν:

α) στα διοικητικά – υπηρεσιακά καθήκοντα:

- Ο Ησαΐας (Αργος, α) δεν έχει αρχίσει να γράφει «κατάστιχα» εκτός από το παρουσιολόγιο.
- Για τον Εμ. (sic) Ιωαννίδη (Τριπολιτζά, α) γράφει ότι τα κατάστιχα είναι άτακτα και δεν φαίνονταν σε αυτά πόσοι φοιτούσαν

β) στην επιστημονική και παιδαγωγική κατάρτισή του και στην εφαρμογή του Οδηγού:

- Ο Χριστόδουλος Βασιλειάδης (Άγιος Πέτρος, α) δεν χρησιμοποιεί τον οδηγό.
- Ο Εμ. (sic) Ιωαννίδης (Τριπολιτζά, α) ενώ έχει πάρει τον Οδηγό, δεν τον μελέτησε ακόμα. Διδάσκει τη μέθοδο του Κλεόβουλου, (όχι δηλαδή του Sarazin) και από τον Οδηγό

---

⁴¹⁴ Δεν εντοπίσαμε ωστόσο, ιδιόχειρο σημείωμα του δασκάλου.

χρησιμοποιεί μερικούς τρόπους, αλλά «άτελῶς», δεν έκανε σωστή κατανομή μαθητῶν σε κλάσεις· έπρεπε να είναι της βής κλάσης όσοι διάβαζαν, αλλά δεν ήταν. Είναι «άπρονόητος [...] άφρόντιστος», επικρατεί μεγάλη αταξία στην παράδοση και στη μέθοδο.

- Ο Βασίλειος Νικολαΐδης (Υδρα, α) είναι «παντάπασιν άμαθής, ὥστε δέν έννοεῖ οὐδ' αὐτὸν τὸν ὀδηγόν». Αξίζει να αναφερθεί ότι μερικούς μήνες πριν (23/2/1830)⁴¹⁵ ο Κυβερνήτης διαπίστωνε ότι «ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα μερικά σχολεῖα τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς εἰς τὴν νῆσον Ὑδραν, ἐν τούτων διευθύνει μὲ πολὺν ζῆλον καὶ ἐπιμέλειαν ὁ Ἀθανάσιος Νικολαΐδης, Κυδωνιεύς, μαθητῆς τοῦ μακαρίτου Κλεοβούλου· καὶ τούτων ἔχομεν δείγματα, τὴν πρόοδον εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν τῶν μαθητευομένων παρ' αὐτῶν παίδων [...] ἀξιῶμεν νά χορηγῆς αὐτῶν κατὰ μῆνα τὸ ἐνοίκιον [...] καὶ νά προμηθεύσης εἰς αὐτὸν τὰ ἄλλα ἀναγκαῖα ...».
- Ο Δημ. Αναγνώστης Αθανασίου Ζαρακάς (Ζυγοβίτσι, α) είναι μέτριος ὅσον αφορά τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδο καὶ «άμαθής» στις βοηθητικὲς γνώσεις, «πεζὸς εἰς ὅλα. Για επιβεβαίωση των ὅσων γράφει, επισυνάπτεται τὸ ιδιόχειρο σημείωμα με γραφὴ καθ' ὑπαγόρευση καὶ μετάφραση κειμένου του Ηρωδιανού.

---

⁴¹⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 24 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 806

- Ο Κωνσταντίνος Στεφανίδης (Δημητζάνα, α) δεν είχε τον οδηγό, «χωλαίνει» στη διδασκαλία και στις βοηθητικές γνώσεις, ενώ στη μέθοδο είναι «πεζός», δίνει βιβλία στους μαθητές της 6ης, 7ης, 8ης κλάσης, ενώ δεν ξέρουν ακόμα να διαβάσουν.
- Για τον ανώνυμο δάσκαλο (Κοντοβάζαινα, α), γράφει «κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Διοικητοῦ, περιελθόντος πρὸ ὀλίγου τὴν ἐπαρχίαν, φαίνεται ὅτι ὁ δάσκαλος δὲν ἔχει πολλὴν ἀξιότητα».
- Για τρεις ανώνυμους δασκάλους (Πάτρα α-ε) γράφει «διδάσκουν ὅ,τι καὶ ὅπως τύχῃσι [...] εἷς διδάσκων ἰδίως ἑλληνικὰ ὀλίγους, ἔπαυσεν, ἀφοῦ οἱ μαθηταὶ του ἠρρώστησαν».
- Ο Γεράσιμος Δαφαράνας (Λεχαινά, α) «γνωρίζει ὀλίγον τὴν γλῶσσαν».
- Ο Γεράσιμος Λοβέρδος (Καλλίτση και Δερβίς Τσελεπή⁴¹⁶, α) είναι «παντάπασιν ἀμαθής». Αξιζει να σημειωθεί ότι λίγο καιρό αργότερα (24/1/1831)⁴¹⁷ ο Ἐκτακτος Επίτροπος Ἡλίδας με ἔγγραφό του προς τη Γραμματεία επισημαίνει ότι οι δάσκαλοι Σ. Λουβέρδος ή Λοβέρδος και Δαφαράνας Γερ. (Δίβρη Ηλείας α), ως απόφοιτοι της Ιονίου Ακαδημίας, είναι κατάλληλοι και αυτό φαίνεται γιατί είναι «ικανὴ ἢ πρόοδος καὶ ἡ ὠφέλεια τῶν μαθητῶν». Είναι προφανές ότι οι δύο

---

⁴¹⁶ Και τα δύο μαζί είναι η σημερινή Αμαλιάδα

⁴¹⁷ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 35 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ὁ.π., σ. 1646.

δάσκαλοι μετά την επιθεώρηση μετακινήθηκαν από τα Λεχαινά και την Αμαλιάδα στην ορεινή Δίβρη.

- «Ἐν παιδίον» (Πύργος κ) «μόλις ἐξεῦρον ν' ἀναγινώσκη ἐλευθέρως ...».
- Ο ανώνυμος δάσκαλος (Αρκαδία⁴¹⁸, α) «εἶναι περιορισμένου νοῦς ἄνθρωπος καὶ τοῦ λείπει καὶ ἡ ἀπαιτουμένη δραστηριότης εἰς τοὺς διδασκάλους».
- Ο Ζαχαρίας Βαϊωνάς (Μεθώνη, α) «ἔχει ὀλίγας γνώσεις καὶ περιορισμένον νοῦν, ὥστε διστάζω, ἂν δυνηθῆ νά βάλῃ εἰς πρᾶξιν τὸν ὅποιον τοῦ ἔδωκα ὁδηγὸν καὶ τὰς παραγγελίας».
- Ο παπα Ιωάννης Πρερῆς (Υδρα, α) εἶναι «ἀδύνατος».
- Ο Ιωάννης Καμπανάς (Κορώνη α) «δὲν ἠξιώθη ν' ἀποκτήσῃ εἰμῆ 14 πινακίδια τοῦ Νικητόπλου [...] τοῦ λείπει ἡ ἀπαιτουμένη δραστηριότης καὶ ἡ ὀξύνοια». Την κρίση του Κοκκώνη δε συμμερίζεται ο Διοικητής της περιοχῆς, ο οποίος στις 30/12/1830⁴¹⁹ ἔγραψε στον Κυβερνήτη «χρεωστῶ νά πληροφορήσω τὴν Σ. Κυβέρνησιν ὅτι ὁ διδάσκαλος τοῦ ἐν Κορώνῃ ἀλληλοδιδακτικῶ, ὄχι μόνον ἔχει τὴν ἀπαιτουμένην ἱκανότητα, ἀλλ' ἐκπληροῖ προθύμως καὶ φιλοτίμως τὰ χρεῖα του».
- Ο Πέτρος Μπούας (Καλαμάτα, α) «δὲν ἐκτελεῖ ἀκριβῶς τὸν Ὅδηγόν [...] ἐννοεῖ καὶ ἐκτελεῖ ὄχι ἀκριβῶς καὶ ὀρθῶς

---

⁴¹⁸ Η σημερινή Κυπαρισσία.

⁴¹⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 34 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ὁ.π., σ. 1576.

διδάσκει ανάγνωσιν καὶ γραφήν καὶ ἀριθμητικὴν ἕως τὰ κλάσματα κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Σαραζίνου». Υπενθυμίζουμε ὅτι ὁ Πέτρος Μπούας ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τῶν βιβλίων Ἀλληλοδιδασκτικῆς ποῦ ἔστειλε πρὸς ἔγκρισιν ὁ Γραμματεὺς Ν. Χρυσόγελοσ πρὸς τὰ μέλη «τῆς ἐπὶ τῆς Προπαιδεΐας» Επιτροπῆς. Ἦταν αναμενόμενον νὰ μὴ μπορέσει ἀμέσως νὰ εφαρμόσει «κατὰ γράμμα» τὴν μέθοδο τοῦ Sarazin, συνηθισμένος νὰ διδάσκει κατὰ τὴν δική του μέθοδο.

- Ὁ ιεροδιάκονοσ Θεωνάσ (Καλαμάτα, α) εἶναι «ἀγράμματοσ».
- «Εἷσ ἄθλιοσ χουλιαροποϊόσ» (Συκέα κ), «μὴ δυνάμενοσ νὰ ἀναγνώσῃ ἐλευθέρως ...».
- Ὁ Γεώργιοσ Μερίκασ, (Λεωνίδιον, α) εἶναι «ἀμαθέστατοσ [...] δὲν ἔχει παραμικρὰν ἰδέαν τῆσ ἑλληνικῆσ [...] οὐδὲ νὰ ἀναγνώσῃ δύναται ἐλευθέρως [...] οὐδέ νὰ ἐννοήσῃ τὰ εἰσ τὴν γλῶσσαν μασ γεγραμμένα [...] δὲν διδάσκονται καθ' ἡμέραν, ὡσ διορίζει ἡ μέθοδοσ, οὐδ' ὅσα διορίζει μαθήματα». 20 παιδιὰ στο μέσο καθισμένα στο ἔδαφοσ γράφουν. Τα υπόλοιπα στέκονται ὀρθια κοντὰ στον τοίχο καὶ διαβάζουν με μεγάλη κραυγή καὶ ἀταξία. «Ἀριθμητικὴν δὲν διδάσκονται ὀλοτελῶσ καθὼσ καὶ τὸ γράφειν [...] Ἐδιδάχθη καὶ τὰ 4 πάθη τῆσ ἀριθμητικῆσ, τῶν ὁποίων οὐδὲ τὰ ὀνόματα δὲν ἠξεύρει νὰ πεῖ».
- Ὁ ιερομόναχοσ Ἀνανίασ (Λιβράρτζιον ε) «φαίνεται μικρῶν καὶ ὀλίγων γνώσεων». Οἱ μαθητέσ τοῦ ιερομόναχοῦ Ἀνανία εἶχαν στείλει ἤδη τρεῖσ μῆνεσ πρὶν (στισ 14/9/1830) γράμμα

στο Διοικητή της περιοχής και παραπονούνται έντονα για το δάσκαλο⁴²⁰.

- Ο Γεώργιος Λιόντας (Τίρυνθα, α) είναι «ὀλίγων γνώσεων».
- Ο Ιω. Αγγελόπουλος (Κέρτεζη, α), είναι «παντάπασιν ἀγράμματος» και «μὲ τοιοῦτον διδάσκαλον δὲν εἶναι ἐλπίς ὠφελείας καμμιᾶς».
- Ο ιεροδιάκονος Παρθένιος Πολόπλος (ἐν Γουμενίτση, α) είναι «παντάπασιν ἀμαθῆς εἰς ὅλα».
- Για τον Γκενεράλη (Υδροα α) γράφει «ὁ δυστυχῆς ἔχει σεσαλευμένον τὸν νοῦν του' καὶ μ' ὅλον τοῦτο εὕρισκει τυφλοὺς γονεῖς, οἵτινες στέλνουν τὰ παιδιά των νὰ διδαχθῶσιν εὖωνον ἀνοησίαν ἀπὸ τρελλοῦ στόμα».
- Ο Θέρμιος, Λαμπαδάριος Αἰσωπίδης (Πόρος αι) είναι «ὄλοτελῶς ἀμαθῆς».
- Ο Θέρμιος (Πόρος ε) «μόλις ἐννοῶν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ...».

γ) στην επίδοση των μαθητών:

- Για τον Εμ. (sic) Ιωαννίδη (Τριπολιτζά, α) γράφει ότι υπήρξαν κάποιοι μαθητές που είχαν καταφέρει να διαβάσουν, αλλά εκ των υστέρων διαπιστώθηκε ότι είχαν μαθητεύσει στο ελληνικό σχολείο. Επίσης υπάρχουν λίγοι μαθητές που έχουν προοδεύσει στην καλλιγραφία, αλλά αυτό θεωρείται αναμενόμενο, αφού διαπιστώθηκε ότι σπουδάζουν πολύ καιρό.

---

⁴²⁰ Βλ. Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας, Μέρος τρίτον, ὁ.π., σσ. 1524 – 1525.*

- Οι μαθητές του Κωνσταντίνου Στεφανίδη (Δημητζίνα, α) δεν προοδεύουν.
- Για τον επίσκοπο Αρδαμερίου γράφει «ἐκ τῶν μαθητῶν, μόλις δύο ἢ τρεῖς εἶναι ὅπως οὖν προχωρημένοι».

δ) στη συμπεριφορά του εντός και εκτός τάξης. Γράφει χαρακτηριστικά:

- Για τον Εμ. (sic) Ιωαννίδη (Τριπολιτζά, α) ότι φαίνεται «ψυχρός», ότι είναι απρονόητος, αφρόντιστος και όχι ακριβής, επικρατεί μεγάλη αταξία στην παράδοση και στη μέθοδο και γίνεται πολύς θόρυβος στο μάθημα. Οι δημογέροντες δε θέλουν το δάσκαλο, επειδή είναι νέος και δεν εμπνέει εμπιστοσύνη στους πολίτες. Έτσι, πολλοί πήραν τα παιδιά τους και τα έστειλαν σε γραμματοδιδασκάλους. Ο Διοικητής άκουσε με απορία κάποιους από τους αποχωρήσαντες μαθητές να λένε ότι οι γραμματοδιδάσκαλοι είναι καλύτεροι από το δάσκαλο του αλληλοδιδακτικού. Υπενθυμίζουμε ότι ο Διοικητής σε επιστολή του προς τον Κυβερνήτη στις 24/4/1830⁴²¹ αναφέρει ότι «Ο διδάσκαλος ψυχρότατος εἰς τὸ ἔργον του ἀποκαταστημένος». Αν δεν αποτελεί σύμπτωση, η χρήση του ίδιου επιθέτου, έστω και σε άλλο βαθμό (ψυχρός, ψυχρότατος) εκ μέρους του Διοικητή και του Κοκκώνη δημιουργεί υπόνοιες ότι ο Κοκκώνης ήταν ήδη επηρεασμένος από τον Διοικητή προτού επισκεφθεί το σχολείο. Αν ισχύει αυτό, τότε έχουμε το λεγόμενο **σφάλμα γνωριμίας**.

---

⁴²¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 26 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ό.π., σ. 896.

- Ο ανώνυμος δάσκαλος (Μαραθονήσι⁴²² α) είναι «ὀξύθυμος καὶ ἀπότομος πολὺ, ὀξύς καὶ σκληρὸς καὶ στοὺς οἰκείους του ἀπαισίως φερόμενος [...] ἔκαμε καὶ τινὰς ἀντενεργείας κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ εἰς ἐχθροπάθειαν διήγειρε τῶν δύο σχολείων τοὺς μαθητάς· ἀγνοῶ διὰ τίνα αἰτίαν».
- Ο Παναγιώτης Παπα – Σταύρου (Λεβέτσοβα α;) είναι «ἀμελῆς καὶ φαυλόβιος».
- Ο Ιω. Αγγελόπουλος (Κέρτεζη, α), είναι φαυλόβιος.

ε) σε χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του:

- Για τον Εμ. (sic) Ιωαννίδη (Τριπολιτζά, α) έχει υπόνοιες ότι ψεύδεται, για να αποφύγει τις συνέπειες. «Φαίνεται νεότερος»· είπε ότι είναι 19 ετών, μετά είπε ότι είναι 21. Απέδωσε το χαμηλό επίπεδο των υπολοίπων μαθητών στο ότι οι καλοί μαθητές έλειπαν στον τρύγο. Επίσης στην ίδια αιτία (εποχή τρύγου) απέδωσε και την αταξία που επικρατούσε. Επιπλέον «ἐπροφασίσθη» ότι δεν είδε το διάταγμα 1032 και ότι δεν είχε κανέναν για να απευθυνθεί για τα αναγκαία.
- Ο Γεώργιος Ρώτας (Άγιος Ιωάννης πλησίον Μυσθρά, α) είναι «κακοήθης καὶ ἄστατος».

Σε τέσσερις περιπτώσεις **συγκρίνει** δασκάλους:

- Ο Ιωάννης Καμπανάς (Κορώνη, α) μοιάζει με το δάσκαλο της Μεθώνης «δὲν ἤξιώθη ν' ἀποκτήσῃ εἰμὴ 14 πινακίδια τοῦ

---

⁴²² Πρόκειται για το σημερινό Γύθειο.

Νικητόπλου [...] τοῦ λείπει ἢ ἀπαιτουμένη δραστηριότης καὶ ἡ ὀξύνοια».

- Ο παπα Ιωάννης Πρερές (Υδροα α) «ἐξεύρει περισσότερα γράμματα» σε σύγκριση με τον προηγούμενο δάσκαλο.
- «Εἷς κολουβογραμματοδιδάσκαλος» (Λεωνίδιον κ) εἶναι «ἴσος τὴν μάθησιν μετὸν ἀλληλοδιδασκτικόν».
- Ο Βασίλειος Αναγνώστης Παναγιώτου (Υδροα α) «ἔχει [...] χρηστὰ ἤθη καὶ δύναται νὰ γίνῃ ὁ καλλιώτερος τῶν ἄλλων δύο (δασκάλων)»

ενώ σε δύο περιπτώσεις **δικαιολογεί** τα αρνητικά τους σημεία:

- Ο Π. Μπούας (Καλαμάτα, α) «δὲν ἐκτελεῖ ἀκριβῶς τὸν Ὅδηγόν», γιατί δεν ἔχει κατάλληλο οἶκημα οὔτε υλικά μέσα καὶ «τῶν ἐρμηνειῶν δὲν ἐνόησε καλῶς τὸ νόημα».
- Ο Εμ. (sic) Ιωαννίδης (Τριπολιτζά, α) φαίνεται ὅτι ἔπεσε θύμα «ῥαδιουργιῶν καὶ διαβολῶν», δεν εἶχε κανέναν για να απευθυνθεῖ για τα αναγκαία, αναφέρθηκε μέσω του Διοικητῆ στη Γραμματεία, ξόδευε για το σχολεῖο ἀπὸ τα δικά του χρήματά κ.ά.

Σε 16 περιπτώσεις αναφέρει ἐπιπλέον τη **διδασκαλία** ὕλη καὶ μερικὰ **χαρακτηριστικά της διδασκαλίας**:

- Ο Ησαΐας (Αργος, α) κάνει Γραφή ἀνάγνωση καὶ ἀριθμητική, ωστόσο δεν ἔκανε ἀριθμητική, «ἐπειδὴ διατρίψας πολὺ εἰς τὴν Γραφήν, τὴν εἶχε ἐξορίσει»
- Ο Εμ. (sic) Ιωαννίδης (Τριπολιτζά, α) διδάσκει ἀνάγνωση καὶ γραφή, καθὼς καὶ ἀριθμητική ἕως τα κλάσματα.

- Ο ανώνυμος «ίερεὺς» (Τριπολιτζά ι) «μεταχειρίζεται πρωτόσχολους και ευρεῖς» κατά απομίμηση των αλληλοδιδασκτικών.
- Ο Δημ. Αναγνώστης Αθανασίου Ζαρακάς (Ζυγοβίτσι α) διδάσκει ανάγνωση, γραφή και τα 4 απλά πάθη της αριθμητικής.
- Ο Δανιήλ Γεωργόπουλος (Δημητσάνα ε) διδάσκει κατά τη νέα μέθοδο κλασσικούς συγγραφείς, ελληνική Ιστορία και Κατήχηση.
- Ο Π. Μπούας (Καλαμάτα α) διδάσκει ανάγνωση και γραφή και από την αριθμητική τα 4 «ἀπλᾶ πάθη» και «παραδίδεται ἔτι καὶ ἡ μουσική».
- Ο ιερομόναχος Ανανίας (Λιβάρτζιον ε) «παραδίδει τὰ ἐκ τῆς ἐγκυκλοπαιδείας τοῦ Πατούσα καὶ ἐκ τοῦ Συνεσίου».
- Ο Ευστ. Σίμος (Πύργος ι) διδάσκει εδώ και 1 μήνα ελληνικά και γαλλικά.

γ. Η αξιοποίηση των αποτελεσμάτων

Είναι βέβαιο, ότι οι κάτοικοι αρκετών από τις περιοχές που επισκέφθηκε ο Κοκκώνης πρώτη φορά έβλεπαν πρόσωπο τόσο ψηλά στην εκπαιδευτική ιεραρχία και φυσικά τόσο κοντά στην κεντρική εξουσία. Στα μάτια τους ήταν ο εκπρόσωπος της Κυβέρνησης. Επομένως, όφειλε να τους γνωστοποιήσει τη διάθεση που είχε ο Κυβερνήτης να βοηθήσει στο μέγιστο δυνατό την εκπαίδευση του λαού. Και ο ίδιος εξάλλου το ήθελε. Γι' αυτό, σε 37 περιπτώσεις προτείνει στη Γραμματεία να βελτιώσει την **υλικοτεχνική υποδομή** των σχολείων, όπως να επισκευάσει το κτίριο, να στείλει πίνακες, βιβλία κλπ. Δεν έχουμε επαρκή στοιχεία στη διάθεσή μας

για να υποστηρίξουμε, αν και κατά πόσο υλοποιήθηκαν οι προτάσεις του Κοκκώνη.

Όσον αφορά στους δασκάλους, όπως προαναφέραμε, όσοι διαπιστώνονταν επαρκείς, αλλά δεν είχαν δίπλωμα από την Κυβέρνηση, μπορούσαν να το εφοδιαστούν μέσω του Διοικητή της περιοχής, προκειμένου να κατοχυρωθεί και ο διορισμός τους. Όσοι υστερούσαν στη διδασκαλία «ὄχι δι' ἑθελοκακίαν, ἀλλὰ δι' ἔλλειψιν γνώσεων» θα καθοδηγούνταν από τον επιθεωρητή και τέλος, όσοι αποδεικνύονταν ανάξιοι και ανίκανοι, προβλεπόταν να καταγραφούν σε κατάλογο και να σταλούν στην Κυβέρνηση με σκοπό την απόλυσή τους.

Εντοπίσαμε τρεις περιπτώσεις, κατά τις οποίες ο Κοκκώνης μένει ικανοποιημένος από την κατάρτιση, την παιδαγωγική και διδακτική ικανότητα και την πιστή εφαρμογή του Ὁδηγοῦ.

- «Ἡξιώθην, τέλος, ν' ἀπαντήσω ἓν σχολεῖον, ὅπου βάλλονται καλῶς εἰς πρᾶξιν οἱ τρόποι τοῦ νέου ὀδηγοῦ» γράφει χαρακτηριστικά για τον Μενέλαο Δαπόντε (Παλαιαί Πάτριαι α). Στη συνέχεια παρατηρεί ότι ο δάσκαλος έχει περισσότερες γνώσεις από όσες απαιτούνται, έχει επιμέλεια και ζήλο, είναι ικανός να διορθώσει τις αταξίες και ελλείψεις των υλικών μέσων, ώστε να γίνει το σχολείο αυτό πρότυπο και υπόδειγμα προς μίμηση. Γι' αυτό είναι «ἄξιος α' βαθμοῦ» και «θέλει λάβει ἑνδεικτικὸν πρώτου βαθμοῦ». Υπενθυμίζουμε ότι ο Μενέλαος Δαπόντες συνυπέγραψε στις 18/9/1825 με τον Ἐφορο της Παιδείας Γρηγ. Κωνσταντά, τον επίσκοπο Ἄνδρου Διονύσιο και το δάσκαλο Γρηγόριο Ροῖδη πιστοποιητικό επάρκειας δασκάλου, όσον αφορά στην

αλληλοδιδασκτική μέθοδο. Περίπου δύο μήνες αργότερα, οι Έφοροι του σχολείου με επιστολή τους (17/1/1831)⁴²³ προς τη Γραμματεία αποδίδουν την αριθμητική αύξηση και την πρόοδο των μαθητών στην «έναρετον διαγωγήν καὶ τὸν ἄοκνον ζῆλον, διὰ τῶν ὁποίων ὁ διδάσκαλος ἐξακολουθεῖ τὸ ἔργον του, ὅλος ὢν ἀφωσιωμένος εἰς τὴν ἀκριβῆ τῶν χρεῶν του ἐκτέλεσιν». Και καταλήγουν «τὸ παρὰ τῆς Σ. Κυβερνήσεως εἰσαχθὲν εἰς τ' ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα τοῦ Κράτους σύστημα τοῦ Σαραζίνου, φυλάττει εἰς τὴν σχολὴν ταύτην μὲ τὴν δυνατὴν ἀκρίβειαν». Στις 14/5/1831⁴²⁴ ο Ανδρέας Μουστοξύδης με επιστολή του προς τη Γραμματεία διαπιστώνει «μὲ δυσαρέσκειαν» ὅτι ὁ δάσκαλος του Προτύπου «κύριος Μανακίδης δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἐλπίδας μας» γι' αὐτό και προτείνει να τοποθετηθεῖ στο αλληλοδιδασκτικό και η θέση του στο Πρότυπο να πληρωθεῖ με τον Μενέλαο Δαπόντε, τον οποίο συστήνει ο Ιωάννης Κοκκῶνης.

- Για τον Π. Μπούα (Καλαμάτα α) γράφει «εἶναι ἄξιος τῶν ἐπαίνων τῆς Κυβερνήσεως [...] κρίνεται ἄξιος νὰ λάβῃ τὸ τοῦ β' βαθμοῦ δίπλωμα» και προτείνει «σφοδρὰ διαταγὴ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως νὰ τελειωθῆ ὅσον τὸ δυνατὸν τάχιστα ...». Υπενθυμίζουμε ὅτι ὁ Πέτρος Μπούας ἦταν ἓνας ἀπὸ τους συγγραφεῖς των βιβλίων Αλληλοδιδασκτικῆς που ἔστειλε

---

⁴²³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 35 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ὁ.π., σ. 1611.

⁴²⁴ Βλ. Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ὁ.π., σ. 1871.

προς έγκριση ο Γραμματέας Ν. Χρυσόγελος προς τα μέλη «τῆς ἐπὶ τῆς Προπαιδείας» Επιτροπῆς.

Για τον Πέτρο Μπούα είχαν γράψει ο Γραμματέας Ν. Χρυσόγελος («ικανός και ἔμπειρος τῆς ὁποίας ἐμπιστεύεται ὑπηρεσίας, καθ' ἃς φέρει ἐπισήμους ἀποδείξεις»)⁴²⁵, οι Δημογέροντες της περιοχῆς (αισθάνονται ευγνώμονες προς το δάσκαλο Πέτρο Μπούα, γιατί ἔκανε τα αδύνατα δυνατά για την πρόοδο των μαθητῶν)⁴²⁶ και ο Ἐκτακτος Επίτροπος (πρόκειται για ἄνθρωπο καλῶν ἠθῶν, ευεργέτη της νεολαίας, με ικανότητα στο ἔργο του, προθυμία και αρετή)⁴²⁷.

- Το ίδιο ισχύει και για τον δάσκαλο Ησαΐα (Ναύπλιο α). Γράφει «Μοῦ φαίνεται ὁμως ἰκανὸς διὰ νὰ λάβῃ τὸ τοῦ Β' βαθμοῦ δίπλωμα πρὸς τὸ παρὸν».

Για τον ανώνυμο δάσκαλο της Μικρομάνης⁴²⁸ (α) προτείνει να παραμείνει στον τρίτο βαθμό⁴²⁹, ο οποίος του απονεμήθηκε από την επιτροπῆ «ἐπὶ τῆς Προπαδείας» με το αιτιολογικό ότι δεν κατέχει γνώσεις ανωτέρου βαθμοῦ.

---

⁴²⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 24 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 744.

⁴²⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 29 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1118.

⁴²⁷ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1344.

⁴²⁸ Πρόκειται για το Χαρ. Φιλαλήθη

⁴²⁹ Εἶχε ἤδη εξετασθεῖ ἀπὸ την ἐπὶ της Προπαιδείας επιτροπῆ και εἶχε λάβει πιστοποιητικό γ' βαθμοῦ.

- Για τον Κυριακό Ιωαννίδη, υποψήφιο για το υπό σύσταση σχολείο που βρίσκεται στα Καλύβια Αγίου Ιωάννου, προτείνει να γίνει ο διορισμός του, αφού τον έκρινε κατάλληλο.
- Ο Γεώργιος Λιόντας (Τίρυνθα α) χρειάζεται βελτίωση στη μέθοδο⁴³⁰, κατά τον Κοκκώνη, χωρίς να αναφέρονται περαιτέρω λεπτομέρειες.

Τέλος προτείνει να φοιτήσουν στο Κεντρικό σχολείο της Αίγινας, όσοι επιδέχονται βελτίωση, ο «έν Γουμενίτση ιεροδιάκονος Παρθένιος Πολόπλος» (έν Γουμενίτση α), καθώς και ο Κωνσταντίνος Στεφανίδης (Δημητσάνα α), ο οποίος «δέν ἔλαβε ἐνδεικτικὸ κανενὸς βαθμοῦ», αφού «ἔχει χρεῖαν σπουδῆς».

- Το ίδιο ισχύει και για τον Χριστόδουλο Βασιλειάδη (Άγιος Πέτρος α). Ενώ αρχικά είχε γράψει ότι φαίνεται αρκετά δυνατός και επιμελής, εν τούτοις καταλήγει ότι «εἰς τοὺς τοιούτους μὲ φαίνεται καλὸν νὰ μὴ δίδεται οὔτε ἀποδεικτικὸν οὔτε δίπλωμα», αφού δεν χρησιμοποιεί τον οδηγό, «ὅθεν καὶ ἀπόδειξις κατὰ τὸ διάταγμα δέν τοῦ ἐδόθη». Για το δάσκαλο αυτό είχε γράψει ο τοποτηρητής της περιοχής σε επιστολή του προς τη Γραμματεία στις 19/4/1830⁴³¹ «παρευρεθεῖς [...] εἰς τὰς Γ. ἐξετάσεις τῆς τε Γραφῆς, Ἀναγνώσεως καὶ Ἀριθμητικῆς» και βλέποντας «μεγάλας τὰς

---

⁴³⁰ Κάνοντας πρακτικές συστάσεις, όπως «νὰ γίνεται ἀφεύκτως καθ' ἡμέραν ἢ μία τουλάχιστον παράδοσις τῶν μαθημάτων τούτων, ἢ μετὰ μεσημβρίαν ...».

⁴³¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 26 και Δασκαλάκης Β 414 884.

προόδους τῶν μαθητῶν καὶ τὴν τοῦ διδασκάλου ἐπιμέλειαν». σημειώνει ὅτι «ἐξακολουθεῖ τὸ ἔργον του καὶ προοδεύει ἢ νεολαία».

- Για τὸ 14χρονο δάσκαλο Κυριακὸ Χ' Πέτρου Βενιζέλο (Φρούριο Μονεμβασίας α) γράφει «χρειάζεται εἰς διδάσκαλος, πρὸς τελεσφόρησιν τοῦ σχολείου, ἡλικιωμένος καὶ ὅπως οὖν ἄξιος», παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τον ἔχει ἤδη ἐπαινέσει, ὅπως προαναφέραμε. Δὲν ἐντοπίσαμε κανένα τεκμήριο ποῦ νὰ ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀντικατάσταση τοῦ δασκάλου.
- Σὲ μίᾳ τέλος περίπτωση διαβάζουμε ὅτι ὁ δάσκαλος Δημ. Αναγνώστης Αθανασίου **Ζαρακάς** (Ζυγοβίτσι α) «δὲν ἔλαβε ἐνδεικτικὸ κανενὸς βαθμοῦ», γιατί «ἔχει χρεῖαν σπουδῆς». Για τὸν ἴδιο δάσκαλο σὲ ἄλλο ἐγγράφο γραμμένο 4 μέρες ἀργότερα σημειώνει ὁ Κοκκῶνης «μόλις τοῦ Γ' βαθμοῦ εἶναι ἄξιος»⁴³². Τὸ πρῶτο ἐγγράφο γράφτηκε ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπίσκεψη, στις 21/10/1830, ἐνῶ τὸ δεύτερο στις 25/10/1830 ὅταν ἦταν στὰ Καλάβρυτα. Δηλαδή γιὰ τὸν ἴδιο ἄνθρωπο ἐγράψε ἐντελῶς διαφορετικὲς ἀπόψεις, ἡ μίᾳ ἐκ τῶν ὁποίων τον οδηγεῖ σὲ ἀπόλυση, ἐνῶ ἡ ἄλλη ὄχι.

Για τὸ δάσκαλο Ζαρακά ἔχουμε ἀναφερθεῖ ξανά ὅταν διαπιστώσαμε τὴ διάσταση ἀπόψεων Κυβερνήτη («αἱ πρόοδοι δὲν εἶναι ἀντάξιοι τῶν μισθῶν καὶ ἀνάλογοι μὲ τὰς προσδοκίας μας») καὶ Διοικητῆ («ἡ ἀνένδοτος ἐπιμέλεια τοῦ διδασκάλου κάμνει, ὥστε οἱ μαθηταὶ νὰ προοδεύουν

---

⁴³² Βλ. Παράρτημα.

άξιολόγως, μ' ὅλην τὴν βρεφικὴν τῶν ἡλικίαν, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν εἶναι κεκοσμημένος ὁ διδάσκαλός των»), ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἐπάρκειά του. Για τὴν ἐπάρκειά του εἶχε υπεραμυνθεῖ ὁ ἴδιος ὁ δάσκαλος στὶς 24/4/1830⁴³³ σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὴ Γραμματεία, ζητώντας νὰ του καταβληθοῦν τέσσερις καθυστερούμενοι μισθοί. Στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ ἀναφέρει ὅτι «πολλοὶ τῶν ὁποίων [ἐννοεῖ μαθητῶν] καὶ τὴν μέθοδον ταύτην ἱκανὰ καρπωθέντες ἀπῆλθον εἰς τὸ πλησίον τῆς Κωμοπόλεως Δημητζάνης ἑλληνικὸν σχολεῖον εἰς περισσοτέραν ἀποκτίσεως διὰ τῆς Ἑλληνικῆς μάθησιν».

- Για τὴν περίπτωσιν, τέλος τοῦ Ζαχαρία **Βαῖωνά**, γιὰ τὸν ὁποῖο εἶχε ἐκφραστεῖ ἀρνητικὰ ὁ «κατὰ τὰ Μεσσηνιακὰ φρούρια Προσωρινὸς Διοικητής» στὶς 19/2/1830, γράφοντας «καθ' ὅσον ἠδυνήθη νὰ παρατηρήσω, δὲν ἐξεύρει οὔτε νὰ ὀρθογράψῃ, οὔτε ὅπως οὖν καλῶς νὰ γράψῃ»⁴³⁴, ὁ Κοκκῶνης δὲν πήρε καταδικαστικὴ ἀπόφαση. Μάλιστα ἔγραψε «ἔχει ὀλίγας γνώσεις καὶ περιορισμένον νοῦν, ὥστε διστάζω, ἂν δυνηθῆ νὰ βάλῃ εἰς πρᾶξιν τὸν ὁποῖον τοῦ ἔδωκα ὁδηγὸν καὶ τὰς παραγγελίας». Ὁ Διοικητής τῆς περιοχῆς ἐπιμένοντας

---

⁴³³ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 26 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 902.

⁴³⁴ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 24 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 795.

στο αρχική του κρίση έστειλε επιστολή στις 30/12/1830⁴³⁵ προς τον Κυβερνήτη γράφοντας «Μολονότι δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ὁ κύριος Κοκκῶνης [...] ἐπληροφόρησε τὴν Σ. Κυβέρνησιν [...] περὶ τῆς ἰκανότητος τῶν διδασκάλων [...] κρίνω ἀναγκαῖον [...] νὰ κάμω γνωστὸν καὶ ἐγὼ [...] ὅτι ὁ διδάσκαλος τοῦ ἐν Μοθῶνῃ (sic) ἀλληλοδιδακτικοῦ σχολείου, ὄχι μόνον εἶναι γυμνὸς ἀπὸ τὰς γνώσεις, ὅσας ἀπαιτεῖται νὰ ἔχη [...] ἀλλ' [...] ἐξοδεύων τὸ περισσότερον μέρος τοῦ χρόνου εἰς ἰδιαιτέρας διδασκαλίας [...] ἤθελεν εἶσθαι εὐχῆς ἔργον ἂν ἡ Σ. Κυβέρνησις διέταττε νὰ ἀντικατασταθῇ ...». Η παρέμβαση του Διοικητή και η προκλητική αμφισβήτηση της κρίσης του Επιθεωρητή εξηγείται ενδεχομένως από όσα γράφει για τους Διοικητές ο Βακαλόπουλος «ὁ θερμὸς ζῆλος ὀρισμένων, θρεμμένων ἀπὸ τὴν ἀλαζονεία καὶ τὴ μέθη τῆς ἐξουσίας, τοὺς ἔφερνε σὲ προστριβὲς καὶ ρήξεις μὲ τοὺς ἐκπροσώπους τῶν κοινοτήτων»⁴³⁶. Στην προκειμένη περίπτωση η αλαζονεία ή η μέθη της εξουσίας είναι ενδεχομένως η αιτία της αμφισβήτησης της κρίσης του Επιθεωρητή και της διάθεσης να επιβληθεί η γνώμη του Διοικητή για εκπαιδευτικά θέματα.

Για κανέναν άλλο δάσκαλο δεν αναφέρει απόλυση ή υποχρεωτική φοίτηση στο Κεντρικό σχολείο της Αίγινας. Ενδεχομένως τα στοιχεία

---

⁴³⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 34 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ὁ.π., σ. 1576.

⁴³⁶ Βλ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, ἡ μεγάλη ἑλληνικὴ ἐπανάσταση*, τ. Η', ὁ.π., σ. 159.

αυτά να αναφέρονταν μόνο στις έντυπες εκθέσεις, οι μισές από τις οποίες δε διασώθηκαν. Εντοπίσαμε σε έγγραφα των Γ.Α.Κ. τρεις περιπτώσεις δασκάλων οι οποίοι απομακρύνθηκαν σε ημερομηνία μεταγενέστερη της επίσκεψης του Κοκκώνη, χωρίς να αναφέρουν τίποτα σχετικό οι αντίστοιχες εκθέσεις.

- Η Γραμματεία με έγγραφό της στις 31/1/1831 προς τον Έφορο του Κεντρικού σχολείου ανακοινώνει ότι ο δάσκαλος [κενό] «στέλλεται εις Λεωνίδιον [...] θέλομεν αντικαταστήσει εις τὸν τόπον τῶν ἀποδοκιμαζομένων παρὰ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ». Στο Λεωνίδιον δίδασκε ο Γεώργιος **Μερίκας** για τον οποίο ο Κοκκώνης έγραφε ότι είναι «ἀμαθέστατος [...] δὲν ἔχει παραμικρὰν ἰδέαν τῆς ἑλληνικῆς [...] οὐδὲ νὰ ἀναγνώσῃ δύναται ἐλευθέρως [...] οὐδέ νὰ ἐννοήσῃ τὰ εἰς τὴν γλῶσσαν μας γεγραμμένα [...] δὲν διδάσκονται καθ' ἡμέραν, ὡς διορίζει ἢ μέθοδος, οὐδ' ὅσα διορίζει μαθήματα». Εἴκοσι παιδιὰ στο μέσο καθισμένα στο ἔδαφος γράφουν. Τα υπόλοιπα στέκονται ὀρθία κοντὰ στον τοίχο και διαβάζουν με μεγάλη κραυγή και αταξία. «Ἀριθμητικὴν δὲν διδάσκονται ὀλοτελῶς καθὼς και τὸ γράφειν [...] Ἐδιδάχθη και τὰ 4 πάθη τῆς ἀριθμητικῆς, τῶν ὁποίων οὐδὲ τὰ ὀνόματα δὲν ἠξεύρει νὰ πεῖ».⁴³⁷
- Στις 2/6/1831 ο Γραμματεὺς Ν. Χρυσόγελος γράφει προς το Διοικητὴ Τριπόλεως «Διὰ νὰ εἰσαχθῆ εἰς ὅλα τὰ σχολεῖα ἢ παραδεχθεῖσα τοῦ Σαραζίνου μέθοδος, ἐπρόβαλεν ἢ ἐπὶ τῆς

---

⁴³⁷ Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 34 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον σ. 710.

Προπαιδείας Έπιτροπή και ένεκρινε ή Α. Ε. νά άντικατασταθῶσι εις όλα τὰ άλληλοδιδασκτικά οί διδασκόμενοι εις τὸ πρότυπον⁴³⁸ τῆς Αιγίνης. Κατὰ συνέπειαν τούτων ή Γραμματεία πέμπει, [...] διδάσκαλον τῆς έν Τριπολιτζᾶ σχολῆς τὸν Κύριον Ίω. Προϊχον ...». Στο σχολείο αυτό δίδασκε κατά την περίοδο της περιουδείας του Κοκκώνη ο Εμ. (sic) Ιωαννίδης. Υπενθυμίζουμε ότι ο Κοκκώνης έγγραφε γί' αυτόν ότι ενώ έχει πάρει τον Οδηγό, δεν τον μελέτησε ακόμα. Διδάσκει τη μέθοδο του Κλεόβουλου, (όχι δηλαδή του Sarazin) και από τον Οδηγό χρησιμοποιεί μερικούς τρόπους, αλλά «άτελῶς», δεν έκανε σωστή κατανομή μαθητῶν σε κλάσεις' έπρεπε να είναι της βης κλάσης όσοι διάβαζαν, αλλά δεν ήταν. Είναι «άπρονόητος [...] άφρόντιστος» και «διδάσκει [...] με πολὺν θόρυβον και άταξίαν».

- Για το δάσκαλο Γεράσιμο **Δαφαράνα** (Λεχαινά, α) έγγραψε ο Κοκκώνης στη σχετική έκθεση ότι «γνωρίζει όλίγον τήν γλῶσσαν», ενώ για το Γεράσιμο Λοβέρδο (Καλλίτση και Δερβίς Τσελεπή α) ότι είναι «παντάπασιν άμαθής». Όπως προναφέραμε, λίγο καιρό αργότερα (24/1/1831)⁴³⁹ ο Έκτακτος Επίτροπος Ήλιδας με έγγραφό του προς τη Γραμματεία αναφέρει ότι οι δύο δάσκαλοι υπηρετούν στο αλληλοδιδασκτικό σχολείο της Δίβρης. Δεν εντοπίσαμε

---

⁴³⁸ Το πρότυπο σχολείο δεν ταυτίζεται με το Κεντρικό σχολείο. Βλ. Κόκκωνα, *Οί μαθητές του Κεντρικού Σχολείου (1830–1834)*, ό.π., σ. 30.

⁴³⁹ Βλ. Γ.Α.Κ., *Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας*, φάκ. 35 και *Δασκαλάκη, Τὰ περι παιδείας, Μέρος τρίτον*, ό.π., σ. 1646.

ωστόσο, κανένα στοιχείο που να συνηγορεί υπέρ της απόλυσης ή της οικειοθελούς μετακίνησής τους προς την ορεινή Δίβρη.

Κανένας δάσκαλος δεν αμφισβήτησε την αξιολόγηση. Στο χρονικό διάστημα, που έπεται της περιόδου του Κοκκώνη, υπάρχει πληθώρα επιστολών με παραλήπτη ακόμα και τον ίδιο τον Κυβερνήτη. Στις επιστολές αυτές δεν εντοπίσαμε κάποια, που να αμφισβητεί ή έστω να σχολιάζει το αποτέλεσμα της αξιολόγησης. Μοναδική εξαίρεση μπορούμε να χαρακτηρίσουμε την παρέμβαση του Διοικητή Μεσσηνιακών Φρουρίων. Όπως προαναφέραμε, έστειλε στις 30/12/1830⁴⁴⁰ επιστολή προς τον Κυβερνήτη με θέμα την τύχη του δασκάλου στη Μεθώνη. Στην ίδια επιστολή ο Διοικητής εκφέρει άποψη και για το δάσκαλο του αλληλοδιδακτικού σχολείου στην Κορώνη Ιωάννη Καμπανά, για τον οποίο είχε γράψει ο Κοκκώνης «δὲν ἠξιώθη ν' ἀποκτήσῃ εἰμὴ 14 πινακίδια τοῦ Νικητόπλου [...] τοῦ λείπει ἡ ἀπαιτούμενη δραστηριότης καὶ ἡ ὀξύνοια». Ο Διοικητής έχει ακριβώς την αντίθετη άποψη, γι' αυτό και σπεύδει να πληροφορήσει τον Κυβερνήτη «Ἀπ' ἐναντίας χρεωστῶ νὰ πληροφορήσω τὴν Σ. Κυβέρνησιν ὅτι ὁ διδάσκαλος τοῦ ἐν Κορώνῃ ἀλληλοδιδακτικοῦ, ὄχι μόνον ἔχει τὴν ἀπαιτούμενην ἰκανότητα, ἀλλ' ἐκπληροῖ προθύμως καὶ φιλοτίμως τὰ χρέη του».

Για το δάσκαλο Χαραλάμπε **Φιλαλήθη** (Μικρομάνη α) εντοπίσαμε επιστολές διαμαρτυρίας για την απόφαση της Κυβέρνησης να απομακρυνθεί από το σχολείο Μικρομάνης. Ο δάσκαλος αυτός είχε αναλάβει να διδάξει στο σχολείο, ύστερα από απόφαση των κατοίκων της

---

⁴⁴⁰ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 34 και Δασκαλάκη *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ό.π., σ. 1576.

περιοχής, όπως αναφέρουν σε επιστολή τους προς τη Γραμματεία στις 17/5/1830⁴⁴¹ οι «εὐπειθεῖς πολῖται» Ιωάννης Καλογερόπουλος και Διονύσιος Βασιλείου. Σχεδόν ένα μήνα μετά (8/6/1830)⁴⁴² ο Διοικητής Γαλάνης Κουμουνδουράκης⁴⁴³ με επιστολή του προς τον Κυβερνήτη γράφει «Ἡ Διοίκησις αὕτη ἐνῶ τὸν διευθύνει, κρίνει χρέος τῆς νὰ ὁμολογήσῃ περὶ τῆς πρὸς τοὺς μαθητὰς ἀόκνου ἐπιμελείας του καὶ τῆς καλῆς ἠθικῆς του. Ἀπὸ τὴν πρώτην τοῦ παρόντος μηνὸς ὅπου ἤρχισεν ἔλαβε πενήντα δύο σχεδὸν μαθητὰς καὶ ἠϋξήσεν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἰς ὀγδοήκοντα, εἶναι δὲ ἐλπιζόμενον νὰ φθάσῃ ἐπέκεινα τῶν ἑκατὸν πενήκοντα ἀπὸ τὰ πέριξ πλουσιώχωρα μέρη». Με δεύτερη επιστολή του προς τη Γραμματεία στις 15/6/1830⁴⁴⁴, ο Διοικητής γράφει ὅτι ο δάσκαλος εἶναι ικανὸς και ἠθικὸς, ὅτι παρέλαβε 50 μαθητὲς και μέχρι ἐκείνη τη μέρα ξεπέρασαν τους 90 με ἐνδεχόμενον νὰ υπερβούν τους 150. Στις 3/7/1830⁴⁴⁵ ἐγένε ἐπίσημα ἐκ μέρους τῆς Γραμματείας ὁ διορισμὸς

---

⁴⁴¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας και τῆς Παιδείας, φάκ. 27 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 944.

⁴⁴² Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας και τῆς Παιδείας, φάκ. 28 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 1010 (ἡ μεγαλύτερη ἀπόσταση χαρακτήρων δική μας).

⁴⁴³ Ἦταν γίος του Μπέη τῆς Μάνης Παναγιώτη Κουμουνδουράκη και πατέρας του πρωθυπουργοῦ Ἀλέξανδρου Κουμουνδούρου. Ὡς οπλαρχηγὸς τῆς Ἐπανάστασης συμμετείχε στην ἀπελευθέρωση τῆς Καλαμάτας.

⁴⁴⁴ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας και τῆς Παιδείας, φάκ. 28 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 1029.

⁴⁴⁵ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας και τῆς Παιδείας, φάκ. 29 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους δεύτερον, ὁ.π., σ. 1088.

του δασκάλου στο σχολείο της Μικρομάνης και του απονεμήθηκε το δίπλωμα Γ' βαθμού.

Τρεις μήνες μετά (17/9/1830)⁴⁴⁶ ο Διοικητής με επιστολή του προς τη Γραμματεία υπαινίσσεται ότι ο δάσκαλος δεν είναι ηθικός και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αρχίσει η σχολή να διαλύεται· «ή [...] ῥηθεῖσα σχολή χρήζει δύο πραγμάτων: Αον. Διδασκάλου ἠθικοῦ, Βον. Ἐξόδων ἕως 200 φοινίκων δι' ἐπισκευὴν τῶν ἀναγκαίων, ἐπειδὴ ἄνευ τούτων, ὅσον οὐπω διαλυθήσεται, καθὼς ἤρχισε νὰ διαλύεται διὰ τὸ Αον αἴτιον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἀποσιωπᾶται, διὰ τὸ εὐσχημον, καὶ νὰ διορθοῦται εὐπροσώπως, δι' εὐλογοφανῆ αἴτια» (η μεγαλύτερη απόσταση χαρακτήρων δική μας). Στη συνέχεια (29/9/1830)⁴⁴⁷ ο Γραμματέας γράφει στον Ανδρέα Μουστοξύδη ότι ο Φιλαλήθης «ἐγκριθεὶς παρὰ τῆς Ἐπιτροπῆς ἰκανὸς κατὰ τᾶλλα, κατηγορεῖται παρὰ τοῦ Διοικητοῦ διὰ κακοήθειαν». Γι' αυτό «πρὶν διαλυθῆ τὸ σχολεῖον ἐκεῖνο, παρακαλεῖσθε νὰ μᾶς στείλετε διδάσκαλον ἄξιον καὶ καλοήθη».

Σε διάστημα λιγότερο των πέντε ημερῶν είχε ληφθεῖ η απόφαση για απομάκρυνση του Φιλαλήθη και ο Μουστοξύδης ἔγραφε στις 3/10/1830⁴⁴⁸ προς το Γραμματέα Ν. Χρυσόγελο «εἶναι δύσκολον νὰ εὔρεθῆ μεταξὺ τῶν ὑποτρόφων μας ἕνας διδάσκαλος διὰ τὸ σχολεῖον τῆς

---

⁴⁴⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1346 (η μεγαλύτερη απόσταση χαρακτήρων δική μας).

⁴⁴⁷ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 31B και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1367.

⁴⁴⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχεῖο, Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 32 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος δεύτερον, ὁ.π., σ. 1371.

Μικρομάνης [...] ό Σταματιάδης [...] εἶναι ό καλύτερος άπ' όσους μᾶς ἔμειναν πρὸς τὸ παρόν».

Ο Κοκκώνης επισκέφθηκε το σχολείο της Μικρομάνης στο χρονικό διάστημα από τις 14/11/1830⁴⁴⁹ μέχρι τις 24/11/1830⁴⁵⁰. Δεν γνωρίζουμε αν είχε στο μεταξύ αποσταλεί προς το δάσκαλο διαταγή απόλυσης. Στην έκθεση για το σχολείο της Μικρομάνης γράφει ο Κοκκώνης «Ο διδάσκαλος τῆς Μικρομάνης εἶναι γνωστός εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ εἰς τὴν ἐπὶ τῆς Προπαιδείας ἐπιτροπήν, ἔξετασθεὶς παρ' αὐτῆς καὶ λαβὼν ἀποδεικτικὸν γ' βαθμοῦ [...] ἀκόμη ἀκολουθεῖ τὸ σύστημα τοῦ Πολίτου». Θεωρούμε ἀπίθανο να ἔστειλε ο Μουστοξύδης κάποιον δάσκαλο στη θέση του Φιλαλήθη και εκείνος, ως ἀπόφοιτος του Κεντρικού Σχολείου, να ἀκολουθοῦσε τὸ σύστημα του Πολίτη. Ἐνα ἐπιπλέον στοιχείο που συνηγορεῖ υπέρ του ὅτι δάσκαλος παρέμενε ἀκόμα ο Φιλαλήθης εἶναι ὅτι ο ἀνώνυμος δάσκαλος που περιγράφει ο Κοκκώνης εἶχε ἔξεταστεί ἀπὸ τὴν ἐπιτροπή και ἦταν κάτοχος διπλώματος Γ' βαθμοῦ.

Μέσα στις ἐπόμενες μέρες ο Διοικητὴς της περιοχῆς, η Γραμματεία ἀλλὰ και ο ἴδιος ο Κυβερνήτης ἔγιναν δέκτες εντόνων διαμαρτυριῶν εκ μέρους των κατοίκων της περιοχῆς, των Δημογερόντων, ἀλλὰ και των ἰδίων των μαθητῶν για τὴν ἀπομάκρυνση του Φιλαλήθη ἀπὸ τὸ σχολείο. Ὅλες οι διαμαρτυρίες ἐπισυνάπτονται μαζί με μια σύντομη ἀναφορὰ του

---

⁴⁴⁹ Τὴν ἡμερομηνία αὐτὴ βρισκόταν στην Καλαμάτα, ὅπου ἔγραψε τὴν έκθεση για τα σχολεία Κορώνης και Μεθώνης

⁴⁵⁰ Τὴν ἡμερομηνία αὐτὴ βρισκόταν στο Μαραθονήσι, ὅπου ἔγραψε τὴν έκθεση για τα σχολεία Καλαμάτας, Νησιοῦ, Μικρομάνης.

Διοικητή και αποστέλλονται στις 11/12/1830⁴⁵¹ προς τη Γραμματεία. Εικοσιένα Πρόκριτοι και οι Δημογέροντες της Μικρομάνης απευθύνουν τα παράπονά τους στον ίδιο τον Κυβερνήτη (7/12/1830)⁴⁵² γράφοντας χαρακτηριστικά «ὁ κύριος Χαραλάμπης Φιλαλήθης [...] ἐπεμελήθη τὴν πρόοδον τῶν παιδιῶν μας, ἔζησεν ἐνταῦθα μὲ χρηστοθήθειαν καὶ μὲ ζωὴν ἀδιάβλητον. Ἡμεῖς βλέπομεν τὰ παιδιά μας νὰ προοδεύουν εἰς τὰ μαθήματα ἀπεδίδομεν καθ' ἡμέραν ἄκρας εὐχαριστήσεις [...] Πλὴν ἡμεῖς καὶ τὰ παιδιά μας μένομεν ἤδη εἰς ἄκραν λύπην βλέποντες νὰ παύση τῶν χρεῶν του ὁ διδάσκαλος οὗτος διὰ διαταγῆς τῆς [...] Γραμματείας [...] μάλιστα ἀγνοοῦμεν τὰς αἰτίας. Ἐν μόνον ὑποπτευόμεθα μήπως τὸν διέβαλε ὁ πρόην γραμματεὺς τῆς Διοικήσεως τοῦ Τμήματος τούτου Δ. Τομαρᾶς, ὁ ὁποῖος ἴσως δὲν ἤθελεν ἐνεχθῆ κατὰ τοῦ διδασκάλου τούτου, τοῦ ὁποῖου σφετερισθεῖς ἐσχάτως καὶ ἐν μπαοῦλον ἀνεχώρησε. Θερμοπαρακαλοῦμεν [...] νὰ μὴ μᾶς στέρησῃ τὸν διδάσκαλον αὐτόν ...» (ἡ μεγαλύτερη ἀπόσταση χαρακτήρων δική μας).

Τὴν ἴδια μέρα (7/12/1830)⁴⁵³ οἱ μαθητὲς τοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ σχολείου συνυπογράφουν ἐπιστολὴ στον Κυβερνήτη, στὴν ὁποία εκθειάζουν τὰ προτερήματα καὶ τὶς ἀρετὲς τοῦ δασκάλου τους «τοῦ ὁποῖου ἡ χρηστοθήθεια, ἡ ἀδιάβλητος διαγωγή καὶ ἡ ἄοκνος ἐπιμέλεια μὲ τὸν χρόνον ἔγιναν ἐπαισθητὰ εἰς ἡμᾶς. Ἐπροβαίνομεν δὲ εἰς τὰ μαθήματα θαυμασίως, καθὼς θέλει πληροφορηθῆ ἡ Σ. Κυβέρνησις καὶ παρὰ τοῦ Γ. Ἐφόρου τῆς Παιδείας κυρίου Ἰ. Κοκκῶνη. Παρ' ἐλπίδα

---

⁴⁵¹ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 34 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ὁ.π., σ. 1550.

⁴⁵² ἴ.μ.

⁴⁵³ ἴ.μ.

βλέπομεν νὰ στέλλεται ἄλλος διδάσκαλος [...] τοῦτο μᾶς ἐπροξένησε μεγαλωτάτην τὴν λύπην [...] Τὰ δάκρυά μας καὶ ἡ ἄμετρος λύπη μας θέλουν τραπῆ εἰς χαράν, ὅταν ἐπιτύχωμεν τὴν [...] αἴτησιν ...».

Τις δύο αὐτές ἐπιστολές ἐστείλαν στις 8/12/1830⁴⁵⁴ οἱ Δημογέροντες Μικρομάνης στο νέο Διοικητὴ τῆς περιοχῆς Ἰωάννη Εὐγενίδη, μαζί με ἓνα συνοδευτικό σημεῖωμα στο οποίο τονίζουν ὅτι ὁ δάσκαλος «ἐφέρθη πολλὰ τιμίως καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐνταῦθα διαγωγῆς του, ἐπεμελήθη εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἐπαγγέλματός του, οἱ μαθηταὶ ἐπροώδευον κάλλιστα, ἐσυνήθισαν τὴν μέθοδόν του, καθὼς καὶ τὴν γραφὴν [...] ἂν κανεῖς τὸν διέβαλε, τὸ ἔπραξεν ἀπὸ κακίαν του, διότι ὁ δάσκαλος ἔζησεν ἀδιαβλήτως ἐνταῦθα» καὶ παρακαλοῦν τὸ νέο Διοικητὴ νὰ τις προωθήσει στη Γραμματεία.

Ὁ Διοικητὴς εκπληρώνοντας τὸ αἶτημα τῶν Δημογερόντων «δὲν δύναται νὰ ἐπιφέρῃ ἄλλην τινὰ παρατήρησιν παρ' ὅτι οἱ μαθηταὶ [...] δὲν δεικνύουν προθυμίαν, ἀφ' ὅτου ὁ νέος Σταματιάδης ἀνέλαβεν αὐτήν, ἐνῶ καὶ μέρος ἐξ αὐτῶν ἀπεμακρύνθη», ὅπως γράφει στην ἐπισυναπτόμενη ἀναφορὰ του πρὸς τὴ Γραμματεία στις 11/12/1830⁴⁵⁵.

Ὁ ἀπομακρυνθεὶς ἀπὸ τὸ σχολεῖο Χαραλάμπης Φιλαλήθης τελικὰ ἐπέστρεψε στὴν Αἰγίνα, ὅπου φοίτησε στο Πρότυπο σχολεῖο καὶ στις 21/7/1831 ἀποφοίτησε με βαθμὸ Γ', ἑβδομὸς στὴ σειρά ἐπιτυχίας⁴⁵⁶.

Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι ἐπίσης ἡ περίπτωση τοῦ δασκάλου στο ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο Κρανιδίου **Γεννάδιου Γεωργίου**.

---

⁴⁵⁴ ἴ.μ.

⁴⁵⁵ ἴ.μ.

⁴⁵⁶ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 41 καὶ Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρους τρίτον, ὁ.π., σ. 2001.

Υπενθυμίζουμε ότι ενώ για το συγκεκριμένο δάσκαλο είχαν εκφραστεί θετικά, τόσο ο Γραμματέας, όσο και ο Αστυνόμος της περιοχής, ο δάσκαλος απολύθηκε μετά από αίτημα του Διοικητή Ναυπλίου με το αιτιολογικό ότι δεν υπήρχε σεβασμός στο πρόσωπό του. Η απόλυση έγινε, ενώ η περιοδεία του Κοκκώνη ήταν σε εξέλιξη και μάλιστα λίγες μέρες⁴⁵⁷ πριν από την επίσκεψη του επιθεωρητή στο συγκεκριμένο σχολείο. Ο Γραμματέας απέλυσε ένα δάσκαλο, για τον οποίο ο ίδιος πριν καιρό είχε γράψει θετικά σχόλια, κάνοντας δεκτό το αίτημα του Διοικητή, χωρίς να περιμένει τη γνώμη του επιθεωρητή, αν ο δάσκαλος έπρεπε να απολυθεί ή όχι. Λίγες μέρες αργότερα, ο Κοκκώνης γράφει στην έκθεση για τα σχολεία της περιοχής του Ναυπλίου «*Ἄλλ' ὁ παλαιὸς διδάσκαλος Γ. Γεννάδιος δὲν ἤθελεν νὰ παραχωρήσῃ τὸν τόπον του, πρὶν ἴδη διαταγὴν περὶ τούτου τῆς Κυβερνήσεως. Φαίνεται ὅτι ἔχει καὶ ὑπερασπιστὰς ἐκ τῶν ἐντοπίων, οἵτινες θέλουν νὰ τὸν βαστάξωσιν εἰς πείσμα τῶν Δημογερόντων. Ἐγὼ ἀκούσας παρὰ τῆς Α.Ε. καὶ παρὰ τῆς Γραμματείας ταύτης, ὅτι ἐδιωρίσθη ἄλλος διδάσκαλος εἰς Κρανίδιον, εἶπα τοῦ παλαιοῦ διδασκάλου, ὅτι ἔπρεπε νὰ παραιτήσῃ τὸ σχολεῖον [...] καὶ νὰ μὴ γίνῃ αἴτιος καμμιάς ταραχῆς μεταξὺ τῶν πολιτῶν. Ἐπίσθη καὶ ἐσυμφώνησε μὲ τοὺς Δημογέροντας νὰ παραιτήσῃ τὸ σχολεῖον [...] κατὰ τὴν 22 τοῦ παρόντος, ἀφ' οὗ λάβῃ τὸν λογαριασμὸν τοῦ μισθοῦ του καὶ ἐν μαρτυρικὸν τῆς διαγωγῆς του»⁴⁵⁸.*

---

⁴⁵⁷ Η απόλυση έγινε στις 11/11/1830 και ο Κοκκώνης επισκέφθηκε το σχολείο στο διάστημα μεταξύ 11/11/1830 και 22/12/1830.

⁴⁵⁸ Βλ. Γ.Α.Κ., Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 34 και Δασκαλάκη, *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ὁ.π., σ. 1577.

Συμπεράσματα Ο Κοκκώνης επισκεπτόμενος τα περισσότερα σχολεία της Πελοποννήσου προκειμένου να επιθεωρήσει τους δασκάλους των σχολείων ακολούθησε κάποιες από τις αρχές που πρέπει να διέπουν την εκπαιδευτική αξιολόγηση. Ωστόσο, η αξιολόγηση όχι μόνο ήταν αποσπασματική, αλλά από τα **αντικείμενα αξιολόγησης** μόνο οι δάσκαλοι των αλληλοδιδασκτικών σχολείων είχαν επιπτώσεις από ενδεχόμενη κακή κρίση. Επιπλέον δεν αξιολογήθηκαν καθόλου οι δάσκαλοι του Κεντρικού Σχολείου, οι δάσκαλοι της Εκκλησιαστικής σχολής, οι δάσκαλοι σε περιοχές εκτός Πελοποννήσου, αλλά και σε όσες ο καιρός ή οι γεωμορφολογικές συνθήκες σε ευνοούσαν⁴⁵⁹.

---

⁴⁵⁹ Για παράδειγμα, στην περιοχή των Καλαβρύτων λειτουργούσαν τον Ιούνιο του 1830 τα εξής σχολεία, σύμφωνα με την αναφορά (29/6/1830) του Διοικητή Κ. Πελοπίδα:

α. αλληλοδιδασκτικά: Κέρτεζη, Κούταλη, Γουμένιτζα, Βαλημή, Ράχοβα.

β. ελληνικά: Ράχοβα.

Από τα έξι σχολεία της περιοχής των Καλαβρύτων ο Κοκκώνης δεν επισκέφθηκε τα σχολεία στη Βαλημή και στη Ράχοβα. Μάλιστα, στη σχετική έκθεσή του γράφει «Από την Περιστέρα, Βαλιμήν και Ράχοβαν, τόπους αντικειμένους εις τὸν δρόμον τὸν ὁποῖον ἐπῆρα, δὲν ἐπέρασα. Δὲν ἠδυνήθην δὲ νὰ πληροφορηθῶ, διὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Διοικητοῦ, ἂν εἰς τὴν Περιστέρα καὶ Βαλιμήν ὑπῆρχον σχολεία ἀλληλοδιδασκτικά, ὥστε νὰ μὴ χρονοτριβήσω ματαίως πηγαίνων εἰς ἐπιθεωρήσιν των, καθὼς καὶ εἰς ἄλλα μέρη τὸ ἔπαθον».

Σύμφωνα με τα όσα καταθέτει ο Κοκκώνης, δεν είχε υπόψη του την αναφορά του Διοικητή των Καλαβρύτων όταν επισκέφθηκε την περιοχή, άρα δεν ήξερε πόσα και ποια σχολεία λειτουργούν στην περιοχή και επιπλέον αποφάσισε να μην επισκεφθεί όσα σχολεία δεν «ήταν στο δρόμο του». Δεν έχουμε ενδείξεις αν αυτό συνέβη και στις άλλες περιοχές που επισκέφθηκε. Βλ. Γ.Α.Κ. Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας

Σκοπός της αξιολόγησης ήταν θεωρητικά η βελτίωση του εκπαιδευτικού συστήματος. Επιμέρους σκοποί ήταν η διευκόλυνση για λήψη σημαντικών αποφάσεων που αφορούσαν στους δασκάλους (διορισμός, απόλυση κλπ). Η έκφραση των αποτελεσμάτων δίνει επιπλέον μια άλλη παράμετρο της περιοδείας, αυτήν του κρατικού ελέγχου. Δεν είναι άνευ σημασίας το γεγονός, ότι όπως όλοι οι προκάτοχοι του Κοκκώνη ονομάστηκε αρχικά Έφορος, ενώ στη συνέχεια Γενικός Επιθεωρητής.

Ως προς το **χρόνο** η διαδικασία έγινε κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους, ωστόσο μία και μοναδική φορά και όχι με τη συχνότητα που όριζε ο Οδηγός. Τα περισσότερα από τα **κριτήρια** που έθετε ο Οδηγός του Sarazin ήταν σαφή. Ελάχιστα από αυτά αναφέρονται στις σχετικές εκθέσεις και ενδεχομένως ελάχιστα χρησιμοποιήθηκαν. Οι δάσκαλοι που αξιολογήθηκαν, εξετάστηκαν σε κάτι για το οποίο δεν είχαν καταρτιστεί. Οι **τεχνικές** που χρησιμοποίησε ήταν η παρατήρηση –τις περισσότερες φορές μία και μοναδική, άρα μη αντιπροσωπευτική– και η αξιολόγηση μέσω τρίτων.

Ο **φορέας** ήταν ενεργός, κύριος, και εσωτερικός στο εκπαιδευτικό σύστημα, αλλά χωρίς καμία εμπειρία σε σχολική τάξη οποιασδήποτε βαθμίδας⁴⁶⁰. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι επίτροποι του σχολείου δε χρησιμοποιήθηκαν από τον Κοκκώνη, ως ουδέτεροι αξιολογητές, αν και το προέβλεπε ο Οδηγός.

και της Παιδείας, φάκ. 34 και Δασκαλάκης *Τὰ περὶ παιδείας*, Μέρος τρίτον, ό.π., σ. 1556 (η μεγαλύτερη απόσταση χαρακτήρων δική μας).

⁴⁶⁰ Ο Κοκκώνης δε δίδαξε ποτέ και όταν του ζητήθηκε, το απέφυγε, επικαλούμενος λόγους υγείας. Βλ. Τζήκας, *Ι. Π. Κοκκώνης ...*, ό.π., σσ. 92, υποσ. 92.

Η έκφραση των αποτελεσμάτων έγινε επίσημα με αναφορές στη Γραμματεία, όχι όμως με ενιαία έντυπα και με ενδείξεις για αρκετά σφάλματα: «γνωριμίας», «στερεοτύπου», «λογικό» και «προσδοκίας». Όσον αφορά στην αξιοποίηση των αποτελεσμάτων έμεινε ικανοποιημένος μόνο από τρεις δασκάλους, από τους οποίους ένας έλαβε πρώτο βαθμό (ο μοναδικός), ένας το δεύτερο και ένας τον τρίτο βαθμό. Ένας υποψήφιος δάσκαλος κρίνεται κατάλληλος από τον Κοκκώνη γι' αυτό και προτείνει το διορισμό του. Δύο εν ενεργεία δάσκαλοι δεν ικανοποίησαν τον Επιθεωρητή, γι' αυτό και προτείνει να φοιτήσουν στο Κεντρικό σχολείο της Αίγινας. Ένας άλλος χρειάζεται βελτίωση στη μέθοδο, χωρίς να αναφέρονται περαιτέρω λεπτομέρειες. Σε μία περίπτωση προτείνει να βρεθεί άλλος δάσκαλος, χωρίς όμως να υπάρχουν ενδείξεις για απομάκρυνση του δασκάλου και φοίτηση του στο Κεντρικό Σχολείο. Τέλος, για δύο περιπτώσεις δασκάλων ο Επιθεωρητής έγραψε εντελώς διαφορετικές απόψεις, η μία εκ των οποίων είχε ως συνέπεια την απόλυση, ενώ η άλλη όχι. Κανείς δάσκαλος δεν αμφισβήτησε την κρίση του Επιθεωρητή. Μοναδική περίπτωση αμφισβήτησης του Κοκκώνη αποτελεί ο Διοικητής Μεσσηνιακών Φρουρίων, ο οποίος μετά το πέρας της περιόδου με επιστολή του προς τον Κυβερνήτη ζητά να αντικατασταθεί ένας δάσκαλος, τον οποίο ο Κοκκώνης έκρινε κατάλληλο.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην προσπάθεια των Ελλήνων να δημιουργήσουν οργανωμένο κράτος εντάσσεται η σταδιακή οργάνωση της δημόσιας εκπαίδευσης και οι πρώτες απόπειρες εποπτείας. Στην αρχή άτυπα, αργότερα θεσμοθετημένα, με ολοένα πιο σαφείς άξονες, κριτήρια και συντονισμένες προσπάθειες.

Η πρόσληψη δύο δασκάλων στο σχολείο της Αθήνας εκ μέρους των μελών της Φιλομούσου Εταιρείας το 1824 υπήρξε η πρώτη απόπειρα άτυπης κρίσης δασκάλων με κριτήρια, πριν από την έναρξη της εκπαιδευτικής διαδικασίας, μερική ως προς το **εύρος** και ποιοτική ως προς τη **φύση** των δεδομένων. Το **κριτήριο** ήταν σχετικό, η **σχέση** επικοινωνίας αξιολογητή – αξιολογούμενου είναι έμμεση, οι **φορείς** αξιολόγησης, τα μέλη της Εταιρείας είναι ενεργοί και εκτός εκπαιδευτικού χώρου. Η **έκφραση** των αποτελεσμάτων έγινε με δημόσια έκθεση, στον τύπο της εποχής. Ακολουθήθηκε το **σχήμα**: προγραμματισμός → υλοποίηση → αξιολόγηση. Τα **κριτήρια** ήταν μόνο η επιστημονική και παιδαγωγική κατάρτιση. Ως **τεχνική** χρησιμοποιήθηκε η συνέντευξη των υποψηφίων δασκάλων. Τα μέλη της Εταιρείας είναι πιθανό να υπέπεσαν στο σφάλμα «στερεοτύπου», καθώς και στο σφάλμα «προσδοκίας».

Κατά τη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα εισάγεται δειλά η αλληλοδιδακτική μέθοδος στα ελάχιστα σχολεία που λειτουργούν στην επαναστατημένη Ελλάδα. Ταυτόχρονα ορίζεται στη θέση του Εφόρου της

παιδείας ο Θεόκλητος Φαρμακίδης, σημαίνουσα προσωπικότητα της εποχής. Η ίδρυση πρότυπου διδασκαλείου στο Άργος δεν έδωσε καρπούς, αφού λειτούργησε για πολύ μικρό χρονικό διάστημα και σταμάτησε όταν ο Ιμπραήμ εισέβαλε στην Πελοπόννησο.

Ο Φαρμακίδης παραιτήθηκε σύντομα από τη θέση του Εφόρου της Παιδείας για προσωπικούς λόγους και στη θέση του διορίστηκε ο Γρηγόριος Κωνσταντάς, άνθρωπος με πολλές γνώσεις, μεγάλη εκπαιδευτική εμπειρία και κύρος. Το 1825 ξεκίνησε περιοδεία στις Κυκλάδες. Ο αρχικός προγραμματισμός του ήταν να περιοδεύσει τα σχολεία των Κυκλάδων και να διαπιστώσει την ικανότητα των πρωτοβάθμιων δασκάλων, αλλά και στοιχεία της προσωπικότητας και του χαρακτήρα τους με μη μετρήσιμα κριτήρια. Ο σκοπός της επίσκεψής του ήταν παιδαγωγικός – συμβουλευτικός. Η φύση των δεδομένων ήταν ποιοτική και σχετική. Η σχέση επικοινωνίας αξιολογούντος - αξιολογούμενου ήταν άλλοτε άμεση και άλλοτε έμμεση. Ως προς το ρόλο του αξιολογούμενου, επρόκειτο για ετεροαξιολόγηση. Η έμφαση δινόταν στο αποτέλεσμα και όχι στη διαδικασία. Ως προς το μοντέλο αξιολόγησης, σχεδιάστηκε εκείνο της λήψης αποφάσεων. Η μέθοδος αξιολόγησης ήταν η παρατήρηση και οι άξονες αναφοράς ήταν κυρίως η συμπεριφορά του δασκάλου εντός και εκτός τάξης (εντός ή εκτός σχολείου) και η «ικανότητά» του. Τα κριτήρια της αξιολόγησης ήταν η τιμιότητα, η χρηστοθήθεια, η ενάρετη ζωή, η θεοσέβεια και η σωφροσύνη. Ως προς το χρόνο, η αξιολόγηση προβλεπόταν πριν από την εκπαιδευτική διαδικασία. Ο φορέας αξιολόγησης (ο Έφορος Παιδείας) ήταν ενεργός και εσωτερικός. Η έκφραση των αποτελεσμάτων είχε προβλεφθεί να γίνει επίσημα με αναφορά στο Γραμματέα και ενδεχομένως δημόσια στον τύπο της εποχής. Ακολουθήθηκε το σχήμα: προγραμματισμός → υλοποίηση → αξιολόγηση μόνο ως προς το πρώτο μέρος. Εξαιτίας

αντιμενικών δυσκολιών δεν υλοποιήθηκε. Η περιοδεία αυτή ωστόσο, είχε ως αποτέλεσμα την εισαγωγή της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου στα σχολεία της ελεύθερης Ελλάδας.

Ερχόμενος ο Ιωάννης Καποδίστριας στο ελληνικό κράτος, ασχολήθηκε από την πρώτη στιγμή με την οργάνωση της εκπαίδευσης. Με κυριότερους συνεργάτες του, τον Ν. Χρυσόγελο και τον Ανδρ. Μουστοξύδη, προσπάθησε αρχικά να έχει μια εικόνα της κατάστασης των σχολείων, μέσω αναφορών των κατά τόπους Διοικητών και Έκτακτων Επιτρόπων για την «ικανότητα» και το «ηθικό» των δασκάλων, δίνοντας έμφαση σε στοιχεία της προσωπικότητας και του χαρακτήρα τους μη μετρήσιμα, με υποκειμενικά ίσως και λανθασμένα κριτήρια και δημιουργώντας παρερμηνείες για το παιδαγωγικό και διδακτικό τους έργο. Στη διαδικασία αυτή ενεπλάκησαν και άλλα πρόσωπα με μικρή ή καθόλου συνάφεια με τον εκπαιδευτικό χώρο, ολιγογράμματοι ή εντελώς αναλφάβητοι (δημογέροντες, κάτοικοι, μαθητές και Αστυνομία), οι οποίοι δε γνώριζαν ούτε τη φύση και το περιεχόμενο ούτε την ιδιαιτερότητα του διδασκαλικού έργου. Οι προσωρινοί Διοικητές και οι Έκτακτοι Επίτροποι σε μεμονωμένες περιπτώσεις έκαναν κατάχρηση εξουσίας με άσχημες συνέπειες για τους δασκάλους.

Στις δεκάδες αναφορές που στάλθηκαν ως απάντηση στις τρεις εγκυκλίους της Κυβέρνησης υπάρχουν στοιχεία της εκπαιδευτικής αξιολόγησης όπως την αντιλαμβάνεται η σύγχρονη επιστήμη. Τα **αντικείμενα αξιολόγησης** ήταν οι δάσκαλοι των αλληλοδιδασκτικών και των ελληνικών σχολείων. Ο **σκοπός** των αναφορών ήταν αρχικά διαγνωστικός. Στην πορεία όμως, οι αναφορές είχαν ως αποτέλεσμα την απόλυση ή μετακίνηση κάποιων δασκάλων. Επομένως ο σκοπός της αναφοράς των Διοικητών μετεξελίχθηκε σε λήψη αποφάσεων. Ως προς το **χρόνο**, η αξιολόγηση έγινε κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής

διαδικασίας, με εξαίρεση τρεις δασκάλους που έγινε πριν το διορισμό τους. Ως προς το **εύρος** ήταν μερική και ως προς τη **φύση** των δεδομένων ήταν ποιοτική και σχετική με σχετικά **κριτήρια**, ασαφή και πολλαπλώς ερμηνευόμενα, γι' αυτό και εντοπίζονται πολλά σφάλματα, όπως «κριτηρίου», «γνωριμίας», «στερεοτύπου», «λογικό» και «κεντρικής τάσης». Από τους **φορείς** αξιολόγησης, οι Διοικητές και οι Έκτακτοι Επίτροποι ήταν ενεργοί, χωρίς καμία συνάφεια με τον εκπαιδευτικό χώρο, αλλά με αυξημένες εξουσίες. Χωρίς συνάφεια με τον εκπαιδευτικό χώρο αλλά και ολιγογράμματοι ή εντελώς αναλφάβητοι ήταν και τα πρόσωπα τα οποία έδωσαν τις πληροφορίες στους Διοικητές, οι δημογέροντες, οι κάτοικοι και η Αστυνομία. Οι προσωρινοί Διοικητές και οι Έκτακτοι Επίτροποι είχαν εκτός από την εμπιστοσύνη του Κυβερνήτη, ήθος, μόρφωση και άλλα προσόντα, αλλά σε σε μεμονωμένες περιπτώσεις η γνώμη του Διοικητή ερχόνταν σε αντίθεση με εκείνη του Κυβερνήτη ή του Γραμματέα. Υπάρχει μόνο μία περίπτωση που ο ενεργός αξιολογητής είναι ο δάσκαλος, ο οποίος εξέτασε συνάδελφό του για να διαπιστώσει την επάρκειά του. Στην περίπτωση αυτή η μέθοδος είναι η αλληλοαξιολόγηση και ο φορέας ενεργός ως προς τη διαδικασία της εξέτασης, αλλά ουδέτερος ως προς την αναφορά του προς το Διοικητή. Η **σχέση επικοινωνίας** αξιολογούντος - αξιολογούμενου ήταν σε ελάχιστες περιπτώσεις άμεση και στη συντριπτική πλειονότητα έμμεση, αφού ο Διοικητής ελάμβανε πληροφορίες από θεσμικούς παράγοντες που κατά κανόνα δεν ήταν σχετικοί με την εκπαίδευση, οι περισσότεροι ήταν αναλφάβητοι και δε γνώριζαν ούτε τη φύση και το περιεχόμενο ούτε την ιδιαιτερότητα του διδασκαλικού έργου. Ως προς το **ρόλο του αξιολογούμενου**, επρόκειτο για ετεροαξιολόγηση. Η **έμφαση** δινόταν στο αποτέλεσμα και όχι στη διαδικασία. Η **μέθοδος** αξιολόγησης ήταν κυρίως η αξιολόγηση μέσω τρίτων. Η **έκφραση των αποτελεσμάτων** έγινε επίσημα με αναφορά στο Γραμματέα και σε μεμονωμένες περιπτώσεις

στον ίδιο τον Κυβερνήτη. Ακολουθήθηκε το **σχήμα**: προγραμματισμός → υλοποίηση → αξιολόγηση μόνο ως προς το δεύτερο και τρίτο μέρος επαρκώς. Υπάρχει απόκλιση μεταξύ του προγραμματισμού και της αξιολόγησης. Δεν υπήρξε αμφίδρομη αξιολόγηση ούτε αμφισβήτηση στην κρίση των φορέων. Εξαίρεση αποτελούν δύο δάσκαλοι που εξέφρασαν σοβαρές ανησυχίες για την εγκυρότητα της κρίσης όσων αποφαίνονται για εκπαιδευτικά ζητήματα, ενώ είναι ολιγογράμματοι ή αναλφάβητοι. Όσον αφορά στην αξιοποίηση των αναφορών των Διοικητών, διαπιστώσαμε ότι σε μερικές περιπτώσεις διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο όσον αφορά στη λήψη αποφάσεων για το μέλλον των εκπαιδευτικών.

Με την κυκλοφορία του Οδηγού της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου του Γάλλου παιδαγωγού Sarazin, ορίστηκαν τα «καθήκοντα» των δασκάλων και ταυτόχρονα θεσμοθετήθηκε ο γενικός επιθεωρητής των σχολείων, θέση που κατέλαβε ο μεταφραστής του Οδηγού Ιωάννης Κοκκώνης, ο οποίος περιόδευσε τα περισσότερα σχολεία της Πελοποννήσου με σκοπό να διαπιστώσει την επάρκεια των δασκάλων, αποκλίνοντας, όμως σε αρκετά σημεία από αυτά που όριζε ο Οδηγός. Ο Κοκκώνης επισκεπτόμενος τα περισσότερα σχολεία της Πελοποννήσου προκειμένου να επιθεωρήσει τους δασκάλους των σχολείων ακολούθησε κάποιες από τις αρχές που πρέπει να διέπουν την εκπαιδευτική αξιολόγηση. Ωστόσο, η αξιολόγηση όχι μόνο ήταν αποσπασματική, αλλά από τα **αντικείμενα αξιολόγησης** μόνο οι δάσκαλοι των αλληλοδιδασκτικών σχολείων είχαν επιπτώσεις από ενδεχόμενη κακή κρίση. Επιπλέον δεν αξιολογήθηκαν καθόλου οι δάσκαλοι σε περιοχές εκτός Πελοποννήσου. Κανένα άλλο δομικό ή λειτουργικό μέρος του εκπαιδευτικού συστήματος δεν αξιολογήθηκε.

Σκοπός της αξιολόγησης ήταν μεν η βελτίωση του εκπαιδευτικού συστήματος, αλλά στους επιμέρους σκοπούς ήταν και η διευκόλυνση για

λήψη αποφάσεων που αφορούσαν την επαγγελματική ανέλιξη των δασκάλων. Τα **κριτήρια** ήταν καθορισμένα από τον Οδηγό του Sarazin. Έχουμε αρκετές ενδείξεις να πιστεύουμε ότι έγιναν σφάλματα «γνωριμίας», «στερεοτύπου», «λογικό» και «προσδοκίας». Οι **τεχνικές** που χρησιμοποίησε ήταν η παρατήρηση και η αξιολόγηση μέσω τρίτων. Ο **φορέας** ήταν ενεργός, κύριος, εσωτερικός στο εκπαιδευτικό σύστημα. Η έκφραση των αποτελεσμάτων έγινε περιγραφικά και επίσημα, μέσω των 13 εκθέσεων που συνέταξε ο επιθεωρητής. Εντοπίσαμε δύο μορφές εκθέσεων, μία έντυπη κωδικοποιημένη και μία χειρόγραφη. Σε κάποιες περιπτώσεις ο Κοκκώνης επισυνάπτει και **ιδιόχειρα σημειώματα** των δασκάλων ή των μαθητών, ως τεκμήρια για όσα αναφέρει στην έκθεσή του. Όλες οι εκθέσεις γράφτηκαν σχεδόν αμέσως μετά την επιθεώρηση των σχολείων της κάθε περιοχής και όχι μετά την ολοκλήρωση όλης της περιόδου. Παρά το γεγονός ότι το Διάταγμα 1373 με τις Οδηγίες δεν έκανε λόγο για τα «**τῶν κοινῶν γραμμάτων**» λεγόμενα σχολεία, ο Κοκκώνης έκανε λόγο για αρκετά από αυτά στις εκθέσεις του. Μερικές φορές αναφέρει το όνομα του διδάσκοντος και τον αριθμό των μαθητών και άλλες κάποια στοιχεία επιπλέον που του έκαναν εντύπωση. Στη συνοπτική του έκθεση αναφέρει επιπλέον ότι υπάρχουν 15 δάσκαλοι σε ιδιαίτερα σχολεία, για τα οποία σημείωσε μόνο τον αριθμό των μαθητών. 44 φορές έκανε μνεία στην υλικοτεχνική υποδομή του σχολείου. Στα στοιχεία των δασκάλων περιλαμβάνονται το ονοματεπώνυμο, η ηλικία, ο τόπος καταγωγής και τα τυπικά προσόντα (μόρφωση – προϋπηρεσία). Μία φορά παραθέτει και χαρακτηριστικό σημείο της εξωτερικής εμφάνισης, 27 φορές αναφέρει το μισθό του και 7 φορές τη «φάκνα» του. Τις περισσότερες φορές αναφέρεται και το **επώνυμο** του δασκάλου. Εξαίρεση αποτελούν οι ιερωμένοι, τους οποίους αναφέρει όπως τους προσφωνούν οι συμπολίτες τους. Χωρίς όνομα αναφέρονται ένας δάσκαλος με «σεσαλευμένον τὸν νοῦν», οι γυναίκες δασκάλες και ένας

δάσκαλος ο οποίος υπήρξε μαθητής ενός «αντιπάλου» του στο παρελθόν. Σε όλους αυτούς, τους «ανώνυμους» δασκάλους έγινε εκ μέρους του επιθεωρητή μια εκούσια άτυπη αξιολόγηση, πριν καν γίνει οποιαδήποτε επίσημη αναφορά.

Σε 36 περιπτώσεις ο Κοκκώνης ανέφερε τα θετικά σημεία που παρατήρησε στους δασκάλους, τους οποίους επισκέφθηκε κατά την περιοδεία του. Αυτές αφορούν: α) στη διδακτική ή και παιδαγωγική ικανότητα β) στη διάθεσή τους να βελτιωθούν γ) στην πρόοδο των μαθητών δ) στη συμπεριφορά τους εντός ή εκτός σχολείου. Οι αναφορές του Κοκκώνη σε αρνητικά σημεία του δασκάλου είναι κατά πολύ λιγότερες (37) από εκείνες που αφορούν στα θετικά σημεία (97). Αυτές αφορούν: α) στα διοικητικά – υπηρεσιακά καθήκοντα β) στην επιστημονική και παιδαγωγική κατάρτισή τους και στην εφαρμογή του Οδηγού γ) στην επίδοση των μαθητών δ) στη συμπεριφορά τους εντός και εκτός τάξης ε) σε χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς τους. Σε 4 περιπτώσεις **συγκρίνει** δασκάλους, ενώ σε 2 περιπτώσεις **δικαιολογεί** τα αρνητικά τους σημεία. Σε 16 περιπτώσεις αναφέρει επιπλέον τη **διδασχθείσα** ύλη και μερικά **χαρακτηριστικά της διδασκαλίας**. Σε 37 περιπτώσεις προτείνει στη Γραμματεία να βελτιώσει την **υλικοτεχνική υποδομή** των σχολείων, όπως να επισκευάσει το κτίριο, να στείλει πίνακες, βιβλία κλπ. Δεν έχουμε όμως επαρκή στοιχεία στη διάθεσή μας για να υποστηρίξουμε, αν και κατά πόσο υλοποιήθηκαν οι προτάσεις του Κοκκώνη.

Όσον αφορά στην αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της Επιθεώρησης, εντοπίσαμε μόνο τρεις περιπτώσεις, κατά τις οποίες ο Κοκκώνης έμεινε ικανοποιημένος από την κατάρτιση, την παιδαγωγική και διδακτική ικανότητα και την πιστή εφαρμογή του Οδηγού. Για τους υπόλοιπους δεν κάνει λόγο, με εξαίρεση μεμονωμένες περιπτώσεις για

τους οποίους προτείνει να φοιτήσουν στο Κεντρικό σχολείο της Αίγινας. Αξιοπρόσεκτες είναι δύο περιπτώσεις. Η πρώτη αφορά σε δάσκαλο, για τον οποίο έγραψε με διαφορά ημερών εντελώς διαφορετικές απόψεις, η μία εκ των οποίων τον οδηγούσε σε απόλυση, ενώ η άλλη όχι. Η δεύτερη αφορά σε δάσκαλο, για τον οποίο υπήρξε πλήρης διάσταση απόψεων μεταξύ επιθεωρητή και Διοικητή, αμφισβήτηση της κρίσης του Επιθεωρητή και διάθεση να επιβληθεί η γνώμη του Διοικητή σε αμιγώς εκπαιδευτικά θέματα. Εντοπίσαμε τέλος, τρεις περιπτώσεις δασκάλων οι οποίοι απομακρύνθηκαν σε ημερομηνία μεταγενέστερη της επίσκεψης του Κοκκώνη, χωρίς να αναφέρουν τίποτα σχετικό οι αντίστοιχες εκθέσεις. Κανένας δάσκαλος δεν αμφισβήτησε την αξιολόγηση. Αξιοπρόσεκτες επίσης είναι δύο περιπτώσεις δασκάλων, οι οποίοι απολύθηκαν μετά από αίτημα των Διοικητών της περιοχής, ενώ η περιουσία του Κοκκώνη ήταν σε εξέλιξη και για τους οποίους είχαν γραφεί στο παρελθόν επαινετικές κρίσεις από έγκριτα πρόσωπα.

Το τραγικό τέλος που είχε η περίοδος του Ιωάννη Καποδίστρια, σήμανε τη λήξη πολλών θεσμών στον τομέα της εκπαίδευσης. Η περίοδος που ακολούθησε μέχρι την έλευση του Όθωνα δεν άφησε περιθώρια για διαδικασίες μετα-αξιολόγησης, ώστε να έχουμε μαρτυρίες από τους ίδιους τους πρωταγωνιστές των εκπαιδευτικών πραγμάτων για την πραγματοποίηση ή όχι των σκοπών και των στόχων τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

Αρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας μέχρι τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς Βασιλείας:

- τ. 1, τ. 2, τ. 7, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Δ. Α. Μαυρομάτη, ἐν Ἀθήναις 1857, ἐπανεκδόσεις ὑπὸ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, Ἀθῆναι 1971,
- τ. 8, ἐκδόσεις Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, Ἀθῆναι 1974,
- τ. 9, τ. 10, ἐκδόσεις Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, Ἀθῆναι 1976,
- τόμ. 13, ἐκδόσεις Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, Ἀθῆναι 1981.

Γενικά Αρχεῖα του Κράτους, Αρχεῖο Αγώνος, Μινιστέριο / Γραμματεία / Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας [1821 – 1827], φάκ. 04, 06, 11Α.

Γενικά Αρχεῖα του Κράτους, Αρχεῖο περιόδου Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια / Μινιστέριο / Γραμματεία / Υπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας [1828 - 1833], φάκ. 23, 24, 27, 43, 44, 46, 49, 55, 57, 21B, 22B, 30A, 30B, 31B, 34B, 36B, 37B, 38B, 39B, 53A, 35A, 36A, 45, 47, 50, 52, 56, 22A, 31A, 34A, 35B, 39A, 40A, 45, 54, 19, 20, 41, 42, 48, 51, 21A, 37A, 38A, 53B.

π. Ερμῆς ὁ Λόγιος, 1811 – 1820.

Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος, 1824, 1828, 1829, 1830.

Ἡ Αἰγινιαία, ἐφημερὶς φιλολογικὴ, ἐπιστημονικὴ καὶ τεχνολογικὴ, ἐκδιδομένη ἄπαξ τοῦ μηνός, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Τυπογραφίᾳ, ἐν Αἰγίνῃ 1831.

ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΑΡΘΡΑ

- Apple M., «Αν η αξιολόγηση των εκπαιδευτικών είναι η απάντηση, ποια είναι η ερώτηση;», μτφ. Νίκος Σύφαντος, π. *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, τχ. 58, Αθήνα 2001.
- Dakin D., *Ο Αγώνας των Ελλήνων για την Ανεξαρτησία: 1821 – 1833*, μτφ. Ρένια Σταυρίδη – Πατρικίου, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1989².
- Ebel R. L., *Essentials of Educational Measurement*, Prentice Hall, N. J. 1979.
- Emin J.-C., "Conciliating Internal and External Evaluation: A difficult game whose stakes are real pupils" in J. Solomon, (ed.), *Trends in the Evaluation of Education Systems: School (Self-) Evaluation and Decentralization*, ΥΠΕΡΤΗ, Π.Ι., Ε.Ε., Athens 1998.
- Frazer Ch. *Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ ἐλληνικὴ ἀνεξαρτησία: 1821 – 1852*, μτφ. Ἰωσήφ Ροηλίδης, Cambridge University Press, 1969, ἐκδ. Δόμος, Αθήνα 1987.
- Guba E. G., Lincoln Y. S., *Fourth generation evaluation*, thousand oaks, Sage publications, 1989.
- Henderson E., *The evaluation of in-service teacher training*, Croom Helm, London 1978.
- House E. R., Introduction (to Evaluation Theory), in T. Kellaghan, D. L. Stufflebeam, L. A. Wingate (eds), *International Handbook of Educational Evaluation*, Part 1, Great Britain, Kluwer Academic Publishers, 2003.
- Houssaye J., «Δεκαπέντε παιδαγωγοί σταθμοί στην ιστορία της παιδαγωγικής σκέψης», μτφ. Δέσποινα Καρακατσάνη, βιβλιοκριτική: Μαρία Ηλιού, π. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 2001, τχ. 116, Αθήνα.
- Layton E., «The Greek Press at Malta of the American Board of Commissioners for foreign missions (1822 – 1833)», *Εραμιστής*, τόμ. Θ', τχ. 53, 1971, Αθήνα.
- MacDonald J. B., «Η Αξιολόγηση και ο έλεγχος της Εκπαίδευσης», π. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, τχ. 11, 1989, Αθήνα.

- Nevo D., *School – Based Evaluation*, Elsevier Science Ltd, Pergamon G.B. 1995.
- Nolan J., Hoover L., *Teacher supervision and evaluation: theory into practice*, Wiley, N.J. 2008.
- Peccio G., *Ἡ Ἑλλάς κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1825*, μτφ. Σταματίου Α. Αντωνοπούλου, τύποις Ἀττικῆς Ὀρίζοντος, ἐν Ἀθήναις 1885.
- Popham W. J., Carlson D., «Deep dark deficits of the Adversary Evaluation model» in G. F. Madaus, M. Scriven, D. L. Stufflebeam (eds), *Evaluation models: Viewpoints on Educational and Human Services Evaluation*, Kluwer – Nijhoff Publishing, Boston 1983.
- Pratt K. J., R. Stenning, *Managing staff appraisal in schools, training manual*, Van Nostrand Reinhold, G.B. 1989.
- Pratt K. J., Stenning R., *Managing staff appraisal in schools, training manual*, Van Nostrand Reinhold, G.B. 1989.
- Solomon J., *Trends in the evaluation of education systems: School (self) evaluation and decentralization*, YPEPTH, PI and European Commission, Athens 1998.
- Schriewer, J. – Holmes, Br. (eds.) *Theories and Methods in Comparative Education*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 1990.
- Scriven M. S., "Evaluation Perspectives and Procedures" in W. J. Popham (ed.), *Evaluation in Education: Current Applications*, McCutchan, USA 1974.
- Scriven M. S., *Evaluation: Formative, Summative, and Goal-free*, in T. Husen – T. N. Postlethwaite (eds), *The international Encyclopedia in Education*, 2nd edition, vol. 4, Elsevier Science Ltd., Great Britain, Pergamon, 1994.
- Stufflebeam D. L., Foley W. J., Gephart W. J., Guba E. G., Hammond R. I., Merriman H. O., Provus M. M., *Educational evaluation and decision making*, Peacock, Itaska III, 1971.
- Troyer M., Pace R., *Evaluation in teacher education : prepared for the Commission on Teacher Education*, American Council on Education, Washington, D.C. 1944.
- Tyler R. W., «A rationale for Program Evaluation», in G. F. Madaus, M. Scriven, D. L. Stufflebeam (eds), *Evaluation models: Viewpoints on*

Educational and Human Services Evaluation, Kluwer – Nijhoff Publishing, Boston 1983.

Webster W. J., Stufflebeam D. L., «The state of theory and practice in educational evaluation in large Urban school districts», Address presented at the annual meeting of AERA, Toronto 1978.

Αβδάλη Α., «Ο Καποδίστριας και η επιτροπή της προπαιδείας», *Δωδώνη Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, τ. ΚΓ', τχ. Α', Ιωάννινα 1994.

Αγγέλου Αλκ. «Η εκπαίδευση», *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, τ. ΙΑ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1975.

Αθουσάκης Α., *Η εκπαίδευση στην Αργολίδα, Κορινθία και Μεγαρίδα κατά την καποδιστριακή περίοδο (1828-1832)*, εκδ. Καταγράμμα, Κόρινθος 2003.

Αμυγδαλάκη Ε. – Παρασκευοπούλου Α., «Κωνσταντάς Γρηγόριος, [1753(;), Μηλιές Πηλίου - 1844, Μηλιές Πηλίου]», <http://www.lib.uoa.gr/hellinomnimon/authors//Konstandas.html>, (πρόσβαση στις 23/8/2008).

Ανδρέου Απ. – Παπακωνσταντίνου Γ., *Εξουσία και Οργάνωση – Διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος*, εκδ. Νέα Σύνορα – Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα 1994.

Ανδρέου Απ. (επιμ.), *Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου: βασική κατάρτιση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών: διήμερο της Ο.Ι.Ε.Λ.Ε.*, Εκδοτικός Όμιλος Συγγραφέων – Καθηγητών, Αθήνα 1992.

Ανδρέου Απ., «Διαπιστώσεις από την ιστορική περιοδολόγηση στη διοίκηση και εποπτεία της ελληνικής εκπαίδευσης», π. *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, 1994, τχ. 26, Αθήνα.

Αντωνίου Δ., *Νέοφυτος Νικητόπουλος, (1795 – 1846), Πορεία ζωής ενός Δημητσανίτη δασκάλου ανάμεσα στην έλπίδα και την πραγματικότητα*, χ. έ, Αθήνα 1998.

Ανωμήτρης Τζ., «Το ιδιαίτερο σχολείο του Φαρακλού», εφ. *Τα Βατικά*, αρ. φ. 251, Ιούλιος 2007.

Αποστολόπουλος Κ., *Η αξιολόγηση της διδασκαλίας των εκπαιδευτικών από τους συναδέλφους τους, ως διαδικασία επαγγελματικής ανάπτυξης και αποτίμησης της διδακτικής ικανότητας των εκπαιδευτικών*, δ.δ., Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Αθήνα 2008.

Βακαλόπουλος Απ., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, η μεγάλη ελληνική επανάσταση, τ. Η': Ιωάννης Καποδίστριας ή η επώδυνη γένεση του νεοελληνικού κράτους*, χ.έ, Θεσσαλονίκη 1988.

Βαρδουنيώτης Δ. «Τὸ ἐν Ἀργεῖ Κεντρικὸν Σχολεῖον τῆς Ἑλλάδος», *Ἀργολικὸν Ἡμερολόγιον 1910, ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις συλλόγου τῶν Ἀργείων, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Δημ. Τερζόπουλου, ἐν Ἀθήναις 1910*, <http://argolikiniivliothiki.gr/2009/07/03/%CF%84%CE%BF-%CE%B5%CE%BD-%CE%AC%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9-%CE%BA%CE%B5%CE%BD%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%BD-%CF%83%CF%87%CE%BF%CE%BB%CE%B5%CE%AF%CE%BF%CE%BD-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B5%CE%BB%CE%BB-2/>, (πρόσβαση στις 15/10/2009).

Βελέλης Α., *Ὁ Καποδίστριας ὡς θεμελιωτῆς τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως ἐν Ἑλλάδι, Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων, Ἐν Ἀθήναις 1925*³.

Βεργίδης Δ., «*Η συμβολή της αξιολόγησης στην εκπαιδευτική πολιτική*», στο Γ. Μπαγάκης (επιμ.), *Αξιολόγηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και σχολείου*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2001, σσ. 40 – 60.

Βισβίτζης Ι., «*Η Κοινοτική διοίκησης των Ελλήνων κατά την Τουρκοκρατίαν*» στο *L'Hellenisme Contemporain: Le cinq-centieme anniversaire de la prise de Constantinople, Athènes 1953*, <http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/visvitzis.html> (πρόσβαση στις 4/10/2007).

Βοβολίνης Κ., *Η Εκκλησία εις τὸν Ἀγῶνα τῆς Ἐλευθερίας: 1453 – 1953*, ἐκδ. Κέρκυρα, Αθήνα 2003².

Βουρβέρης Κ., *Γρηγόριος Κωνσταντάς, ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους*, Ἑλληνικὴ Ἀνθρωπιστικὴ Ἐταιρεία, Διεθνὲς Κέντρον Ἀνθρωπιστικῶν καὶ Κλασσικῶν Ἐρευνῶν, σειρὰ πρώτη: Ἀρχαιότης καὶ σύγχρονα προβλήματα, ἀρ. 64. Αθήναι 1974.

- Βρεττός Γ., *Η εκπαίδευση στη Μήλο: 1829 – 1999*, δ.δ., Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών – Φιλοσοφική Σχολή – Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας – Τομέας Παιδαγωγικής, Αθήνα, 2009.
- Βουρνάς Τ., *Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας, από την επανάσταση του 1821 ως το κίνημα του Γουδί (1909)*, εκδ. Αφοι Τολίδη Ο.Ε., χ.χ.
- Βώρος Φ., «Η κοινωνική διάσταση της αξιολόγησης του εκπαιδευτικού έργου», *Πρακτικά του Συνεδρίου της Ε.Μ.Ε.*, Θεσσαλονίκη 1989.
- Βώρος Φ. Κ., «Κυοφορία διατάγματος για την ανάδειξη στελεχών Εκπαίδευσης», π. *Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης*, τχ. 29, 1994, Αθήνα.
- Βώρος Φ., «Αξιολόγηση της αξιολόγησης στην εκπαίδευση», *Φιλολογική*, τχ. 70, Αθήνα 2000.
- Βώρος Φ. Κ., «Από την ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης: ένα κεφάλαιο μεγαλείου και οδύνης», *εκπαιδευτική ηλεκτρονική πύλη www.alfavita.gr*, (πρόσβαση στις 3/8/2006).
- Βώρος Φ. Κ., «Αξιολόγηση διδασκόντων, διδασκομένων και άλλων ενόχων», <http://www.voros.gr/ekp/axiol.doc>, (πρόσβαση στις 31/8/2009).
- Γεδεών Μ., *Η Πνευματική κίνησης του Γένους κατά τον ΙΗ' και ΙΘ' αιώνα*, έκδ. φροντίδα Άλκης Άγγέλου – Φίλιππος Ήλιοῦ, έκδοτική Έρμης Ε.Π.Ε, Αθήνα 1976.
- Γελαδάκη Σ. *Η παροχή της εκπαιδευτικής γνώσης κατά την καποδιστριακή περίοδο: αναλυτικά προγράμματα και σχολικά βιβλία*, δ.δ., Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών - Φιλοσοφική Σχολή - Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας - Τομέας Παιδαγωγικής, χ.έ., Αθήνα 1998.
- Γελαδάκη Σ., «Η νομοθεσία περί σχολικών βιβλίων κατά τον 19ο αιώνα: Η καποδιστριακή περίοδος», 2^ο Διεθνές Συνέδριο: *Η παιδεία στην αυγή του 21ου αιώνα, Ιστορικοσυγκριτικές προσεγγίσεις*, Συνεδριακό Κέντρο Πανεπιστημίου Πατρών, 4–6 Οκτωβρίου 2002.
- Γερούκαλης Δ., Σεργεντάνη Έ., Κουτσάκη Λ., «Των Ελλήνων οι κοινότητες», http://www.antibaro.gr/society/ippokraths_koinothtes.php (πρόσβαση στις 30/6/2006).

- Γεωργουσόπουλος Κ., «Τραγελαφικά», εφ. *Τα Νέα*, 13/5/2006.
- Γιανναράς Χρ., *Η νεοελληνική ταυτότητα*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1983².
- Γιανναράς Χρ., *Όρθοδοξία και Δύση στη νεώτερη Ελλάδα*, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1996²
- Γούδας Αν., *Βίοι παράλληλοι τῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος διαπρεψάντων ἀνδρῶν*, τόμ. Α', ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου, ἐν Ἀθήναις 1869 και τόμ. Β', Τύποις Χ. Ν. Φιλαδελφέως, Ἀθήνησι 1874².
- Γουρναρόπουλος Γ., Κοντάκος Αν., «Ο θεσμός του διευθυντή στο ελληνικό δημοτικό σχολείο: μια ιστορική αναδρομή», π. *Διοικητική Ενημέρωση*, 2003, τχ. 25.
- Γριτσόπουλος Τ., *Σχολή Δημητσάνης, χ.ε.*, ἐν Ἀθήναις 1962.
- Γρόλλιος Γ., Λιάμπας Τ., Τζήκας Χρ., «Ορισμένα ζητήματα σχετικά με την ιστορία της αξιολόγησης του εκπαιδευτικού», στο Κάτσικας Χ. – Καββαδίας Γ., *Η Αξιολόγηση στην Εκπαίδευση: Ποιος, ποιον και γιατί*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2002.
- Δανιηλίδης Δ. «Οι νεοελληνικές κοινότητες» http://www.ardin.gr/Arxeio_Ardin/2004/ardin_48/daniilidis_koinotites/daniilidis_koinotites.htm (πρόσβαση στις 4/10/2007).
- Δασκαλάκης Άπ., *Κείμενα – πηγαί τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, σειρά τρίτη, Τὰ περὶ παιδείας, Ἡ ἐκπαιδευτικὴ προσπάθεια τῶν ἐπαναστατικῶν κυβερνήσεων καὶ ἐπὶ Καποδίστρια – Κανονισμοὶ καὶ Προγράμματα – Σχολεῖα καὶ διδάσκαλοι, Μέρος πρῶτον, δεῦτερον καὶ τρίτον*, Τυπογραφεῖον Παν. Ἀθ. Κλεισιούνη, Ἀθήναι 1968.
- Δεσποτόπουλος Αλ., *Ὁ Κυβερνήτης Καποδίστριας καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἑλλάδος*, διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία, ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, χ.έ., Ἀθήναι 1954.
- Δημαράς Αλ., «Μεθοδολογικά ζητήματα στην ιστοριογραφία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης», *Επίκαιρα Θέματα Ιστορίας Εκπαίδευσης, Πρακτικά 1ου Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης*, επιμ. Σήφης Μπουζάκης, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002.
- Δημαράς Κ., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1985⁴.

- Δημαράς Κ., «Γρηγόριος Κωνσταντᾶς», *Ιστορικά Φροντίσματα, Α' Ὁ Διαφωτισμὸς καὶ τὸ κορύφωμά του*, ἐκδ. φροντίδα Πόπη Πολέμη, ἐκδ. Πορεία, Ἀθήνα 1992.
- Δημητρόπουλος Ευστ., «Ἡ ἀξιολόγηση του εκπαιδευτικοῦ καὶ ὁ σχολικὸς σύμβουλος», *Πληροφοριακὸ Δελτίο Ο.Λ.Μ.Ε.*, τχ. 569, 1984.
- Δημητρόπουλος Ευστ., *Εκπαιδευτικὴ Αξιολόγηση, μέρος πρώτο, Ἡ ἀξιολόγηση τῆς ἐκπαίδευσης καὶ του εκπαιδευτικοῦ ἔργου*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα, 1991³.
- Δούκας Χρ., «Ἡ αυτοαξιολόγηση στὴν ἐκπαίδευση, Ουτοπία καὶ πράξη του John MacBeath», *Σύγχρονη Ἐκπαίδευση*, τχ. 124, Ἀθήνα 2002.
- Δούκας Χρ., *Εκπαιδευτικὴ πολιτικὴ καὶ ἐξουσία: ἡ περίπτωση τῆς ἀξιολόγησης των εκπαιδευτικῶν, 1982-1994*, ἐκδ. Γρηγόρης, Ἀθήνα 1997.
- Δραγούμης Ν., *Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις*, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Λαζ. Βηλαρά, Ἐν Ἀθήναις 1874.
- Εὐαγγελίδης Τρ., *Ἡ Παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Ἀναστατικὲς ἐκδόσεις*, Ἀθήνα ΜCMXCII².
- Ευαγγελόπουλος Σπ., *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Ἐκπαίδευσης*, τ. Α' καὶ τ. Β', ἐκδ. Δανιά, Ἀθήνα 1989.
- Ευαγγελόπουλος Σπ., *Ἑλληνικὴ ἐκπαίδευση*, τ. Α' καὶ τ. Β', ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1998.
- Ζαγάκης Π., «Ἀξιολόγηση του εκπαιδευτικοῦ ἔργου», π. *Λόγος καὶ Πράξη*, τχ. 53, Ἀθήνα 1993.
- Ζαΐρης Μ., «Μία συνθετικὴ πρόταση ἀξιολόγησης των συντελεστῶν τῆς ἐκπαίδευσης», π. *Σχολεῖο καὶ Ζωή*, τχ.10, Ἀθήνα 1996.
- Ζουγανέλη Κ., Καφετζόπουλος Κ., Σοφού Ε., Τσάφος Β., «Ἀξιολόγηση του εκπαιδευτικοῦ ἔργου», π. *Επιθεώρηση Ἐκπαιδευτικῶν θεμάτων*, τχ. 13, Ἀθήνα 2007.
- Ἡλιάδου – Ταχου Σ., «Τὰ ἰδρύματα ἐκπαίδευσης εκπαιδευτικῶν τῆς ὑστερῆς Τουρκοκρατίας», *Μακεδνόν, Περιοδικὴ Ἐπιστημονικὴ Ἐκδοση τῆς Παιδαγωγικῆς Σχολῆς Φλώρινας του Α.Π.Θ.*, τχ. 8, Φλώρινα 2001.

- Θεοδωράτος Χρ. «Διοικήσεις και Έποπτεία Έκπαιδευσεως», *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. δεύτερος, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήναι 1967.
- Ισηγόνης Αντ., *Ιστορία τής Παιδείας*, χ.έ., Ρόδος 1958.
- Καββαδίας Γ., Τσιριγώτης Θανάσης, «Μύθοι και πραγματικότητες για την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών», π. *Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης*, τχ. 47, Αθήνα 1997.
- Καζαμιάς Α., «Για μια νέα ανάγνωση της ιστορικο-συγκριτικής μεθόδου: Προβληματισμοί και σχεδίασμα», *Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, τχ. 1, 2002.
- Καλαφάτη Έλ., *Τὰ σχολικά κτίρια τής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης 1821 – 1929: από τις προδιαγραφές στον προγραμματισμό*, Ιστορικό Αρχείο Έλληνικής Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1988.
- Καραμπελιάς Γ., *Κοραΐς και Γρηγόριος Ε΄: Κοινωνικές συγκρούσεις και Διαφωτισμός στην προεπαναστατική Σμύρνη (1788 – 1820)*, Εναλλακτικές εκδόσεις, Αθήνα 2009.
- Καραμπελιάς Γ., *Η ανολοκλήρωτη επανάσταση του Ρήγα: «κόψε το ρόδο πριν μαραθεί»*, Εναλλακτικές εκδόσεις, Αθήνα 2011.
- Καρατζιά – Σταυλιώτη Ελ., Λαμπρόπουλος Χ., *Αξιολόγηση αποτελεσματικότητας και ποιότητα στην εκπαίδευση: εκπαιδευτικός σχεδιασμός και οικονομία*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2006.
- Κασιμάτη Α., «Διδακτική πράξη και αξιολόγηση», π. *Ευκλείδης Γ'*, τχ. 53 – 54, Αθήνα 2000.
- Κασσωτάκης Μ., «Αξιολόγηση διδασκαλίας», *Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια – Λεξικό*, τ. 2, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1989.
- Κασσωτάκης Μ., «Το αίτημα της αντικειμενικής αξιολόγησης του εκπαιδευτικού έργου και τα προβλήματά του», *Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου – βασική κατάρτιση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών*, Εκδοτικός Όμιλος Συγγραφέων – Καθηγητών, Αθήνα 1992.
- Κασσωτάκης Μ., Πρόλογος στο Χ. Δούκας, *Εκπαιδευτική πολιτική και εξουσία*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2000.

- Κασσωτάκης Μ., «Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου και των εκπαιδευτικών», π. *Η Λέσχη των Εκπαιδευτικών*, τχ. 30, Αθήνα 2003.
- Κασσωτάκης Μ., «Αξιολόγηση και Επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών», στο Κοσμίδου – Hardy Χ. (επιμ.) *Ποιότητα του εκπαιδευτικού έργου και αξιολόγηση*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2005.
- Κασσωτάκης Μ. – Φλουρής Γ., *Μάθηση και Διδασκαλία: τ. Β', Θεωρία, Πράξη και Αξιολόγηση της διδασκαλίας*, χ.τ., Αθήνα 2005.
- Καταρτζής Δ., *Τὰ εύρισκόμενα*, έπιστασία Κ. Θ. Δημαρᾶ, εκδ. Έρμης, Αθήνα 1970.
- Κατσουλάκης Σ., «Η σωστή αξιολόγηση των εκπαιδευτικών», π. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, τχ. 6, Αθήνα 1994.
- Κιλμπασάνης Θ., «Γεώργιος Κλεόβουλος, ο παιδαγωγός, ο Φιλιππουπολίτης», π. *Θρακικά*, σειρά Β', τ. 11^{ος}, Αθήνα 1996 – 1997, σσ. 259 – 269.
- Κόκκωνας Γ., *Οί μαθητές του Κεντρικού Σχολείου (1830–1834)*, Ιστορικό Αρχείο Έλληνικής Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Κέντρο Νεοελληνικῶν Έρευνῶν Ε.Ι.Ε, Αθήνα 1997.
- Κοκκώνης Ί., *Περίληψις τῆς γενομένης αναφοράς εις την επί τῆς προπαιδείας έπιτροπήν*, έν τῇ Έθνικῇ Τυπογραφίᾳ, έν Αιγίνη 1830.
- Κοντογιάννης Σπ., *Διονύσιος παραδαλός, ό από Ρέοντος και Πραστοῦ (1812 – 1833), Μητροπολίτης Κυνourίας (1833 – 1852)*, εκδ. Αποστολικῆς Διακονίας τῆς Έκκλησίας τῆς Ελλάδος, Αθήναι 1977.
- Κορδατζή – Πρασσά Αν., *Η εκπαίδευση στις Κυκλάδες κατά την Καποδιστριακή περίοδο (1828 – 1832)*, δ.δ., Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Τομέας Ιστορίας, Φιλοσοφική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνῶν, Αθήνα 1996.
- Κορδατζή – Πρασσά Αν., «Η εκπαίδευση στις Βόρειες Σποράδες κατά την επαναστατική και την καποδιστριακή περίοδο (1821-1832)», *Αρχείο Θεσσαλικῶν Μελετῶν*, τ. 12 (1999), σ. 33.
- Κούκκου Έλ., «Από τὸ εκπαιδευτικὸν ἔργον τοῦ Ί. Καποδίστρια: μερικαὶ ἄγνωστοι σελίδες», *Δελτίο Ιστορικῆς καὶ Έθνολογικῆς Έταιρείας τῆς Ελλάδος*, τ. 9, χ.τ. 1956, σσ. 214 – 222.

- Κούκκου Έλ., : *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία, 1803-1822, Η φιλόμουσος Εταιρεία της Βιέννης, χ.έ., Αθήναι 1968.*
- Κούκκου Έλ., *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία 1827 – 1832: Β΄ Τὰ εκπαιδευτικά ιδρύματα τῆς Αἰγίνης, χ.έ., Αθήναι 1972.*
- Κούκκου Έλ., «*Η Παιδεία ἀπὸ τὸ 1821 ὡς τὸ 1827*», *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ. ΙΒ΄: Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση καὶ ἡ ἴδρυση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, Αθήνα 1975, σσ. 589 – 593.*
- Κουλούρη Χρ. – Λοῦκος Χρ., *Τὰ πρόσωπα τοῦ Καποδίστρια: Ὁ πρῶτος Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδας καὶ ἡ νεοελληνικὴ ἰδεολογία (1831 – 1996),* ἐκδ. Πορεία, Αθήνα 1996.
- Κωνσταντινίδης Έ., *Ἰωάννης Καποδίστριας καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ του πολιτικὴ, φωτοτυπικὴ ἐπανεκδοσις, Αθήναι 1983.*
- Κωνσταντινόπουλος Χρ., *Ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση στὴν περίοδο 1828 – 1832, χ. έ., Αθήνα 1975.*
- Κωνσταντινόπουλος Χρ., *Ἡ Αἴγινα στὰ χρόνια τοῦ Καποδίστρια, χ. έ., Αθήνα 1968.*
- Κωτίδης Αντ., «*Ποιους καθηγητὲς φοβίζεται ἡ ἀξιολόγηση*», εφ. *Το Βήμα, 3/3/2002.*
- Λάντος Χρ., «*Ἡ ἐκπαίδευση στὴ Σάμο κατὰ τὴν καποδιστριακὴν περίοδο (1828-1830): Ἡ κρίση τοῦ 1829*», *Πρακτικὰ διημερίδας «Τοπικὴ Ἱστορία καὶ ἀρχεῖα*», Σάμος 1991, σσ. 169– 190.
- Λαμπράκη – Παγανού Αλ., *Ἡ ἐκπαίδευση τῶν Ἑλληνίδων κατὰ τὴν Ὀθωνικὴν περίοδο, χ. έ., Αθήνα 1988.*
- Λαμπράκη – Παγανού Αλ., *Τὸ ὑπόμνημα τοῦ Ι. Καποδίστρια γιὰ τὰ εκπαιδευτήρια τῆς Hofwyl: εἰσαγωγή, μετάφραση, σχόλια, παράρτημα με ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς Καποδίστρια – Fellenberg, ἐκδ. Ἐπικαιρότητα, Αθήνα 1989.*
- Λεοντίου Ν., «*Ἀξιολόγηση τῆς ἐκπαίδευσης: μὴ επιτακτικὴ ἀνάγκη*», π. *Νέα Παιδεία, τχ. 4, χειμ. 1978, Αθήνα.*
- Λεοντσίνης Γ., «*Συνθήκες ὑποδοχῆς τοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ συστήματος ἐκπαίδευσης στὸν ἐλληνικὸ χῶρο καὶ στὶς παρούσες*», <http://www.academia.edu> (πρόσβαση στὶς 18/8/2012).

- Λιανός Θ. Π., «Καιρός για αξιολόγηση», εφ. *Το Βήμα*, 20/5/2001.
- Λουκέρης Δ., Κατσαντώνη Σπ., Συρίου Ι., «Αξιολόγηση του έργου του εκπαιδευτικού», *Επιθεώρηση εκπαιδευτικών θεμάτων*, τχ. 15, 2009, σσ. 180 – 194.
- Λούκος Χρ., *Ἡ ἀντιπολίτευση κατὰ τοῦ Κυβερνήτη Ἰω. Καποδίστρια: 1828 – 1831*, ἐκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1988.
- Μαλαφάντης Κ., «Το γλωσσικό ζήτημα κατὰ το νεοελληνικό διαφωτισμό», http://www.pee.gr/e22_3_04/malafantis.htm, (πρόσβαση στις 23/8/2008).
- Μάμουκας Ανδρ., *Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, ἤτοι συλλογὴ τῶν περὶ τὴν ἀναγεννωμένην Ἑλλάδα συνταχθέντων πολιτευμάτων, νόμων καὶ ἄλλων ἐπισήμων πράξεων, ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τέλους τοῦ 1832*, τόμ. Β', ἐκ τῆς τοῦ Ἡλίου Χριστοφίδου τυπογραφίας, ἐν Πειραιεῖ 1839.
- Μαντάς Π., Ταβουλάρη Ζ., Δαλαβίκας Θ. «Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου», *Επιθεώρηση εκπαιδευτικών θεμάτων*, τχ. 15, 2009, σσ. 195 – 209.
- Ματσαγγούρας Η., *Θεωρία και Πράξη της Διδασκαλίας*, τ. Α', ἐκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002².
- Μαυρογιώργος Γ., *Εκπαιδευτικοί και αξιολόγηση*, ἐκδ. Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα 1993.
- Μαυροσκούφης Δ., «Τα σχέδια της επιτροπής του 1824 για την οργάνωση της ελληνικής εκπαίδευσης και ο ανώνυμος πίναξ παραστήνων τον διοργανισμόν της κοινῆς εκπαιδύσεως κατὰ τους τρεις βαθμούς της παιδείας: μια ιστορική αποκατάσταση», *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 1995, τχ. 22, Αθήνα.
- Μεταλληνός Γ. πρωτ., *Παράδοση και ἀλλοτρίωση*, ἐκδ. Δόμος, Αθήνα 1994²
- Μεταλληνός Γ., «Κοινοτισμός στη δουλεία», π. Αρδην, τχ. 48, Αθήνα 2004, σσ. 58 – 59.
- Μουρτζανός Θ. πρωτ., *Γρηγόριος Κωνσταντάς: βίος, ἔργο*, δ.δ. Τμήμα Κοινωνικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας, Θεολογικὴ σχολή, Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2009.

- Μπαμπούνης Χ., *Η Γραμματεία «των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Εκπαιδεύσεως» και η εκπαιδευτική πραγματικότητα κατά την καποδιστριακή περίοδο*, δ.δ. Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 1998.
- Μπελιᾶ Έλ., *Η ἐκπαίδευσις εἰς τὴν Λακωνίαν καὶ τὴν Μεσσηνίαν κατὰ τὴν Καποδιστριακὴν περίοδον, (1828 – 1832)*, Γραφικὰ Τέχνηαι Χ. Παπούλια & ΣΙΑ Ο.Ε., ἐν Ἀθήναις 1970.
- Μπελιᾶ Έλ., «*Ἡ παιδεία τῶν Κρητῶν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν καὶ τὴν Καποδιστριακὴν περίοδον*», π. *Μνημοσύνη*, τχ. 1, 1967.
- Μπελιᾶ Έλ., «*Ἰδρυση καὶ λειτουργία σχολείων στὴν Πελοπόννησο ἐπὶ Καποδίστρια*», *Πρακτικὰ Γ' Διεθνῶς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν* (Καλαμάτα, 8 – 15 Σεπτεμβρίου 1985), Αθήνα 1987 – 1988, σσ. 129 – 137.
- Μπελιᾶ Έλ., «*Στέγαση σχολείων Ἀρκαδίας ἐπὶ Καποδίστρια*», *Πρακτικὰ Β' τοπικοῦ Συνεδρίου Ἀρκαδικῶν Σπουδῶν* (Τεγέα – Τρίπολη, 11 – 14 Νοεμβρίου 1988), *τιμητικός τόμος εἰς Γεώργιον Μερικαν*, Αθήνα 1990, σσ. 517 – 528.
- Μπελιᾶ Έλ., «*Ἐκπαιδευτικὴ πραγματικότης στὴν Κυνουρία ἐπὶ Καποδίστρια*», *Πρακτικὰ τοῦ Ἀρκαδικοῦ Πνευματικοῦ Συμποσίου* (1992), ἐκδ. Ε.Π.Σ., Αθήναι 1994, σσ. 84 – 96.
- Μπουζάκης Σ., *Νεοελληνικὴ Ἐκπαίδευση (1821 – 1985): ἐξαρτημένη ἀνάπτυξη*, ἐκδ. Gutenberg, Αθήνα 1986.
- Μπουζάκης Σ., «*Ὅψεις τῆς Ἱστοριογραφίας Νεοελληνικῆς Ἐκπαίδευσης*», *Ἐπίκαιρα Θέματα Ἱστορίας Ἐκπαίδευσης, Πρακτικὰ 1ου Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου Ἱστορίας Ἐκπαίδευσης*, επιμ. Σήφης Μπουζάκης, ἐκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002.
- Μωραΐτης Δ., *Ἱστορία τῆς Παιδαγωγικῆς, χ.έ.*, ἐν Ἀθήναις 1927.
- Νούτσος Μ., «*Ἐκπαιδευτικοὶ καὶ φαντάσματα ἀξιολόγησις*», π. *Ἐκπαιδευτικὴ Κοινότητα*, (2001 – 2002), τχ. 60, Αθήνα.
- Νούτσος Π., «*Ποιος θα ἀξιολογήσει τοὺς "ἀξιολογητές";*», εφ. *Το Βήμα*, Αθήνα 13/1/2002.

- Νούτσος Χ., «Το έμφυλο αξίωμα του επιθεωρητή»,
<http://phedps.uoi.gr/cnoutsos/index.htm> (πρόσβαση στις 22/10/2006).
- Ξωχέλλης Π., *Ο εκπαιδευτικός στον σύγχρονο κόσμο : ο ρόλος και το επαγγελματικό του προφίλ σήμερα, η εκπαίδευση και η αποτίμηση του έργου του*, εκδ. Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα 2005.
- Ο.Λ.Μ.Ε., «Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου», Πληροφοριακό Δελτίο ΟΛΜΕ, τχ. 645, Αθήνα 1995.
- Παλαιοκρασάς Σ. κ. ά., *Η Αξιολόγηση της Εκπαίδευσης*, εκδ. Ίων, Αθήνα 1997.
- Πανταζόπουλος Ν., «Ο ελληνικός κοινοτισμός και η νεοελληνική κοινοτική παράδοση», π. Αρδην, τχ. 44, Αθήνα 2003, σ. 32.
- Παπαγγελής Θ. Π., «Η αξιολόγηση των εκπαιδευτικών», εφ. *Το Βήμα*, Αθήνα, 3/2/2002.
- Παπαγεωργίου Β., *Ο Καποδίστριας εις την εκπαίδευσιν*, εκδ. Έρμου, Αθήναι 1939.
- Παπαγεωργίου Ν., *Εκπαιδευτικό έργο: προβληματισμός, σχεδιασμός, υλοποίηση, αξιολόγηση: 14 Δεκεμβρίου 1991, Αθήνα, Ξενοδοχείο Εσπερία*, εκδ. Ο.Λ.Μ.Ε, Αθήνα 1992.
- Παπαδάκη Λ., *Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα – Γιάννενα 1992.
- Παπαθεοδώρου Ν., *Απόπειρα προσέγγισης της φυσιγνωμίας και του χαρακτήρα του Γρηγορίου Κωνσταντά*, εκδ. Θεπταλός, Λάρισα 2001.
- Παπακωνσταντίνου Θ., *Συμβολές στην Εκπαιδευτική Ιστορία του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ου}*, εκδ. Δέσπ. Μαυρομμάτη, Αθήνα 1996².
- Παπακωνσταντίνου Κ., *Ο Θεόκλητος Φαρμακίδης δάσκαλος του Γένους*, εκδ. Πνευματικού – Πολιτιστικού Οργανισμού Δήμου Νίκαιας, Λάρισα 2002.
- Παπακωνσταντίνου Π., «Εκπαιδευτικό έργο: από τον προβληματισμό στο σχεδιασμό», στο Ο.Λ.Μ.Ε, *Συζητήσεις για την εκπαίδευση: Εκπαιδευτικό έργο: Προγραμματισμός, Σχεδιασμός, Υλοποίηση, Αξιολόγηση*, χ.έ., Αθήνα 1992.

- Παπακωνσταντίνου Π., *Εκπαιδευτικό έργο και αξιολόγηση στο σχολείο*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 1993.
- Πασπαλιάρης Γ., «Η εκπαιδευτική πολιτική του Ιωάννη Καποδίστρια (1828 – 1831)», π. *Αναγέννηση*, τχ. 364, Αθήνα 1999.
- Πηγιάκη Π., *Προετοιμασία σχεδιασμός και αξιολόγηση της διδασκαλίας: διδακτικῆ μεθοδολογία*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1999.
- Πολέμης Ι., «Το εν Μάλτα Ελληνικόν τυπογραφείον της L.M.S.», π. *Ερανοιστῆς*, τόμ. Γ' τχ. 60, Αθήνα 1973.
- Πολυχρονόπουλος Π., «Ένα πρότυπο για την αξιολόγηση της εκπαιδευτικής λειτουργίας», π. *Νέα Παιδεία*, τχ. 13, 1980, Αθήνα.
- Πολυχρονόπουλος Π., «Φιλοσοφική, Παιδαγωγική και Κοινωνιολογική Θεώρηση της Αξιολόγησης», π. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τχ. 58, Αθήνα 1991.
- Πολυχρονόπουλος Π., «Προβλήματα εκπαιδευτικής αξιολόγησης: Έξι προβλήματα για έρευνα», π. *Νέα Παιδεία*, τχ. 17, 1981, Αθήνα.
- Ρέππας Χρ., «Αξιολόγηση και "αποτελεσματικό" σχολείο: κριτική της νεοφιλελεύθερης προσέγγισης», <http://www.paremyasis.gr/2005/ek130705.htm> (πρόσβαση στις 15/11/2006).
- Σάθας Κ., *Νεοελληνική Φιλολογία, Βιογραφίαι τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμψάντων Ἑλλήνων, ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐθνεγερσίας (1453 – 1821)*, ἐκ τῆς Τυπογραφίας τῶν τέκνων Ἀνδρέου Κορομηλᾶ, ἐν Ἀθήναις 1868.
- Σαραζίνος, *Ἐγχειρίδιον διὰ τ' ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα ἢ *Ὁδηγὸς* τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου*, μτφ. Ἰ. Π. Κοκκῶνη, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Τυπογραφίᾳ, Ἐν Αἰγίνῃ 1830.
- Σβορώνος Ν., *Επισκόπηση της Νεοελληνικῆς ιστορίας*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1976.
- Σβορώνος Ν., *Ἀνάλεκτα Νεοελληνικῆς Ἱστορίας καί Ἱστοριογραφίας*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1987³.
- Σολομών Ι., *Εξουσία και τάξη στο νεοελληνικό σχολείο. Μια τυπολογία των σχολικών χώρων και πρακτικῶν 1820 – 1900*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1992.

- Σολομών Ι., Μοντέλα και πρακτικές εκπαιδευτικής αξιολόγησης: Μορφές κοινωνικού ελέγχου και συγκρότηση παιδαγωγικών υποκειμένων, *Virtual School, The Sciences of Education Online*, 1 (3), <http://web.auth.gr/Virtualschool/1.2/TheoryResearch/CongressSolomon.html>. (πρόσβαση στις 15/2/2007).
- Σουρμελής Δ., *Ιστορία τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν ὑπὲρ Ἐλευθερίας ἀγῶνα: ἀρχομένη ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν πραγμάτων*, ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ἀνδρέου Κορομηλά, Ἐν Αἰγίνῃ 1834.
- Σπεράντσας Θ., «Γρηγόριος Κωνσταντᾶς», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, 7ος τόμ., χ. ἐ., Ἀθήναι 1965.
- Σπεράντσας Θ., *Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὡς ἔφορος τῆς παιδείας ἀνὰ τὰς Κυκλάδας*, ἀνάτυπον ἐκ τῆς ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν, τόμ. Α' 1960, Τύποις Γ. Δ. Κυπραίου, Ἐν Ἀθήναις 1960.
- Στεργίου ΕΛ., «Αξιολόγηση εκπαιδευτικῶν: Με ποια κριτήρια;», *Νέο Εκπαιδευτικὸ Ὑλικό του ΥΠΕΠΘ – Αξιολόγηση καὶ Διοίκηση Α'βάθμιας καὶ Β'θμιας Εκπαίδευσης*, Διεθνὲς Συνέδριο, Ἄρτα 14 – 16 Μαρτίου 2008, Πάτρα 2008.
- Τζήκας Χρ., *Ι. Π. Κοκκώνης: Ὁ ρόλος του στη θεμελίωση καὶ τὰ πρῶτα βήματα τῆς Δημοτικῆς ἐκπαίδευσης στην Ελλάδα*, ἐκδόσεις Gutenberg, Ἀθήνα 1999.
- Τιος Φρ., *Ἡ Ελλάδα τοῦ Καποδίστρια: Ἡ παρούσα κατάσταση τῆς Ἑλλάδος (1828 – 1833) καὶ τὰ μέσα γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἀνοικοδόμησή της*, μτφ. Ἀ. Σπήλιου, Εἰσαγωγή – Ἐπιμέλεια – Σχόλια Τάσου Βουρνᾶ, ἐκδ. Ἀφῶν Τολίδη, χ.χ.
- Τρουλης Γ. Μ., «Αξιολόγηση εκπαιδευτικῶν», *Παιδαγωγικὴ Ψυχολογικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια Λεξικό*, ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1989.
- Τσαπρουνής Θ., «Ἡ ἀξιολόγηση του εκπαιδευτικοῦ ἔργου. Προβληματισμοί, δυνατότητες, προοπτικὴ», *Νέο Εκπαιδευτικὸ Ὑλικό του ΥΠΕΠΘ – Αξιολόγηση καὶ Διοίκηση Α'βάθμιας καὶ Β'θμιας Εκπαίδευσης*, Διεθνὲς Συνέδριο, Ἄρτα 14 – 16 Μαρτίου 2008, Πάτρα 2008.
- Τσιριγώτης Θ., «Ἡ αναδιάρθρωση στην Εκπαίδευση», στο Χ. Κάτσικας – Γ. Καββαδίας (επιμ.), *Ἡ ἀξιολόγηση στην ἐκπαίδευση: Ποιος, ποιὸν καὶ γιατί;*, ἐκδ. Σαββάλα, Ἀθήνα 2002.

- Τσουκαλάς Γ., «Οι εγγενείς αδυναμίες των Εθνοσυνελεύσεων και των προσωρινών Κυβερνήσεων και οι επιπτώσεις τους στην εκπαίδευση της επαναστατικής περιόδου (1821 – 1827)», π. *Επιστημονικό Βήμα*, τχ. 6, Αθήνα 2006.
- Τσουρινάκης Α., «Η σχετική και η Ουδέτερη αξιολόγηση», π. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τχ. 7, Απρ. – Ιούν. 1982, Αθήνα.
- Φασουλής Κ., «Η ποιότητα στη διοίκηση του ανθρώπινου δυναμικού της εκπαίδευσης: Κριτική προσέγγιση στο σύστημα "Διοίκηση ολικής ποιότητας" – Δ.Ο.Π. (T.Q.M.)», π. *Επιθεώρηση εκπαιδευτικών θεμάτων*, τχ. 4, 2001, Αθήνα.
- Φιλιππίδης Δ., Κωνσταντᾶς Γρ., *Γεωγραφία Νεωτερική περί τῆς Ἑλλάδος*, ἐπιμ. Αἰκατερίνη Κουμαριανού, ἐκδ. Ἐρμῆς, Ἀθήνα 1970.
- Φλουρῆς Γ., «Αναντιχοιχία εκπαιδευτικῶν σκοπῶν, Αναλυτικῆ Προγράμματος και Εκπαιδευτικῶν Μέσων: Μερικὲς ὄψεις τῆς Εκπαιδευτικῆς Αντιφατικότητας, στο Καζαμίας Α. – Κασσωτάκης Μ. (επιμ.), *Ελληνικὴ εκπαίδευση, Προοπτικὲς ανασυγκρότησης και εκσυγχρονισμού*, ἐκδ. Σείριος, Ἀθήνα 1995.
- Φυριππῆς Ε., *Ευρωπαϊκὴ ἐπίδραση στην ελληνικὴ εκπαιδευτικὴ πολιτικὴ κατὰ τον 19ο αἰῶνα*, δ.δ., Εθνικὸ και Καποδιστριακὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν – Παιδαγωγικὸ Τμῆμα Δημοτικῆς Εκπαίδευσης, Ἀθήνα 1997.
- Φυριππῆς Ε., «Η διοίκηση και η εποπτεία τῆς πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στη Γαλλία και στην Ελλάδα το 19ο αἰῶνα», *Επιθεώρηση Επιστημονικῶν και Εκπαιδευτικῶν Θεμάτων*, τ. Α, τχ. 1, Ἀθήνα 1999.
- Φωτεινόπουλου Θ., «Ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδος», *Μεγάλῃ Παιδαγωγικῇ Ἐγκυκλοπαίδεια – Herder*, τόμ. 1^{ος}, σσ. 141 – 144.
- Χαρακόπουλος Κ., *Διερεύνηση τῶν αντιλήψεων και τῶν στάσεων τῶν ἐλλήνων εκπαιδευτικῶν τῆς δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ως προς τὴν αξιολόγησή τους και τὴν αξιολόγηση τοῦ εκπαιδευτικοῦ ἔργου σε ἐπίπεδο σχολικῆς μονάδας*, δ.δ., Εθνικὸ και Καποδιστριακὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, Φιλοσοφικὴ Σχολή, Τμῆμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικῆς και Ψυχολογίας, Τομέας Παιδαγωγικῆς, Ἀθήνα 1998.
- χ.ό., *Αξιολόγηση στην εκπαίδευση : σεμινάριο 1978, Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία Κύπρου, Παρασκευή, 5.5.1978, Εκπαιδευτικὸς Μεταρρυθμιστικὸς*

Όμιλος Κύπρου, σε συνεργασία Π.Ο.Ε.Δ., Ο.Λ.Μ.Ε.Κ., Ο.Λ.Τ.Ε.Κ., Ε.Μ.Ο. Λεμεσού και Ε.Μ.Ο. Λάρνακας, εκδ. Εκπαιδευτικός Μεταρρυθμιστικός Όμιλος Κύπρου, Λευκωσία 1978.

χ.ό., χωρίς τίτλο, <http://www.parliament.gr/1821/ekthesi/politismos.asp> – Βουλή των Ελλήνων (Copyright), (πρόσβαση στις 15/12/2007).

χ.ό., «1821–1833 Οι προεπαναστατικές ηγετικές ομάδες: προεστοί και ιεράρχες», http://www.fhw.gr/chronos/12/gr/1821_1833/politiki/03.html – Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού (πρόσβαση στις 13/12/2006).

χ.ό., «Αξιολόγηση διδασκόντων, διδασκομένων και άλλων .. ενόχων», π. Τα Εκπαιδευτικά, τχ. 53 – 54, Αθήνα 1999, σσ. 223 – 225.

χ.ό., «Προτάσεις Ινστιτούτου Εκπαίδευσης ΙΝ.Ε./Γ.Σ.Ε.Ε.-Ο.Ι.Ε.Λ.Ε για τα Στελέχη της Εκπαίδευσης», <http://grouse.upnet.gr/announces/download.php?id=143&sid=ff783a8b9ebcf891e864affdf889d8e> – Ανακοινώσεις Πανεπιστημίου Πατρών (πρόσβαση στις 15/11/2006).

χ.ό., «Φαρμακίδης Θεόκλητος (1784-1860)», <http://argolikivioliothiki.gr/2011/02/03/%CF%86%CE%B1%CF%81%CE%BC%CE%B1%CE%BA%CE%AF%CE%B4%CE%B7%CF%82-%CE%B8%CE%B5%CF%8C%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%84%CE%BF%CF%82-1784-1860/> (πρόσβαση στις 15/3/2011).

χ.ό. [Καποδίστριας Ι.], *Επιστολαί Ι. Α. Καποδίστρια, διπλωματικά, διοικητικά και ιδιωτικά, γραφείσαι από 8 Απριλίου 1827 μέχρις 26 Σεπτεμβρίου 1831*, μτφ. Μιχαήλ Γ. Σχινᾶ, τόμ. πρώτος, δεύτερος και τρίτος, τύποις Κωνσταντίνου Ράλλη, Αθήνησιν 1841.

χ.ό., [Καποδίστριας Ι.], *Αὐτοβιογραφία Ἰωάννου Καποδίστρια*, μτφ. Μιχαήλ Λάσκαρι, πρόλογος Κ. Θ. Δημαρᾶ, εκδ. Γαλαξία, Αθήναι 1968².

χ.ό., [Χρυσόγελος Ν.], *Ἀναφορὰ τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδύσεως Γραμματέως τῆς Κυβερνήσεως. Πρὸς τὴν Σεβαστὴν Πέμπτην Ἐθνικὴν τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσιν*, χ.τ, χ.έ.

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΑΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ – ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ – ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

**Η ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ
ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ
ΤΟΥ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ**

ΤΟΜΟΣ Β' (ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ)

**(ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ)
ΚΑΤΣΙΑΠΗ – ΓΕΩΡΓΟΥΛΗ ΝΙΚΗ**

2013

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ὁ Μύθος Μιλιτιάδης Ἰωαννίδης μαθητὴς αὐτῆς τῆς Ἀνδρῶν ἀρχαῖο δασκευῆς
προσέχει ἐκείνην ἐπιστομὴν κειμένην ἀπὸς τῆς Ἰωαννίδου μεθόδου. Ἡ ἐξέδοσις
ἔστιν ἐπιτομὴ τῆς μεθόδου τῆς αὐτῆς ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐπιστομῆς
ἐπιτομῆς τῆς μεθόδου τῆς αὐτῆς ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐπιστομῆς.

Ἡ Ἀνδρῶν. Ἡ: 18: Σεπτεμβρίου: 1825.

Ὁ Γενικός τῆς παιδείας Ἐπίτροπος.

Γρηγόριος Κουζαυδῆς.

Ὁ Ἄνδρῶν Διονυσίου.

Αὐτῆς τῆς μεθόδου ἐπιτομῆς τῆς αὐτῆς
ἐπιτομῆς τῆς μεθόδου τῆς αὐτῆς ἐπιτομῆς τῆς αὐτῆς

Γρηγόριος ῥοδόπουλος Ἀδελφάκου τῆς ἀρχαίας ἐπιστομῆς
τῆς αὐτῆς

Μιλιτιάδης Δασκάλου τῆς ἀρχαίας ἐπιστομῆς Ἀδελφάκου
τῆς αὐτῆς

Ὁ τῆς αὐτῆς ἐπιστομῆς τῆς αὐτῆς ἐπιτομῆς τῆς αὐτῆς

ΓΕΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΣ
GENERAL STATE ARCHIVES

Ἡ: 18: Σεπτεμβρίου: 1825

Ἀριθ. 3458

(T. 8.)

Ἡ ἐπιστομὴ τῆς αὐτῆς
ἐπιτομῆς τῆς αὐτῆς

ἀπὸ τῆς ἐπιστομῆς τῆς αὐτῆς
ἐπιτομῆς τῆς αὐτῆς ἐπιτομῆς τῆς αὐτῆς
ἐπιτομῆς τῆς αὐτῆς ἐπιτομῆς τῆς αὐτῆς
ἐπιτομῆς τῆς αὐτῆς ἐπιτομῆς τῆς αὐτῆς

Ἡ ἐπιστομὴ τῆς αὐτῆς
ἐπιτομῆς τῆς αὐτῆς

Αποδεικτικό ικανότητας του αλληλοδιδασκτικού δασκάλου Μιλιτιάδη Ἰωαννίδη (1825).

ΓΑΚ, Ἀρχεῖο Ἀγώνος, Ὑπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας,
φάκ. 11Α, ἀρ. τεκμηρίου 255.

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ

ΤΗΣ ΓΕΝΟΜΕΝΗΣ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΡΟΠΑΙΔΕΙΑΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΝ

Περὶ τοῦ Ἐχειριδίου τοῦ διὰ τ' Ἀλλελεδιδασκτικῶν Σχολείων τῆς Γαλλίας
συνταχθέντος ὑπὸ τοῦ Κ. ΣΑΡΑΖΙΝΟΥ (SARAZIN).

Ἐν ᾗ συνομιλοῦνται καὶ αἱ αἰ: τῶν γλώσσων ἡμῶν

Ἑρμηνεύεται τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς Μεθόδου,
ἐκθεταμένων καὶ τῶν ἀρχῶν, τοῦ εἴδους, κ.τ.λ. αὐτῆς,

Ἰπὸ Ἰ. Π. Κοκκῶνη

Μέλους τῆς αὐτῆς Ἐπιτροπῆς.

ΕΝ ΑΙΓΙΝΗ,

ΕΝ ΤΗ ΕΘΝΙΚΗ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΙ
ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΗ ΠΑΡΑ Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ ΚΟΣΜΗΤΟΥ.

1830.

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ
ΔΙΑ
Τ' ΑΛΛΗΛΟΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ,
ἢ
* ΟΔΗΓΟΣ *

ΤΗΣ ΑΛΛΗΛΟΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ
ΥΠΟ ΣΑΡΑΖΙΝΟΥ,

Διευθυντοῦ τοῦ ἐν Παρισίοις Προτύπου σχολείου, καὶ ἐπιστατοῦντος τὰ τοῦ
τμήματος τῆς Σαίνας σχολεῖα.

Πόνημα παραδεχθὲν

ὑπὸ τῆς ἐταιρίας τῆς ἐπὶ τῆς στοιχειώδους διδασκαλίας

Καὶ ὑπὸ τοῦ πραιφέντου τῆς Σαίνας δια τὰ ἐκεῖ ἀλληλοδι-
δακτικά σχολεῖα.

— o o o —

Ἐξετασθὲν δὲ καὶ ἐγκριθὲν

ὑπὸ τῆς ἐπὶ τῆς Προπαιδείας Ἐπιτροπῆς,

καὶ κατ' ἐπίκρισιν τῆς Κυβερνήσεως μεταφρασθὲν μεθρυσμένον εἰς τὴν
γλῶσσαν ἡμῶν,

Πρὸς τὸν ὁμοίωτροπον κανονισμὸν τῶν ἀλληλοδιδασκτικῶν σχολείων
τῆς Ἑλλάδος.

Μετὰ παραρτήματος τῶν διαταγμάτων τῶν περὶ τῶν
Ἀλληλοδιδασκτικῶν. κ.τ.λ.

— o o o —
ΕΝ ΑΙΓΙΝῃ,

ΕΝ Τῇ ΕΘΝΙΚῇ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΙ,
ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝῃ ΥΠΟ Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΑΔΟΥ ΚΟΣΜΗΤΟΥ.

1830.

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ

ἢ

ΟΔΗΓΟΣ

ΤΗΣ

ΑΛΛΗΛΟΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ ΝΕΟΣ,

ΤΕΛΕΙΟΠΟΙΗΜΕΝΟΣ ΚΑΙ ΠΑΡΕΣΤΕΡΟΣ ΤΟΥ ΜΕΧΡΙ
ΤΟΥΤΕ ΕΝ ΧΡΗΣΕΙ ΟΔΗΓΟΥ ΤΟΥ Σ.

Ἐκδόσις κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθ. 2,000 (24 Ἰουλίου 1841)

Βασιλικὸν Διάταγμα,

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

ΥΠΟ

Ι. Π. ΚΟΚΚΩΝΗ,

ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ
ΣΧΟΛΕΙΩΝ.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΠΗΥΣΗΜΕΝΗ.

1484
B2293

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ.

ΕΚΠΑΙΔ.

ΟΛΟΣ ΕΡΜΟΥ.

1850.

336^{M.}

Sarazin – Κοκκώνης 1850

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ.

ἢ

ΟΔΗΓΟΣ

ΤΗΣ

371.3
Κ
ΑΛΛΗΛΟΔΙΑΚΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ ΝΕΟΣ
ΤΕΛΕΙΟΠΟΙΗΜΕΝΟΣ ΚΑΙ ΠΛΗΡΕΣΤΕΡΟΣ ΤΟΥ ΜΕΧΡΙ
ΤΟΥΤΕ ΕΝ ΧΡΗΣΕΙ ΟΛΗΘΙΟΥ ΤΟΥ Σ.

Ἐκδοθεὶς κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθ. 2.000 (24 Ἰουνίου 1841)

Ἐπισκοπικὸν Διάταγμα.

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΥΠΟ

Ι. Π. ΚΟΚΚΩΝΗ.

(Πρώην Διευθυντὸς τοῦ Διδασκαλείου,

καὶ τῶν δημοτικῶν σχολείων.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΡΙΤΗ,

μετὰ βελτιώσεων καὶ προσθηκῶν κατὰ τὸ Β. Δ. τῆς 93

Ἰουλίου 1856, ἐν αἷς καὶ περὶ διδακτικῶν μεθόδων

ἐν γένει.

Ἰσχύει τὸ ἐπὶ τῶν Ἐκλογ. καὶ τῆς δημοσίας

Ἐκπαιδεύσεως ὑποφερῶν διὰ διαταγῆς τοῦ

τῆς 6 Μαΐου 1860.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΤΥΠΟΙΣ Χ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ.

(Παρα τῆ Πύλῃ τῆς Ἀγορᾶς, ἀριθ. 420.)

1860.

Δημόσια Κεντρικὴ
Βιβλιοθήκη Σιάτιστας "Μανούσεια"

Sarazin – Κοκκῶνης 1860

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ
ΠΕΡΙ
ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ἢ

ΟΔΗΓΟΣ

ΠΕΡΙ ΜΕΘΟΔΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΣΥΝΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΜΙΚΤΗΣ, ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΝΗΣΙΑΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ.

ὑπό

Ι. Π. ΚΟΚΚΩΝΗ.

Πρώην Διευθυντοῦ τοῦ Διδασκαλείου καὶ τῶν Δημοτικῶν Σχολείων.

Νῦν δὲ μέλους τοῦ παρὰ τῷ Ὑπουργείῳ τῆς Παιδείας πενταμελοῦς Συμβουλίου.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Ἐν ᾧ καὶ περὶ τοῦ νῦν ὀργανισμοῦ τῶν ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ Δημοτικῶν Σχολείων.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,
ΤΥΠΟΙΣ ΜΟΝΥΣΙΟΥ ΚΟΡΟΜΗΛΑ.

1863.

Κοκκῶνης - Sarazin (:) 1863

Αρ. 5

Αποδεικτικόν

Παρά τῆς καὶ τῆς προπαιδείας ἐπιτροπῆς.

Ἡ καὶ τῆς Προπαιδείας ἐπιτροπὴ, ἐκτελεσθεῖσα παρὰ τὴν
 καὶ τῆς ἑκτελέσεως καὶ τῆς Διευθ. Παιδείας γραμματείας
 καὶ ἐπιπέδῳ ἀπὸ τῆς ἐπιτροπῆς, τὴν ἔχον μέλλουσα καὶ διδάσκου-
 σα κατὰ τὴν ἀλλοτινὴν μεθόδον ἀπολογουμένη, ὅτι ὁ
 Κ. Ν. Τῷ Μόρῳ — (γεννηθεὶς κατὰ τὸ 1804. ἔτος ἐκ Μολδαβίας
 τῆς Οὐκρανίας, καὶ ἐγκαταστάσας τὴν Ἑλληνικὴν ἐν Ἄγγλοις,
 ἐν τῷ Γενεῖ τῆς ἀρχῆς τῆς κατὰ ἀρχαίαν, λατινικὴν καὶ Γαλλικὴν
 καὶ Γερμανικὴν, καὶ τὴν ἀλλοτινὴν μεθόδον ἐν Ἑλληνικῇ
 τῷ Τόρῳ παρὰ τοῦ Κ. Ν. Τῷ, παρὰ τὴν ἐπιτροπὴν ἐπιπέδου
 διὰ τὴν ἐπιπέδον ἀλλοτινὴν διὰ τὴν ἐπιτροπὴν) ἐκτελεσθεῖσα ἐκ τῆς
 τῆς ἀρχῆς καὶ ἀρχῆς τῆς μεθόδου, ὅμοιος ἐστὶ καὶ τῆς ἐπι-
 τροπῆς γραμματικῆς καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ γλώσσῃ, τὰς ἀποστολι-
 κας ἀπὸ τῆς μεθόδου τῆς καὶ ἀποστολι καίας.

Ὅθεν προσηκόντως κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἀλλοτινὴν δι-
 δασκαλίαν ἀπολογουμένη, καὶ ἄλλοις ἐκ τῆς ἀρχῆς,
 τὴν ἀρχαίαν, ὅμοιος μετὰ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀποστολι καίας, ὅμοιος
 ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀρχῆς τῆς ἀποστολι καίας (ὅτι ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀποστολι καίας ἀρχαίαν)
 κατὰ τὴν ἀρχαίαν τῆς ἀρχῆς τῆς ἀποστολι καίας, διὰ τὴν ἀρχαίαν καὶ διδάσκουσα κατὰ τὴν
 ἀλλοτινὴν μεθόδον ἐπιπέδου καὶ ἀποστολι καίας τῆς ἀρχῆς τῆς ἀποστολι καίας καὶ
 μετὰ τὴν ἀρχαίαν ἀποστολι καίας, καὶ ἀποστολι καίας.

ἐν Ἄγγλοις τὸν αὐτὸν 1830. Διὰ τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἀρχῆς τῆς ἀποστολι καίας
 ὁμοιος μετὰ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀποστολι καίας καὶ ἀποστολι καίας. Γεν. Κ. Ν. Τῷ Μόρῳ
 Αρ. 5
 ἐπιπέδου τῆς ἀρχῆς τῆς ἀποστολι καίας
 Κ. Ν. Τῷ Μόρῳ

Αποδεικτικόν παρὰ τῆς ἐπὶ τῆς Προπαιδείας Επιτροπῆς
 ΓΑΚ, Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας,
 φάκ. 31B, αρ. τεκμηρίου 002.

Επικύρωση
Λιβαρτζίου
δημογερόντων
62

Επικύρωση του γνησίου των υπογραφών των κατοίκων Λιβαρτζίου,
εκ μέρους των δημογερόντων.

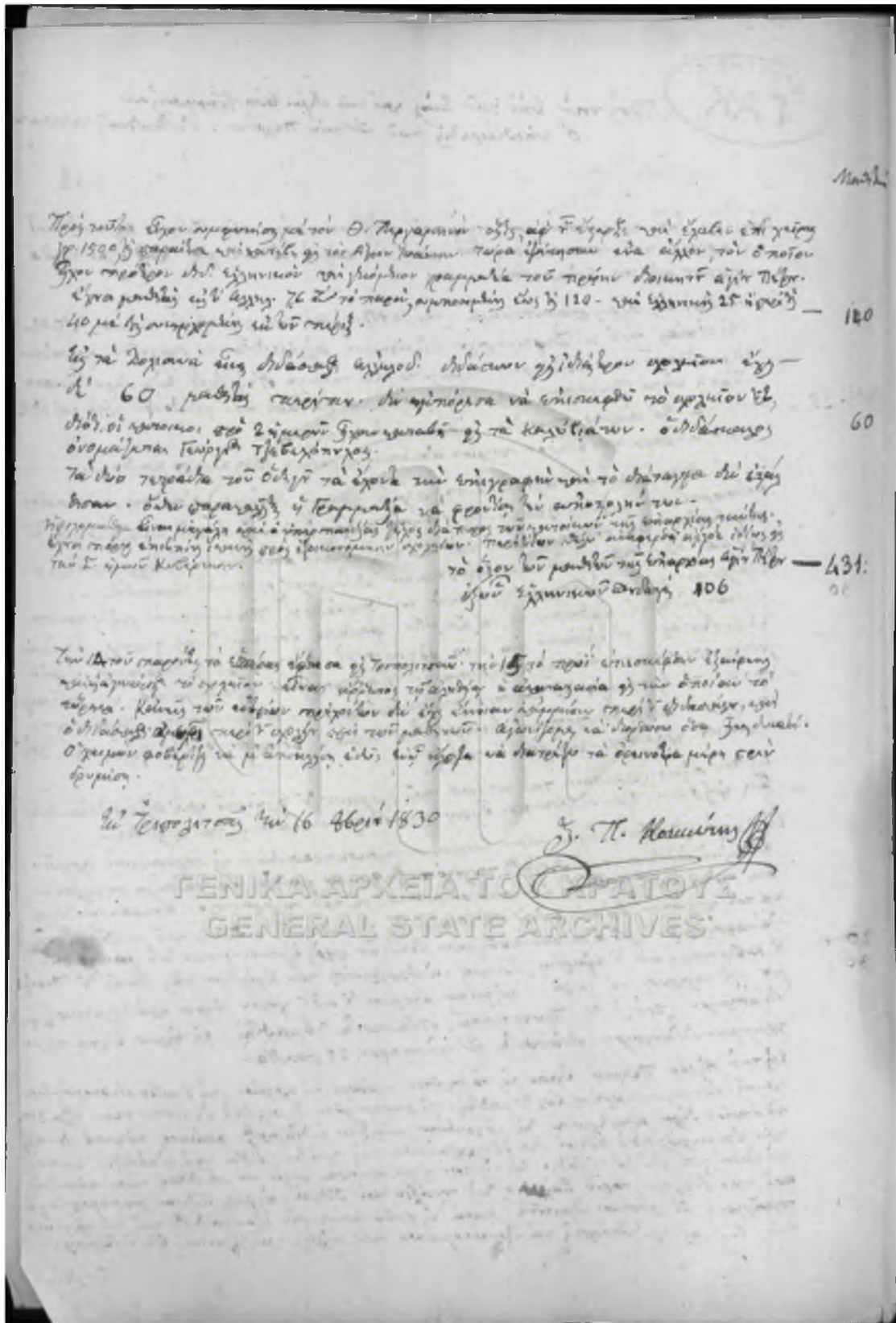
ΓΑΚ, Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας,
φάκ. 38B, αρ. τεκμηρίου 144.

Εκθεση Ι. Κοκκόνη για τα σχολεία του Αγίου Πέτρου (2/2).
ΓΑΚ, Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας,
φάκ. 32, αρ. τεκμηρίου 334.

ἡ ἐπιθεωρηθῆς τῶν βιβλ. καὶ τῆς ἀρχ. βιβλ. τριφυλίου.

Ἐπιθεωρηθῆς τῶν βιβλ. καὶ τῆς ἀρχ. βιβλ. τριφυλίου καὶ τῆς ἀρχ. βιβλ. τριφυλίου καὶ τῆς ἀρχ. βιβλ. τριφυλίου.

Τὸ ἐπιθεωρηθῆς τῶν βιβλ. καὶ τῆς ἀρχ. βιβλ. τριφυλίου καὶ τῆς ἀρχ. βιβλ. τριφυλίου καὶ τῆς ἀρχ. βιβλ. τριφυλίου.

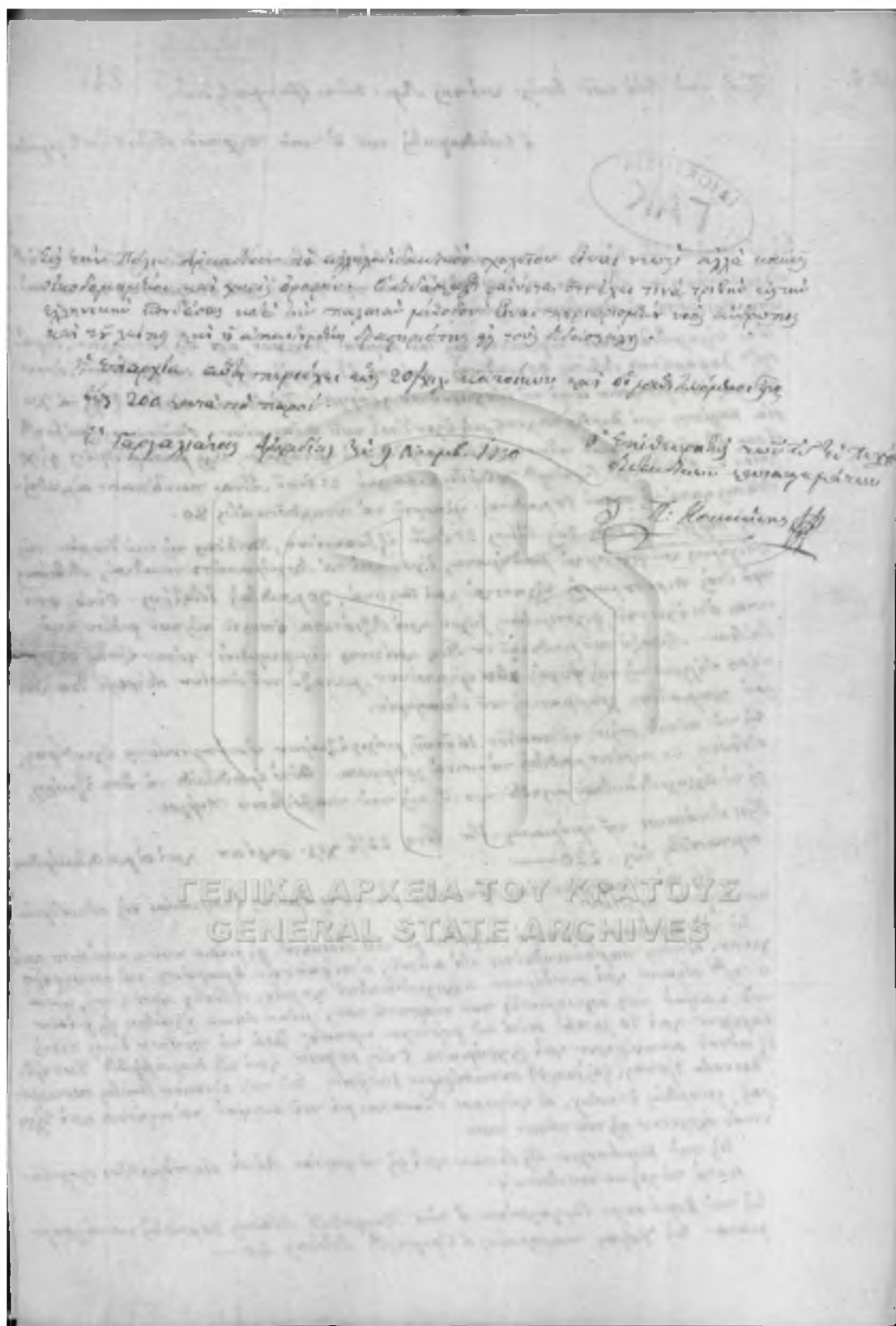
Ἐπιθεωρηθῆς τῶν βιβλ. καὶ τῆς ἀρχ. βιβλ. τριφυλίου καὶ τῆς ἀρχ. βιβλ. τριφυλίου καὶ τῆς ἀρχ. βιβλ. τριφυλίου.

Ἐπιθεωρηθῆς τῶν βιβλ. καὶ τῆς ἀρχ. βιβλ. τριφυλίου καὶ τῆς ἀρχ. βιβλ. τριφυλίου καὶ τῆς ἀρχ. βιβλ. τριφυλίου.

Ἐπιθεωρηθῆς τῶν βιβλ. καὶ τῆς ἀρχ. βιβλ. τριφυλίου καὶ τῆς ἀρχ. βιβλ. τριφυλίου καὶ τῆς ἀρχ. βιβλ. τριφυλίου.

Ἐπιθεωρηθῆς τῶν βιβλ. καὶ τῆς ἀρχ. βιβλ. τριφυλίου καὶ τῆς ἀρχ. βιβλ. τριφυλίου καὶ τῆς ἀρχ. βιβλ. τριφυλίου.

Ἐκθεση Ι. Κοκκῶνη γιὰ τὰ σχολεῖα Λεχαινῶν, Πύργου, Φιλιατρῶν, Γαργαλιάνων (1/2). ΓΑΚ, Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας, φάκ. 33, ἀρ. τεκμηρ. 242.

Εκθεση Ι. Κοκκίνης για τα σχολεία Λεχαινών, Πύργου, Φιλιατρών, Γαργαλιάνων (2/2).
ΓΑΚ, Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας,
φάκ. 33, αρ. τεκμηρ. 242

ἐν τῷ Πρωτοβ. Ἀποστολῆς Σ. Π. κ. ε.

μάχοι μὴ εἶναι ἐν τῷ ἐπιπέδῳ ἐσοχῆς ἀποδοχῆς
 λα' ὅτι αὐτὸ ἀδύνατον εἶναι. γὰρ ἀνὰ ἑαυτοὺς ἐρεῖται
 εἰς τὸ μὴ εἶναι ἐπὶ αὐτὰ λογικῶς ἀνὰ ἑαυτοὺς μὴ
 ἢ τραυλισμῶς ἢ ἄλλῳ ἄλλῳ, ἀλλὰ ἀναγκαῖον.
 εἰς τὸ ἀποδοχῆς ἐν ἐπιπέδῳ ἀποδοχῆς ἐπὶ
 τραυλισμῶς ἀνὰ ἑαυτοὺς ἀπὸ μὴ εἶναι. ἀπὸ δὲ γὰρ
 βάνου τραυλισμῶς ἀναγκαῖον εἶναι ἀνὰ ἑαυτοὺς
 νοῦς ἀνὰ ἀποδοχῆς, ὅτι γὰρ, νομικῶς ἀποδοχῆς
 μάχοι εἶναι, ὡς ἀποδοχῆς εἶναι ἀποδοχῆς ἀποδοχῆς
 ἐν τῷ ἐπιπέδῳ.

ἡγοισαί ἐν τῷ ἀποδοχῆς ἀποδοχῆς ἐπὶ τῷ ἐπιπέδῳ
 ἡγοισαί ἐν τῷ ἀποδοχῆς ἀποδοχῆς ἐπὶ τῷ ἐπιπέδῳ
 εἰς τὸ ἀποδοχῆς ἀποδοχῆς ἐπὶ τῷ ἐπιπέδῳ

ἡγοισαί ἐν τῷ ἀποδοχῆς ἀποδοχῆς ἐπὶ τῷ ἐπιπέδῳ
 ἡγοισαί ἐν τῷ ἀποδοχῆς ἀποδοχῆς ἐπὶ τῷ ἐπιπέδῳ
 ἡγοισαί ἐν τῷ ἀποδοχῆς ἀποδοχῆς ἐπὶ τῷ ἐπιπέδῳ

εἰς τὸ ἀποδοχῆς ἀποδοχῆς ἐπὶ τῷ ἐπιπέδῳ
 εἰς τὸ ἀποδοχῆς ἀποδοχῆς ἐπὶ τῷ ἐπιπέδῳ
 εἰς τὸ ἀποδοχῆς ἀποδοχῆς ἐπὶ τῷ ἐπιπέδῳ

ἐν Κορίνθ. ἐν τῷ 11. Νοεμβρίου, 1830. Ἰωάννης ἀποδοχῆς

ΕΠΙΟΚΤΗΣΙΑ 282
 ΓΑΚ

Ιδιόχειρο σημείωμα Ι. Καμπανά

ΓΑΚ, Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ 33. αρ. τεκμηρ. 280

Αρ. 10 ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΠΗ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜ. ΕΚΠ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ. Ο ΕΠΙΜΕΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝ. ΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΚΑΤΑΧΩΡΑΜΕΝΩΝ.

Σχολίων Αλληλοδιδασκασίας... 1830... και διατεταγ-... 2 Κρίτων του σχολείου... 3... 4... 5... 6... 7... 8... 9... 13...

Παρατηρήσεις

Περί των διδασκάλων... Ηνωσί και... Κασσιόπου... δασκάλος... Υπόλοιποι... είναι συστηματι αρχη...

Ειδικότερον σχολειον... 6 διδασκαλός...

Ελληνικόν Σχολειον... 6 διδασκαλός... 6 διδασκαλός...

Διά του

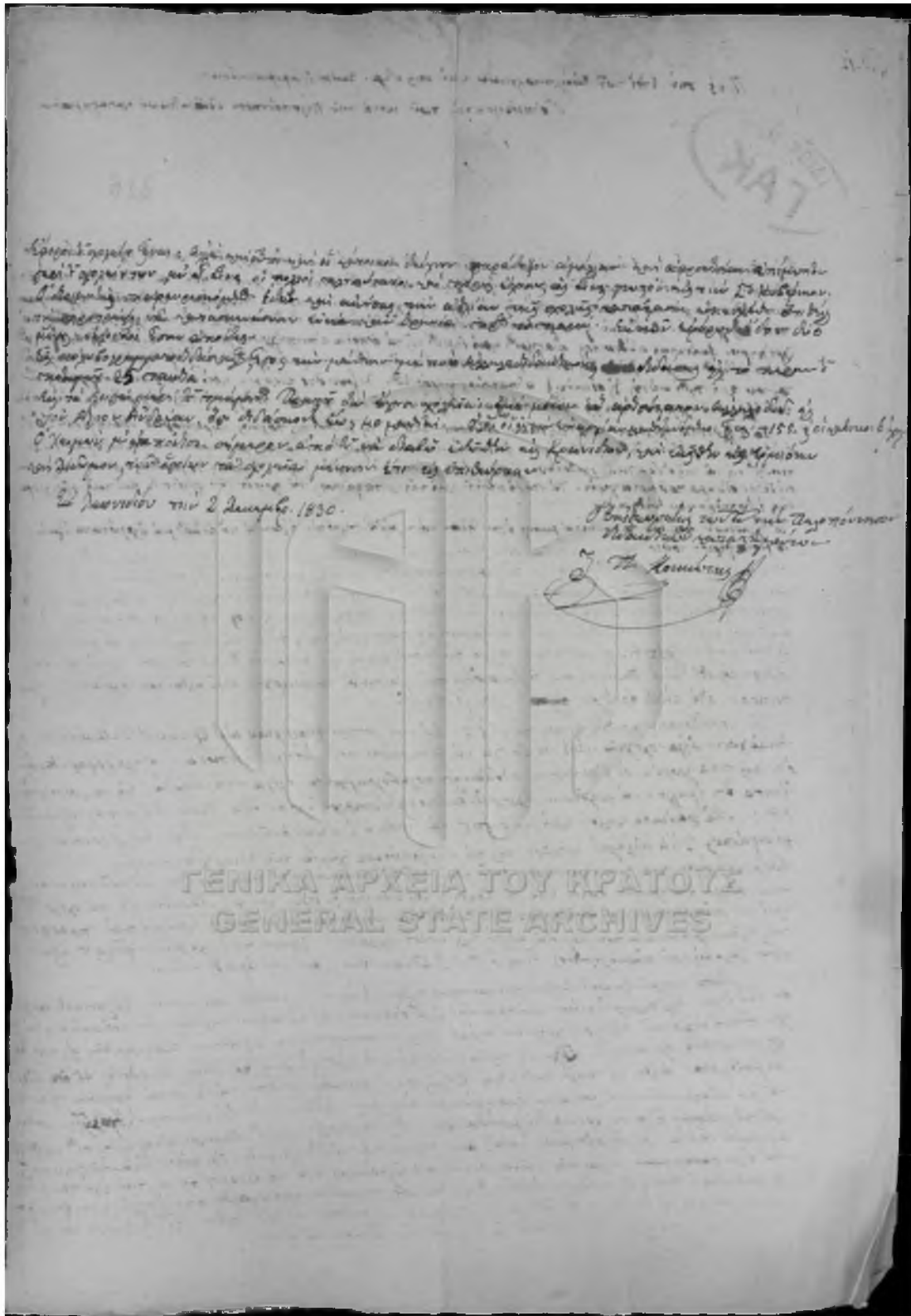
Σε Καλαμάτα τῶν 16 Νοεμβ. 180.

Οι επίδοξοι... Παιδονόμοιοι... J. Π. Κοιμωτός

Έκθεση Ι. Κοικκόνη για τα σχολεία Καλαμάτας. ΓΑΚ, Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, φάκ. 33 αρ. τεκμηρ. 332

Έκθεση Ι. Κοκκόνη για τα σχολεία Λακεδαίμονος και Μονεμβασίας.
ΓΑΚ, Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας,
φάκ. 33 αρ. τεκμηρ. 216

ἀρ. 12

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜ. ΕΚΠ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΝ.

Ο ΕΠΙΘΕΤΗΣ ΤΩΝ ἑσθῆς Παροικῶν ἐκδιδάσκων μαθητῶν μαθητῶν.

Σχολείον ἀλλοθιδοκτικῶν ὀνόματι Μαραθῶν Ἐπαρχίας Ἐπιφάνειας —
 Χωρικῶν μαθητῶν καὶ ἐπισκεφθῆν τὴν 24 Νομβρίου 1830 καὶ διατίταγ-
 α) Κτίριον τοῦ σχολείου ἀποθεμελιωθῆν ὑποκειμένη Ἰακῶν ἀναξίμῃ — καὶ διατίταγ-
 μένον ὑποκειμένη —
 β) Διδάσκων 4 κ. Παναγιώτης Κωνσταντῆ / Δουκίσιος 30 ἐτῶν ἐπιπέδως ἑλληνικὰ μαθη-
 ματικὰ ἴσα εἰς πρῶτον βαθμὸν καὶ τὴν μέθοδον εἰς τὴν ἑξῆς Κουρῶν. — κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ
 γ) διδάσκει ἀνάγνωσιν καὶ γραφῆν, καὶ ἀριθμητικὰς εἰς τὰ ὑψηλότερα —
 δ) Ἀ. Παναγιώτης —
 ε) Ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν 120 (παρόντες 30) εἰς τὸν 8 ἀριθμὸν 43 — εἰς τὸ δεύτερον τμή-
 μα αὐτῶν 40 — μέχρι 10 ἀριθμὸν προχωρεῖται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν ἀριθμητικὴν μαθηματικὴν
 τὰ ὑψηλότερα. ὅσοι ὑπογράφου.

Παρατηρήσεις

Περὶ τὴν διδασκαλίαν ὁ διδάσκων ἀπομαρτυρεῖται. τὸν ὄγκον τῶν παραβίων ἐξελίξεως ἔχον — πρὸς μέλλου-
 ἄλλοι καὶ ἄλλοι — ἔχει χροὸν βιβλιαστικῶν
 μίσθων Πλακῶν 20 καὶ Πλακικουδάτων 200 — βιβλίων τῶν 25 χιλιῶν ἀλλοθῶν. πρὸς ἀνάγνωσιν τῶν
 β) ἀριθμῶν. Περὶ τὴν μέθοδον εἰναι ἑπισημασμένης αἰ εἰς τὴν γλώσσῃ
 γ) ἀναγωγῆς τοῦ φαίνονται ἀπὸ τοῦ ἐγγλεσμένου ἰσοδύναμον — εἰς τὸς βιβλιαστικὰς γνώσεις εἰναι
 μαθητῶν. Ἡ ἑξῆς αὐτοὶ διαγωγή εἰναι ὅτι ὑπογράφου. εἰς τοὺς ἐπίτοιτους χροὸν
 δ) ὑποθέσει ἑξῆς μαθητῶν διὰ Πλακῶν ἰσοδύναμον ἑξῆς βιβλίων καὶ β) ἀναγωγῆς τῶν βιβλίων
 ε) ἐκ μαθητικῆς πρῶτον εἰς τὸν 8 ἀριθμὸν 43 — εἰς τὸν 10 ἀριθμὸν 40 —
 ζ) ἔργου τοῦ σχολείου ὅσοι εἰναι οὐστέρηται
 ἀναριθμῶν τῶν 250 γρ. 1830 ἀπὸ τῶν 67 ὀνομάτων καὶ 67 ὀνομάτων καὶ 67 ὀνομάτων

Ἰδιαιτέρου σχολεῖ-
 οῦ συστήσεται ἐπὶ
 ὁ διδάσκων χροὸν

ἐπιπέδως γίνονται κατὰ

Ἑλληνικὸν Σχολεῖον ὅπου διδάσκονται 31 μαθητῶν καὶ 31 μαθητῶν καὶ 31 μαθητῶν καὶ 31 μαθητῶν
 εἰς τὸν 40, ἐπιπέδως εἰς ἀναγωγῆς καὶ ἀναγωγῆς καὶ ἀναγωγῆς καὶ ἀναγωγῆς
 ὁ διδάσκων διδάσκει κατὰ τὴν μέθοδον καὶ τὴν μέθοδον καὶ τὴν μέθοδον καὶ τὴν μέθοδον
 ἀριθμῶν τῶν μαθητῶν εἰναι 151 —

διὰ τῶν

ἐν Μαραθῶν τῆς 25 Νομβρίου 1830.

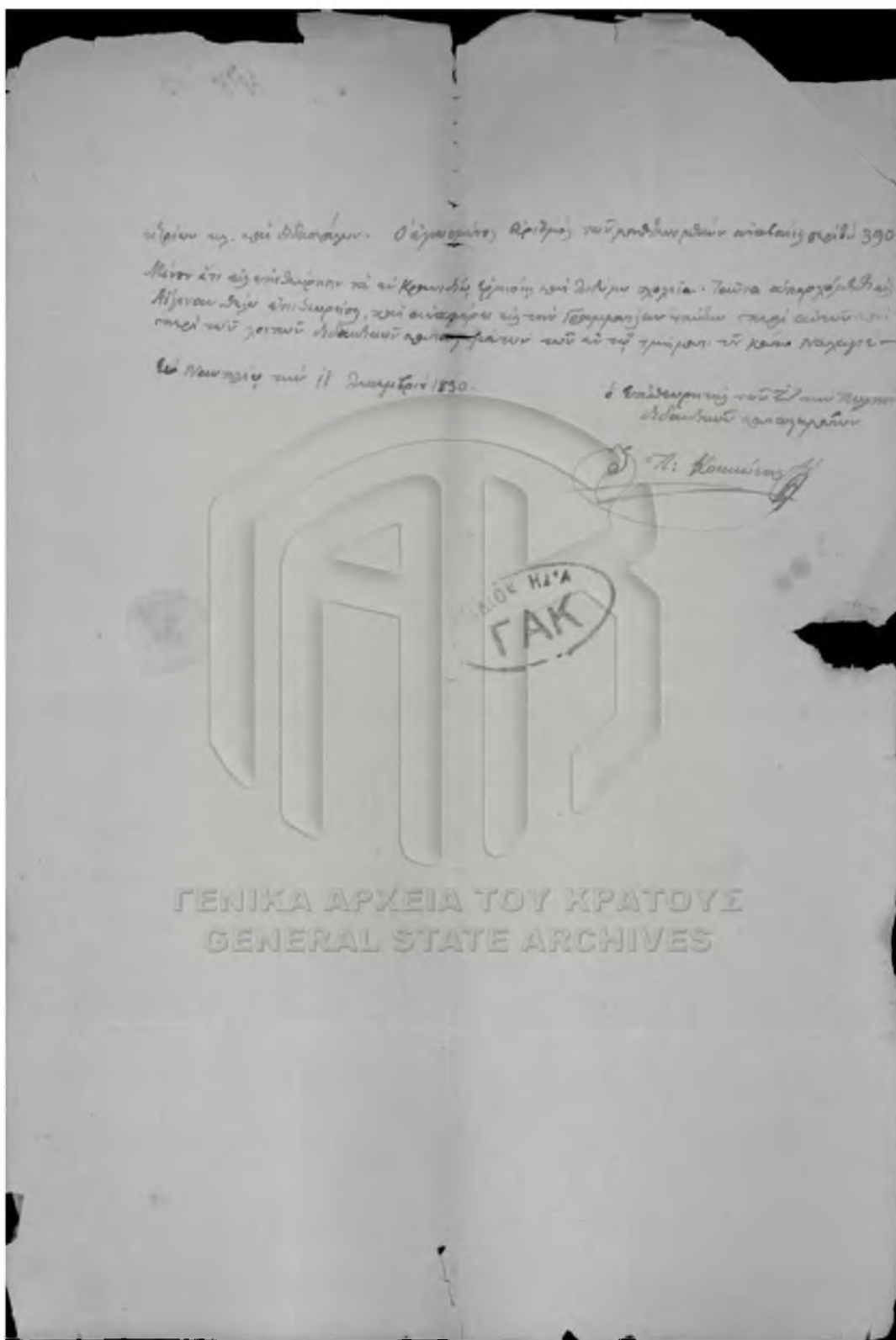
πρωτοψ. 7
 ἑξ. 7
 δευτεροψ. 12

ἐπὶ τῶν ἐπιπέδων καὶ ἀναγωγῆς καὶ ἀναγωγῆς καὶ ἀναγωγῆς καὶ ἀναγωγῆς

ὁ ἐπίθετος τῶν ἐπιπέδων καὶ ἀναγωγῆς καὶ ἀναγωγῆς καὶ ἀναγωγῆς καὶ ἀναγωγῆς
 ἀναγωγῆς καὶ ἀναγωγῆς καὶ ἀναγωγῆς καὶ ἀναγωγῆς καὶ ἀναγωγῆς καὶ ἀναγωγῆς
 J. T. Kousiopoulos

Εκθεση Ι. Κοκκώνη για τα σχολεία Καλαβρύτων.
ΓΑΚ, Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας,
φάκ. 34 αρ. τεκμηρ. 169

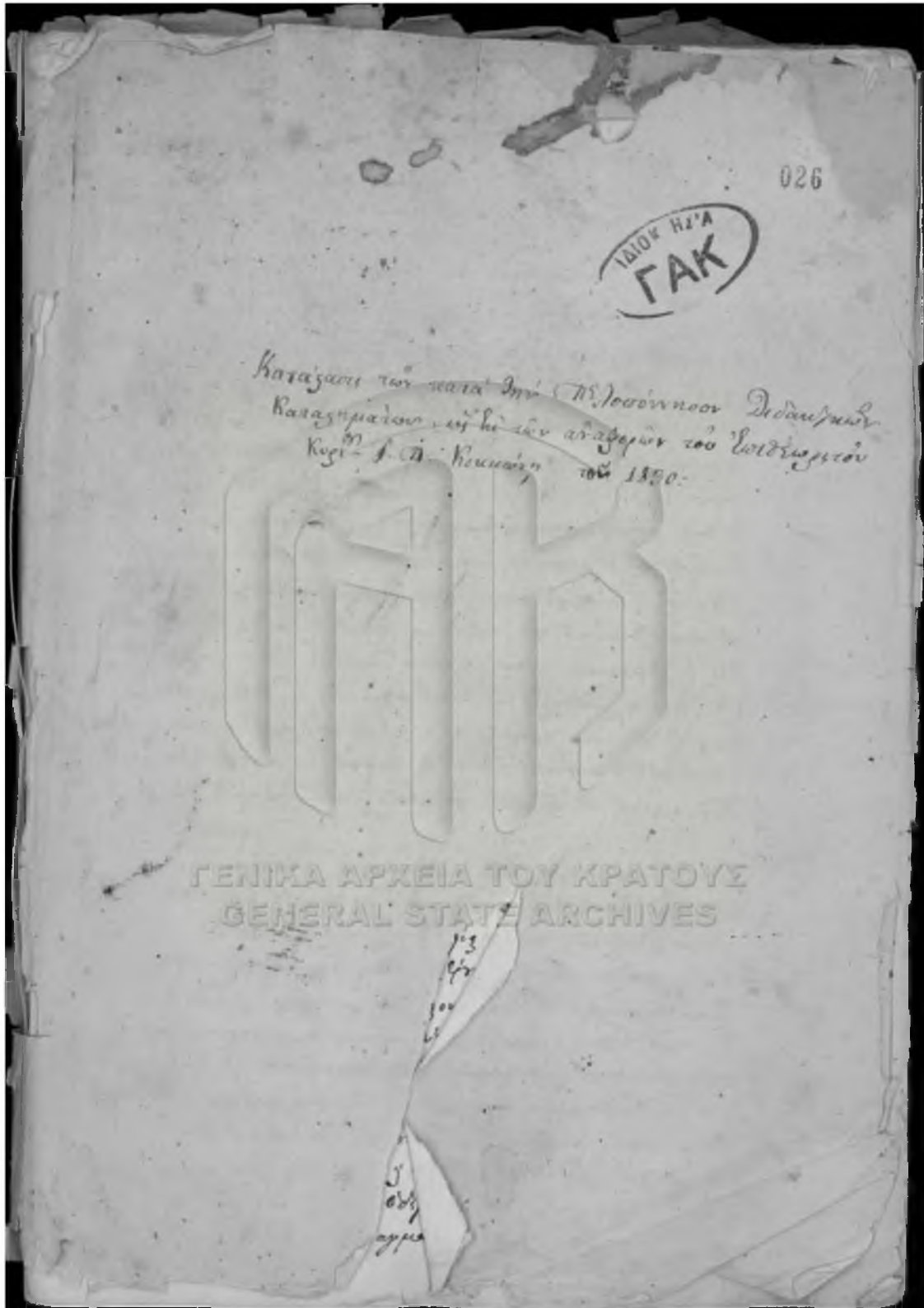

Συνοπτική Έκθεση Ι. Κοκκώνη
ΓΑΚ, Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας,
φάκ. 34 αρ. τεκμηρ. 026.

Ημερολόγιο το μισό του γι' αυτό το 1825. Έγινε γι'
 δι' έξοδα ναυα' το 1828. από τους μισθούς τιν' έγινον δι' Α.Ε.
 έξοδα γι' όργανο το έμπροσθεν έκδοσης τριών & δυο περιόδων.
 ενώ τιν' έξοδα, έργα, έξοδα μέχρι το έκατόμηνον γ' ό
 δι' όλη τήν χρονιά δι' έκδοσης τριών δι' έξοδα αλλ' έ
 αρμοδιότητα 250. έξοδα 200. μισθών & Α.Ε. έξοδα
 όσα τα 50. τα 50. έξοδα έκδοσης & έκδοσης τιν' έ
 τιν' έξοδα έξοδα.

Τα έξοδα τιν' έξοδα. έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα
 τιν' έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα

Η έκδοσης τιν' έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα
 τιν' έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα

Η έκδοσης τιν' έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα
 τιν' έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα

Ποσότητες Σχεδίων

Την κοινή Γερμανική έκδοσης	35	} 111.
Μαγικές Μαγικές έξοδα	10	
Μαγικές Κόσμοι	20	
Κοινωνική Σχεδίαση	10	
Κοινωνική Σχεδίαση	10	
Μαγικές Αρμόδιες	50	} 122.
Συμπόσια Κόσμοι	6	

Η κοινή Α.Ε. έξοδα έκδοσης τιν' έξοδα	18
έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα	40
έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα	297

Έκδοσης τιν' έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα
 τιν' έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα τιν' έξοδα

Συνοπτική Έκθεση Ι. Κοκκώνη

ΓΑΚ, Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας, άκ. 34 αρ. τεκμηρ. 026.

ἡθρομαθγα ζυα μαγαζι . ἡ δ' ὡσαύτ' παρθεσ ζυασ ἡδουρῆσ καὶ καὶ δαυα
καὶ ζαυαρχίασ καὶ δαυα . ἔχουσ σὺν καὶ δαυα καὶ ἡδουρῆσ
καὶ ζαυαρχίασ . καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα
καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα .
καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα .

491:

Ἐπιστολὴ:

Ἰουλ 14: ἡ ἐπιστολὴ καὶ ἐπιστολὴ ἐξ ἑσθρα ἐπὶ τρισκοχίαν . καὶ 15: ἡ ἐπιστολὴ
ἐπιστολὴ ἐξ ἑσθρα ἐπὶ τρισκοχίαν . καὶ 16: ἡ ἐπιστολὴ ἐξ ἑσθρα ἐπὶ
καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα . καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα
καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα . καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα
καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα . καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα
καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα .

ἐπὶ τρισκοχίαν καὶ 16: ἡ ἐπιστολὴ 1430:

Ἐπιστολὴ
I. Π. Κοκκώνης:

καὶ ἐπιστολὴ:

ἡ ἐπιστολὴ καὶ ἐπιστολὴ ἐξ ἑσθρα ἐπὶ τρισκοχίαν καὶ δαυα καὶ δαυα
καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα .

ἡ ἐπιστολὴ καὶ ἐπιστολὴ ἐξ ἑσθρα ἐπὶ τρισκοχίαν καὶ δαυα καὶ δαυα
καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα . καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα
καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα . καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα
καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα .

ἡ ἐπιστολὴ καὶ ἐπιστολὴ ἐξ ἑσθρα ἐπὶ τρισκοχίαν καὶ δαυα καὶ δαυα
καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα . καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα
καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα . καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα
καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα . καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα
καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα .

ἡ ἐπιστολὴ καὶ ἐπιστολὴ ἐξ ἑσθρα ἐπὶ τρισκοχίαν καὶ δαυα καὶ δαυα
καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα . καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα
καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα . καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα
καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα καὶ δαυα .

Συνοπτικὴ Ἐκθεση Ι. Κοκκώνη
ΓΑΚ, Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Υπουργεῖο τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας,
φάκ. 34 αρ. τεκμηρ. 026.

Ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς ἑορτῆς τῆς Ἁ. Α. Ζαχαρίας

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ
ΓΑΚ

373

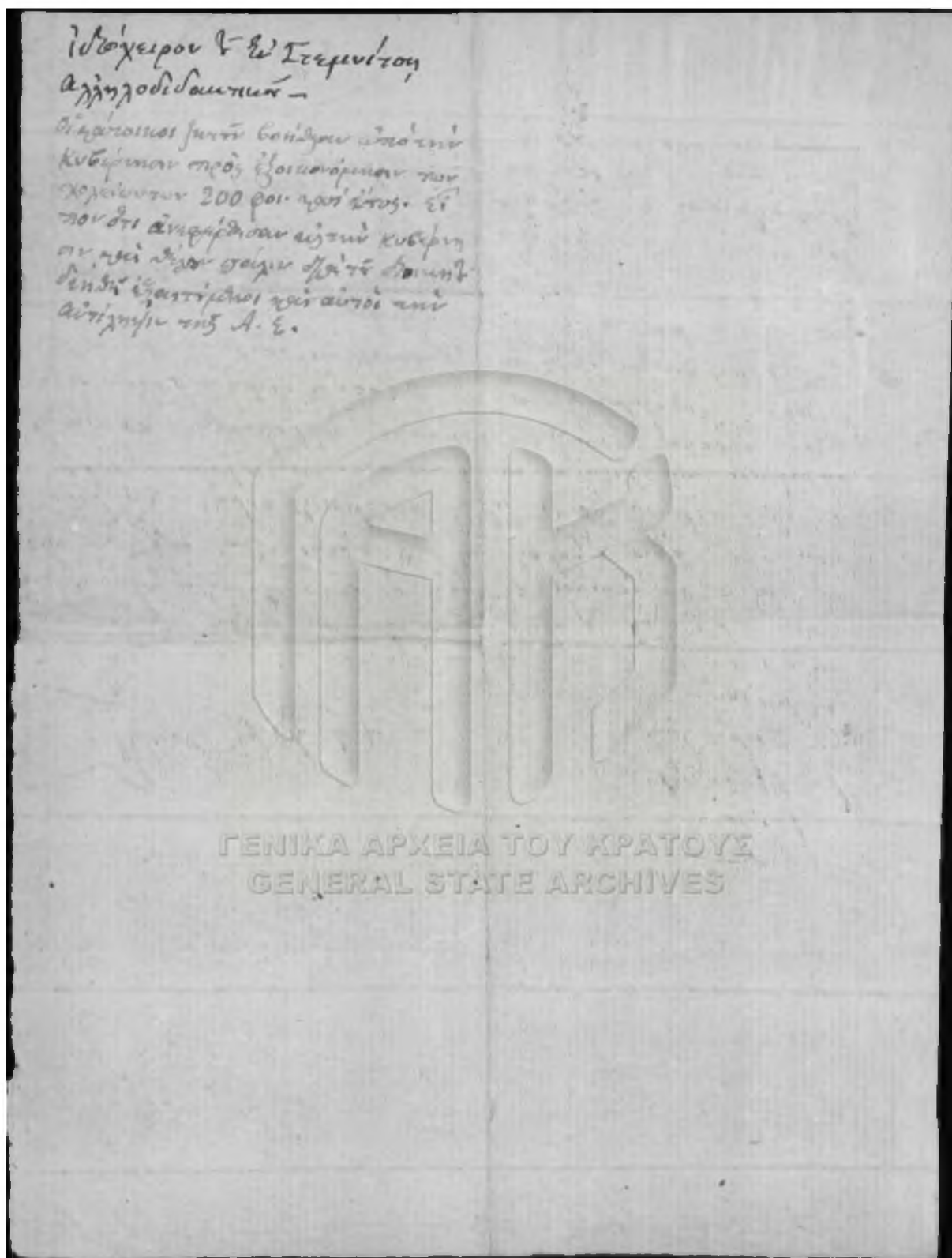
καὶ οἱ πρὸς τῆς μαζιμῶν ὁδοὶ. ἐν δὲ τῇ
παρχιδίᾳ ἢ ὡς, ἐπίσταται τὰ σπύματα πρὸς
κατὰ. παρχιδίᾳ γὰρ ἢ τῇ ὁδοῦ τῶν ἀπὸ
συμμετρῶν ἢ τῶν δὲ μαυροῦν τῶν ὡς ὁδοῦ πρὸς
τοῦ δὲ παρχιδίᾳ. ἢ δὲ τῶν ὡς δὲ τῶν
καλοῦσθαι ἐπεὶ δὲ τῶν ἐπιπέδων εἰς
μαυροῦν τῶν βαρβάρων ὡς ἀπὸ τῆς ἀπὸ
τῶν ἢ ἐπιπέδων ἀπὸ τῆς.

καὶ οἱ καλοῦσθαι ὡς ἔχον κατὰ τῶν μα
ζιμῶν τῶν ὁδοῦ, καὶ σπύματα δὲ ἐπὶ
κατὰ τῶν ὡς ἢ τῇ παρχιδίᾳ κατὰ
καὶ ἔχον. ὡς ἔχον ἔχον ἀπὸ τῆς ὡς
τῶν ὡς ὁδοῦ κατὰ τῶν κατὰ τῶν
ἀπὸ τῶν μαυροῦν ὡς ὁδοῦ κατὰ τῶν
ὡς κατὰ τῶν ὡς ὡς ὡς ὡς ὡς ὡς
ἐπιπέδων ἀπὸ τῶν καλοῦσθαι. ὡς δὲ
μὲν τῶν ὡς ὡς ὡς ὡς ὡς ὡς ὡς
ἐπὶ τῶν κατὰ τῶν ὡς δὲ τῶν ὡς
τῶν ἀπὸ τῶν ὡς ὡς ὡς ὡς ὡς
μὲν.

Ιδιόχειρο σημείωμα του δασκάλου Δημ. Αναγνώστη Αθανασίου Ζαχαρία (1/2).
ΓΑΚ, Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας,
φάκ. 32, αρ. τεκμηρίου 373.

Ιδιόχειρο σημείωμα του δασκάλου Ανάργυρου (Αναγνώστη) Γ. Λέγγερη ή Δέγγερη (πίσω
σελίδα) με σχόλια του Κοκκώνη.

ΓΑΚ, Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας,
φάκ. 32, αρ. τεκμηρίου 377.

Ιδιόχειρο σημείωμα του δασκάλου Δανιήλ Γεωργόπουλου (πίσω σελίδα).
ΓΑΚ, Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας,
φάκ. 32, αρ. τεκμηρίου 378.

Από τον κ. Κωνσταντίνου Ι. Β. Κωνσταντίνου πατέρα του προστάτου Βασιλείου.

379

Η ερώτησίν σου περί ελέγχου εν ουρανό σου αλυσίδας του θανάτου...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...

Επισημαίνω επίσης ότι η διακοσμητική ενίστασις...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...

Επισημαίνω επίσης ότι η διακοσμητική ενίστασις...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...

Επισημαίνω επίσης ότι η διακοσμητική ενίστασις...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...

Επισημαίνω επίσης ότι η διακοσμητική ενίστασις...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...

Επισημαίνω επίσης ότι η διακοσμητική ενίστασις...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...

Επισημαίνω επίσης ότι η διακοσμητική ενίστασις...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...

Επισημαίνω επίσης ότι η διακοσμητική ενίστασις...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...

Επισημαίνω επίσης ότι η διακοσμητική ενίστασις...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...

Επισημαίνω επίσης ότι η διακοσμητική ενίστασις...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...

Επισημαίνω επίσης ότι η διακοσμητική ενίστασις...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...

Επισημαίνω επίσης ότι η διακοσμητική ενίστασις...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...

Επισημαίνω επίσης ότι η διακοσμητική ενίστασις...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...

Επισημαίνω επίσης ότι η διακοσμητική ενίστασις...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...

Επισημαίνω επίσης ότι η διακοσμητική ενίστασις...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...

Επισημαίνω επίσης ότι η διακοσμητική ενίστασις...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...
...κατασκευάζω την διακοσμητικήν ενίστασιν...

Ιδιόχειρο σημείωμα του δασκάλου ιερέως Βσιλείου Αθανασίου.
ΓΑΚ, Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας,
φάκ. 32, αρ. τεκμηρίου 379.

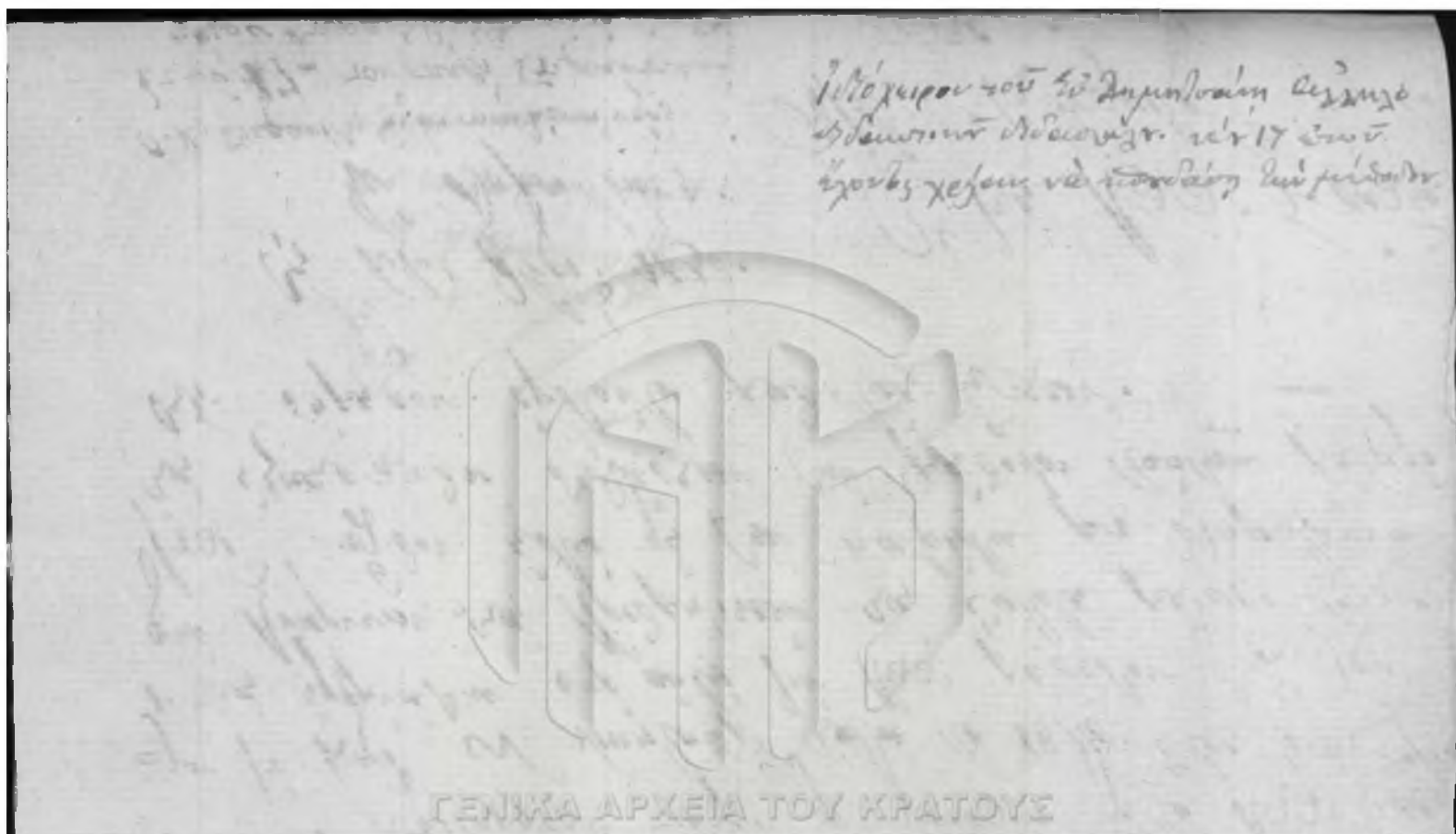
Υλοποιήσθαι τὴν ἐπιταγήν ἐξ
αὐτῆς ἀποστολῆς τῆς Ἁγίας Ἐκκλησίας
ἀπὸ τῆς ἑξῆς -

ΓΕΝΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ
GENERAL STATE ARCHIVES

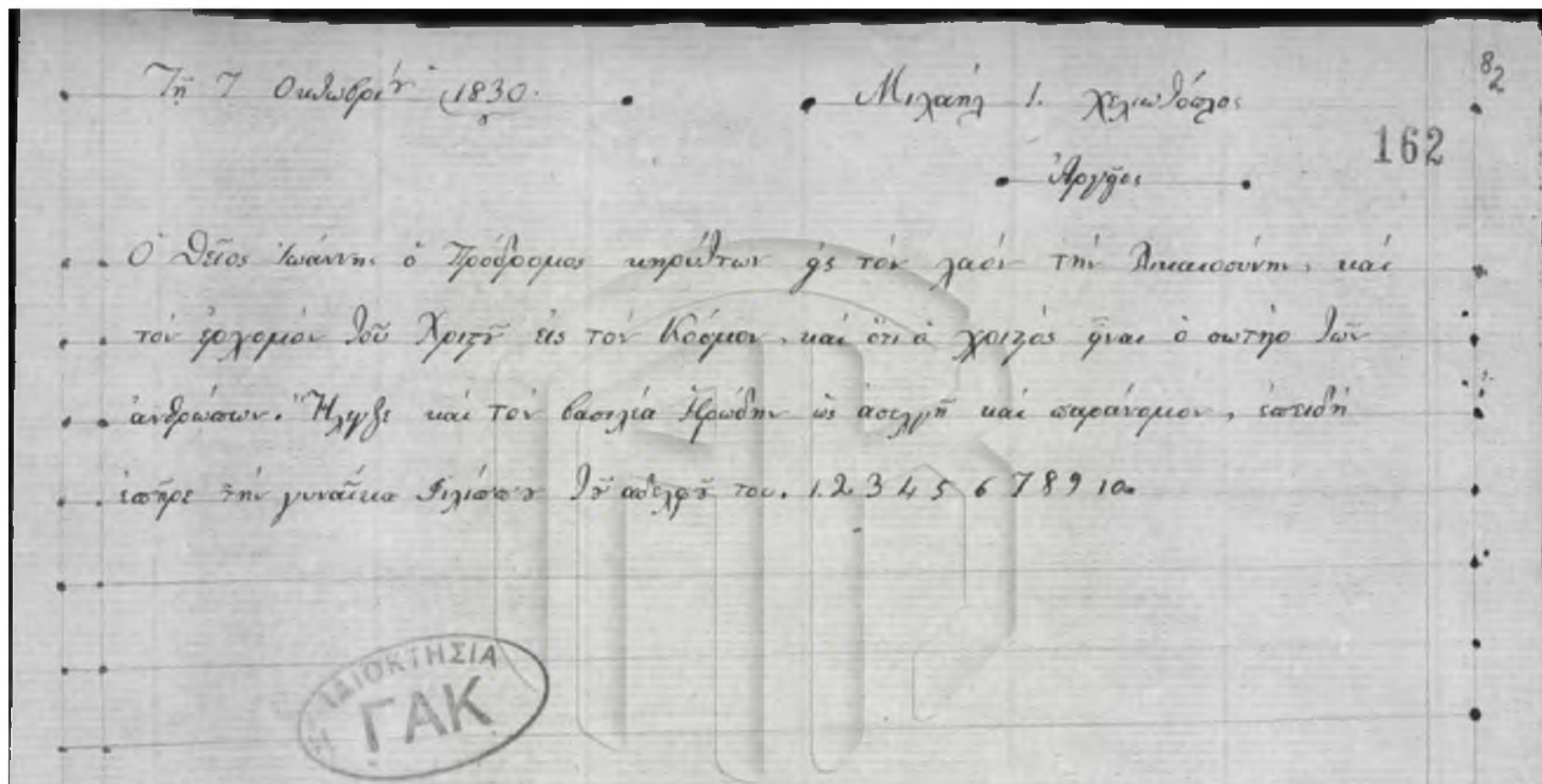
Ιδιόχειρο σημείωμα του δασκάλου ιερέως Βσιλείου Αθανασίου (πίσω σελίδα).
ΓΑΚ, Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας,
φάκ. 32, αρ. τεκμηρίου 379.

Ιδιόχειρο σημείωμα του δασκάλου Κωνσταντίνου Στεφανίδη και σχόλια του Κοκκίνη. (πίσω σελίδα).

ΓΑΚ, Καποδιστριακό Αρχείο, Υπουργείο της Θρησκείας και της Παιδείας,
φάκ. 32, αρ. τεκμηρίου 376

Δείγμα γραφῆς μαθητῆ ἀπὸ το σχολεῖο του Αργους.
ΓΑΚ, Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο, Ὑπουργεῖο της Θρησκείας και της Παιδείας,
φάκ. 32, αρ. τεκμηρίου 162.